ئەنۋەر مەتسەيدى

ئەجداد ھېكمىتى ۋە ئەۋلاد خىسلىتى

قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى

ئەنۋەر مەتسەيدى

ئەجداد ھېكمىتى ۋە ئەۋلاد خىسلىتى

(ماقالىلەر)

قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى

图书在版编目（CIP）数据

前辈之贤明与后代之气质/安瓦尔·麦提赛迪著. —喀什：喀什维吾尔文出版社，2003. 8
ISBN 7 — 5373 — 1172—2

Ⅰ. 前... Ⅱ. 安... Ⅲ. 社会科学—文集—维吾尔语（中国少数民族语言） Ⅳ. G53

中国版本图书馆 CIP 数据核字（2003）第 068978 号

责任编辑：齐曼古丽·阿吾提
责任校对：阿尔祖姑丽·斯迪克
封面设计：伊里夏提·图尔孙

前辈之贤明与后代之气质

（文集）

作者：安瓦尔·麦提赛迪

喀什维吾尔文出版社出版发行
（喀什市塔吾古孜路 14 号 邮编：844000）
各 地 新 华 书 店 经 销
喀什维吾尔文出版社印刷厂印刷
850×1168 毫米 1/32 开本 8.125 印张 3 插页
2003 年 8 月第 1 版 2003 年 8 月第 1 次印刷

印数：1—3070 定价：13.00 元

如有质量问题，请与我社联系调换。电话：0998-2653927

كىرىش سۆز

ئوي ئويلايسەن، ئوي ئويلايسەن،
ئويچىمىدىڭ سەن؟
تاغ باغرىدىن كېلەلمەيسەن،
قويچىمىدىڭ سەن؟ ...

توغرا، مەن ئويچى، شۇڭا ئوي ئويلايمەن. مەن يەنە قويچى، شۇڭلاشقا تاغ باغرىدىن كېلەلمەيمەن. چۈنكى، مەن ئۆزۈمنىڭ قويچى ئىكەنلىكىمنى بىلىشىم، قوي - قوزىلىرىمغا ياخشى قارىشىم كېرەكتە.

ئىنسان تەپەككۇر قىلالايدىغان ھايۋان. بۇ ئىنساننىڭ ئەڭ ئالىي خىسلىتى. ئىنساننىڭ ئىنسانلىق سۈپىتىگە نائىل بولۇشى ئۈنىڭ تەپەككۇرغا ئىگە بولۇشىنى بەلگە قىلغان بولسا، يۈكسەك دەرىجىدە تاكامۇللىشىشىمۇ ئۈنىڭ تەپەككۇر جەھەتتە پىشىپ يېتىلىشى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولىدۇ.

ئىنساننىڭ ئۆز - ئۆزىنى يارىتىش يولىدىكى بارلىق تىرىشچانلىقى، كۆرەشلىرى ئۈنىڭ تەپەككۇر ئىقتىدارىنىڭ جارى قىلدۇرۇلۇشى بىلەن بارلىققا كېلىدۇ ۋە ماددىيلىشىدۇ. ئىنسان تەپەككۇردىن، بولۇپمۇ ئىجادىي ۋە ئابستراكت تەپەككۇردىن ئايرىلسا، ئۈنىڭ ئۆگىنىش، ئىزدىنىش ۋە كەشىپ قىلىش

پائالىيىتىمۇ بولمايدۇ. ئىنساننىڭ ئۆگىنىش، ئىزدىنىش ۋە كەشىپ قىلىش - يارىتىش پائالىيىتى ئىنسان تەپەككۇرىنى تاۋلاپ تېخىمۇ ۋايىغا يەتكۈزىدۇ. شۇڭا، ئىنسانلارنىڭ بۇگۈنكى تەرەققىياتىنى تەپەككۇرسىز تەسەۋۋۇر قىلىش مۇمكىن ئەمەس.

شۇنداق دېيىشكە بولىدۇكى، تەپەككۇردىن پايدىلانماسلىق ئۆزىنى يوقىتىش دېمەكتۇر. ھەربىر ئىنسان بارغانسېرى ئۆزىدىن يىراقلىشىپ كېتىۋاتقان روھىنى (ئەسلىي تەبىئىتىنى) ئىزدەپ تېپىش، ئۆزىنى ئىنسان سۈپىتىدە (ئۆزى سۈپىتىدە) بايقاش، تونۇش ھەمدە ئۆزىنى ئۇزلۇكسىز ھالدا تولۇقلاش ئارقىلىقلا ئۆز مەۋجۇتلۇقىنى ساقلاپ قالالايدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن تەپەككۇر قىلىشتىن ئىبارەت ئۆزىنىڭ بىردىنبىر ئالىي پەزىلىتىنى قەدىرلىشى ۋە ئۇنىڭدىن ئۇنۇملۇك پايدىلىنىشنى بىلىشى كېرەك. ئىنسان مۇشۇ جەھەتتىكى ئارتۇقچىلىقىنى ھەقىقىي جارى قىلدۇرالىسىلا، يەنى ئۆز تەپەككۇرىنى ساغلام، ئىلغار يۆنىلىشتە تولۇق ئىشقا سالالىسىلا، تەبىئىيكى ئۆزىنىڭ ھاياتلىق ئالىمىدىكى ئورنىنى: ئىنسانىيەت ئالدىدىكى، جەمئىيەت ئالدىدىكى ۋە ۋىجدانى ئالدىدىكى بۇرچىنى تونۇپ يېتەلەيدۇ. ئۆزىگە ئىشىنىشنى، ئىنسانغا كۆيۈنۈشنى، خەلققە خىزمەت قىلىشنى، ئۆز ئېتىقادىغا، مۇھەببىتىگە سادىق بولۇشنى؛ ئاتا - ئانىسىغا ۋاپادار، بالا، چاقىلىرىغا كۆيۈمچان، قېرىنداشلىرىغا مېھرىبان بولۇشنى، مۇنداقچە قىلىپ ئېيتقاندا، ئادەملىكىگە يۈز كېلەلەيدىغان بولۇشنى ئۆزىگە پەرز ھېسابلايدىغان بولىدۇ. ئاڭلىق ھالدا ئۆز تەبىئىتىدە بار بولغان، ئەمما ئىنسانلىق سۈپىتىگە يات ھايۋانىي قىلمىشلاردىن ئۆزىنى چەكلىيەلەيدۇ، شۇنداقلا تەپەككۇرنىڭ ئىپادىلىنىش شەكلى بولغان تىل ۋە باشقا تۈرلۈك سەنئەت ۋاستىلىرىنىڭ ياردىمىدە ئۆز بىلىملىرىنى، ھېس - تۇيغۇلىرىنى، ئىش ئىزلىرىنى

خاتىرىلەپ، تۇگىمەس - پۈتمەس مەنىۋى بايلىق سۈپىتىدە ئەۋلادلارغا يادنامە قالدۇرالايدۇ.

ئىنسان ئۆچۈن ئەڭ خاسىيەتلىك، قىممەتلىك ئىش ئۆز تەپەككۇر پائالىيىتىنى ئۇلۇغۋار، ئالىيجانابانە ھەمدە ئىجادىي ئىشلارغا بېغىشلاش ۋە ئۇنىڭ سەمەرىسىدىن باشقىلارنى بەھرىمەن قىلىشتۇر. تارىختىن بۇيان خەلق قەلبىدىن ئەڭ يۇكسەك ئورۇن تۇتۇپ كەلگەن ئىلىم ئەھلىلىرى، كەشپىياتچىلار ۋە سەنئەت پېشىۋالىرى ئەنە شۇنداق بۇيۇك، خاسىيەتلىك ئىشلارنىڭ ساھىبكارالىرىدۇر.

يېقىنقى يىللاردىن بۇيان جەمئىيىتىمىزدە زور ئۆزگىرىشلەر بولدى. كىشىلەرنىڭ قىممەت قارىشى كەسكىن يېڭىلاندى. بارلىق ياخشى - يامان ھادىسىلەرنىڭ ھەممىسىگە تۈرتكە بولۇۋاتقان ئىقتىسادنىڭ ھۆكۈمران ئورۇنغا ئۆتۈشى ۋە بىر گەۋدىلىشىشى دۇنيا مىقياسىدىكى ئۇچۇر - ئالاقە يوللىرىنىڭ بارغانسېرى راۋان بولۇشى، رىقابەتنىڭ كەسكىنلىشىشى ئۇيغۇر جەمئىيىتىنى، ئۇيغۇر ئىدىئولوگىيىسىنى قاتمال، بىپكىر ھالەتتىن تەدرىجىي ھالدا خىلى جانلىق ۋە ئېچىۋېتىلگەن دەۋرگە ئېلىپ كىردى. بازار ئىگىلىكىنىڭ يولغا قويۇلۇشى ۋە تاۋارلىشىشنىڭ كېڭىيىپ بېرىشى ھەمدە ئىقتىسادىي سودا مۇناسىۋەتلىرىنىڭ خەلقئارالىشىشى ئەنئەنىۋى ئىگىلىك شەكىللىرىگە، ئەنئەنىۋى مىللىي مەدەنىيەتكە ۋە كونا كۆزقاراشلارغا كۈچلۈك زەربە بەردى. بۇ ئۆزگىرىشلەر كۆپرەك تاشقىي ئامىللارنىڭ غىدىقلىشى بىلەن مەيدانغا كەلگەچكە، سىرتقىي بېسىم بىزدەك بىر ئەنئەنىۋى مىللەتنى يەنە بىر قېتىم چوڭ سىناقتا دۇچار قىلدى. رېئاللىقنى قوبۇل قىلىش مەسىلىسى بىلەن ئۇنىڭغا تاقابىل تۇرۇش مەسىلىسى ئالاھىدە مەسىلە بولۇپ ئوتتۇرىغا چىقتى. ئۆزلۈكنى قۇربان قىلىپ،

ئەگىشىش، دوراش، تەقلىد قىلىش ئارقىسىدا «تەرەققىيات»قا يۈرۈش قىلىش كېرەكمۇ ياكى ئۆز مەۋجۇتلۇقىمىزنى ساقلاش ئاساسىدا ئۆرنەك ئېلىش، ئۆزلەشتۈرۈش، يېڭىلىق يارىتىش ئارقىلىق ھەقىقىي تەرەققىياتنى قولغا كەلتۈرۈش كېرەكمۇ، دېگەندەك مەسىلىلەر بارلىق «ئوي ئويلىغۇچى»لارنىڭ ئالدىغا قويۇلدى. ئەمەلىيەتتە بۇ ئۆز تەشەببۇسكارلىقىنى يوقاتقان بىر مىللەتنىڭ رىقابەتكە تولغان دۇنياداا قانداق پۇت تىرەپ تۇرۇش، خىرىسقا قانداق تاقابىل تۇرۇش سىنىقى ئىدى. دەۋرنىڭ تەقەززاسى ئاخىر بىزنى دۇنياۋى ئاساسىي ئېقىمغا قوشۇلۇپ، دۆلەت ئىچىدىكى چوڭ ۋەزىيەتكە ئەگىشىپ ئۆزلۈكسىز ئالغا بېسىشتىن ئىبارەت مۇقەررەرلىكنى تاللىۋېلىشىمىزغا ئېلىپ كەلدى. بۇ ئالدىنقى تاللاش ئىدى.

غەربنىڭ ئىقتىسادۋە چەكتىن ئاشقان ئەركىنلىكىنى يېتەكچى قىلغان تەرەققىيات ئەندىزىسى مەنىۋى جەھەتتىكى ياتلىشىش ۋە چېكىنىشىنى كەلتۈرۈپ چىقارغىنىغا ئوخشاش، بىزنىڭ بازار ئىگىلىكىنى يېتەكچى قىلغان ئىسلاھات يولىمىزمۇ بىر قاتار مەنىۋى كرىزىسلارغا ھامىلدار ئىدى. بۇ كرىزىسلار ئۆزىنى ئاشكارىلىغانسېرى، بۇ ھەقتە پىكىر قىلغۇچىلار تاشقي تەسىرگە نىسبەتەن تېخىمۇ سەگەك ۋە ئېھتىياتچان پوزىتسىيە تۇتىدىغان بولۇشتى. شۇنىڭ بىلەن ئاڭ ساھەسىدە ئەخلاقنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش، ئىنسان تەبىئىتىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش، ئىنسان بىلەن تەبىئەت ئوتتۇرىسىدىكى ئۆزئارا بېقىنىش ۋە تولۇقلاش مۇناسىۋىتىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش (ئىنسانىنىڭ تەبىئەتكە بولغان زىيانكەشلىكىنىڭ ئالدىنى ئېلىش)، مىللىي ئالاھىدىلىكنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش، كۆپ خىللىشىشقا ۋە ئىندىۋىدۇئاللىققا ھۆرمەت قىلىشتەك چۈشەنچىلىرى جەمئىيەتنى قاپلاشقا باشلىدى. بۇلارنىڭ ئىچىدە تەرەققىيات بىلەن

مۇھىتنىڭ، زامانىۋىلىق بىلەن مىللىيلىكنىڭ مۇناسىۋىتىنى قانداق بىر تەرەپ قىلىش مەسىلىسى ئاساسىي مەسىلە بولۇپ ئوتتۇرىغا چىقتى. بۇلارنىڭ ھەر ئىككىسى بىز ئۈچۈن زۆرۈر نەرسىلەر ئىدى. بىرىنى دەپ يەنە بىرسىدىن ۋاز كېچىشكە، بىرسىنى يەنە بىرسى ئۈچۈن قۇربان قىلىشقا بولمايتتى. ئەكسىچە، تەرەققىيات مۇھىت ئۈچۈن خىزمەت قىلىشى، مۇھىت تەرەققىياتنىڭ مەقسىتى بولۇشى، شۇنىڭدەك مىللىيلىك زامانىۋىيلىقنىڭ ئاساسى ۋە ھاياتىي كۈچى بولۇشى، زامانىۋىيلىق بولسا مىللىيلىكنىڭ ئاخىرقى نىشانى بولۇشى كېرەك ئىدى.

ئېچىۋېتىلگەن دۇنيادا ساقلانغىلى بولمايدىغان يۇقىرىقىدەك زىددىيەتلەر ئىچىدە، ئەنئەنىنىڭ قىممىتى ۋە ئورنى مەسىلىسى، ۋاريىسلىق قىلىش بىلەن يېڭىلىق يارىتىشنىڭ دىئالېكتىك بىرلىك مەسىلىسى، مىللىي ئەنئەنىلەرنى قوغداپ قېلىش بىلەن قوبۇل قىلىش ۋە ئۆزلەشتۈرۈش مەسىلىسى تالاش - تارتىش قىلىنغان، كىشىلەر ھەممىدىن بەك كۆڭۈل بۆلىدىغان مەسىلىلەردىن بولۇپ قالدى. بۇ تالاش - تارتىش ۋە بەس - مۇنازىرىلەرگە مىللەت تەقدىرىگە كۆڭۈل بۆلىدىغان، خەلقنىڭ غېمىنى يەيدىغان، بۇلار ھەققىدە ئويلىنىش (پىكىر قىلىش)نى ئۆزىنىڭ ئىنسانىي خىسلىتى، ۋىجدانىي بۇرچى ھېسابلايدىغان بىر تۈركۈم قەلەم ئىگىلىرى قىزغىن ئىشتىراك قىلىشتى. ئۇلار كىشىلەرنى ئۆزىنى ئېتىراپ قىلىشقا، ئۆزى ھەققىدە ئويلىنىشقا، ئۆز تەقدىرىدىن ئەندىشە قىلىشقا، ئۆزىدىكى يېتەرسىزلىكلەرنى تۈگىتىپ، كېلىۋاتقان كەسكىن رىقابەت ۋە خېيىمخەتەرلەردىن ئاگاھ بولۇشقا دەۋەت قىلدى. مىللەتنىڭ روھىغا دىئاگنوز قويۇپ، ئالغا ئىلگىرىلەش يولىنى كۆرسىتىپ بەردى. يەنە بىر قىسىم يازغۇچىلار كىشىلەرنىڭ تارىخ ئېڭىنى ۋە

يىلىتىز ئىزدەش قىزغىنلىقىنى قايىتىدىن ئويغاتتى. يەنە بىرقىسىم ياش زىيالىيلار پەيلاسوپلارچە نەزەر ۋە زامانىۋى ئاڭ بىلەن ئۆتمۈش، بۈگۈن ۋە كەلگۈسىنى بىر - بىرىگە باغلاپ، ئۆتمۈشتىن بۈگۈننى چۈشىنىش ۋە بۈگۈن ئارقىلىق كەلگۈسىنى يارىتىشتىن ئىبارەت تەرەققىياتنىڭ توغرا يولىنى كۆرسىتىپ بەردى. ئۇلار يېڭىلىق يارىتىشتا ئەسلىدىكىنى ئاساس قىلىش، قوبۇل قىلىشتا ئۆزىنى ئۆلچەم قىلىشتىن ئىبارەت ئەڭ ئاقىلانە پرىنسىپنى تەشەببۇس قىلىشتى. مەن ئۆز تەپەككۇرۇمنى ئىشقا سېلىپ بۇ خىل تەشەببۇسقا ياندىشىم. مانا بۇلارنىڭ ھەممىسى ئىچكىي تەلەپ بىلەن تاشقي غىدىقلاشلاردىن تۇغۇلغان ئويلىنىش (تەپەككۇر قىلىش) پائالىيىتىنىڭ مەھسۇلى بولماي نېمە؟

دەرۋەقە، جەمئىيەتتىكى يېڭى - يېڭى ھادىسىلەر، يېڭى يۈزلىنىشلەر مەندەك بىر ئۇيغۇر زىيالىيسىنىڭ دىققىتىدىن چەتتە قالسا بولمايتتى. چۈنكى، مەنمۇ بىر ئويچى(تەپەككۇر ئىگىسى)- دە. ئۇنىڭ ئۈستىگە كىچىك ۋاقىتمدىن تارتىپلا خىيال سۈرۈش مېنىڭ ئادىتىم ئىدى. ئويچانلىق مېنى بالا ۋاقىتمدىلا شائىرلىق كوچىسىغا سۆرەپ كىرگەچكە، مەن بىر سەۋدايى ئاشىققا ئايلىنىپ، ئۆزۈمنىڭ رومانتىك دۇنياسىدا 20 يىل قانداقتۇر بىر غايىۋى جاناننى ئىزدىدىم. ئۆز ئىچىمگە چۆكۈپ، غېرىبانە ھېس - تۇيغۇلارغا ئەسىر بولۇپ، سەۋر- تاقەتنى ئاشقىلىقىمنىڭ بىردىنبىر شاھىدى قىلىپ ياشىدىم. گەرچە جۇدالىق مېنى قىينىساپ كەلگەن بولسىمۇ، ئوقۇتقۇچىلىقتا بولىدىغان يۈكسەك شان - شەرەپ تۇيغۇسى دەردىمگە داۋا، رەنجىمگە شىپا بولدى.

ھەر قېتىم قولۇمغا قەلەم ئالغىنىمدا، تەپەككۇر قۇشۇم يۈكسەك بىر پەللىدە پەرۋاز قىلاتتى. بۇنداق چاغلاردا روھىيەت

ئالىمىم ئۇلۇغۋار، پارلاق بىر تۇسكە كىرىپ، قەلبىمدە ھېچقانداق كىر ۋە غۇۋالىقتىن ئەسەر قالمايتتى. «كۆزۈم يۇمۇلۇپ كۆڭلۈم كۆزگە ئايلىناتتى»- دە، ئاشۇ يۇكسەكلىكتە تۇرۇپ ئەتراپقا نەزەر سالاتتىم. ئەتراپىمنى چۈشكۈنلۈك قاپلىغان ئىدى. ئادەملەر خۇددى ئەرۋاھلاردەك مازارلاردىن چىققان ھىدلارنى ھىدلاپ يۈرۈشەتتى. بەزىلىرىنىڭ ئادەم ياكى ئەمەسلىكىنى ئانچە پەرق ئەتكىلى بولمايتتى. كۆپىنچە يامانلار پاراغەتتە، ياخشىلار ئازاب ۋە نادامەتتە ئىدى. چىن مۇھەببەت ۋە پاك ئەقىدىلەرنىڭ چەيلەنگىنىنى كۆرۈپ ئېچىناتتىم، ھەسرەت چېكەتتىم، ئازابلىناتتىم. مەن يەنە گىگانت گەۋدىلەرنى، مېھىر- مۇھەببەتكە تولغان يۈرەكلەرنى ۋە تالماس بىلەكلەرنى، ئۈمىد نۇرى چاقناپ تۇرغان كۆزلەرنى كۆرۈپ سۆيۈنەتتىم، شادلىناتتىم، ئۈمىدلىنەتتىم... مانا بۇلار مېنىڭ تەپەككۇرۇمنىڭ ئىزناسى بولۇپ يازمىلىرىمدىن ئورۇن ئالدى. ئۇلارنى مەن ئەسىر ھالقىغان ياشلارغا ئاتىدىم. يازغانلىرىم ئۇلارغا ئاز- تولا بىلىم ۋە ئۈمىد ئاتا قىلالىسا، مەن ئاشۇ غايىۋى جاناننىڭ ۋەسلىنى قۇچقان بولىمەن. يازمىلىرىمغا بەزىبىر بىمەززە نەرسىلەر ئارىلىشىپ قالغان بولسا، ئوقۇرمەنلەر ئەپۇ ئالىقىنى بىلەن ياپقاي.

2002 - يىل 10- ئاي، قەشقەر

مۇندەرىجە

ئىللەت ۋە ئىللەت تەتقىدى 1
مىللىي ئەنئەنە ۋە ياتلىشىش 17
فولكلور ۋە ئۇنىڭ قىممىتى 36
تىلنى ساپلاشتۇرۇشتا جانلىق تىلنىڭ رولى 52
ئۇيغۇرلاردا «سەيلە» 68
ئۇيغۇرلاردا جامائەتچىلىك 83
ئۇيغۇرلاردا تازىلىق 109
مۇھەببەت مۇقەددەستۇر 121
چۆچەكتىن چۆچەككە 142
قانىتى سۇنغان دۇنيا 154
مۇھەببەت ــ ئېتىقاد يولىدىكى مېھنەت 168
ئالىي مەكتەپتە ئوقۇتقۇچى بىلەن ئوقۇغۇچى مۇناسىۋىتى 181
بىز كىمگە قېيىدايمىز 201
ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى ۋە مۇھەببەت 209
ئۆزىنى يەڭگەن باتۇر 220
ھەممە ئىشنىڭ يولى بار 233

ئىللەت ۋە ئىللەت تەنقىدى

مىللەتنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشى، تەرەققىياتى ۋە تەقدىرنگە چىن دىلدىن كۆڭۈل بۆلىدىغان، ۋەتەن، ئەۋلاد ئالدىدىكى بۇرچ ۋە مەسئۇلىيەت تۇيغۇسى كۈچلۈك بولغان بىر بۆلۈك ئاپتورلارنىڭ مىللەت ۋە ئىللەت تېمىسىدا يېزىلغان تەسىرلىك ماقالە ـ ئوبزورلىرى كەينى ـ كەينىدىن ئېلان قىلىندى. «ئىنسان ئۈچۈن ئۆزىنى بىلىش(تونۇش) قىممەتلىك». چۈنكى، ئۆزىنى بىلمىگەن ئىنسان جاھىل ـ نادان ئىنساندۇر. شۇنىڭدەك ئۆزىنى بىلمىگەن(تونۇمىغان) مىللەتمۇ نادان ـ جاھىل مىللەت ھېسابلىنىدۇ. نادان ـ جاھىل ئىنساندا توغرا ئاڭ، ساغلام ئەقىل ۋە ياخشى پەزىلەت كەم بولغىنىدەك، نادان ـ جاھىل مىللەتتە مەنىۋى بىرلىك، ئىدىيىۋى ئىلغارلىق ۋە ئەخلاقىي ساپا بولمايدۇ. شۇ تۈپەيلى ئۆزىنى قوغداش، كۈچەيتىش ۋە باشقىلاردىن ھالقىش ئېڭى، ئىرادىسى ۋە ھەرىكىتى كەمچىل بولىدۇ.

قىسقىسى، ھەرقانداق بىر ئىنسان ۋە مىللەت ئۈچۈن ئۆزىنى بىلمەسلىك ئۇنىڭ ھەممە پاجىئەلىرىنىڭ باشلىنىشى.

مىللەت ـــ ئابستراكت چۈشەنچە ئەمەس، «ئادەم»دىن ئىبارەت كونكرېتلىق ئاساسىدىكى ئومۇمىيلىقتۇر (ئۇ ئەلۋەتتە تىل ئومۇمىيلىقى، ئۆرپ ـ ئادەت ئومۇمىيلىقى، پسىخىك ئومۇمىيلىق ۋە تېررېتورىيە ئومۇمىيلىقىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ).

شۇنداق ئىكەن، مىللەتنىڭ ئۆزىنى بىلىش دەرىجىسى مىللىي ئومۇمىيلىقىنى شەكىللەندۈرگۈچى يولباشچى شەخسىلەرنىڭ ئۆزىنى بىلىشى بىلەن نەتىجىلىنىدۇ. مۇشۇ مەنىدىن بۈگۈنكى كۈندە ئۆز مىللىتى ھەققىدە باش قاتۇرۇپ، مىللەتنىڭ روھىي ھالىتى ۋە خۇيى - پەيلىدە ئېغىر دەرىجىدە ساقلىنىۋاتقان ناچار، پەسكەش، خۇنۇك ئىجتىمائىي ھادىسىلەرنى دادىل ئېچىپ تاشلاش، ھېچبولمىغاندا ئاز - تولا مەكتەپ يۈزى كۆرگەن بىزدەك كىشىلەردە بىر خىل خەۋپسىرەش ۋە مەنىۋى كرىزىس تۇيغۇسىنى ئويغىتىش مەقسىتىدە قولىغا قەلەم ئالغانلارنىڭ ئوتتۇرىغا چىققانلىقىنى ئۇشبۇ مىللەتنىڭ ئۆزىنى بىلىش مۇساپىسىگە رەسمىي قەدەم قويغانلىقىنىڭ بىر ئالامىتى دېمەي بولمايدۇ.

ناۋادا، مىللەت غەپلەتنى ئۆزىگە راۋا كۆرۈۋەرگەن بولسا، ئۇ ھالدا ئىللەت توغرىسىدا گەپ قىلىدىغانلار ۋە ئۇنى تىكشايدىغانلار تىكشاپ، ئۇھ تارتىدىغانلار چىقمىغان بولار ئىدى. شۇ سەۋەبتىن، مىللەت ۋە ئىللەت تېمىسىدىكى تەنقىدىي ماقالىلەر تەرەققىياتىمىزغا زور توسالغۇ بولۇۋاتقان سەلبىي تەرەپلىرىمىزنى ئايماي ئېچىپ، تارىخ ئېقىمىغا، دەۋر رىتىمىغا ماسلىشالماي كالامپايلىشىپ يۈرگەن ۋە ھەيۋەتلىك XXI ئەسىر دەرۋازىسى ئالدىدا تەلمۈرۈپ تۇرغان ھالىتىمىزنى ئەينەن سىزىپ كۆرسىتىپ، يۈرىكىمىزنى بىئارام، كۆڭلىمىزنى غەش، روھىمىزنى لەش قىلغىنىغا قارىماي، ئۇ ئالدى بىلەن ئۆزىمىز ھەققىدە دادىللىق بىلەن راست گەپ قىلالايدىغان بىر دەۋرنىڭ باشلانغانلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ. بۇنى بىز يالغاندىن پەردازلىنىپ يۈرگەن چاغلىرىمىزغا سېلىشتۇرساق، خېلى چوڭ يۇكسىلىش دېمەي تۇرالمايمىز. شۇنىڭ ئۈچۈن بولسىمۇ، قەلەمكەشلىرىمىزنىڭ بۇ تېمىدا تېخىمۇ ئۆتكۈر، تېخىمۇ چىن ماقالە - ئەسەرلەرنى يېزىپ تۇرۇشى، مۇھەررىر ئاتلىق قەلبى

ئويغاق، هەققە مۇشتاق نامسىز شەرەپ ئىگىلىرىنىڭ ئۇلارغا داۋاملىق قىزغىن خەۋىدارلىق قىلىپ تۇرۇشى هەقىقەتەنمۇ ئالقىشلاشقا ئەرزيدىغان ئەھمىيەتلىك ئىش.

ھازىر بىزدىكى ئىللەتلەرنى هەممىمىز دېگۈدەك كۆرۈپ تۇرىمىز، بىلىپ تۇرىمىز ۋە قىلىپ تۇرىمىز. خىسلەتلىرىمىزنى بولسا ئاشۇ ئىللەتلىرىمىز بىلەن بىلىپ - بىلمەي يۈيۈپ ۋە كۆمۈپ تۇرىمىز. بىزدە مەۋجۇت بولۇۋاتقان قاششاقلىق، ئاڭقاۋلىق، بىپەرۋالىق، خۇشامەتچىلىك، چېقىمچىلىق، شەخسىيەتچىلىك، ئىناقسىزلىق، يۇرتۋازلىق، خۇراپىيلىق، ھۇرۇنلۇق، تىلەمچىلىك، دورامچىلىق، هەشەمپەرەسلىك، تۇزكورلۇق، هاراقكەشلىك، قىمارۋازلىق، بۇزۇقچىلىق، يەنە ئاللىقانداق مەنىۋىيەت پاجىئەلىرى... بۇنداق ئىللەتلەرنىڭ كۆپلۈكىلا ئەمەس، بەلكى ئېغىرلىقى دۇنيادىكى هەرقانداق بىر ئارقىدا قالغان مىللەتتىمۇ كەمدىن - كەم ئۇچرايدۇ. شۇنداق ئىكەن، بۇلار هەققىدە پىكىر يۈرگۈزگەن، سەۋەبلىرىنى بىلىشكە ئىنتىلگەن ئوت يۈرەك قەلەمكەشلىرىمىزنى بىھۇدە ئاۋارە بوپتۇ، بەك ئاشۇرۇۋېتىپتۇ، دېيىشكە هەققىمىز يوق. ئۇلار بۇ خىل ئىللەتلەرنىڭ ئېغىرلىق دەرىجىسىنى، مىللەتكە كەلتۈرىدىغان يامان ئاقىۋىتىنى ئەقىل كۆزى بىلەن كۆرگەن، ۋىجدان تارازىسى بىلەن ئۆلچىگەن: بۇ ئىللەتلەرنىڭ بۇگۈنكى كۈندە ئۇيغۇرلىرىمىزنى زۆرۈرىي تەرەققىياتتىن، تېگىشلىك شان-شەرەپتىن ۋە ئەمەلىي قەدىر-قىممەتتىن مەھرۇم قالدۇرۇۋاتقان بىۋاستە سەۋەبلەر ئىكەنلىكىنى چۈشەنگەن. چۈشىنىپلا قالماي بەلكى بىر پۈتۈن مىللەتكە شۇ قەدەر بەختسىزلىك ئېلىپ كەلگەن قەبىھ ئىللەتلەرنى، بىر پۈتۈن مىللەتنى زاۋاللىققا ئېلىپ بارىدىغان قاباھەتلىك قىسمەتلەرنى كۆرۈپ تۇرۇپمۇ كۆرمەسكە سېلىشنىڭ، بىلىپ تۇرۇپمۇ پەرۋاسىز يۈرۈۋېرىشنىڭ

ئەڭ ئېغىر گۇناھ ـــ ئاسىيلىق بولىدىغانلىقىنى تونۇپ يەتكەن؛ شۇنىڭ بىلەن كېسەلنى ئېنىقلىماي تۇرۇپ ئۇنى ساقايتقىلى بولمىغىنىدەك، ئىشنى ئۆز ـ ئۆزىمىزنى تونۇش ۋە ئېتىراپ قىلىشتىن باشلاشقا بەل باغلاپ، مۇشۇ ئىش ئۈچۈن ماقالە ـ ئەسەر يېزىشنى ئۆز بۇرچىمىز ۋە تاقاتسىز خىزمەت دەپ قارىغان كىشىلەردۇر.

خېلى كۆپ كىشىلەر، ھەتتاكى ئۆزىنى ئاڭلىق ھېسابلايدىغانلارمۇ مىللەت ۋە ئىللەت تېمىسىدىكى ماقالە ـ ئەسەرلەرگە نىسبەتەن باشقىچىراق پىكىردە. ئۇلار: «ئەمدى بولار، ئۆزىمىزنى تۈتۈۋالايلى، ئۆزىمىزنى ئۆزىمىز ئەيىبلەپ تىللاۋەرمەيلى...» دېگەندەك گەپ ـ سۆزلەرنى قىلىشۋاتىدۇ. توغرا، ئۆز ئەيىبىنى ئۆزى ئېچىش ئەسلىي ياخشى ئىش ئەمەس. بىراق، ئۆز ھوشۇڭنى تېپىۋېلىشىڭغا ۋە ئالغا بېسىشىڭغا نىسبەتەن ئېيتقاندا، ئۆز ئەيىبىڭنى بىلىش ۋە ئېتىراپ قىلىش ـــ ئۇنى كۆرمەسكە سېلىش ياكى ساختا ئابرۇيپەرەسلىك قىلىپ قۇرۇق ماختانغاندىن مىڭ ياخشى. بىلىشىمىز كېرەككى، مىللەت ھەرقاچان، ھەرزامان ئۆزىنى ئەينەن كۆرسىتىدىغان «ئەينەك»كە موھتاج. ئەجەبا، فرانسىيىنىڭ مەشھۇر سىياسىئونى ئالان پېرفت «بەتبەشىرە فرانسۇزلار» دېگەن كىتابىنى، ياپونىيە مۇتەپەككۇرى گاۋچياۋفۇ «بەتبەشىرە ياپونىيىلىكلەر» دېگەن كىتابىنى، ئامېرىكىنىڭ مەشھۇر سىياسىي ساتىرىك يازغۇچىسى ئالت باكۋۇد «غەلىتە تەلەتلىك ئامېرىكىلىقلار» دېگەن كىتابىنى، تەيۋەنلىك بو يالڭ «كۆرۈمسىز جۇڭگولۇقلار» دېگەن كىتابىنى يېزىپ، ئۆز مىللەتلىرىنىڭ تۇرلۇك ئىللەتلىرىنى رەھىمسىزلىك بىلەن ئېچىپ تاشلاپ، ئۇلارنىڭ دۇنياۋى ئىلغار مىللەت بولۇپ يېتىلىپ چىقىشىغا تۇرتكە بولغان. ياپونىيىنىڭ ئوتتۇرا مەكتەپ دەرسلىكىگە «ياپون

مىللىتىنىڭ ره زىللىكلىرى» دېگەن ده رس كىرگۈزۈلگەن ۋە بۇ ده رسته ياشلار - ئۆسمۈرلەرگە كىچىكىدىن تارتىپلا ئۆز مىللىتىنىڭ تارىختىن قېلىپ قالغان، ئىلمي بولمىغان ناچار ئۆرپ - ئاده تلىرى كۆرسىتىپ بېرىلگەن هەم بۇنداق بولمىغۇر ئاده تلەرنى ئۆزگەرتىش توغرىسىدا تەربىيە بېرىلگەن يەرده ئۆزىمىزنىڭ ئىللەتلىرى هەققىده نەچچە ئون پارچە ماقالە يېزىلسا نېمە بوپتۇ!؟

مېنىڭچە، بۇ چاغقۇچە يېزىلغان ماقالىلەرنىڭ تەسىرىنى تۆۋەن مۆلچەرلەشكە بولمايدۇ. ئۇلار ئۆزى قوزغىغان، ئۇھسىنغان، ئېچىنغان، سەسكەنگەن، نەپرەتلەنگەن، ئۇياتقان، تېڭىرقىغان، هەسرەتلەنگەن كەيپىيات ۋە روهي هالەتلەر ئىچىده تېگىشلىك رولنى جارى قىلدۇرۇپ كەلمەكته. ئۇلار نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ تەپەككۇر ئاسمىنىدا چاقماقلارنى چاقتۇردى، كۆزلىرىدىن هەسرەت - پىغانلىق ياشلىرىنى ئاقتۇردى، قەلب دېڭىزىنى داۋالغۇتتى، كۆز ئالدىنى يۇرۇتتى. شۇ ئارقىلىق بىز هازىرىمىزنى پەقەت ئۆتمۈشىمىز بىلەنلا سېلىشتۇرۇشتىن هالقىپ، ئۆزىمىزنى باشقىلار بىلەن سېلىشتۇرۇشنى يەنى ئۆز ياشلىقىمىزنى باشقىلارنىڭ ياشلىقى بىلەن سېلىشتۇرۇشنى، ئۆزىمىزگە ئوبيېكتىپ قاراشنى ئۆگىنىۋالدۇق. «نېمە ئۈچۈن؟» دېگەن سوئالنى يۈرەكلىك ئوتتۇرىغا تاشلاپ، ئۇنىڭغا جاۋاب تېپىشقا ئىنتىلىدىغان بولدۇق. بۇرۇنقىلار: «بىر ياخشىغا بىر يامان هەرجايدا بار» دەپ ناخشا ئېيتىشقانىكەن، كېيىنچە: «ئاھ خېنىم، يامانلىماڭ، ياخشى - يامانىنى كىم بىلۈر» دېگەن ناخشا چىقىپتۇ، مانا ئەمدى: «بېشىمغا هەر بالا كەلسە، ئۆزۈمنىڭ شورى ده يمەن» دېگەن ناخشىنى ئاڭلاۋاتىمىز. بۇمۇ بىر ئىلگىرىلەش، بۇمۇ بىر يۇكسىلىش. كىمنىڭ شورى ئىكەنلىكىنى بىلۈۋېلىش ——

بىلمەي يۈرگەندىن ئەلا.

ھەرقانداق بىر توغرا پائالىيەت ۋە يېڭىلىق يارىتىش توغرا ئىدىيە ۋە توغرا تونۇشتىن باشلىنىدۇ. توغرا ئىدىيە بولسا توغرا پائالىيەتنى ئۇنۇملۈك قانات يايدۇرۇشنىڭ ئالدىنقى شەرتى. شۇنداق ئىكەن، مىللەتنىڭ ئۆزى ھەققىدە توغرا تونۇشقا يېتەكلەش ئۈچۈن تارتىلغان ھەربىر قەلەم، بېسىلغان ھەربىر قەدەم تولىمۇ ئەھمىيەتلىكتۇر. دەرۋەقە، مىللەتنىڭ ئۆز-ئۆزىنى تونۇشى ھەققىدىكى ماقالە - ئەسەرلەرنىڭ ئېلان قىلىنىشى بىلەن ئۆز رولىنى تولۇق جارى قىلدۇرۇپ كېتەلمىشى ناتايىن. ئۇنىڭ ھەقىقىي قىممىتى كىشىلەر ئۇنى ئوقۇغان ۋە تەسىرلىنىپ پىكىر يۈرگۈزگەندىن كېيىن ئاندىن ئۆز مەنىسىنى تاپالايدۇ. ھازىرقى تەرەققىيات سەۋىيىمىزدە ئاز-تولا قورساقتىن ئېشىنىپ، ھەۋەستىن تېشىنىپ، مەنىۋى تۇرمۇش ئۈچۈن پۈل خەجلەيدىغانلار كۆپەيدى دېگەندىمۇ، كىتاب - ژۇرنال سېتىۋالىدىغانلار يەنىلا ھاراق-تاماكا سېتىۋالىدىغانلاردىن ئاز، قىرائەتخانىلارغا بېرىپ گېزىت - ژۇرنال ئوقۇيدىغانلار بىكار لەلەڭشىپ يۈرۈپ پىتنە - پاسات توقۇيدىغانلاردىن ئاز، قانداق قىلسام بېرەر كەسىپ ئەھلى بولۇپ، كېرەكلىك ئىشلارنى قىلالايمەن دېگەنلەر ئۈستىدە پىلان سوقىدىغانلار بىلىيارت تاختىسى ئالدىدا تاش سوقىدىغانلاردىن ئاز. شۇڭا، نۆۋەتتە يار بېرىۋاتقان ئوقۇش، ئۆگىنىش، ئىشلەش پۈرسىتى بىلەن ئۇنى ئېگىلىيەلمەسلىك ياكى چىڭ تۇتالماسلىق ۋەياكى ئۇنىڭغا ئېرىشەلمەسلىك ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت تېخى ھەل بولمايۋاتقان مۇھىم مەسىلىلەرنىڭ بىرى. ئەسەر يېزىپ تەنقىدلەشنىڭ ئۇنۇم بېرىشىمۇ مۇشۇ زىددىيەتنىڭ چەكلىمىسىگە ئۇچراپ تۇرماقتا. نۇرغۇن مەسىلىلەر مىللەتنىڭ بىر پۈتۈن تەربىيىلىنىش ساپاسى بىلەن بىردەك ھەل قىلىنمىدۇ،

دەپ قارالغاندىمۇ، بىراق ئاللىقاچان ئۆرپ - ئادەت، قائىدە-تۈزۈم، پىسخىك خاراكتېر تەرىزدە يىلتىز تارتىپ كەتكەن ئىجتىمائىي ئىللەت مەسىلىلىرىنى ماقالە يېزىپ كۆرسىتىش بىلەنلا ھەل قىلىپ كەتكىلى بولمايدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە جەمئىيەتنىڭ بىلىملىك، ئىمتىيازلىق قاتلىمىدىمۇ ئىللەتلەرنىڭ كىشىنى چۆچۈتكۈدەك دەرىجىدە مەۋجۇت بولۇشى، ھەتتا تېخىمۇ قەبىھ بولۇشى كىشىنى ھەيران قالدۇرىدۇ. بۇنىڭدىن ھازىرقى تەرىبىلەش ۋە تەرىبىلىنىش ئۇسۇلى، مەزمۇنى ۋە سۈپىتىگە نىسبەتەنمۇ ئادەمنىڭ گۇمانلانغۇسى كېلىدۇ.

تەنقىد ۋە تەرىبىنى ئومۇمىي ساپاغا تايىنىپ ئاڭلىق قوبۇل قىلدۇرۇش يولى بىلەن ئېلىپ بېرىش ئۇنۇم بەرمىگەن ئەھۋال ئاستىدا قانداق قىلىش كېرەك؟ مېنىڭچە، بۇنىڭ ئەڭ ئاساسلىق ئىككى خىل ئۇسۇلى بار: بىرى، ئىلمىي ئۇسۇل، يەنە بىرى، مەمۇرىي ئۇسۇل. ئىلمىي ئۇسۇل دېگىنىمىز — باشقۇرغۇچى تارماقلارنىڭ ئەھمىيىەت بېرىشى، مىللەتنىڭ مەنىۋى يېتەكچىلىرى بولغان زىيالىيلار ساھەسىنىڭ تىرىشىشى بىلەن مەسىلىلەرنى ئىلمىي ئاساستا تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىش، تەشۋىقات شەكىللىرى ئارقىلىق كەڭ - كۆلەمدە جامائەت پىكرى تەييارلاپ، ئاممىنىڭ تونۇشىنى ئۆستۈرۈپ، ئىجتىمائىي ئىللەتلەرنىڭ مەۋجۇت بولۇش ئاساسىنى ئاجىزلىتىش ۋە تەدرىجىي تۈگىتىشكە قارىتىلغان. ماقالە يېزىپ ئېچىپ بېرىش ۋە تەنقىدلەش مۇشۇ ئۇسۇلغا ياتىدۇ. مەمۇرىي ئۇسۇل دېگىنىمىز — مەمۇرىي، قانۇنىي يوللار بىلەن چەكلەش، مەنئى قىلىشقا قارىتىلغان. بۇ ئىككى خىل ئۇسۇلنى كۆپ ھاللاردا بىرلەشتۈرۈپ قوللىنىشقا بولىدۇ. بىراق، بۇنىڭدا ئىلمىي ئۇسۇل ئالدىنقى شەرت بولۇشى كېرەك. چۈنكى، مەيلى قايسى

خەل ئۇسۇل بولسۇن، ئالدى بىلەن مەسىلىنى ئىلمىي ئاساستا تونۇش، پەرق ئېتىش ۋە نىشانلاش زۆرۈردۇر.

ھازىرغىچە ئېلىپ بېرىلغان ئىللەتلەرنى ماقالە ئارقىلىق ئېچىپ بېرىش ۋە تەنقىدلەش گەرچە ئىلمىي ئۇسۇلغا ياتسىمۇ، بىراق ئۇنىڭ ئىلمىيلىقىنى پېتەرلىك ياكى ھەقىقىي مەنىدىكى ئىلمىيلىق دېگىلى بولمايدۇ. خېلى كۆپ قىسمىدا ئوبيېكت بىلەن سۇبيېكت، ئاپتور بىلەن ئوقۇرمەن ئوتتۇرىسىدىكى ئارىلىق ياكى پەرق نىسبەتەن گەۋدىلىك، ئىلمىي ئاساسلارغا تايىنىش كەمچىل. شۇ سەۋەبتىن، مۇناسىپ باھا ۋە ئىنكاسلارغا ئېرىشەلمەي، قايىل قىلىش كۈچىدىن مەھرۇم قېلىۋاتىدۇ. نەتىجىدە بۇ خەل ئىجتىمائىي ئىللەتلەردىن نەپرەتلىنىش، ئۇنىڭدىن خالىي بولۇشقا، ئۇنى چەكلەشكە ئىنتىلىش جەمئىيەتنىڭ ئومۇمىي كەيپىياتىغا ئايلىنالمايۋاتىدۇ.

ئەمدى مەزكۇر ماقالىمىزنىڭ ئاساسىي مۇددىئاسىغا كەلسەك، ئىجتىمائىي ئىللەتلەرنى تەنقىدلەش خىزمىتىنى ئۇنۇملۇك قانات يايدۇرۇش ئۈچۈن كۆپ خەل، ئامىلباب شەكىللەردىن پايدىلىنىشتىن باشقا، ئەڭ مۇھىمى ئالاقىدار ئىلىم - پەن تارماقلىرىنىڭ تەكشۈرۈپ - تەتقىق قىلىش نەتىجىلىرى بىلەن بىرلەشتۈرۈپ ئېلىپ بېرىشنى تەكىتلەش زۆرۈر. ئىجتىمائىي ئىللەتلەر جەمئىيەتنىڭ ھەممە قاتلىمىدا، كىشىلەرنىڭ سۆزىدە، ھەرىكىتىدە، پىسخىكىسىدا، ئېڭىدا، ياشاش ئۇسۇلىدا، تۇرمۇش شەكلىدە كەڭ كۆلەمدە مەۋجۇت ئىكەن، ماقالە يازغۇچىلار ئۆز نەزىرىدىكى تېمىنى مۇناسىۋەتلىك پەنلەر نۇقتىسىدىن كۆزىتىشكە، تەكشۈرۈشكە، باھالاشقا ئەھمىيەت بېرىشى كېرەك. قىسقىسى، تەنقىد يەنىلا ئىلمىي ئاساستا ئېلىپ بېرىلغىنى ياخشى.

ئىنسانلار ئوبيېكتىپ دۇنيانى بىلىش، ئۆزگەرتىش،

ئۆزلىرىنىڭ ياشاش شارائىتىنى ئۇزلۇكسىز ياخشىلاش ئېھتىياجى بىلەن ئۆزلىرىنىڭ بارلىق ماددىي ۋە مەنىۋى پائالىيەتلىرىنى ئويۇشتۇرۇش، تەرتىپكە سېلىش ۋە ئۇنۇملۇك قانات يايدۇرۇش مەقسىتىدە ئۆز ئەمەلىيىتىدىن ھاسىل قىلغان بىلىمىمىز - چۈشەنچە ۋە تەجرىبە - ساۋاقلىرىنى خۇلاسىلەپ، سىستېمىلاشتۇرۇش ئارقىلىق بىر يۇرۇش نەزەرىيە، ئاساسىي شەكىللىرى(ئىدېئولوگىيە) ۋە ئىلىم - پەن قۇرۇلمىلىرىنى ۋۇجۇدقا چىقارغان. بۇنداق نەزەرىيە، ئىدېئولوگىيە - ئاساسىي شەكىللىرى ۋە ئىلىم - پەن قۇرۇلمىلىرى ئىنسانلارنىڭ مۇكەممەل تەرەققي قىلىش زۆرۇرىيىتى ئارقىسىدا بارغانسېرى كۆپ خىللىشىپ، تولۇقلىنىپ، ئۆزئارا كىرىشىپ ۋە ئۇنىۋېرساللىشىپ، بۈگۈنكى دۇنيادىكى مىسلىسىز يېڭىلىقلار ۋە كەشپىياتلارنىڭ بارلىققا كېلىشى، يۇكسەك دەرىجىدە مەدەنىيەلەشكەن، قېلىپلاشقان جەمئىيەت ۋە مىللەتلەرنىڭ شەكىللىنىشىگە ئۇنۇملۇك خىزمەت قىلىپ بېرىۋاتقانلىقىنى ھەممىمىز بىلىمىز. كىشىلەرنىڭ ئەقلي ئىقتىدارى ۋە ئىجادىي قابىلىيىتى ئەنە شۇ يۇسۇندا ئېچىلىپ، جارى قىلدۇرۇلغىنىغا ئوخشاش، ئىنسانداىكى بارلىق ئاجىزلىقلار ۋە مەنىۋى ئىللەتلەرمۇ ئەنە شۇ ئىلىم - پەن ۋاستىسى بىلەن بايقىلىپ، تۈزىتىلىپ بېرىلىۋاتقانلىقى ھەممىگە ئايان پاكىت، بولۇپمۇ پەلسەپە، تارىخ، مەدەنىيەتشۇناسلىق، ئىنسانشۇناسلىق، مىللەتشۇناسلىق، جەمئىيەتشۇناسلىق، فولكلور (ئۆرپ - ئادەتشۇناسلىق)، دىنشۇناسلىق، پسىخولوگىيە قاتارلىق ئىنسان، ئىنسانىيەت جەمئىيىتى، ئىنسانىنىڭ مەدەنىي پائالىيىتىنى چۆرىدەپ تەتقىقات ئېلىپ بارىدىغان بىر يۇرۇش ئىجتىمائىي ۋە گۇمانتار پەن ساھەلىرى نۇقتىلىق ھالدا دۇنيادىكى مىللىي ئېتنىك گۇرۇپلىرىنى بىرلىك قىلىپ،

ئۇلارنىڭ تارىخىي، ئىجتىمائىي تەرەققىياتى، پەن - مەدەنىيىتى، ئىدىئولوگىيىسى، ياشاش ئۇسۇلى ۋە تۇرمۇش شەكلى قاتارلىق تەرەپلەرنى ئۆزىگە مۇناسىپ ئىلمىي نۇقتىئىنەزەر ۋە مىتود، پرىنسىپلار بويىچە تەكشۈرۈپ - تەتقىق قىلىدۇ؛ خاراكتېر-ئالاھىدىلىكلىرىنى ئېنىقلاپ، ئىجابىي ۋە سەلبىي نۇقتىدىن باھالايدۇ؛ تەرەققىيات قانۇنىيەتلىرى ۋە يۈزلىنىشىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. بىز باشاش قاتۇرۇۋاتقان مىللەت پسىخىكىسىدىكى، جۇملىدىن ھەربىر - پائالىيەتلىرىدىكى، ئۆزئارا مۇئامىلە - مۇناسىۋەتلىرىدىكى مەدەنىيەت ئەنئەنىلىرىدىكى تۇرلۇك - تۇمەن، ياخشى - يامان ئالامەتلەر، شۇنداقلا ئىجتىمائىي ئىللەت مەسىلىلىرى ئۆز نۆۋىتىدە ئاشۇ خىل ئالاقىدار پەنلەر تەكشۈرۈپ-تەتقىق قىلىدىغان، مۇھاكىمە يۈرگۈزىدىغان ئاساسلىق ئوبيېكتلاردىن ھېسابلىنىدۇ. دېمەك، ئۇيغۇر جەمئىيىتىدىكى ئىجتىمائىي ئىللەتلەر ھەم كۆپ، ھەم ئېغىر، ھەم ئومۇمىي خاراكتېر ئالغان ئىكەن، ئەلۋەتتە بىرنەچچە پارچە ماقالە ئارقىلىق ئۇلارنى كۆرسىتىپ قويۇش بىلەنلا مەسىلىنى ھەل قىلىپ كەتكىلى ياكى كۆزلىگەن مەقسەتكە يەتكىلى بولمايدۇ. شۇڭا، ھەربىر ئىجتىمائىي ئىللەت مەسىلىسى قايسى پەنگە ئالاقىدار بولسا، شۇ پەن تەرىپىدىن ياكى شۇ پەن نۇقتىسىدىن نىشانلىنىپ ئۇنىڭ يىلتىزى سۇرۇشتۇرۇلۇشى، مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇش ئاساسى تېپىپ چىقىلىشى، دائىرىسى، دەرىجىسى، خاراكتېرى بېكىتىلىشى ۋە ئۇنى تۇگىتىش، ئۆزگەرتىش ياكى ساغلاملاشتۇرۇشنىڭ مۇۋاپىق، ئۇنۇملۇك چارە - تەدبىرلىرى كۆرسىتىپ بېرىلىشى كېرەك. شۇنداق قىلغاندىلا، بۇ ئىش ئىلمىي ئاساستا ئېلىپ بېرىلغان بولىدۇ.

دەرۋەقە، بىزدە مۇناسىۋەتلىك ئىجتىمائىي پەنلەر تەتقىقاتى يېڭىدىن باشلاندى. تېخى ئىچكى مۇھىتىمىزغا ماسلىشىپ،

مىللىي ئالاھىدىلىكىمىز بىلەن بىرلىشىش دەرىجىسىگە بېرىپ يەتمىدى. نەزەرىيە قۇرۇلمىلىرىمىزمۇ ئالاھىدە تارىخىي، جۇغراپىيىلىك مۇھىتتا ياشاپ كۆپ قاتلاملىق، كۆپ تەرەپلىمە مۇناسىۋەتلىرى، ئەنئەنىۋى ئۆرپ ـ ئادەتلىرى ۋە رېئال قىياپەتلىرىنى ھەقىقىي تۇردە ئىنكاس قىلىشقا ئۇلگۇرگىنى يوق. مۇشۇنداق ئەھۋال ئاستىدا ئىجتىمائىي ئىللەت مەسىلىلىرىنى كۆپ تەرەپلىمە تەكشۈرۈپ ـ تەتقىق قىلىش ئىمكانىيىتى تولۇق يارىتىلدى، دېگىلى بولمايدۇ. شۇنداقتىمۇ ھازىرچە ئايرىم ئىستىھكام ئاچقان ئەدەبىيات ـ سەنئەت ساھەسى مەسىلىگە ئىلمىي مۇئامىلە قىلىش ئاڭلىقلىقىنى يەنىمۇ ئۆستۈرسە ئۆزلىرىگە تېخىمۇ قاتتىق تەلەپ قويسا، ھەرگىزمۇ ئوشۇقلۇق قىلمايدۇ. ئەكسىچە، مىللەت ۋە ئىللەت، تېمىسىدىكى ئەسەرلەرنىڭ قىممىتىنى ئاشۇرغىلى، ئۇنۇمىنى ياخشىلاپ، كۆپ تەرەپلىمە تەتقىقات ئۇچۇن يول ئاچقىلى بولىدۇ.

ئىلان قىلىنغان ئىجتىمائىي ئىللەت مەسىلىلىرىگە ئائىت ماقالىلەرنى ئىدىيىۋىلىك، بەدەئىيىلىك، چىنلىق نۇقتىسىدىن باھالاپ ئوبزور يېزىشقا كىشىلەر ئانچە قىزىقمىسا كېرەك. مېنىڭ مەقسىتىمۇ بۇ ئەمەس. ناۋادا مۇشۇنداق خىيالنى كۆڭلىمىزگە پۈكۈپ ئۇ خىل ماقالىلەرنى كۆرۈپ چىقماقچى بولساق، ئېنىقكى ئوقۇۋاتقان قانداقتۇر بىرنەرسىنىڭ كەملىكىنى ياكى ئوشۇقلۇقىنى، يەنە قانداقتۇر بىرنەرسىنىڭ كاللىمىزدىن ئۆتمەيرەك قالغانلىقىنى ھېس قىلىپ قالمىز. بۇ ئەھۋال كۆپ ھاللاردا مەسىلىنىڭ ئىلمىي ئاساسىغا سەل قاراپ، بىر تەرەپلىمىلىككە، ھادىسىدىن ماھىيەتكە ئۆتەلمەسلىكتەك تېيىزلىققا، سەۋەب ـ نەتىجىنى ئاستىن ـ ئۈستۈن قىلىۋېتىشتەك

مەنتىقسىز خاتا ھۆكۈملەرگە، ھەر دېگەندە قوپال، ھاقارەتلىك سۆز- ئىبارىلەرگە كۈچىنىپ مەسىلىنىڭ كېلىش مەنبەسىنى، پەيدا قىلغان، ئۆستۈرگەن ئىجتىمائىي، تەبىئىي مۇھىت ئامىللىرىنى نەزەردىن ساقىت قىلىۋېتىشتەك يەڭگىلتەكلىككە ئوخشىمىغان دەرىجىدە يول قويۇلغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ.

ئۇنداقتا، مەسىلىگە ئىلمىي ئاساستا مۇئامىلە قىلىشنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن قانداق قىلىش كېرەك؟ بۇنىڭدا ئومۇمىي تەلەپ: ھەقىقەتنى ئەمەلىيەتتىن ئىزدەش، نەزەرىيە بىلەن ئەمەلىيەتنى بىرلەشتۈرۈش پرىنسىپى بويىچە دىئالېكتىك ماتېرىيالىزم ۋە تارىخىي ماتېرىيالىزمنىڭ قائىدە - قانۇنىيەتلىرى ۋە ئىلمىي مېتودولوگىيىسىنى قورال قىلىپ، مەسىلىنىڭ بىر پۈتۈن جەريانىنى، مەۋجۇتلۇقِ شەكلى، دائىرىسى، دەرىجىسى، خاراكتېرى ۋە ئۆزگىرىش قانۇنىيەتلىرىنى ئېنىقلاش، ئۇنىڭ پەيدا بولۇش ئاساسىنى، تەرەققىيات يۈزلىنىشلىرىنى ئومۇمىي، ماكرولۇق نۇقتىدىن تەھلىل قىلىش، تەتقىقات ئېلىپ بېرىش، ئۇنى ھەل قىلىش(چەكلەش، تۈزىتىش ياكى ئىجابىي تەرەپكە يېتەكلەش)نىڭ توغرا، ئۈنۈملۈك ئۇسۇل-چارىلىرىنى كۆرسىتىپ بېرىش، نوقۇل ھېسسىياتقا تايىنىپ ئىش قىلماسلىقتىن ئىبارەت. كونكرېت تەلەپ بولسا، ھەربىر مەسىلىگە قارىتا ئۇنى ئۆزى چېتىشلىق پەن بىلەن بىرلەشتۈرۈپ تەھلىل قىلىش ئارقىلىق ئەمەلىيلىشىدۇ. مەسىلەن، پەلسەپىۋى نۇقتىدىن مۇئامىلە قىلىشنى ئالساق، ئىللەت مەسىلىسى ئوبيېكتىپ مەۋجۇدىيەت ئىكەن، ئۇنىڭ پەيدا بولۇش ۋە ئۆزگىرىش قانۇنىيەتلىرى بولىدۇ. ئۇ، ئىچكى - تاشقى باغلىنىشلارنىڭ تەسىرىگە ئۇچرايدۇ. ئىچكى ئامىللار ھەل قىلغۇچ ئورۇندا تۇرىدۇ. بۇ جەريان مۇئەييەن ماكان ۋە زامان دائىرىسىدە، ئايرىملىق بىلەن ئومۇميلىقنىڭ، شۇنداقلا

قارىمۇقارشىلىقنىڭ بىرلىكىدە ئىپادىلىنىپ چىقىدۇ. ئۆزگىرىش ساندىن - سۈپەتكە ئۆتۈشۈش بويىچە دەۋر قىلىدۇ. مۇنداقچە قىلىپ ئېيتقاندا، ھەربىر ئىجتىمائىي ئىللەت زامان جەھەتتىن مەلۇم تارىخىي، ئىجتىمائىي ئارقا كۆرۈنۈشكە ئىگە بولسا، ماكان جەھەتتىن مۇئەييەن ئوبيېكتىپ شەرت - شارائىت، جۇغراپىيىلىك، ئېكولوگىيىلىك مۇھىت بىلەن زىچ باغلىنىدۇ، يەنى شۇ زامان ۋە شۇ ماكاندىكى تەبىئىي شارائىت، ئىجتىمائىي مۇھىت، سىياسىي ئىقتىسادىي تۈزۈلمە، ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرى، كىشىلەرنىڭ ماددىي تۇرمۇش سەۋىيىسى، ئىجتىمائىي ئېڭى(ئېتىقادى، قىممەت قارىشى، ئېستېتىك - گۈزەللىك نۇقتىئىنەزىرى، ئەخلاق پرىنسىپى ...)، پەن - مەدەنىيەت جەھەتتىكى تەربىيىلىنىشى قاتارلىق كۆپ تەرەپلىمە ئامىللار بىلەن ئۆزئارا بىرلىشىش، تەسىر كۆرسىتىش، شەرت قىلىش مۇناسىۋىتىدە بولىدۇ. دېمەك، يۇقىرىقىدەك قانۇنىيەت، ئالاھىدىلىك ۋە باغلىنىشلارنى نەزەرگە ئالغان ھالدا ئىجتىمائىي ئىللەتلەر ئۈستىدە پىكىر يۈرگۈزۈش ئۈلارغا نىسبەتەن پەلسەپىۋى نۇقتىدىن مۇئامىلە قىلغانلىق بولىدۇ.

مەسىلىنىڭ پەيدا بولۇش، راۋاجلىنىش جەريانىنى، بولۇپمۇ ئۇنىڭ يىلتىزىنى ئۇنىڭ دەۋر شارائىتى بويىچە تەھقىقلەش بولسا تارىخىي جەھەتتىن مۇئامىلە قىلغانلىق بولىدۇ. مەسىلەن، بىر قىسىم ئاپتورلار بىزدىكى ئىناقسىزلىق، تەپرىقىچىلىك ئۈستىدە توختالغاندا، تەپەككۇر قۇشىنى سوپى-ئىشانلارنىڭ مەزھەپچىلىك كۆرىشى ئەۋج ئالغان كېيىنكى ئوتتۇرا ئەسىرلەرنىڭ جېدەل - غوۋغالىق، جاھالەتلىك مۇدھىش ئاسمىنىدا پەرۋاز قىلدۇرۇپ، ئۇ يەردىن تاكى مەدەنىيەت ئىنقىلابىنىڭ بۇرۇقتۇرما، ئاھ - پەريادلىق مۇزلۇقلىرى ئۈستىدىن ئەگىتىپ ئۆتكىنىگە ئوخشاش.

ئۇيغۇرلارنىڭ مىللەت بولۇپ شەكىللىنىشىدىن تارتىپ، ئۇلارنىڭ ئالاھىدە مۇھىتتا شەكىللەنگەن ۋە تۇراقلاشقان ئىرقىي، مىللىي ۋە قان تېپلىرىغچە تەكشۈرۈپ، بۇ جەھەتتىكى ئىلمىي ئاساسلار بىلەن مىللەتنىڭ ئومۇمىي خاراكتېرى، پسىخىكىسى ۋە خۇي - پەيلىدىكى ئىللەت تۇسىنى ئالغان مەسىلىلەرنى بىرلەشتۈرۈپ تەھلىل قىلىش بولسا، مەسىلىگە ئىرقشۇناسلىق، مىللەتشۇناسلىق، ئېتنوگرافىيە ۋە پسىخولوگىيە نۇقتىئىنەزىرى بويىچە مۇئامىلە قىلغانلىق بولىدۇ. مەسىلەن، بىزدىكى ھۇرۇنلۇق، دورامچىلىقنى بۇ جەھەتتىن تەكشۈرۈپ ئۇنىڭ ئىلمىي ئاساسىنى تېپىش مۇمكىن. بۇ جەھەتتىن ئىزدىنىدىغانلار مىللەتنىڭ ۋۇجۇدىغا ئۇزاقتىن سىڭىپ كەتكەن، مۇندىقچە قىلىپ ئېيتقاندا، مىللەتنىڭ تەبىئىتىگە ئايلانغان شەرەپ - نومۇس ئېڭىنىڭ روشەن بولماسلىقى، مىجەزدىكى خامۇشلۇق، تەن ھۇزۇرىغا ئىنتىلىشنىڭ زىيادە كۈچلۈك بولۇشى، شەھۋەتكە نىسبەتەن نەپسى غالىبلىقنى پەيدا قىلغۇچى مىجەز ۋە قان خىلىتلىرىنىڭ نىسپىي سالماق ئورۇندا تۇرۇشى، شۇنىڭدەك يات ۋە غەلىتە سېزىلگەن نەرسىلەرگە قارىتا ھېرىسمەنلىكنىڭ تاللاش ۋە پەرق ئېتىش ئاڭ - سېزىمىدىن زىيادە بولۇشى، ھەتتا نەزەرىيىۋى تەپەككۇر يوللۇرىغا توسالغۇ بولغۇچى پسىخىك كەيپىيات، پىكىر پرىنسىپلىرىنىڭ ئۆلۈك - جانسىز بولۇشىنىڭ پسىخىك ئاساسى قاتارلىقلارغا نەزەر ئاغدۇرسا بولىدۇ.

ئىجتىمائىي ئىللەتكە ياتىدىغان نۇرغۇن مەسىلىلەرنىڭ ئىدىيىۋى مەنبەسىنى ۋە ئاڭدىكى قاتمىلىرىنى ئېنىقلاپ چىقىش ئۈچۈن، ئۇلارغا دىنشۇناسلىق نۇقتىئىنەزىرى بويىچە مۇئامىلە قىلىشقا توغرا كېلىدۇ. چۈنكى، نۇرغۇنلىغان ئىجتىمائىي ئىللەتلەر، مەسىلەن خۇراپاتلىقلار، ئىجتىمائىيلاشقان، ئەمما

تەرەققىياتقا پۈتلىكاشاڭ بولۇۋاتقان ناچار ئادەت تۈزۈملەر كىشىلەر ئېڭىغا ھۆكۈمرانلىق قىلىپ كەلگەن ئىپتىدائىي ئېتىقاد ۋە سىنىپىي جەمئىيەتتىكى سىنىپلار مەنپەئىتى بىلەن بىرلىشىپ كەتكەن دىنىي ئەقىدە، دىنىي ئەھكام ۋە مەزھەپ-سۈلۈكلەر بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك.

جەمئىيەتشۇناسلىق ئىلمى نۇقتىئىينەزىرى بويىچە تەھلىل، تەتقىق قىلىش ئارقىلىقمۇ ئىجتىمائىي ئىللەت مەسىلىلىرى ھەققىدە زۆرۈر ئىلمىي تونۇش ھاسىل قىلغىلى بولىدۇ. تۈرلۈك ئىللەتلەرنىڭ ئىجتىمائىيلىشىش دەرىجىسى، ھەرقايسى ئىجتىمائىي قاتلاملاردىكى تارقىلىش ۋە ساقلىنىش ئەھۋالى، تەرەققىيات يۈزلىنىشى، بۇلارنىڭ جەمئىيەتنىڭ تۈزۈلمىلىرى، جەمئىيەت ھۈجەيرىلىرى، ئىجتىمائىي ھەرىكەتلەر بىلەن بولغان ئالاقىسى قاتارلىق مەسىلىلەرنى چۈشىنىش دەل مۇشۇ يول بىلەن ئىشقا ئاشىدۇ. نۇرغۇن ئىللەتلەرنىڭ شەھەر بىلەن يېزا، يۇقىرى قاتلام بىلەن تۆۋەن قاتلام ۋە خىلمۇخىل كەسىپىي تارماقلاردا ساقلىنىش نىسبىتى، ئورنى، رولى پەرقلىق بولىدۇ. بۇلار ھەققىدە ئەمەلىي مۆلچەر تۇرغۇزماي تۇرۇپ، مۇۋاپىق بىر تەرەپ قىلغىلى بولمايدۇ. بۇ جەھەتتىكى كۆزنىتىشنىڭ مۇھىم مەزمۇنى سۈپىتىدە ئۇيغۇر جەمئىيىتىنىڭ تەكشىسىز ئىقتىسادىي تەرەققىياتى، تۇرمۇش ئىستېمال سەۋىيىسى، ئىستېمال سۈپىتى قاتارلىق ئەھۋاللارنىڭ ئىللەت خاراكتېرىنى ئالغان مەسىلەر بىلەن بولغان باغلىنىشىنىمۇ ئېتىبارغا ئېلىشقا توغرا كېلىدۇ.

مىللەت ۋە ئىللەت مەسىلىلىرىنى فولكلور(ئۆرپ - ئادەتشۇناسلىق)ئىلمى نۇقتىسىدىن تەكشۈرۈش ۋە باھالاشنىڭ ئەھمىيىتى تېخىمۇ چوڭ. چۈنكى، فولكلور ئىلمى ئەڭ ئومۇمىي، مىللىي، ئەنئەنىۋى ۋە يەرلىك تۈس ئالغان ئۆرپ -

ئادەتـلەرنى ـــ مەيـلى ئـۇ قـانداق شـەكىلدە، قـانداق مـە زمۇن خاراكتـېرده بولۇشـــدىن قەتئىيـــنەزەر، ئۆزىـــنىڭ تـــەتقىقات ئوبيېكـتى قىلىدۇ. ياخشـىلىرىنى داۋاملىق جـارى قـىلدۇرۇپ، ناچارلىرىنى تۈگىتىشكە، ئىسلاھ قىلىشقا يارەەم بېرىدۇ. بۇنى بىر تەرەپ قىلىشتا ئۇنىڭ بىر يۇرۇش ئىلمىي پىرىنسىپلىرى بار. باشـقا خەلقلەردىكىگە ئوخشاشـلا بىـزدىكى ئىللەتـلەرنىڭ كـۆپ قىســمى ئـۆز ئالاھىدىلىكـلىرى، فولكـلور ھادىســلىرى يـاكى فولكلور ھادىسلىرى بىلەن چېتىشلىق مەسىلىلەر جۇملىسىگە كـــرىدۇ. بەزىـــلەر ئىجـــتىمائىي ئىللەتـــلەر ئەســـلىدىن مىللىتىمىزنىڭ ئۆرپ-ئادىتى ئەمەس، ئۇنى قانداقسىگە فولكلور تەركىبىگە كىرگۈزگىلى بولسۇن، دەپ قارىشى مۇمكىن. بىراق، فولكـلور ئىـلمى توغرىسـىدا ئـازراق نـەزەرىيىۋى بىلىمگـە ئىگـە بولغـان كىشـىلەر ھەرگـىز مۇنـداق قارىمـايدۇ. ئۇنـىڭ ئۇستـىگـە ئۆرپ- ئادەتلىرىمىز ئىچىدىكى بۇگـۈنكى كۈندە ئىللەت تۇسـىنى ئالغان مـەزمۇنلار خېلى سالماقنى تەشكىل قىلىدۇ. شۇڭا، مەن مىلـلەت ۋە ئىللـەت تېمىسـىدا ماقالـە - ئەسـەر يازغـان يـاكى يېزىشـــنى ئويلىشـــۋاتقانلارغا ئۆزلـــرى پـــكىر يۈرگـــۈزۈۋاتقان مەسىلىلەرگە قارىتا ئىلمىي ئاساستا مۇئامىلە قىلىشـنى دەۋەت قـــلىش بـــلەن بىرگـــە، ئـــەڭ مۇھىمـــى فولكـــلور ئىـــلمى نەزەرىيىسـىنى ئۆزىگە قـورال قىلىشـنى ئۇنـتۇپ قالماسـلىقنى تەۋسىيە قىلىمەن.

1997- يىل ئىيۇن، قەشقەر

مىللىي ئەنئەنە ۋە ياتلىشىش

بۈگۈنكى دۇنيادا ھەرقانداق بىر مىللەت ئۆزىنىڭ پەن-مەدەنىيىتى سەۋىيىسى ۋە ئىقتىسادىي ئۇستۇنلۇكى بىلەن ئۆز ئورنى ۋە نوپۇزىنى تىكلىمەكتە، ئۆتمۈشى بىلەن ئەمەس، بۈگۈنى بىلەن ئېتىراپ قىلىنماقتا. بىزنىڭمۇ ناھايىتى ئۇزاق تارىخىي مۇساپىلەرنى بېسىپ ئۆتۈپ، ھەر تۈرلۈك ھايات- ماماتلىق سىناقلارغا بەرداشلىق بېرىپ، ھېلىھەم ئۆز مەۋجۇتلۇقىمىزنى ساقلاپ كېلىۋاتقان: تارىخچىلارنىڭ كۆزلىرىنى قاماشتۇرغۇدەك شانلىق مەدەنىيەت ئەنئەنىسىگە ھەمدا مىللەت ئىكەنلىكىمىزنى يېڭىۋاشتىن تونۇپ يېتىشكە باشلىدى. مۇقام - ئۇسسۇللىرىمىز بىلەن دارۋازلىق، تەنتەربىيە ۋە ئىلىم- پەننىڭ بەزىبىر ساھەلىرى بويىچە شەرەپ قۇچۇۋاتقان بىر تۈركۈم ياش ئەزىمەتلىرىمىز بىلەن ئۆز مەۋجۇتلۇقىمىزدىن دېرەك بەردۇق. پات- پات ياڭراپ تۇرۇۋاتقان تەنتەنە - ئالقىش سادالىرىدىن پۇت - قوللىرىمىزغا ئاز - تولا ماغدۇر كىرىپ، بىر مەزگىل ئۆزىمىزنىڭ قالاق، ئەبگاھ ھالىتىمىدىن مەيۈس، سولغۇن تۈس ئالغان كۆزلىرىمىزدىن ئۈمىد ئۇچقۇنلىرى چاقناشقا باشلىدى. يېڭى ئەسىر قوينىغۇراق ساداسى بىلەن ئۇنىڭدىن چۆچۈگەن بىر تۈركۈم سەزگۈر، ھوشى جايىدا قەلەم ساھىبلىرىنىڭ مەتبۇئات يۈزىدىكى چۇقانلىرى ئويغاق كىشىلەرنىڭ پىكىر - سەزگۈسىنى غىدىقلاپ، تېخىمۇ كۆپ كىشىلەرنى ئۆزى توغرىسىدا قايتىدىن ئويلىنىشقا

مەجبۇر قىلدى.

مەيلى قانداق بولۇشىدىن قەتئىنەزەر، ھەرقانداق مىللىي گۇللىنىش مىللەتنىڭ ئۆز - ئۆزىنى تونۇشىنى،ئۆزىنى ئۆز سۇپىتىدە دۇنياغا تونۇتۇشنى بىرىنچى بەلگە قىلىدۇ. بىزنى يېڭى- يېڭى پۇرسەتلەردىن ئۇمىدۋار قىلىدىغىنى شۇكى، بىز ھەرھالدا ئۆزىمىزگە خاس خاسىيەتلىك ۋە تەۋرۈك بىر مۇھىتتا، چەكسىز ئېچىش ئەۋزەللىكىگە ئىگە بولغان بىر زېمىندا ھايات كۆچۈرمەكتىمىز. شانۇشەۋكەتلىك تارىخىمىز، مول مەدەنىيەت ئەنئەنىلىرىمىز بىلەن مۇكەممەل بىر مىللەت يەنى ئېتنىك گەۋدە سۇپىتىدە دۇنيا تەرىپىدىن قايتا بايقالماقتىمىز. ئۆز مەدەنىيىتىدىن ۋە ئۇنىڭ ھاياتي كۈچىدىن مەھرۇم قالمىغان مىللەت تارىخ بېتىدىن ئۆچمەيدۇ. شان - شەرىپى پەقەت ئۆزىنىڭ ئەجىر - تۆھپىسى بەدىلىگىلا ھەقىقي كاپالەتكە ئىگە بولالايدۇ. بۇنداق ئەجىر- تۆھپە ئۆزىنى ئۆز سۇپىتىدە تونۇتالمىغان مىللەتكىلا نىسىپ بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، جۈشكىدا ياشاۋاتقان بىزگە ئوخشاش ئۆزگىچە مەدەنىيەت ئەنئەنىسىگە ئىگە بىر مىللەتكە نىسبەتەن ئېيتقاندا، ئۆز ئارتۇقچىلىقىمىزنى تېخىمۇ ياخشى جارى قىلدۇرۇش ۋە ئۇنى مۇكەممەللەشتۇرۇش، تەرەققي قىلدۇرۇش ئاساسىدا، كۆپ مىللەتلىك چوڭ ئائىلىنىڭ ئۆز تەقى - تۇرقى، مىجەز - خۇلقى ۋە ھۇنەر - سەنئىتى بولغان سالاھىيەتلىك بىر ئەزاسى بولۇش تولىمۇ مۇھىمدۇر.

ھەممىمىز كۆرۈپ تۇرۇپتىمىزكى، بۈگۈنكى دۇنيادا ئىنسانلار ئارىسىدا شەكىللەنگەن راۋان ئۇچۇر - ئالاقە سىستېمىلىرى ھەمدە ئىقتىساد، سودا ساھەلىرىدىكى بىر گەۋدىلىشىش، يۇقۇملۇق كېسەللىك ۋە مۇھىت مەسىلىلىرىدە دۇچ كەلگەن ئورتاق تەقدىر يەر شارى خاراكتېرلىك بىرەكلىك

ۆه ئورتاقلىقىنى ئىلگىرى سۈروپ، ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ ئەنئەنىۋى يەرلىك مەدەنىيەت ئامىللىرىنى چەتكە قاقماقتا. زامانىۋى پەن ـ تېخنىكىنىڭ ئۇچقاندەك تەرەققي قىلىشى بىلەن مىللىيەتلىكتىكى ياتلىشىش، ھەتتا ئەڭ يېپىق ئاڭ قاتلاملىرىغچە ئۆز تەسىرىنى كۆرسەتمەكتە. شۇنىڭ بىلەن بىرگە مىللەتلەرنىڭ ئۆزىنى ئىزدەش، ئۆز خاسلىقىنى قوغداش، ئۆزگىچە، ئېسىل، ئىجابىي خاراكتېرلىك مەدەنىيەت ئەنئەنىلىرىنى سېغىنىش خاھىشى بارغانسېرى كۈچىيىپ بارماقتا. مىللىي خاسلىق قانچىكى روشەن ۆه ساپ بولسا، دۇنياۋى مەدەنىيەتكە قوشقان تۆھپىسىمۇ شۇنچە گەۋدىلىك، ئوبرازىمۇ شۇنچە يارقىن بولىدۇ، دەپ قارالماقتا.

دەرۆەقە، ھەزىم قىلىش ئىقتىدارى ۆه ئۆزىنىڭ ھازىرقى ئورنى بىلەن ھېسابلاشماي قارىقويۇق قوبۇل قىلىش، پەرق ئەتمەي دوراش ۆه ئەگىشىش، ئۆز ئەجدادلىرى ياراتقان مەنىۋى بايلىقلارنى خورلاش ياكى قەدىرلىمەسلىك مىللەتنىڭ روھىيىتىنى ئېغىر كىرىزىسلىق تەقدىرگە، جىسمانىيىتىنى زەئىپلىككە گىرىپتار قىلىدۇ. ئەلھال ئۇشبۇ گىرىپتارلىق ئاسىلىق ۆه ياكى ئۆز ـ ئۆزىنى دەپسەندە قىلىشتىن دېرەك بېرىدۇ. زامانىمىزدىكى بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ روھىيىتىدە مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇۋاتقان ئىنسان تەبىئىتىگە يات، قەبىھ نەرسىلەر ئەنە شۇ خىل قىسمەتنىڭ ھاسىلاتلىرىدۇر، خالاس.

ئومۇمەن قىلغاندا، ئۆز ئەنئەنىسىدىن، مىللىي ئېڭىدىن يەنى مىللىيىتىدىن ئايرىلىپ قالغان مىللەت ئۆز مەۋجۇتلۇقىنى يوقىتىدۇ. ئىنسانىيەتنىڭ، جۇملىدىن ئۆز دۆلىتىنىڭ ماددىي ۆه مەنىۋى يۈكسىلىشىگە ھېچقانداق تۆھپە ـ ئۇلۇش قاتالمايدۇ ھەم تېگىشلىك ئورنىنىمۇ تاپالمايدۇ. بۇنىڭ ئاددىي قائىدىسى شۇكى، سەن سەن بولماي تۇرۇپ، ئۆزۈڭنى ئىپادىلەپ

چىقالمايسەن. سەن پەقەت ئۆز سۈپىتىڭنى ۋە سالاھىيىتىڭنى ساقلىيالىغان چېغىڭدىلا، ئاندىن مەۋجۇت ئىكەنلىكىڭنى ئىسپاتلىيالايسەن. سەن مەۋجۇت بۇلالىغاندىلا، ئاندىن ئۆزۈڭنى مۇستەھكەملىيەلەيسەن ۋە باشقىلار بىلەن تەڭ ئىشلەپ، تەڭ شەرەپ قۇچالايسەن. يەھۇدىي مىللىتى تارىختا ھەممە نەرسىسىدىن ئايرىلىپ قالغان، بىراق مىللىي ئېڭىنى يوقىتىپ قويمىغان. ئۇلار ئەنە شۇ نەرسىسىگە تايىنىپ دۇنيا ئىقتىسادىنى چاڭگىلىغا ئالالىدى ئەمەسمۇ؟

روھ ئىنسانىنى مەڭگۈلۈك ھاياتقا ئىگە قىلىدۇ. روھ ساپ بولسا، ئەقىل ساپ بولىدۇ، ئەقىل ساپ بولسا، پۈتۈنلەي ياخشىلىققا سەرپ ئېتىلىپ، پايدىلىق ئىجادىيەت مەيدانغا چىقىدۇ. بۇنىڭ لەززىتى تەڭداشسىز بولىدۇ.

بىز دەۋاتقان روھىيەتتىكى ساپلىق چىنلىق بىلەن گۈزەللىكنىڭ(ساغلاملىقنىڭ) بىرلىكىدە، يەنى ئومۇمىيلىق بىلەن خاسلىقنىڭ بىرلىكىدە تولۇق مەنىسىنى تاپالايدۇ. ھەرقايسى ئەللەرنىڭ مىللىي ئەدەبىياتىدا يىلتىز ئىزدەش قىزغىنلىقى نېمە ئۈچۈن مەيدانغا چىقتى؟ نوبېل ئەدەبىيات مۇكاپاتىغا ئېرىشكۈچىلەر ئۈچۈن نېمە ئۈچۈن چىنلىق بىلەن ئىندىۋىدۇئاللىقنى ئىپادىلەشكە ئالاھىدە تەلەپ قويۇلىدۇ؟ چۈنكى، ئومۇمىيلىق ياكى تەبىئىي قانۇنىيەت تۈسىنى ئالغان پىكىرلەر تەكرار دېيىلىپ بولغان، ئەمدى دېيىلمىگەن ئىنساننىڭ ئۆزى قالدى. ئىنسان ئۆزىدىن چىقىپ كەتكەن نەرسىلەرنى قايتۇرۇۋېلىشقا ئەمدى قادىر ئەمەس، ئۆزىدە قېپىقالغان نەرسىلەرنى (ئۆزىنى) ساقلاپ قېلىشقا، شۇنداقلا دەۋر تاڭغان، ئەمما ئۆزىگە تەئەللۇق بولمىغان نەرسىلەردىن ئاگاھ بولۇشقا قادىر بولالىسىلا قىيامەتنىڭ ۋاقتىنى ئۇزارتالىشى مۇمكىن. چىنلىق ۋە ئىندىۋىدۇئاللىقنى ھەقىقىي سەنئەت

دەرىجىسىدە نامايان قىلغانلىقىنىڭ ئۆزى ئەنە شۇ مەقسەت يولىدا تاشلانغان خاسىيەتلىك بىر قەدەم بولماي نېمە؟

ئومۇمىيلىق ئايرىمىلىق ئىچىدە مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ. ئايرىمىلىقتىن ئايرىلغان ئومۇمىيلىق بولمايدۇ. ھەرقانداق بىر مىللەت ئۆزىدىكى خاسلىقنى، يەنى ئالاھىدىلىكىنى جارى قىلدۇرۇش ئارقىلىقلا ئىنسانىيەتنىڭ جۇملىدىن دۆلىتىنىڭ چوڭ ئومۇمىيلىقىنى ۋە ئورتاق تەلىپىنى ئەكس ئەتتۈرەلەيدۇ. ئىنسانىيەتنىڭ ھاياتىي كۈچىگە ھاياتىي كۈچ قوشالايدۇ. دەل شۇنداق بولغاچقىلا ئىنسانىيەتنىڭ ئەقىل - پاراسىتى ئۆزئارا تولۇقلاش خاراكتېرىدە جۇغلىنىپ، مەنىۋىيەت ئالىمى بايلىشىپ، ئىنسانىيەت مەدەنىيەت خەزىنىسىنىڭ رەڭدارلىقى ۋە جەلپكارلىقى ئېشىپ باردۇ.

يۇقىرىقى مۇلاھىزىلەرنىمىزدە، مىللەتنىڭ ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتىنى قوغداش، ئۇنى ھازىرقى دەۋرنىڭ تەرەققىيات ئېھتىياجىغا ماسلاشتۇرۇشنىڭ زۆرۈرىيىتى تەكىتلەندى. بۇ مەسىلە ئەنئەنە بىلەن يېڭىلىق يارىتىش، ۋارىسلىق بىلەن قوبۇل قىلىشتىن ئىبارەت بۇرۇندىن تىلغا ئېلىنىپ كېلىۋاتقان، ئىلىم ئەھلىلىرىنىڭ كاللىسىدا نەزەرىيە جەھەتتىن ئاللىقاچان ھەل قىلىنىپ بولغان مەسىلە بولسىمۇ، ئەمەلىيەتتە مەزكۇر ماقالىدە مۇھاكىمە قىلماقچى بولغىنىمىز ئۇنىڭ ئالدىنقى بىر تەرىپى، يەنى ئەنئەنىنىڭ ئورنى ۋە قەدىر - قىممىتى مەسىلىسىدىن ئىبارەت. تاشقى تەسىرگە نىسبەتەن ناھايىتى پاسسىپ ئورۇندا تۇرۇۋاتقان مىللىي ئەنئەنىمىز تارىختا مىسلى كۆرۈلمىگەن خىرىسقا دۇچ كېلىۋاتقان بىر پەيتتە، بۇنداق پۇزىتسىيىدە پىكىر يۈرگۈزۈشى ئەجەبلىنەرلىك ئەمەس. يېقىنقى مەزگىللەردە غەرب مەدەنىيىتى ۋە سولچىل ئىدىيىلەرنىڭ تەسىرىدە، بىر قىسىم كىشىلەردە ئۆتمۈشنى ئىنكار قىلىش

پسخىكسى يېتىلىپ قالدى. ۋارسلىق قىلىش مەسىلىسىدە شاكال، جەۋھەر ئۇقۇملىرى ئارقىلىق بىر يۇرۇش ئىلمىي قائىدىلەرنى كەشىپ قىلغان بولساقمۇ، ئەمەلىيەتتە ئۇ جەۋھەرلەر زادى قايسى، ئۇنىڭدىن قانچىلىكىنى بايقاپ چىقالىدۇق، قانچىلىك ۋارسلىق قىلالىدۇق بۇنىڭغا بىرنېمە دېمەك تەس. شۇنىڭ بىلەن بۇ جەھەتتىكى خېلى ئىلغار تەشەببۇسلارمۇ تەشەببۇس پېتى قېلىۋېرىدۇ. ناھايىتى ياخشى ئەنئەنىلىرىمىز جۇملىدىن مىللىتىمىزنىڭ گۈزەل ئەدەپ-ئەخلاقىنى يەرلىك ئادەت قانۇنى سۈپىتىدە ئىزچىللىققا ئىگە قىلىپ كەلگەن ساغلام، ئېسىل ئۆرپ- ئادەتلىرىمىزمۇ بىئېتىبار ئورۇنغا چۈشۈپ قېلىپ ئۆز ئەھمىيىتىنى يوقىتىدۇ. بىز ئىلكىمىزدىكىنى خارلاپ، يات نەرسىلەرگە قىزىقىدىغان، قوبۇل قىلىشقا ۋە ئەگىشىشكە ھېرىسمەن، تەسىرچان تەبىئىتىمىز بىلەن جام- چۆچەكلەردە ساپ، مەززىلىك تائاملارنى يېيىشتىن، فار - فور چىنە - قاچىلاردا ئاچچىق ياسىما تەملىك تائاملارنى يېيىشنى مەدەنىيەت ھېسابلايمىز. ئوچۇق ھاۋالىق جايلاردا ئەنجۇمەن تۈزۈپ، جام- ساغەرلەردە خۇش پۇراق گۈلابلارنى ئىچىشتىن، ھېلىقىدەك رېستورانلارنىڭ بۇلغانغان مۇھىتىدا ئولتۇرۇپ، ئەينەك رومكىلاردا ئاچچىق ھاراقلارنى قىينىلىپ ئىچىشنى زامانىۋىلىق دەپ قارايمىز. ئەقلىمىز، ئىمانىمىز بۇلغانغاچقا، قېرىنداشلىق، دوستلۇق، ۋاپادارلىق ئورنىغا سەممىيەتسىزلىك قىلىپ باشقىلارنى، ھەتتا ئۆز قېرىنداشلىرىمىزنى قارا قويۇشتىن ئۇيالمايمىز. ئاق كۆڭۈللۈك، ئادەمگەرچىلىك، رەھىمدىللىك، مەردلىك خىسلەتلىرىنى مىزان قىلغان ئەخلاقىي ئەنئەنىلىرىمىزنى بىرياقتا قايرىپ قويۇپ، ھىيلە - مىكىر بىلەن ئالدامچىلىقنى جان بېقىشنىڭ دەسمايىسى قىلىۋالىمىز. پېقىر - مىسكىنلەرگە، دۇئانە -

تىلەمچىلەرگە ساخاۋەت قولىمىزنى سونۇشنىڭ ئورنىغا ئۇلارغا نەپرەت كۆزىمىزدە قارايمىز. خەلق ھېكمەتلىرىدىكى «تاما، تامانىڭ كەينى كامار» دېگەنگە ئوخشاش دانا ئاگاھلاندۇرۇشلارغا پىسەنت قىلماي، شەخسىي نەپ ، ھوقۇق ـ مەرتىۋە كويىدا ۋىجدان ـ ئىمانىمىزنىمۇ قۇربان قىلىۋېتىمىز. «كۈچ بىرلىكتە، ئىش ئۆملۈكتە» دېگەنگە ئوخشاش نەسىھەتلەرنى قولاقتا تۇتماي، ئۆزئارا يۇرتۇا زلىق، تەرەپبا زلىق، پىتنە ـ پاسات، غەيۋەت ـ شىكايەتلەر بىلەن چىراي سارغايتىپ يۇرىمىز. «ئەخلاق ئادەم زىننىتى، ۋاپا ئۇنىڭ قىممىتى» دەپ ھايا ـ نومۇسنى بىرىنچى ئورۇنغا قويىدىغان قىز ـ يىگىتلىرىمىزدىكى شەرم ـ ھايالىق، تەۋە ززۇلۇق خۇي ـ پەيلىنىڭ بارغانسېرى كەملەپ كېتىۋاتقانلىقىنى ھەممىز كۆرۈپ تۇرۇۋاتىمىز. يارىشىملىق كىيىملىرى، ئۆزگىچە تەبىئي ۋە خاسىيەتلىك گىرىملىرى بىلەن سادداۋ، ئەمما سەنئەتلىك ياسىنىشنى ئادەت قىلىشقان ئۇيغۇر خوتۇن ـ قىزلىرىنىڭ ياخشى مەدەنىيەتنى باشقىلارغا ئۆتۈنۈپ بېرىپ قايسى دەرىجىدە ئايىنىپ ئۆزگىرىپ كېتىۋاتقانلىقى ھەممىزگە ئايان. يەنە شۇنىڭدەك «ئاتا رازى، خۇدا رازى» دېگەنگە ئوخشاش پەند ـ نەسىھەتلەرنى ئۆزلىرىگە تۇمار قىلىپ كەلگەن ئۇيغۇر پەرزەنتلىرىنىڭ بۇگۈنكى كۈندە قانچىلىكىنىڭ ئاتا ـ ئانىسىنى رازى قىلىۋاتقانلىقىنى، قانچىلىكىنىڭ ئاتا ـ ئانىسىغا زۇلۇم سېلىش ھېسابىغا ھەرەك ـ سەرەك بولمىغۇر ئىشلار بىلەن مەشغۇل بولۇپ يۇرۇۋاتقانلىقىنى ھەممىز بىلىپ تۇرۇۋاتىمىز. ئەجدادلىرىمىزدىكى كىتابخۇمارلىق، ئىلىم ـ ھۈنەرگە ھېرىسمەنلىك ۋە مېھماندوستلۇققا ئوخشاش ياخشى ئەنئەنىلەرنىڭ ياشلىرىمىزدا قانچىلىك داۋاملىشىۋاتقانلىقىنىمۇ بىلىپ تۇرۇۋاتىمىز. ئەنە شۇنىڭغا ئوخشاش ساۋابلىق ۋە ياخشىلىق ئىزدەپ قىلىدىغان نۇرغۇن ـ نۇرغۇن ئىشلارنىڭ

ياشلىرىمىز ئارىسىدا بارغانسىرى ئازلاپ كېتىۋاتقانلىقىدىن هەسرەت چېكىۋاتقان ئاتا - ئانىلار ۋە مۇتىۋەر زاتلىرىمىزنىڭ ئاغرىنىشلىرى قۇلىقىمىزغا دائىم كىرىپ تۇرىدۇ.

مىسال ئۈچۈن، خەلقىمىزنىڭ ئۆز تەبىئىتى ۋە مىجەز-خاراكتېرىگە ماسلاشقان ئەنئەنىۋى كۆڭۈل ئېچىش شەكىللىرىدىن بىرى بولغان «سەيلە» پائالىيىتىنى ئالساق، ئۇ ئەسلىي مېهماندوستلۇقنى، دوستلۇقنى، چىن مۇھەببەتنى، قېرىنداشلىق ۋە تۇغقاندارچىلىقنى ئىلگىرى سۈرىدىغان؛ ۋەتەننىڭ، ئانا يۇرتنىڭ ساپ هاۋالىق، گۈزەل مەنزىرىسىنى، ئېسىل تارىخىي يادىكارلىقلىرىنى تاماشا قىلىپ، ئۇنىڭدىن زوقلىنىپ، ئۇلارنى قەدىرلەش، سۆيۈش تۇيغۇسىنى كۈچەيتىدىغان؛ يۇرتنىڭ ئېسىل نازۇنېمەتلىرىدىن بەھرىمەن بولۇپ، كىشىلەرنى بايashات تۇرمۇش بەرپا قىلىشقا ئۈندەيدىغان تولىمۇ ئەھمىيەتلىك بىر پائالىيەت ئىدى. هازىر ئۇنىڭ ئورنىنى تاماكا ئىسى ۋە سېسىق هاراق هىدى قاپلىغان رېستورانلاردا يەپ - ئىچىپ كەيپ - ساپا بىلەن مەشغۇل بولۇشنى ئاساس قىلىدىغان، كىشىلەرنى ئىقتىسادىي ۋە روهىي جەهەتتىن تېخىمۇ هالسىرىتىدىغان، ساختا ئابرۇيپەرەسلىك قىلىشىدىغان «قاتار چاي»، «ئولتۇرۇش» دېگەنلەر ئېگىلىدى. ئاممىۋى كۆڭۈل ئېچىشنىڭ يەنە بىر ئەهمىيەتلىك شەكلى بولغان مەشرەپلەرمۇ خەلقىمىزگە ناهايىتى قەدىمدىن هەمراه بولۇپ كەلگەن، ئۆزلىرىنى ئەتراپلىق تەربىيىلەشتە، جۇملىدىن مەنىۋى بىرلىكنى، ئىناق - ئىتتىپاقلىقنى، خۇشخۇي، مېهماندوستلۇقنى، ئوچۇق - يورۇق، مەردۇمەردانە خاراكتېرنى يېتىلدۈرۈشتە ئۇنۇملۇك رول ئويناپ كەلگەن ئاممىۋى سورۇن، شۇنداقلا ئۆسمۇر بالىلارغا ئەنئەنە، ئەدەپ - ئەخلاق، ئېستېتىك تەربىيە بېرىدىغان ئۇنىۋېرسال فولكلور مەكتىپى ئىدى. ئەمدى

شەھەرلەردە ئۇنىڭمۇ شەكلى ۋە خاراكتېرى ئۆزگىرىشكە باشلىدى. ھېكايە - چۆچەك ئېيتىش، رىۋايەت سۆزلەش، داستان كۈيلەش ئاساسىدىكى مەددالىق سەنئىتى بولسا، ئەۋلادلاردا ۋەتەن قارىشى، مىللىي ئاڭ، يۇرت مۇھەببىتى، ئاتا- ئانا مۇھەببىتى، مۇھەببەت - نەپرەت سېزىمى ئويغىتىدىغان؛ باتۇرلۇق، قورقۇمسىزلىق، مەردلىك خاراكتېرى يېتىلدۈرىدىغان، مىللەت تارىخىدىن، ئەجدادلارنىڭ ئەقىل - پاراسىتىدىن تەسىرلىك دەرس بېرىدىغان ئەڭ ئومۇمىي، قۇلايلىق ۋاستە ئىدى. بۈگۈنكى كۈندە ئۇ پەقەت چوڭلارنىڭ ئەسلىمىسى بولۇپ قالدى. ئۇنىڭدىن باشقا، بالىلار ھاياتىنىڭ مۇھىم بىر قىسمى بولغان تېپىشماق ئېيتىش پائالىيىتى ۋە بالىلار ئويۇنلىرى بالىلارنى تەبىئەت ۋە ھاياتلىق بىلەن تونۇشتۇرىدىغان، ئۇلارنىڭ ئەقلىي قابىلىيىتىنى، زېھنىي قۇۋۋىتىنى ئۆستۈرۈشكە تۈرتكە بولىدىغان، ئۇلارنى ساغلام، باتۇر، چاققان، ھوشيار ۋە ھەمكارلىق روھى بىلەن تەربىيىلەيدىغان بەكمۇ پايدىلىق شەكىللەر ئىدى. ئەمدىلىكتە بولسا بالىلىرىمىز تېلېۋىزور ئالدىدا ئېغىناپ يېتىپ، ھۇرۇن، لەقۋا، ئىجادچانلىقى ۋە ئىنتىلىشى كەم بولغانلىقتىن ئۇستىگە، تېلېۋىزوردا چىقىۋاتقان تۈرمۇشمىزغا، زوقلىنىش ئادىتىمىزگە يات بولغان ھەرەكەت - سەرەڭ نەرسىلەرنىڭ تەسىرىنى كۆپ قوبۇل قىلىپ كەتكەنلىكتىن، ئۇلار ئاتا- ئانىلىرى بىلەن قارىمۇقارشى بىر مەيداندا سۆزلەيدىغان ۋە پىكىر قىلىدىغان بولۇپ ئۆسمەكتە.

خەلقىمىزنىڭ مەنىۋى تۈرمۇشىدا ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتۇپ كەلگەن نورۇز بايرىمىمىزنى ئالساقمۇ، ئۇ يۇقىرىقىغا ئوخشاش ئاممىۋى مەدەنىيەت، ئەدەبىيات - سەنئەت، تەنتەربىيە ۋە باشقا ئۆرپ- ئادەتلەرنى كەڭ جارى قىلدۇرىدىغان، خەلقىمىزگە ئۈمىد، ئىشەنچ، غەيرەت - جاسارەت بېغىشلايدىغان، ئېسىل ئەنئەنىلەرنى مۇستەھكەملەيدىغان كاتتا مەدەنىيەت

هادىسىسى ئىدى. ھالا بۇگۈنكى كۈنلەردە بىز ھەرقانچە كۈچەپ تەشۋىق قىلساقمۇ، شېئىر يېزىپ كۈيلىسەكمۇ ئۇنىڭ ساداسىنى پەقەت تېلېۋىزوردىنلا ئاڭلىيالايمىز. پۈتۈن دۇنيا ئېتىراپ قىلغان ناخشا ـ ئۇسسۇلچى خەلق دېگەن نامغا، پۈتمەس ـ تۈگىمەس ناخشا ـ مۇزىكا بايلىقىغا ئىگە بولۇپ تۇرۇقلۇق، بىزگە ۋەكىل بولۇپ مەركىزىي سەھنىلەردە نامايان قىلىنىۋاتقان ناخشا ـ ئۇسۇللىرىمىزنىڭ قانداق بولۇۋاتقانلىقىنى هەممىمىز كۆرۈپ تۇرۇۋاتىمىز...

بىز كۆپىنچە كۆز ئالدىمىزدىكى مەنپەئەتلەرنى چىقىش قىلىپ تەرەققىيات، قانۇنىيەت، زامانىۋىلىق سۆزلىرى بىلەن پەردازلايدىغان يۇقىرىقىدەك ئەھۋاللار گەرچە بۇگۈنكى كۈندىكى ئاتالمىش زامانىۋىلىقىنىڭ بەلگىسى ـ ئالامەتلىرى سۈپىتىدە دۇنيادىكى ھەرقانداق بىر مىللەتتە ئوخشىمىغان دەرىجىدە مەۋجۇت بولسىمۇ، ئۇيغۇرلارغا ئوخشاش دۇنياۋى ئېقىمغا ئۆز سۈپىتىدە قاتنىشىش ئىقتىدارىغا تېخى ئىگە بولالمىغان، پەقەتلا ئەگەشكۈچى ۋە تەقلىد قىلغۇچى ئورۇندا تۇرۇۋاتقان، شاللاش ۋە تاللاش ئېڭى ئانچە يېتەرلىك بولمىغان بىر مىللەتكە نىسبەتەن ئىنتايىن سەلبىي رول ئويناشى ئېنىق. شۇڭا، ئۇلارنىڭ خېلى كۆپ قىسمىنى تارىخىي مۇقەررەرلىك سۈپىتىدە قوبۇل قىلماسلىققا ئامال بولمىسىمۇ، ئۇنىڭغا نىسبەتەن يېتەكلەش، ئىجابىي تەسىر كۆرسىتىش بۇرچى، مەجبۇرىيىتىدىن ۋاز كېچەلمەيمىز. ئۆتمۈشكە قايتىمەن دېيىش ئەخمىقانىلىك. ئۆتمۈشنى قايتۇرۇپ كېلىمەن دېيىش تېخىمۇ ئالجىغانلىق. ئەمما، ئۆتمۈشنىڭ جەزمەن كەلگۈسى بىلەن مۇناسىۋىتى بار، خۇددى مېۋىنىڭ يىلتىز بىلەن مۇناسىۋىتى بولغىنىدەك. چۈنكى، ئۆتمۈشسىز كەلگۈسىنى يارىتقىلى بولمايدۇ. بۇ خۇددى كېلىش بولمىسا بېرىش بولمىغىنىدەك بىر

ئەھۋال. نەگە بېرىشنى بىلىش ئۈچۈن نەدىن كەلگەنلىكىڭىزنى بىلىشىڭىز كېرەك. نېمە قىلىشىڭىزنى بىلىش ئۈچۈن نېمە قىلغانلىقىڭىزنى بىلىشىڭىز زۆرۈر.

قانداقلا بولمىسۇن، بىز بۈگۈنكى كۈندە «تەرەققىي قىلىش» (راستىنى ئېيتقاندا ئەگىشىش ۋە دوراش) بىلەن بولۇپ كېتىپ، ئېسىمىزدىن چىقىرىپ قويۇۋاتقان، قەدىرىنى بىلمەي خارلىقتا قويۇۋاتقان نۇرغۇن نەرسىلەر بىز تېخىمۇ ئېھتىياجلىق بولغان نەرسىلەر بولۇشى مۇمكىن. مەن يۇقىرىدا تىلغا ئالغان ياكى تىلغا ئېلىشقا ئۇلگۈرمىگەن ئۆزگىچە ئالاھىدىلىككە ۋە ئۆزگىچە ئىقتىدارغا ئىگە فولكلور مەدەنىيىتىمىز ئەنە شۇنىڭ جۈملىسىدىندۇر. بۇلارنىڭ كۆپ قىسمى شەھەرلىرىمىزدە ياتلاشقان، ئەبجەش هالەتتە مەۋجۇت بولۇپ، خۇددى ئۆزىگە ئوخشاش روهىي قىياپىتىمىزنى ۋە ئاتالمىش زامانىۋى، رەڭدار تۇرمۇش شەكلىمىزنى نامايان قىلىپ بېرىدۇ. نىسبەتەن ساپ بولغان بىر قىسمى چەت بولۇڭ - پۇچقاقلاردا ئاخىرقى ئۇچقۇنلىرىنى غىل - پال چاچرىتىپ ئاندا - ساندا كۆزگە چېلىقىپ تۇرىدۇ. يەنە بىر قىسمى بولسا، تارىخ بەتلىرىدىلا چاقناپ كۆزنى قاماشتۇرىدۇ. ئۇلار خۇددى گىرىك ئەپسانىلىرىدە ئېيتىلغان، «تۆمۈر دەۋرى» ئادەملىرىنىڭ ساختىپەز، رەزىل قىلمىشلىرىدىن قېيىداپ ئىنسانىيەت ئالمىدىن ئەرش ئالمىگە سەپەر قىلىشقان مالائىكىلەرگە ئوخشاش بىزدىن بارغانسېرى يىراقلىشىپ بارماقتا. ئەسلىدە ئۇلار مىللەتنىڭ بايلىقى، روهىي تۇۋرۇكى ئىدى. مارکسىزمچىلار ئېيتقان مىللەتنى شەكىللەندۈرگۈچى تۆت چوڭ ئامىل ئىچىدە ئەڭ ئاساسىي ئامىل هېسابلانغان ئورتاق مىللىي پسىخىكىنىڭ ئاساسى، ئومۇرتقىسى، مەۋجۇتلۇق شەكىللىرى ئىدى...

هالبۇكى، بىزدە ياتلىشىش بىرقەدەر ئېغىر بولسىمۇ،

مىللىتىمىزنىڭ روھىي تۇزۇلۈكى بولغان ئەنئەنىۋى مەدەنىيەت ۋە ساغلام پىسخىكا پۈتۈنلەي يوقالغىنى يوق. ئۇنىڭ يىلتىزى چوڭقۇر ۋە كەڭ، ھاياتىي كۈچى چەكسىز، سىغىمچانلىقى زور. چۈنكى، ئۇ يۇرۇق ۋە قۇياشنى قۇت نىشانى قىلىپ جەنۇب ۋە غەرب ئارىلىقىدا كۆچۈپ يۈرگەن قەدىمىي ئاريانلاردىن، ئوغۇزخان تۈغۇلۇپ ئۆسكەن ۋە ۋەھشىي قىئاتنى ئۆلتۈرگەن ئىپتىدائىي ئورمانلاردىن، ئۇ تەڭرىگە سىغىنغان كۆل بويىدىن، كۆك بۆرە يول باشلاپ ماڭغان ھەربىي يۈرۈشلەردىن، ئافراسىياپ ئات چاپتۇرۇپ جەڭ قىلغان قەدىمىي تۇران چۆللۈكلىرىدىن، شامان، بۇددا ئەقىدىلىرىدىن، ئۇرخۇن، سېلىنگا، بالقاش، تارىم بويلىرىدىن، ئالتاي، تەڭرىتاغ، قاراقۇرۇم، ئۆتىكەن باغرىدىكى چەكسىز يايلاق ۋە دالىلاردىن، تەكلىماكان قۇملۇقلىرىغا كۆمۈلگەن تالاي قەدىمىي شەھەر، قورغان ـ قەلئەلەردىن، تارىم بويىدىكى بوستانلىقلارنى بىر ـ بىرىگە تۇتاشتۇرۇپ، شەرق بىلەن غەربنى، جەنۇب بىلەن شىمالنى تۇتاشتۇرغان يىپەك يولى ئالاقىلىرىدىن، مۇسۇلمان شەرقىدىكى ئىسلام كالامىزمى ۋە تەسەۋۋۇپ پەلسەپىسىدىن كەلگەن. ئۇلارغا مىللەتنىڭ نەچچە ئون ئەسىرلىك روھىي ئېنېرگىيىسى جۇغلانغان. ئۇلارنى ئۆزىگە بالىياتقۇ ۋە دەپنىگاھ قىلغان بۇ روھنىڭ بۇگۈنكى ھايات گەۋدىسى دەل ئاۋام خەلقنىڭ تۇرمۇش شەكىللىرى ۋە ياشاش ئۇسۇللىرى سۈپىتىدە ساقلانغان فولكلورىستىك ھادىسىلەردىن بىنا قىلىنغان بولۇپ، مىللىتىمىزنىڭ روھى ئەنە شۇ گەۋدە ۋۇجۇدىدا ئۆز جۇلاسىنى ۋە ئەسلىي مەنىسىنى ساقلاپ كەلمەكتە.

بىز يىراق سەھرالىرىمىزدا غەل ـ پال ئۇچقۇنلىرىنى كۆرۈپ تۇرىدىغان، زامانىۋى شەھەرلىرىمىزدە بولسا، ياتلىشىپ يوقىلىشقا يۈز تۇتقان ھەقىقىي، ساپ فولكلور مەدەنىيىتىمىزنى

ۆه ئۇنىڭ قويىندا يىلتىز تارتىپ كۆكلەشكە پۇرسەت ئىزدەۋاتقان قەدىمىي ئەقىدىلىرىمىزنى، يەنى بىزدىن يىراقلىشىۋاتقان روھىمىزنى چاقىرىمىز.

گەرچە ئەجدادلارنىڭ تارىخىنىكى شۆھرىتى، باتۇرلۇق، مەردلىك خىسلىتى، ئىلىم- پەن مۇۋاپپەقىيەتلىرى، جۇملىدىن ئۇلارنىڭ مۇقەددەس روھى تەكلىماكانغا مەڭگۈلۈك دۇملەنگەن بولسىمۇ، ئۇنىڭ زېمىن تەكتىدىن چىقىۋاتقان پەس، ئەمما جاراڭلىق، خۇددى مۇساپىر بالىلارنىڭ ناخشىسىغا ئوخشايدىغان مۇڭلۇق ئاۋازى قۇلىقىمىز تۇۋىدە ئەكس سادا پەيدا قىلىپ نېمىدۇ بىرنەرسىلەرنى بىزنىڭ ئاڭقاۋ خاتىرىمىزگە سالماقچى بولىدۇ. ئۇنىڭ ئالۋۇنغا ئايلانغان سېيماسى تومۇز ئىسسىقلاردا تارىمىنىڭ سۇيىگە قانماي قۇرۇپ قاقشال بولغان توغراق ۆه يۇلغۇنلارغا ماتەمدار بولۇپ، تەكلىماكان چۆللىرىدە سىڭلىسى مەختۇمسۇلانى ئىزدەپ ماڭغان چىن تۆمۇر باتۇرنىڭ ئىزلىرىنى بويلاپ تەرەپ - تەرەپتە سەرسان بولۇپ يۇرىدۇ. تەڭرىتاغلىرىدىن، قاراقۇرۇم، پامىر ئېتەكلىرىدىن ئۇنى قاندۇرۇش ئۈچۈن ئېقىپ چۈشكەن سانسىز دەريا - ئېقىنلار تەكلىماكانغا ئېقىپ بارالماي ۆه بەلكىم بۇلغانغان جىسمى بىلەن بۇ پاك قەدىمكى تۇپراقنى، كرورەندىكى ساھىبجامال ئانىمىزنىڭ بىغۇبار ۋۇجۇدىنى بۇلغاپ قويۇشنى خالىماي يېرىم يولدىلا تىلىم - تىلىم جاراھەت ئىزى بىلەن قاپلانغان زېمىن ئانىمىزنىڭ هەممىنى سىغدۇرالايدىغان كەڭ باغرىغا سىڭىپ تۇگەيدۇ. ئۇرخۇن، سېلىنگا، يېنىسەي دەريالىرى بولسا ئۆز شەربەتلىرى بىلەن ئۇنى قايتا ياشارتماق بولۇپ هەر تەرەپتىن يول ئىزدەيدۇ.

بىز يەنە تەكلىماكانغا تۇتاشقان ياكى ئۇنىڭ بىلەن گىرەلىشىپ كەتكەن يېزا - قىشلاق ۆه جاڭگاللىقلاردىن، چەت ۆه خىلۆەت يېزا- سەھرالاردا تېخىچە يېرىم بېكىك هالەتتە نامرات

تۇرمۇش ئۆتكۈزۈۋاتقان ئاددىي ئاۋام خەلق ئارىسىدىن بۇ روھنىڭ قالدۇق ئىزنالىرىنى تاپالايمىز. خەلقىمىزنىڭ ئېغىزدىن - ئېغىزغا كۆچۈپ كەلگەن قەدىمكى ئەپسانە - چۆچەكلىرىدىن، ناخشا - مۇزىكا ۋە ئۇسسۇل ھەرىكەتلىرىدىن، ئەلنەغمە سەنئىتىدىن، ماقال - تەمسىل، ھېكمەتلىرىدىن بۇ روھنىڭ مۇڭلۇق، ياڭراق، ئۇمىدۋار ساداسىنى ئاڭلىيالايمىز. ئىپتىدائىي قىيا تاش سىزمىلىرىدىن، بالبال - قورچاقلاردىن، مەڭگۈ تاش تېكىستلىرىدىن، مىڭئۆي تام رەسىملىرىدىن بۇ روھنىڭ ئېنىق سىيماسىنى كۆرەلەيمىز. بۇ سادالار، بۇ سىيمالار كىگىز قالپاقلاردا، كۆرپە تۇماقلاردا، بادام گۈللۈك دوپپىلاردا، سۇرمە تارتقان قارا كۆزلەردە، ئوسما قويغان قوشۇما قاشلاردا، يېلىم چېچىلغان ئۇزۇن - ئۇزۇن ئۆرىمە چاچلاردا، ئوتقاشتەك جۇلالىنىپ تۇرغان ئەتلەس كۆينەكلەردە ئەكس ئېتىپ تۇرىدۇ. مېھراب - تەكچىلىك ئۆيلەردىكى ئاياق - چۆچەك، پەرمان ۋە چاچاپلاردا، مۇنار - قۇببە ۋە پېشايۋان تۇۋرۇكلىرىدە، تام - تورۇسلاردىكى بېزەك - نەقىشلەردە جۇلالىنىپ نۇر چېچىپ تۇرىدۇ. بۇ سادالار ۋە سىيمالارنىڭ كىچىك - كىچىك ئۇۋاقلىرى دېھقان ئاكىلىرىمىزنىڭ قورۇق باسقان كۆز جىيەكلىرىدىن، ساقال - بۇرۇتلىرىدىن، ئېگىز قاشلىرىدىن ئاچچىق تەر تامچىلىرى بىلەن قوشۇلۇپ ئېقىپ كېۋەز ئېتىزلىرىنى نەمدەپ تۇرىدۇ.

بىراق، شۇنى ئېتىراپ قىلماي تۇرالمايمىزكى، يېقىنقى بىرنەچچە ئون يىل مابەينىدە ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش قولغا كەلتۈرگەن ئالەمشۇمۇل ئۆزگىرىشلەر قاتارىدا مەيدانغا كەلگەن ماددىي تەرەققىياتقا تەتۇر تاناسىپ بولغان ھالدا مىللىي مەدەنىيىتىمىز، مىللىي ئەنئەنىلىرىمىز ناھايىتى تېز سۈرئەتتە ياتلىشىپ بارماقتا. مىللىي روھ ئېغىر دەرىجىدە بۇلغانماقتا.

ساپ مىللىي پسىخىكىمىز ۋە ساغلام مىللىي خاراكتېرىمىز شالغۇتلىشىپ ئىجتىمائىي ئىللەتلەر، جۇملىدىن مىللەت ۋۇجۇدىدىكى كېسەللىكلەر كۆپەيمەكتە. ئېتىقاد سۇسلىشىپ، مەنىۋى بىرلىك يېمىرىلمەكتە. كوللېكتىۋىزملىق روھ ۋە مىللەت مەنپەئىتى قارىشى، خالىس تۆھپە قوشۇش ۋە ئۆزىنى بېغىشلاش روھى بارغانسېرى ئاجىزلاپ بارماقتا. كىشىلەرنىڭ ئىززەت - ھۆرمىتى، غۇرۇرى ئاياغ ئاستى قىلىنماقتا. ھەددىدىن زىيادە پۇلغا چوقۇنۇش، مەنپەئەتپەرەسلىك، ھوقۇقپەرەسلىك كىشىلەردىكى پاكلىق ۋە ئالىيجانابلىقنى ئاساسىي مىزان قىلغان ئەنئەنىۋى قىممەت قارىشىنى ئەرزىمەس ئورۇنغا چۈشۈرۈپ قويماقتا. مەنىۋى بۆھرانلار كۈچەيمەكتە. نوقۇل ئىقتىسادىي ئۇنۇم قوغلىشىپ چىرىكلىك، ساختىپەزلىك، شەپقەتسىزلىك، قويمىچىلىق، بۇلغىنىش ۋە كېسەللىك كۆپەيمەكتە. ئىشسىزلىق ئېشىپ، تۇرمۇش بېسىمى ئارتىپ، ھايات رىتمى تېزلىشىپ، روھىي تەڭپۇڭسىزلۇق بۇزۇلۇپ، جەمئىيەتنى چۈشكۈنلۈك، جىنايەت قاپلىماقتا، ۋەھاكازالار. بىز بۇنىڭغا ئوخشاش ئومۇمىي خاراكتېر ئېلىشقا باشلىغان سەلبىي يۇزلىنىشلەردىن تەئەججۈپلەنمەي ۋە ئەپسۇسلانماي تۇرالمايمىز، ئەلۋەتتە.

بىز تارىخىمىزنى ۋاراقلىساق، قەدىمكى مەدەنىيەت مىراسلىرىمىزنى، ئۆرپ - ئادەتلىرىمىزنى ئىنچىكىلەپ كۆزەتسەك، گەرچە ئول زامانلاردا جەمئىيەتنىڭ مادديي، ئىقتىسادىي سەۋىيىسى ھازىرقىدىن كۆپ تۆۋەن، كۆپ قالاق بولسىمۇ، ئىنسانلارنىڭ كىشىلىك ئەخلاق - پەزىلەتتە، ۋاپا - ساداقەتتە، پاكلىق - دىيانەتتە، خەير - ساخاۋەت ۋە مېھىر - شەپقەتتە ھازىرقىدىن ياخشى ئىكەنلىكىنى بىلىپ يېتەلەيمىز. ئۇنداقتا بىزنى ئىزتىراپقا سالغان بۇزۇلۇش ۋە ياتلىشىش

هادىسىلىرى جەمئىيەت تەرەققىياتىنىڭ مۇقەررەر نەتىجىسىمۇ؟ ئەجەبا، دۇنيانىڭ ئۇچقاندەك ئالغا ئىلگىرىلىگەنلىكى، پەن - تېخنىكا مۇڭۇپپەقىيەتلىرىنىڭ تۇرمۇشتا، ئىشلەپچىقىرىشتا، قاتناش - ئالاقىلەردە كەڭ تۇردە قوللىنىلىپ، ياشاش شارائىتىنىڭ خېلىلا ياخشىلانغانلىقى، كىشىلەرنىڭ ئەقلىي قابىلىيىتىنىڭ زور دەرىجىدە جارى قىلدۇرۇلغانلىقى؛ ماددىي، مەنىۋى ئىستېمال سۇپىتىنىڭ زور دەرىجىدە ئۆسكەنلىكى، تەربىيىلىنىش مۇھىتىنىڭ تېخىمۇ مۇكەممەللىشىپ بېرىۋاتقانلىقى يالغانمۇ؟ ئەگەر راست بولسا، نېمە ئۈچۈن كىشىلىك ساپا، ئىنسانىي پەزىلەت بارغانسېرى تۆۋەنلەپ كېتىدۇ؟ مانا بۇ كىشىنىڭ ئەقلىنى لال قىلىدىغان، كانايلاردىن ياڭرىغان تەنتەنە ۋە بەخت سادالىرى بىلەن ئانچە ماسلىشالمايدىغان بىر ئەھۋال.

هاياتلىقنىڭ مەنزىلى ماماتلىق، ماماتلىقنىڭ مەقسىتى هاياتلىق. شۇنداق ئىكەن، مەلۇم جەھەتتىكى تەرەققىيات مەلۇم جەھەتتىكى چېكىنىشىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. گۈللىنىش خارابلىقنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. خارابلىق گۈللىنىشنى ئاپىرىدە قىلىدۇ. ھەربىر ئىچىدە جىملىق، جىملىق ئىچىدە ھەربىر بولىدۇ. بۇنى دىئالېكتىكىدا «قارىمۇقارشىلىقنىڭ بىرلىكى قانۇنى» دەپ ئاتايدۇ. بۇ خىل دىئالېكتىكىنى تارىخقا تەتبىقلىساق، يۇقىرىقىدەك ماددىيەت بىلەن مەنىۋىيەت ئوتتۇرىسىدىكى تەتۇر تاناسىپلىق جەريانىنى چۈشىنىۋېلىش ئانچە تەسكە چۈشمەيدۇ.

پەلەك چاقى ھامان چۆرگىلەشنى داۋام ئەتتۈرىدۇ، شۇ ئارقىلىق ھاياتلىق ئۆزىنىڭ توختاۋسىز زىددىيەت ۋە كۈرەش مەنتىقىسىگە چەكسىز بوشلۇق ھازىرلايدۇ. ئەنە شۇ چەكسىز بوشلۇقتا نىشانسىز، مەۋقەسىز، بىمەنە ھەربىكەت بىلەن مەشغۇل

بولۇۋاتقان ئىنسانلار، گۈمراھلىق ۋە تەكرار گۈناھ - سەۋەنلىكلەردىن ھەمدە ئۇنىڭ ئازاب، پۇشايماندىن پۈتكەن نىدالىردىن تاغ ياساپ، ئۇنىڭ باغرىدا ئۆمىد - ئىستەك، مۇھەببەت ۋە سەنئەت چولپانلىرىنى تېخىمۇ يارقىن چاقنىتىدۇ.

كۆپ ھاللاردا بىز كىچىرەك قىلماي تاشلىۋەتكەن ياكى تەنتەكلىكىمىزدىن قەدىرلەپ ساقلىيالمىغان، ۋاپاسىزلىق قىلغان، خورلىغان ۋە ئاللىقاچان ئۇنتۇلۇپ كەتكەن نۇرغۇن نەرسىلەر مەلۇم ۋاقىتتىن كېيىن بىز ئۈچۈن ئىنتايىن زۆرۈر نەرسىلەرگە ئايلىنىپ قەدرى ئۆتۈلۈشكە باشلايدۇ. بىز جېنىمىزنىڭ باربچە قوغلاشقان، بىزنى ئۆزىگە رام قىلىۋالغان نۇرغۇن نەرسىلەر بولسا تېشى پال - پال، ئىچى غال - غال پۈچەك نەرسىلەر بولۇپ چىقىدۇ. ئۇلارنىڭ ئەسلىدىنلا بىزگە مۇناسىپ كەلمەيدىغانلىقىنى ئاستا- ئاستا ھېس قىلىشقا باشلايمىز.

يۇقىرىقى مۇلاھىزە ۋە بايانلىرىمىزدىن يەكۈن شۇكى، بىر مىللەت ئېغىر دەرىجىدە ياتلىشىپ، ئۆزىگە خاس مەنىۋى سۇپىتىلىرىدىن مەھرۇم قېلىش نەتىجىسىدە، تۇرلۇك مەنىۋى كرىزىسلارغا ۋە ئېغىر ئىجتىمائىي ئىللەتلىرىگە پېتىپ كېتىۋاتقان ئەھۋال ئاستىدا، ئۇنىڭ ھەرقانداق بىر ۋىجدانلىق ئەزاسى مىللىي ئەنئەنە، بولۇپمۇ ئەڭ زور دەرىجىدە ھاياتىي كۈچىنى ساقلاپ تۇرۇۋاتقان، مىللەتنىڭ مىللىي ئېڭىنى باغرىدا ساقلاپ كەلگەن فولكلور ئەنئەنىسىنى كەمستىش پوزىتسىيىسىدە بولماسلىقى، شۇنىڭدەك تۇرمۇشىمىزغا شىددەت بىلەن سىڭىپ كىرىۋاتقان ئاتالمىش «زامانىۋى مەدەنىيەت»كە نىسبەتەن ئالاھىدە ھوشيار بولۇشى، ئۇلارنى قانداق تەرىزدە قوبۇل قىلىش مەسىلىسىنى ئوبدانراق ئويلىشىپ بېقىشى زۆرۈر. زامانىۋىلىشىش ھازىرقى زامانغا خاس ئىجابىي،

سەلبىي، ياخشى - ياماڭ نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. زامانىۋىلىشىش ياتلىشىش ھېسسىياتىغا ئەمەس، شاللاش ۋە ئۆزلەشتۈرۈش ھېسسىياتىغا ئەمەلگە ئېشىشى كېرەك. ئەگەر ياتلىشىشنى زامانىۋىلىشىش دەپ قارىغاندا، بۇ ئېنىقكى، ئۆزىمىزنىڭ بىر مىللەت سۈپىتىدە مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇش ئاساسىمىزنى ئىنكار قىلغانلىق بولىدۇ. شۇڭا، زامانىۋىلىشىش تەركىبىدە مىللىيلىشىش كەم بولسا بولمايدۇ. دۇنيادىكى ئىلغار، ياشاش ئىقتىدارى كۈچلۈك مىللەتلەرنىڭ زامانىۋىلىشىش ھەرىكەتلىرى(مەسىلەن، يەھۇدىيلار ۋە ياپونلارغا ئوخشاش) مىللىيلىشىشنى چەتكە قاققان ئەمەس. بەلكى ئۇنى ھەقىقىي زامانىۋىلىشىشنىڭ مەقسىتى، ھاياتىي كۈچى قىلغان. مېنىڭچە، ئۆزىنىڭ تەرەققىي قىلالماسلىقىنى ئۆزىنىڭ ئىقتىدارسىزلىقى، ھۇرۇن ۋە بوشاڭلىقىدىن ئىزدىمەي، ھەدىسلا ئۆزىنىڭ تىل - يېزىقىدىن، دىنىي ئېتىقادىدىن ۋە باشقا ئەنئەنىسىدىن كۆرىدىغانلار ئۆزىنىڭ ھۇرۇن، يارامسىزلىقىنى تەن ئالمىغۇچىلاردۇر.

دۇنيادىكى زامانىۋىلىشىش دەرىجىسى يوقىرى، سانائىتى يۈكسەلگەن ئەللەر دەل شۇ زامانىۋىلىشىش ئارقىلىق ياراتقان مىللىي ساپاسىنىڭ مۇھىم بىر ئىپادىسى سۈپىتىدە، ئۆزلىرىنىڭ فولكلور مەدەنىيىتىگە (جۈملىدىن، ئۆزىگە خاس بايرام - مۇراسىم، نەزىر - چىراغ ئەنئەنىلىرىگە) يۈكسەك دەرىجىدە ئەھمىيەت بېرىدۇ. ئۇلار ناھايىتى زور مەبلەغ سېلىپ ۋە زامانىۋى پەن - تېخنىكا ئۇسۇلىدىن پايدىلىنىپ مەدەنىي مىراسلىرىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش، قايتا نامايان قىلىش، فولكلور كەنتى ۋە فولكلور مۇزېيلىرىنى قۇرۇش قاتارلىق يوللار بىلەن ئۆزلىرىنىڭ مىللىي روھىنى ۋە مىللىي ئىپتىخارىنى ئۇرغۇتۇپ، مىللىتىنىڭ ئۇيۇشۇش كۈچىنى، ئىجادچانلىقىنى زور

دەرىجىدە ئاشۇرىدۇ. بۇ ئۇلارنىڭ كومپىيۇتېر تېخنىكىسى، كلون تېخنىكىسىنى ۋە دۇنياۋى سودا بىلەن شۇغۇللىنىشىغا پۈتلىكاشاڭ بولمايدۇ، بەلكى رىقابەتلىشىش ئىرادىسىنى تېخىمۇ چىڭىتىدۇ. ئۇلارنىڭ ئۆزگىچە مىللىي ئەنئەنىسى ئۇلار ئۈچۈن ئۆزىنى تەتقىق قىلىپ ئۆگىنىشتىكى بىرىنچى قول ماتېرىيال بولۇپلا قالماي، بەلكى ئەڭ ياخشى دەرسلىك سۈپىتىدە ئەۋلادلىرىنى ئۆز مىللىتىنىڭ روھىي دۇنياسى ئېھتىياجلىق بولغان، باشقىلاردىن ئارىيەت ئالغىلى بولمايدىغان ئوزۇقلۇق ۋە ئېنېرگىيە بىلەن تەمىن ئېتىدۇ. شۇ ئارقىلىق ئىجتىمائىي ئۇنۇم يارىتىدۇ.

بىز ئۆزىمىزنىڭ قىممەتلىك نەرسىلىرىمىزنى قەدىرلەيلى، بۇ ئۆزىمىزنى قەدىرلىگەنلىك بولىدۇ. باشقىلارنىڭ نەرسىلىرى ھەقىقەتەن ئېسىل بولسا قوبۇل قىلساق بولىدۇ. بىراق، ئۇنىڭدىن بىز يەنىلا تىل قىسىنچىلىقى بىلەن پايدىلىنىمىز: بىزنىڭمۇ ياخشى نەرسىلىرىمىزنىڭ بارلىقىنى باشقىلارغا بىلدۈرۈشىمىز كېرەك. قىسقىسى، بىز كۆپلەپ ئۆگىنىۋاتقان، قوبۇل قىلىۋاتقان ۋە دوراۋاتقان بۈگۈنكى كۈندە، مىللىي ئەنئەنىلىرىمىزنى ئۇنتۇپ قالمايلى. بۇ خۇددى بالىلىرىمىزغا «چوڭلارنى ھۆرمەتلەيلى» دېگەن سۆزنى دائىم دەپ تۇرغىنىمىزدەك دائىم تەكرارلاپ تۇرىدىغان سۆزىمىز بولۇپ قالسۇن.

1997- يىل قەشقەر

فولكلور ۋە ئۇنىڭ قىممىتى

فولكلور ـــ بىر مىللەت ئاۋام ـ پۇقرالىرى ئارىسىدا قەدىمدىن ساقلىنىپ كەلگەن، ئۇلارنىڭ بىر پۈتۈن ياشاش ئۇسۇلى ۋە تۇرمۇش شەكلى سۈپىتىدە مەۋجۇت بولغان ۋە مەۋجۇت بولۇۋاتقان ئەنئەنىۋى مەدەنىيەت، جۇملىدىن ئۆرپ ـ ئادەت هادىسىلىرىنى، شۇنداقلا بۇ هادىسىلەرنى تەكشۈرۈپ ـ تەتقىق قىلىدىغان بىر پەننىڭ نامىنى كۆرسىتىدىغان ئاتالغۇ. بىز دائىم دەپ كېلىۋاتقان مىللىي ئەنئەنە، مىللىي ئۆرپ ـ ئادەت، خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى، خەلق سەنئىتى، ئۇدۇم ـ ئادەت، ئەقىدە ـ ئېتىقاد، قائىدە ـ يوسۇن دېگەنگە ئوخشاش ئاتالغۇلار ئەنە شۇ فولكلورغا تەۋە هادىسىلەرنىڭ ئوخشىمىغان تۇرلىرىنى ياكى ئوخشاش تۇرلىرىنى ئىپادىلەشتە ئىشلىتىلىدۇ.

فولكلورنىڭ دائىرىسى ئىنتايىن كەڭ. ئۇ بىر مىللەتنىڭ ئەنئەنىۋى ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇللىرى ۋە ماددىي ئىستېمال بۇيۇملىرىدىن تارتىپ، ئورتاق ئېتىقادى، ئىدىيىۋى ئىشەنچ ئاساسىدا شەكىللىنىپ ئومۇمىي خاراكتېر ئالغان مەنىۋى مەدەنىيەت هادىسىلىرىغىچە هەممىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

فولكلور هادىسىلىرى مىللىي هاياتنىڭ بىرلىككە كەلگەن، قائىدىلەشكەن، ماددىيلاشقان ئىقتىسادىي بازىسى هەم ئۇستقۇرۇلمىسى. شۇڭا، ئۇ ناهايىتى گەۋدىلىك مىللىيلىككە ۋە كەڭ ئىستېمالچانلىققا ئىگە بولىدۇ. ئىپادىلىنىش شەكلىمۇ كۆپ

خەل، كۆپ قاتلاملىق بولىدۇ. ئۇ ھەم كىشىلەرنىڭ ھەربىرىت پائالىيىتىدە، ھەم تىل - نۇتۇق پائالىيىتىدە، ھەم ئاڭ - پسىخىكا پائالىيىتىدە ئىپادىلىنىدۇ. ۋارىسچانلىقى كۈچلۈك بولۇپ، ھەم داۋاملىشىشچانلىققا ئىگە بولىدۇ، ھەم ئىجتىمائىي، تەبىئىي مۇھىتقا ماس ھالدا ئۆزگىرىپ، يېڭىلىنىپ بېرىشتەك ئالاھىدىلىككە ئىگە بولىدۇ.

فولكلور ھادىسىلىرى بىزگە بىر مىللەتنىڭ ئورتاق ئاڭ - پىكىر سىستېمىسىنى، ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتىنى، تارىخىي مۇساپىسىنى، ئېتنوگرافىيىسىنى، ئەخلاق پرىنسىپلىرىنى، مىللىي خاراكتېرىنى ۋە غايە - ئىستەكلىرىنى كۆپ تەرەپلىمە ئومۇملاشتۇرۇپ كۆرسىتىپ بېرەلەيدۇ. مۇنداقچە قىلغاندا، بىز ئۇنى بىر مىللەتنىڭ مىللىيىتىنى ھاسىل قىلىدىغان ئاساسىي بەلگىلەر دەپ ئېيتالايمىز.

ھەرقانداق بىر مىللەتنىڭ فولكلور مەدەنىيىتى ناھايىتى ئۇزاق تارىخىي دەۋرلەرگىچە يىلتىز تارتقان بولىدۇ. شۇڭا، ئۇنى مىللىي ئاڭنىڭ شەكىللىنىشى ۋە مۇستەھكەملىنىشىدە مۇھىم رول ئوينىغان ئامىللارنىڭ بىرى دېيىشكە بولىدۇ. ئۇنىڭ مەزمۇن - خاراكتېرى كۆپىنچە مىللەتنىڭ ئىقتىسادىي ئەھۋالى، ئىگىلىك شەكلى، ئېكولوگىيىسى ۋە ھەر خىل دىنىي ئەقىدىلىرى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولىدۇ. شۇڭا، ئۇ مىللەتنىڭ ئومۇمىي ئەزالىرى تەرىپىدىن ئورتاق ئېتىراپ قىلىنىپ، ئۇزاققىچە قوغدىلىدۇ ۋە قەدىرلىنىدۇ. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى مۇقەددەسلەشتۇرۇلۇپ كۆچلۈك چوقۇنۇش پوزىتسىيىسى بىلەن مۇئامىلە قىلىنىدۇ. بەزىلىرى چوڭقۇر ھۆرمەت - ئەقىدە ۋە پەرھىزلىك قاراشلار بىلەن كىشىلەر ئېڭىدىن مەھكەم ئورۇن ئالغان بولىدۇ. شۇ تۈپەيلىدىن ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى بىلەن بارغانسېرى خۇراپىي، سىرلىق تۈس ئېلىپ، جەمئىيەتنىڭ مەلۇم قاتلاملىرىدا

كىشىلەرنىڭ روھىي دۇنياسىنى كونترول قىلىۋالغان، ھەتتا مەنىۋى ئاساردىكە ئايلانغان بولىدۇ.

فولكلور ھادىسىلىرى شەخسنىڭ ئىرادىسىگە بېقىنمايدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىرگە دائىم دېگۈدەك ئۆزگىرىپ، شاللىنىپ تۇرۇشتەك، مەدەنىيەت تەرەققىياتىنىڭ ئومۇمىي قانۇنىيىتىگە ماس ھالدا مەزمۇن ۋە شەكىل جەھەتتىن بېيىپ، يېڭىلىنىپ بېرىشتەك ياكى ۋاقتى ئۆتكەنلىرى ئاستا-ئاستا ئۆز ئورنىنى ئاجىزلاشتۇرۇپ ئىستېمالدىن قېلىشتەك خۇسۇسىيەتلەرگىمۇ ئىگە بولىدۇ. بۇ خىل ئۆزگىرىشلەرگە جەمئىيەتتىكى تۇپلۇك ئۆزگىرىشلەر، مەسىلەن سىياسىي، ئىقتىسادىي ۋە ئىجتىمائىي تۇزۇلمىلەرنىڭ بىر پۈتۈن يېڭىلىنىشى، ئىدېئولوگىيىدىكى ماھىيەتلىك بۇرۇلۇش، ئەخلاقىي - ئېستېتىك پرىنسىپلارنىڭ كەسكىن ئىسلاھ قىلىنىشى، مۇنداقچە قىلىپ ئېيتقاندا، كىشىلەردىكى قىممەت نوقتىئىنەزىرىنىڭ كۆرۈنەرلىك دەرىجىدە ئۆزگىرىپ كېتىشى، يات ۋەياكى ئالاھىدە ئىمتىيازلىق سىرتقى مەدەنىيەت ئامىلىنىڭ كۆپلەپ سىڭىپ كىرىشى نەتىجىسىدە مەيدانغا كەلگەن ياتلىشىش ھادىسىلىرى قاتارلىقلار بىۋاستە ۋە ھەل قىلغۇچ تەسىر كۆرسىتىدۇ. ئۇيغۇر فولكلورىنىڭ دەۋرىمىزدىكى رېئال قىسمەتلىرى بۇ خىل ئۆزگىرىشلەرنى دەللىلەشكە يېتىپ ئاشىدۇ.

ئۇيغۇر مىللىتى ئۇزاق تارىخقا، مۇرەككەپ ئىجتىمائىي، مەنىۋى، ئېتنىك سەرگۈزەشتىلەرگە باي بىر مىللەت. ئۇ ئۆزىنىڭ پەۋقۇلئاددە جۇغراپىيىلىك ئورنى، قىززىققان، ئىنتىلىشچان، قۇرغاق ۋە تەشەببۇسكار مىللىي پسىخىكىسى بىلەن كۆپ خىل دىنىي ئېتىقاد، كۆپ خىل تىل - يېزىق ۋە باشقا ھەر خىل تېپىتىكى دۇنياۋى مەدەنىيەت خۇرۇچلىرىنى ئۆز ۋۇجۇدىغا توپلاپ، ئوتتۇرا ئاسىياچە سىرلىق، سىنكېرتىك ئالاھىدە مەدەنىيەتنىڭ

ئاساسلىق ھەقدارلىرىدىن بىرى بولۇپ قالغان.

ئۇيغۇر ئەجدادلىرىنىڭ تارىخىي پائالىيەت سورىنى بولغان شىمالىي ئاسىيا، ئوتتۇرا ئاسىيا، جۇملىدىن ھازىرقى شىنجاڭ رايونى 1000 يىلدىن ئارتۇق دۇنياۋى سودا ۋە مەدەنىيەت ئالاقىسىنىڭ مەركىزىدە تۇرغان. بۇ ھال ئۇيغۇر خەلقى ياراتقان ۋە ئۆزلەشتۈرگەن فولكلور مەدەنىيىتىنى پەۋقۇلئاددە مول، رەڭدار، سىرلىق، تاۋلانغان، ئەۋرىشىم ۋە سېغىمچان بولۇشتەك خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە قىلغان. ۋەھالەنكى، ئۇ تېخىچە يېتەرلىك ئەھمىيەت بېرىشىمىزگە ئېرىشەلمەيۋاتقان، دۇنيانىڭ دىققەت-نەزىرىدىن چەتتە قېلىۋاتقان، رەسمىي پەن سۇپىتىدە مۇئامىلە قىلىنىپ ئېچىشىمىزنى كۈتۈپ تۇرۇۋاتقان بىر ساھە. بۇگۈنكى كۈندە ئۇ بىزنىڭ ئۆزىنى قېزىپ توپلىشىمىزغا، دۇنياغا نامايان قىلىشىمىزغا ۋە ئىجادىي پايدىلىنىشىمىزغا موھتاج بولۇپلا قالماستىن، بەلكى زور كۈچ بىلەن قۇتۇلدۇرۇۋېلىشىمىزغا موھتاج.

ھەممىمىزگە ئايانكى، خەلقىمىز ئەمدىلەتىن غەپلەت ئۇيقۇسىدىن ئويغىنىپ ئەتراپقا نەزەر سېلىشقا باشلىغان يېقىنقى بىرنەچچە ئون يىل مابەينىدە، ئۆزىنى قايتا تونۇشقا، ئۆزىنى ئوڭلاپ زامانغا لايىق رىقابەت ئېڭى ۋە رىقابەت ئىقتىدارى يېتىلدۇرۇشكە پايدىلىق بولغان بەزى ئىزدىنىشلەر، جۇملىدىن بەس - مۇنازىرىلەر (پايدىلىق پىكىرلەر) مەيدانغا چىقتى. بۇنىڭ تۈرتكىسىدە ئەمەلىي نەتىجىلەرمۇ قولغا كەلدى. بۇ يەنمۇ كېڭەيتىشكە تېگىشلىك ياخشى ئەھۋال، ئەلۋەتتە. بىراق، بىز XXI ئەسىر بوسۇغىسىدا تۇرۇپ، ئۆز - ئۆزىمىزنى ئاگاھلاندۇرۇپ دەيدىغىنىمىز يەنىلا شۇنىڭدىن ئىبارەتكى، بىز ھەقىقەتەن كەينىدە قالدۇق. بىزدە مۇشۇ جەمئىيەتتە پۇت تىرەپ تۇرۇش ئۈچۈن كەم بولسا بولمايدىغان ئالگ - سەۋىيە ۋە بىلىم - تېخنىكا

ساپاسى ناھايىتى كەمچىل. ئەگەر تېزدىن ئۆزىمىزنى رۇسلاپ ۋە ئىسلاھ قىلىپ، دۇنيادىكى ئەڭ ئىلغار مائارىپ ۋە ئىلىم- پەن مۇۋەپپەقىيەتلىرى بىلەن ئۆزىمىزنى قوراللاندۇرۇپ، ئىقتىسادىي رىقابەتتە تەشەببۇسكار ئورۇنغا ئۆتمەسەك باشقا ھېچقانداق چىقىش يولى تاپالمايمىز.

شەيئىلەر تەرەققىياتىدا ئىچكى سەۋەب ھەل قىلغۇچ رول ئويناىدۇ. تاشقى سەۋەب بولسا، قوشۇمچە رول ئويناىدۇ. مىللەتنى ئىسلاھ قىلىش ئۈچۈن ئىچكى قىسمدىكى بارلىق پايدىلىق ئامىللارنى ئىشقا سېلىش ناھايىتى مۇھىم. مىللەتنىڭ فولكلور مەدەنىيىتىنى مىللەتنىڭ تەرەققىياتىدىكى ئىچكى ھەرىكەتلەندۇرگۈچى كۈچ، يەنى ئاكتىپ ئامىلغا ئايلاندۇرۇش ئەنە شۇ جەھەتتىكى ئۇنۇملۇك خىزمەت دېيىشكە بولىدۇ. بىراق، مېنىڭ بۇ ماقالىدە فولكلور مەدەنىيىتىنى قوغداش ۋە ئۇنىڭدىن پايدىلىنىش ھەققىدە مۇھاكىمە يۈرگۈزۈشۈم ھەرگىزمۇ باشقىلارنىڭ ئىلغار نەرسىلىرىنى ئۆگىنىش ۋە پايدىلىق بولغان بىلىم - تەجرىبىلەرنى قوبۇل قىلىشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى چەتكە قاقمايدۇ.

بىر مىللەتنىڭ فولكلور مەدەنىيىتى ئۇنىڭ ھايات مەنبەسى، مەۋجۇتلۇق ئاساسى، ئىچكى ھەرىكەتلەندۇرگۈچ كۈچى بولغان مىللىي ئاڭ ۋە ئورتاق ئېتىقادنىڭ شەكىللىنىشى ۋە ئۇزاق داۋاملىشىشىدا مۇھىم رول ئويناىدۇ. مىللەت تاشقى بېسىم ۋە خىرىسقا دۇچ كەلگەندە ئۇنى ئۆزلۈكىنى قوغداشتىكى قالقان قىلىشقا ئۇرۇنۇشمۇ تەبىئىي ئەھۋال. ئەمما، بىز ئۇنىڭ ئەكسىچە بېسىم ۋە خىرس ئالدىدا تولىمۇ پاسسىپ ئورۇنغا چۈشۈپ قېلىشىمىزدىكى ئاساسىي سەۋەبنى ئەنە شۇ فولكلور مەدەنىيىتىمىز ئىچىدىن ئىزدەشكە ئامراق. مېنىڭچە بۇ، ياش ئەۋلادلاردا ئەنئەنىنى كەمسىتىش ۋە ئۇنىڭغا مەسئۇل

بولماسلىقتەك ياماڭ پسىخىكىنى پەيدا قىلىشى مۇمكىن. دەرۋەقە، بىز مىللەت روھىيىتىدە كۆرۈلگەن بۇزۇلۇش، ياتلىشىش قاتارلىق سەلبىي يۇزلىنىشلەرنىڭ ئاساسىي سەۋەبچىسىنى ئاۋۋال ئىچكى قىسمدىن ئىزدەيمىز، يەنى فولكلور مەدەنىيىتىمىز ئىچىدىكى پاسسىپ، ھەتتا زىيانلىق نەرسىلەردىن ئىزدەيمىز. بىراق، شۇنىمۇ كۆرۈشىمىز كېرەككى، بىزنىڭ تارىخىنىڭ شۇ قەدەر ئەڭ ئېغىر سىناقلىرىغا بەرداشلىق بېرىپ، ھېلىھەم مۇكەممەل بىر مىللەت سۈپىتىدە قەد كۆتۈرۈپ تۇرالىشىمىزدىكى ئاساسىي سەۋەبمۇ يەنىلا مول ھەم كەڭ ئاساسقا ئىگە فولكلور مەدەنىيىتىمىزنىڭ بولغانلىقى بىلەنمۇ مۇناسىۋەتلىك.

ئەلۋەتتە، بۈگۈنكى كۈندە فولكلور مەدەنىيىتىمىز ئىچىدىكى ۋاقتى ئۆتكەن، مىللەتنىڭ ئىجادىي تەپەككۇرىنى بوغۇپ قويىدىغان، دادىل ئىزدىنىشىگە توسالغۇ بولىدىغان، ئىنسانىنىڭ جىسمانىي، مەنىۋى ئەركىنلىكىنى چۈشەپ، ماددىي تەرەققىياتقا پۈتلىكاشاڭ بولىدىغان سەلبىي نەرسىلەرنى چۆرۈپ تاشلاش كېرەك(مەسىلەن خۇراپاتلىققا ئوخشاش). بىراق، ھەرقانداق بىر مىللەت ئۆز تارىخىدا كوللېكتىپ ئەقىل - پاراسىتىنىڭ مەھسۇلى سۈپىتىدە ئىستىخىيىلىك ھالدا ئىجات قىلغان، تەبىئىي يوسۇندا ئۆزلەشتۈرگەن ۋە ئۇزاق ۋاقىت ئىشلىتىپ ئادەتلەنگەن فولكلور مەدەنىيىتىنىڭ ئاساسىي تەركىبىي قىسمى نىسبەتەن ساپ بولۇپ، شۇ مىللەتنىڭ ساغلام تەرەققىيات تەلىپىگە ۋە ئىلغار غايىۋى يۇزلىنىشىگە زىت ئەمەس. بەلكى ئۇنىڭ مەنىۋى بىرلىكىنى قوغداشقا، ئۆز غۇرۇرىنى ئىشقا سېلىپ، ئۆز - ئۆزىنى قەدىرلەشكە، شۇ ئاساستا ئۆز - ئۆزىنى مۇستەھكەملەپ ھەقمقىي تەرەققىياتنى قولغا كەلتۈرۈشىگە پايدىلىق.

لېنىنىڭ « ئۆتمۈشنى ئۇنتۇش ئاسىيلىقتىن دېرەك بېرىدۇ » دېگەن مەشھۇر بىر سۆزى بار. بۇ بىر مىللەتكە نىسبەتەنمۇ شۇنداق. مۇشۇ مەنىدىن ئېيتقاندا، ساپ بولغان فولكلور مەدەنىيىتىنى قوغداش، ئۇنى قەدىرلەش — مىللىي غۇرۇرنى قوغداش ۋە ئۇنى قەدىرلەش دېگەنلىك. بۇ جەھەتتە قىلىنغان ئىلمىي ۋە تەشۋىقي خىزمەتلەر ئەۋلادلارغا ئېلىپ بېرىش زۆرۈر بولغان مىللىي ئەنئەنە تەربىيىسى، مىللىي غۇرۇر تەربىيىسى، كىشىلىك ئەخلاق تەربىيىسى ۋە ئىنسانپەرۋەرلىك تەربىيىسىنىڭ مۇھىم بىر تەركىبىي قىسمى. ھەربىر كىشىنىڭ مىللىي ئېڭىنى، مىللىي ئىپتىخارىنى ئويغىتىپ، ئۆز مەنپەئىتىنى مىللىي مەنپەئەت بىلەن، ئۆز تەقدىرىنى مىللەت تەقدىرى بىلەن بىرلەشتۈرۈپ قارايدىغان، شۇ ئارقىلىق پۈتۈن ئەلگە ۋە ئىنسانىيەتكە تۆھپە قوشۇپ، ئۆزىنىڭ ھەقىقى قىممىتىنى يارىتالايدىغان قىلىش ناھايىتى مۇھىم. بۇ ھەم پارتىيىمىز، ھەم ھۆكۈمىتىمىزنىڭ تىرىشىش نىشانىغا ئۇيغۇن. چۈنكى، جۇڭگۇدىكى ھەرقانداق بىر مىللەتنىڭ مەنپەئىتى دۆلەت مەنپەئىتى بىلەن بىردەك.

جەمئىيىتىمىزگە، خەلقىمىزنىڭ تۇرمۇشىغا نەزەر سالساق، مۇشۇ ئەسىر ئۇيغۇر جەمئىيىتىدە مىسلى كۆرۈلمىگەن چوڭ ۋەقەلەر، ئىجتىمائىي ئۆزگىرىشلەر يۈز بەرگەن بىر ئەسىر بولدى. مىللەتنىڭ ماددىي تۇرمۇشىدىن تارتىپ چوڭقۇر ئاڭ قاتلاملىرىغىچە ھەممە نەرسە غايەت زور دەرىجىدە يېڭىلاندى. بۇنداق ئۆزگىرىش ۋە يېڭىلىنىشنىڭ ئىجابىيلىك ياكى ساغلاملىق دەرىجىسىنىڭ قانچىلىك بولغانلىقىغا بىرنېمە دېمەك تەس. مەيلى قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ۋاراسلىق قىلىنغان ياكى ئىجات قىلىنغان نەرسىلەرگە قارىغاندا قوبۇل قىلىنغان، كۆچۈرۈپ كېلىنگەن نەرسىلەر كۆپ بولدى. ساپاسى

ئەسلىدىكىدىن تۆۋەن بولغانلىرى تېخىمۇ كۆپ. شۇڭا، ئۇلار مىللەتنىڭ ئىجتىمائىي ھاياتىغا ئاجايىپ ئۆزگىرىشلەرنى ئېلىپ كەلگەن بولسىمۇ، مەنىۋى تەرەققىياتىغا نىسبەتەن ماھىيەتلىك ياخشىلىنىش ئېلىپ كېلەلمىدى. ئەكسىچە، كىشىلەر ئارىسىدىكى كۆيۈنۈش، مېھىر - شەپقەت، سەمىمىيەت، خالىسانىلىك دېگەندەك ئىنسانىي ئەخلاق - پەزىلەت بارغانسېرى كېمىيىپ كەتتى. پەسكەشلىك، چىرىكلىك ۋە باشقا جىنايى قىلمىشلار بارغانسېرى كۆپىيىپ باردى.

جۇڭگۇدا ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش يولغا قويۇلغان 20 يىل مابەينىدە، تۇرمۇشىمىزغا سېڭىپ كىرگەن يېڭى شەيئىلەر: ئېڭىمىزدىن ئورۇن ئالغان يېڭى ئۇقۇم، يېڭى قىممەت قارىشى ھەمدە نىسپىي ھالدىكى ئىقتىسادىي يۇكسىلىشلەر؛ سودا - تىجارەت، قاتناش، ئۇچۇر- ئالاقە ساھەلىرىدىكى ئىلگىرىلەشلەر بىزنى دۇنياغا، كەلگۈسىگە مەلۇم دەرىجىدە يۇزلەندۇرگەن بولسىمۇ، شۇنىڭغا ئەگىشىپ ئاشكارىلىنىشقا باشلىغان پەن- تېخنىكا جەھەتتىكى قالاقلىقىمىز، پىسخىك جەھەتتىكى ئاجىزلىقىمىز، ئىقتىسادىي جەھەتتىكى نامراتلىقىمىز ۋە رېئاللىق ئالدىدىكى بىچارە - ناتىۋانلىقىمىز بىزنى رىقابەتتە پاسسىپ ئورۇنغا چۈشۈرۈپ قويماقتا. شۇنىڭ بىلەن ئۆزىگە بولغان ئىشەنچسىزلىك، كەلگۈسىگە بولغان ئۈمىدسىزلىك يوقىتىپ قويغان بىر قىسىم ياشلىرىمىزدا قېيىداپ بولۇشىغا ياشايدىغان،ئۆز تەقدىرىنى تاسادىپىي ئامەتلەرگە باغلاپ «ئاسماندىكى غازىنىڭ شورپىسىغا نان چىلاپ يەيدىغان» ناچار روھىي ھالەتلەر ھۆكۈم سۈرمەكتە، ھەتتا بۇنىڭ سەۋەبلىرىنى بىر تەرەپلىمە ھالدا ئۆز ئەجدادلىرىدىن، ئانا تىلىدىن، دىنىي ئېتىقادىدىن كۆرۈپ، ئۇيغۇر بولۇپ قالغىنىغا ئۆكۈنىدىغان ئەھۋاللارمۇ كېلىپ چىقتى. ئەمەلىيەتتە ئۆزلىرىنىڭ ئاشۇ خىل

قىسمەتلەرگە گىرىپىتار بولۇشىنىڭ ھەقمقي سەۋەبىنى چۈشىنىدىغان كىشىلەر ناھايىتى ئاز بولدى. ئىنتايىن ساپ، ئېسىل، قىممەتلىك ئەنئەنىلىرىمىزمۇ، ئۆزىمىز بىلەن بىر جان، بىر تەن بولۇپ كەتكەن مەنىۋى بايلىقلىرىمىزمۇ، يۇرىكىمىزنىڭ رېتىمى، قېنىمىزنىڭ ئېقىنىغا ئايلىنىپ كەتكەن ناخشا - ئۇسسۇل ۋە مۇزىكا سەنئىتىمىزمۇ بەزىدە قالاقلىقىمىز ۋە يارامسىزلىقىمىزنىڭ مەنبەسى قىلىنىپ جىنايى جاۋابكارلىققا تارتىلدى. بىز گويا قوڭى تېشىلىپ كەتكەن ئەسكى سېۋەتنى قولتۇغلاپ، ئۇچرىغانلىكى نەرسىنى ئۇنىڭغا قاچىلاپ، ئۇنى بارغانسېرى ۋېجىكلىشىپ كېتىۋاتقان كۈچسىز گەۋدىمىزگە ئارتىپ، ئېغىر قەدەملەر بىلەن نىشانسىز كېتىۋاتقان تىلەمچىگە ئوخشىشىپ قالدۇق. بىزنىڭ تېگىرقاش ۋە يېتىرقاش ئىچىدە چۈشۈرۈپ قويغانلىرىمىز تېرىپ ماڭغانلىرىمىزدىن كۆپ بولدى. يوقاتقانلارىمىز ئېرىشكەنلىرىمىزدىن كۆپ بولدى. نەتىجىدە بىزنىڭ تەرەققي قىلغان قىلمىغانلىقىمىز ئەنئەنىدىن قانچىلىك دەرىجىدە يىراقلاشقان يىراقلاشمىغانلىقىمىز بىلەن ئۆلچىنىدىغان؛ تەرەققي قىلغانچە ياتلىشىدىغان، ياتلاشقانچە تەرەققي قىلغان ھېسابلىنىدىغان ئەھۋال كېلىپ چىقتى.

ئېتىقاد كرىزىسى، ئەخلاق كرىزىسى دۇنياۋى ھادىسە. بىز دۇچ كەلگەن شەپقەتسىز رىقابەت ۋە بېسىملار ئۆز مەۋجۇتلۇقىمىزغا نىسبەتەن چوڭ خىرىستۇر. مۇشۇنداق ئەھۋال ئاستىدا، ئۆزلۈكىنى قوغداش تەقەززاسى ئوتتۇرىغا چىقىپ، ئۆتمۈشتىكى ھاياتي كۈچكە ئىگە نەرسىلەردىن ئۈمىد كۈتۈش خاھىشىنىڭ ئوتتۇرىغا چىقىشى تەبىئي ئەھۋال، ھەتتا ماڭا ئوخشاش مۇتەئەسسىپلىكتىن جاق تويغان كىشىلەرمۇ ئۆتمۈشنى سېغىنىدىغان، بۇرۇنقىغا تەلپۈنىدىغان، ئىلكىدىكى ئازغىنە بىساتنى تېخىمۇ چىڭ تۇتقۇسى كېلىدىغان بولۇپ قالسا

ئەجەبلىنەرلىك ئەمەس. شۇڭا، بۇگۈنكى بۇ زامان بىزنىڭ دۇنياۋى ئاساسىي ئېقىمغا قوشۇلۇشىمىزنى جىددىي تەلەپ قىلىۋاتقان ئەھۋال ئاستىدىمۇ، بىزدە ئۆزلۈك ئېڭىمىزنىڭ، ئۆزىمىزنى ئىزدەش خاھىشىنىڭ بارغانسېرى كۈچىيىپ بېرىشى ھەرگىز تاسادىپىي ئەھۋال ئەمەس.

كىشىلەر ئايروپىلاننى ئېشەكنىڭ ئورنىدا ئىشلىتىپ، ھەر كۈنى ئۈچ ۋاخ پولۇ يەپ، كېچە - كۈندۈز بەزمە - ئىشرەت بىلەن مەشغۇل بولۇپ يۈرسىمۇ، ئۇنىڭ قەلبى قۇرۇق بولسا، ھەتتا ئىنسانىي ھېس - تۇيغۇدىن، ھەقىقىي مۇھەببەتتىن مەھرۇم بولسا، يەنە نېمىدىن ئۈمىد كۈتكىلى بولىدۇ؟ فولكلور مەدەنىيىتىمىزنى قوغداش ۋە ئۇنىڭدىن پايدىلىنىشنى چۆرىدەپ يۈرگۈزۈۋاتقان مۇلاھىزە مانا شۇ سوئالنىڭ تۈرتكىسىدە مەيدانغا چىققان.

مىللەتنىڭ روھىي ئالىمىدە شەكىللەنگەن بوشلۇقنى تولدۇرۇش، ئۇنىڭدىكى چۆل - جەزىرىلەرنى ياشنىتىش يەنى مەنىۋى تەلەپلىرىنى قاندۇرۇش ئۈچۈن نۆۋەتتە فولكلور مەدەنىيىتىمىزگە مۇراجىئەت قىلىشىمىزغا توغرا كېلىدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن بېسىپ ئۆتكەن يىراق مۇساپىلىرىمىزنىڭ جانلىق شاھىدلىرى، قالدۇرۇپ ماڭغان قەدەم ئىزلىرىمىزنىڭ بەلگە - نىشانىسى، روھىي دۇنياىمىزنىڭ ھەرقايسى تارىخي قاتلاملىرى بويىچە ماددىيلاشقان ئەۋرىشكىلىرى، ئۆزگىچە مىللىي پسىخىكىمىزنىڭ ئەينىكى بولمىش فولكلور مەدەنىيىتىمىزنى ئومۇميۈزلۈك قېزىپ رەتلەپ، مەخسۇس مۇزېيخانىلاردا قويۇپ كۆرەك قىلىش؛ سىستېمىلىق تەتقىق قىلىش ۋە ئوتتۇرا، ئالىي مەكتەپلەردە بۇ پەننى ئاساس قىلغان دەرسلەرنى ئېچىشقا ئەھمىيەت بېرىش زۆرۈر. ھەرقايسى دەۋرلەرگە ئائىت فولكلور مەدەنىيىتىنى، بولۇپمۇ ئۆزىمىزگە

خاس بولغان ساپ هالدىكى، ئىجابىي خاراكتېردىكى فولكلور هادىسا تلىرىنى ئۆلۈك پېتى ئەمەس، بەلكى تىرىك، ھازىرمۇ مەۋجۇت بولغان ھالەتتە كىشىلەرنىڭ كۆز ئالدىدا ئەينەن نامايان قىلىپ بېرەلەيدىغان «فولكلور كەنتى»، «فولكلور شەھەرچىسى» قاتارلىقلارنى قۇرۇپ چىقىش لازىم. بۇنداق ئورۇنلار ئارقىلىق ياش ئەۋلادلارنى تارىخقا باشلاپ ئاپارغىلى، ئۆز ئەجدادلىرىنىڭ تۇرمۇشى ۋە روھىي دۇنياسى بىلەن قايتىدىن ئۇچرىشىش پۇرسىتىگە ئىگە قىلغىلى بولىدۇ. بۇ خىل ئۇسۇلنىڭ ئۇنۇمى ئىنتايىن ياخشى بولىدۇ. «مىڭ ئاڭلىغاندىن بىر كۆرگەن ئەلا» ئەمەسمۇ؟ شۇنىڭ بىلەن بىرگە بۇنداق قىلىش يەرلىك مەدەنىيەت، يەرلىك ئالاھىدىلىككە ھەممىدىن بەك قىزىقىدىغان چەت ئەل سایاھەتچىلىرىنى جەلپ قىلىپ، سایاھەتچىلىك ۋە ئېكسكۇرسىيە ئارقىلىق زور ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي ئۇنۇم يارىتىشنىڭ ئەڭ ياخشى يولى ھېسابلىنىدۇ.

دۇنيادىكى ھەقىقىي تەرەققىي تاپقان ئەللەر، بولۇپمۇ مەنىۋى مەدەنىيەتكە ئەھمىيەت بەرگەن ئەللەر ئۆزلىرىنىڭ زامانىۋىلىشىش دەرىجىسى قانچە يوقىرى بولغانسېرى ئىلغار مىللىي ئەنئەنىلىرىنى ئەجدادىي تەۋرۈك بىلىپ قوغداشقا، ئۇلارنى قەدىرلەپ قايتا نامايان قىلىشقا، پەرزەنتلىرىگە بىلدۇرۇشكە شۇنچە ئەھمىيەت بەرگەن ۋە شۇ ئارقىلىق مىللىي روھنى ئۇرغۇتۇپ، ئۆز مىللىتىنىڭ ئۇيۇشۇشچانلىقى ۋە ئىجادچانلىقىنى تېخىمۇ جارى قىلدۇرغان. ئۇلار ئۆزىنى گەۋدىلەندۇرىدىغان، ئۆز روھىنى تويۇندۇرىدىغان نەرسىلەرنى ھەرگىزمۇ كونىرىغان، ۋاقتى ئۆتكەن دەپ قارىغان ئەمەس. ئۇلارنى پۈتلىكاشاڭغا ئەمەس، بەلكى مەنىۋى ئېنېرگىيە تولۇقلايدىغان، روھىي ئوزۇق ئالىدىغان، ھەتتا پۇل تاپالايدىغان نەرسىگە ئايلاندۇرۇشنى بىلگەن. گەرچە ئۇلار زامانىۋى

ئىشلەپچىقىرىش ۋە تۇرمۇش مۇھىتىدا ئايروپىلان بىلەن ياريىار هارۋىنىڭ، توك چىراغ بىلەن جىنچىراغنىڭ پەرقىنى بىزدىن ئوبدان بىلىسمۇ، بۇلاردىن ئۆز يولىدا پايدىلانغان. هېچبولمىغاندا تۇرمۇشىدىن يوقالغان نەرسىلەرنى ئەسلەپ تۇرۇشنىڭ نېمىگە پايدىسى؟!

ئاددىيسى ئۇلار يۇمشاق ساپادا ئولتۇرۇپ تېلېۋىزوردىن ئېسىل سەنئەت نومۇرلىرىنى كۆرۈپ ئالغان هۇزۇرنىڭ نېمىشقىدۇر بىر چاغلاردا كوچا - رەستىلەردە قىستىلىشىپ تۇرۇپ مەددا‌هلار ئېيتقان جەڭنامە - قىسسەلەرنى ئاڭلاپ ئالغان هۇزۇرغا ئانچە ئوخشىمايدىغانلىقىنى؛ ياغۇنچاقنىڭ يارمىسى بىلەن جۇۋازنىڭ يېغىدا ئەتكەن تاماقنىكىمۇ مەڭگۈ قايتىلانماس تەمىنىڭ بولىدىغانلىقىنى هېس قىلىشقان. مانا بۇ هەقىقىي تەرەققىي قىلغان بىر ئەلنىڭ ماددىي تۇرمۇش سەۋىيىسىنىڭ يوقىرى بۇلۇپلا قالماي، يەنە مەنىۋى سۇپىتىنىكىمۇ يوقىرى بولۇشىنى بەلگىلىگەن مۇهىم ئامىللىرىنىڭ بىرى.

مەن بېيجىڭدىن چىقىدىغان «خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىنىڭ 1993- يىللىق 5- سانىدا ئېلىمىزنىڭ ئاتاغلىق خەلق ئەدەبىياتشۇناسى لىيۇ شيۇخۇا ئەپەندىنىڭ « ياپونىيىدە خەلق چۆچەكلىرىنى تەكشۈرۈش زىيارىتى » ناملىق بىر ماقالىسىنى كۆرگەن ئىدىم. ئۇنىڭدا ئېيتىلىشىچە، ياپونىيىنىڭ شەرقىي شىمالىدا يۇەن يېشى (远野市) دەپ ئاتىلىدىغان بىر جاي بولۇپ، ئۇ جاي «خەلق چۆچەكلىرى يۇرتى» دېگەن نام بىلەن مەشهۇر ئىكەن. بۇ يەردە هۆكۈمەت مەبلەغ ئاجرىتىپ مەخسۇس «چۆچەك كەنتى» قۇرۇپ، ئۇنى سايا‌هەت ۋە ئېكسكۇرسىيە قىلىش ئۈچۈن ئېچىۋەتكەن. بۇ يەرگە كېلىدىغان ئېكسكۇرسىيىچىلەرنىڭ سانى يىلىغا 500 مىڭدىن كۆپ بولۇپ، كىرىمى 4 — 5 مىليارد ياپونىيە يىنىغا يەتكەن. بۇ يەردە 1992-

يىلى «دۇنيا خەلق چۆچەكلىرى يەرمەنكىسى» ناممدا «دۇنيا چۆچەك بايرىمى» ئۆتكۈزۈلگەن بولۇپ، ئۇنىڭغا 90 مىڭ ئادەم ئالدىن كېلىپ قاتناشقان. ئاپتور ماقالىسىده ئەھۋال تونۇشتۇرۇپ، «چۆچەك كەنتى»ده خەلق ئارىسىدىكى ئاغزاكى ئەدەبىي ئەسەرلەرنىڭ ئاجايىپ ماھارەت بىلەن ئەنئەنىۋى مەدداھلىق ئۇسۇلىدا ۋە هازىرقى زامانداىكى ئىلغار كۆرۈش، ئاڭلاش ۋاستىلىرى ئارقىلىق ئىجرا قىلىنىدىغانلىقىنى؛ داڭلىق هېكايە - چۆچەكلەرنىڭ چاتما رەسىملىرى ۋە خەلق هېكايىلىرىنىڭ رايونلارغا تارقىلىش ئەھۋالى كۆرسىتىلگەن خەرىتە - گرافىلارنىڭ تاملارغا ئېسىلغانلىقىنى؛ چۆچەكلەر ئاساسىدا ئىشلەنگەن كارتون فىلىملىرىنىڭ مەخسۇس خانىلاردا قويۇلۇپ تۇرۇلىدىغانلىقىنى؛ هەتتا ئۇيەردىكى تاۋار ماركىلىرى، مەھسۇلات بەلگىلىرىدىن تارتىپ، ئۇششاق خاتىرە بويۇملارغىچە چۆچەكلەر ۋە ئۇنىڭدىكى ئوبرازلارنى ئاساس قىلىدىغانلىقىنى؛ سایاھەت ۋە ئېكسكۇرسىيىلەردىن كىرىدىغان ئىقتىسادىي كىرىمنىڭ ناهايىتى كۆپ ئىكەنلىكىنى تىلغا ئالغان. ئۇنىڭدىن باشقا ئاپتور يەنە «چۆچەك كەنتى»دىكى پېشقەدەم مەدداھلارنىڭ رادىئو - تېلېۋىزىيە ئورۇنلىرىنىڭ تەكلىپىگە ئاساسەن، ئۇلار ئۈچۈن دائىم هېكايە ئېيتىپ بېرىدىغانلىقىنى؛ 82 ياشلىق بىر هېكايىچى مەدداھنىڭ مائارىپ تارماقلىرىنىڭ ياردىمىده بالىلار ئۈچۈن بىر هېكايە سۆزلەش ئويۇشمىسى قۇرغانلىقىنى؛ ئۇيۇشمىغا 42 نەپەر كىشىنىڭ ئەزا ئىكەنلىكىنى، ئۇلارنىڭ قەرەللىك پائالىيىتى قاتارلىق ئەھۋاللارنى تونۇشتۇرغان.

ياپونىيە سانائىتى تەرەققىي قىلغان تىپىك زامانىۋى بىر دۆلەت. يۇقىرىقىدەك «چۆچەك كەنتى» قۇرۇپ، ئۆتمۈشتىكى مەدداھلىق پائالىيىتىنى قايتا ئوتتۇرىغا چىقىرىشنىڭ ئۇلارغا نېمە پايدىسى بار؟ ئۇلار پۇل تېپىشنىڭ ئېپىنى بىلگەچكىلا بۇ

ئىشنى ئويلاپ تاپقانمۇ؟ مېنىڭچە بۇمۇ مەلۇم جەھەتتىن رول ئويىنىغان بولۇشى ئېنىق. بىراق، مۇھىمى ياپونلارنى بۈگۈنكى تەرەققىياتقا ئېرىشتۈرگەن نەرسە كۈچلۈك مىللىي ئاڭ ۋە ئۇنىڭدىن توغۇلغان رىقابەت ئېڭىدىن ئىبارەت. بۇ ئاڭ ئەنئەنىگە ۋارىسلىق قىلىشتىن ئايرىلمايدۇ. ئۇنى ئوزۇق قىلىدۇ. ئەنە شۇ ئاڭ خاتا سىياسەتنىڭ قۇربانىغا ئايلىنىپ، مەغلۇبىيەتنىڭ تەمىنى ئوبدان تېتىغان، باشقىلارنى بوزەك ئېتىشنىڭ تارىخىي ساۋۇقىنى قوبۇل قىلغان ياپونلارنى قۇرۇق شوئار، پوچىلىق ۋە سۆزلەتۋازلىقتىن خالىي قىلىپ، قايتىدىن باش كۆتۈرۈشكە، ئەمەلىي ئىش قىلىشقا، يېڭىلىق يارىتىشقا ۋە ئىجادچانلىققا يېتەكلىگەن ئاساسىي ئامىل. دېمەك، ياپونلارنىڭ قەدىمكى كۆتۈرۈشىدە ئۇلاردىكى كۈچلۈك مىللىي غۇرۇر ۋە مىللىي ئاڭدىن ئىبارەت مەنىۋى ئامىلنىڭ ھەل قىلغۇچ رول ئويىنىغانلىقىنى ھېچكىم ئىنكار قىلالمايدۇ.

مىللەتنىڭ روھىي ئېنېرگىيىسى ھېچقاچان باشقىلار تەرىپىدىن ئاتا قىلىنىدىغان، سىرتتىن ئىمپورت قىلغىلى بولىدىغان نەرسە ئەمەس. ئۇ ئۆزىدە ئەسلىدىن بار بولغان تەبىئىي قۇۋۋەت، گېن ئاساسىدا توپلىنىپ، مىللەت ۋۇجۇدىدا چۆكمە بۇلۇپ ساقلانغان، مەڭگۈلۈك ھاياتىي كۈچكە ئىگە مەنىۋى مەدەنىيەت، يەنى فولكلور جۇغلانمىلىرىنىڭ، پسىخىك ئىقتىدارلارنىڭ كەڭ جارى قىلدۇرۇلۇشى ئارقىسىدا مەيدانغا كېلىدۇ. ئۇ مىللەت ئەزالىرىنىڭ مىللەت ئالدىدىكى مەجبۇرىيەت ۋە مەسئۇلىيەت تۇيغۇسىنى كۈچەيتىدۇ.

ھەرقانداق بىر مىللەتكە نىسبەتەن، ئالدىنقى ئەۋلاد بىلەن كېيىنكى ئەۋلاد ئوتتۇرىسىدا مەلۇم مەنىۋى بوشلۇقنىڭ پەيدا بولۇپ قېلىشى ئىنتايىن خەتەرلىك ئەھۋال. شۇنىڭ ئۈچۈن، مىللىي ئاڭنى كۈچەيتىش ۋە ئۇنى مىللەتنىڭ بىرلىكى،

پۈتۈنلۈكنىڭ ئۇمۇرتقىسىغا ئايلاندۇرۇش ناھايىتى مۇھىم. بىزگە نىسبەتەن بۇگۈنكى كۈندە مىللىي ئاڭ، مىللىي پسىخىكا، مىللىي ئىرادە دېگەنلەرنىڭ ئەجدادلار ۋۇجۇدىدىن ئەۋلادلار ۋۇجۇدىغا قاناداق، نېمە بىلەن سىڭىپ ماڭىدىغانلىقىنى، ئەجدادلاردىكى قەھرىمانلىق، ئىجادچانلىق، پەم - پاراسەت، ئىنسانپەرۋەرلىك قاتارلىق ئېسىل خىسلەت ۋە مەنىۋى بايلىقلارنى ئەۋلادلارنىڭ قانداق شەكىلدە ئۆزلىرىگە مەڭگۈلۈك روھىي ئېنېرگىيە قىلالايدىغانلىقىنى بىلىش بەكمۇ مۇھىمدۇر. مانا بۇ ھەرقانداق بىر يېڭىلاش، قوبۇل قىلىش ۋە ئىسلاھاتنىڭ ئالدىنقى شەرتى ياكى چىقىش نوقتىسى بولۇشى كېرەك.

ئومۇمەن قىلىپ ئېيتقاندا، فولكلور بىر مىللەتنىڭ ئېڭىغا، تۇرمۇشىغا، بارلىق مەدەنىيەت ۋە سەنئەت شەكىللىرىگە ئۆچمەس تامغىلارنى باسقان ۋە ئۇلارغا ھەقىقىي جان ، ھاياتىي كۈچ ئاتا قىلغان نەرسە. ئۇ مىللەتنىڭ ئۆزىگە خاس تۇرمۇش شەكلى ۋە ياشاش ئۇسۇلىنى نامايان قىلىدۇ. ۋەھالەنكى، بۇ نەرسىنى بىزدە نەزەرىيە جەھەتتىن شەرھلەش، دەسلەپكى قەدەمدە قېيىرىش، تەتقىق قىلىش خىزمىتى ئەمدىلەتىن باشلاندى. ئەمما، چەت ئەللەردە، بىر يېرىم ئەسىردىن بۇيان فولكلور تەتقىقاتى كەڭ قانات يېيىپ، ئۇنىڭدىن كەڭ ساھەدە، ھەتتا سىياسىي ساھەلەردىمۇ پايدىلىنىپ كېلىنمەكتە، بولۇپمۇ ئۇلار ئۆز مىللىتىنىڭ مىللىي مەدەنىيەت جەۋھەرلىرىدىن ئوزۇقلىنىپ، مىللەت تارىخىنى، ئەجدادلىرىنىڭ ئېسىل مىراسلىرىنى تەشۋىق قىلىپ، مىللىي ئېڭىنى، ئېتىقادىنى، غۇرۇرىنى قوغداپ ۋە مۇستەھكەملەپ كەلگەن.

ئەپسۇسكى، يېقىنقى يىللاردىن بۇيانقى ئوڭ - سولنى بىلمەي گاڭگىراپ يۈرۈشلەر ۋە نۆۋەتتىكى تەقلىد قىلىشنى ئاساسىي بەلگە قىلغان ئاتالمىش تەرەققىي قىلىشلار فولكلور

مەدەنىيىتىمىزنى مىسلىسىز دەرىجىدە تاشقى زەربىلەرگە ئۇچراتتى. ئۇلارنى تولۇق قېزىپ، رەتلەپ، مۇنەۋۋەرلىرىنى تاللاپ پايدىلىنىشقا ئۇلگۈرمەي تۇرۇپلا، قارا ـ قويۇق يوقىلىشقا ياكى ئاينىشقا يۈز تۇتتى ياكى بولمىسا ئوخشىمىغان دەرىجىدە ئۆزگەرتىلىپ، پەرق ئەتكۈسىز داشقالىناققا ئايلىنىشقا باشلىدى. زامانىۋى پەن ـ مەدەنىيەتنىڭ تەسىرى، ھازىرقى ئىقتىسادىي ئالقا كەلتۈرۈپ چىقارغان قىممەت نوقتىئىنەزىرى قىزىققان بىر ئەۋلاد ياشلىرىمىزنىڭ نەزىرىدە ئەنئەنىۋى مەدەنىيەتنىڭ قىممىتىنى ئەرزىمەس بىر ئورۇنغا چۈشۈرۈپ قويدى. شۇڭا، «فولكلور كەنتى» دېگەنگە ئوخشاشلارنى قۇرۇش يولى بىلەن ئەنئەنىلىرىمىزنى قۇتۇلدۇرۇش، ياشلارنىڭ كۆز ئالدىدا قايتا نامايان قىلىش بۇ ئەھۋالنى ئۆزگەرتىشنىڭ ئۇنۇملۇك ئۇسۇللىرىدىن بىرى بولۇشى مۇمكىن.

ئىشقىلىپ، ئەمدى «ئات ئايلىنىپ ئوقۇرنى تاپقۇچە» يۈگەن سالماقنىڭ ھەلەكچىلىكىدە خېلى ئاۋارە بولىدىغان ئوخشايمىز. مەن شۇنداق قارايمەنكى، يەنە 50 يىلدىن كېيىن ئۇرۇمچىنىڭ رەڭدار چىراغلار بىلەن بېزەلگەن ئاۋات كوچىلىرىنىڭ بىرىدە دوپپا كىيگەن بىر ئۇيغۇر قىزى مەغرۇر قىياپەتتە كېتىۋاتقاندا، بۇ ئۆزگىچە مەنزىرىنى كۆرگەن ئۇنىڭ دوست ـ بۇرادەرلىرىنىڭ قەلبى سۆيۈنسە، ۋۇجۇدى ھاياجانغا تولسا، بۇ مىللەتتىن ئۆمىد كۈتكىلى بولىدۇ. ئەكسىچە، ئۇنىڭدىن ئۈيۇلۇش ياكى ئۇنى زادىلىق قىلىش پوزىتسىيىسىدە بولسا، مىللەتنىڭ ئاينىغىنى شۇ. ئىشىنىمەنكى، ئۇ زامانلارغا بارغاندا كىشىلەر دوپپىنى دوپپا ئەمەس، بەلكى ئۆزىنىڭ يۈرىكى دەپ بىلىدىغان بولىدۇ.

1997- يىل قەشقەر

تىلنى ساپلاشتۇرۇشتا جانلىق تىلنىڭ رولى

ئۇيغۇر جانلىق تىلنى تەتقىق قىلىش ۋە ئۇنىڭدىن پايدىلىنىش زىيالىيلىرىمىز، ئوقۇتقۇچىلىرىمىز، بولۇپمۇ تىلشۇناسلىرىمىز تەرىپىدىن يېتەرلىك ئەھمىيەت بېرىلمىگەن، لېكىن ئەھمىيەت بەرمىسە بولمايدىغان بىر ساھە.

بىر مىللەت تىلىنىڭ ساغلام تەرەققىي قىلىشى شۇ مىللەت ساغلاملىقىنىڭ مۇھىم بىر شەرتى. تىل مىللەتنىڭ ئاساسىي بەلگىلىرىدىن بىرى بولغان ئىكەن، ئۇ ھالدا تىلنىڭ تەقدىرى مىللەت تەقدىرىنى بەلگىلەيدىغان مۇھىم بىر ئامىل ھېسابلىنىدۇ. تىلنىڭ تەرەققىياتى مىللەتنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرسە، مىللەتنىڭ تەرەققىياتى تىلنىڭ تەرەققىياتىنى ئاساسىي بەلگە قىلىدۇ. مۇشۇ مەنىدىن ئۆز ئانا تىلىغا مەسئۇل بولماسلىق، ئۆز مىللىتىنىڭ تەرەققىياتىغا مەسئۇل بولماسلىق ئۆزىگە مەسئۇل بولماسلىق بىلەن باراۋەر.

ھەرقانداق بىر مىللىي تىلنىڭ تەرەققىياتى ئۇنىڭ قانداقتۇر تەرەققىي تاپقان، دۇنياۋى تەسىرگە ئىگە ئىمتىيازلىق بىر تىلغا بېقىندۇرۇش يولى بىلەن ئەمەس، بەلكى شۇ تىلنىڭ ئۆزىدە ئەسلىدىن بار بولغان بىر قاتار ئارتۇقچىلىقلارنى تولۇق جارى قىلدۇرۇش ئاساسىدا ئىشقا ئاشۇرۇلۇشى كېرەك، ئەلۋەتتە.

تۆۋەندە مەن مىللىي تىلىمىزنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ۋە

ساپلاشتۇرۇشتا، جانلىق تىل بىلەن ئورتاق ئەدەبىي تىلنىڭ مۇناسىۋىتىنى توغرا بىر تەرەپ قىلىشنىڭ زۆرۈرلۈكى، ئاغزاكى جانلىق تىل بىلەن يازما ئەدەبىي تىل ئوتتۇرىسىدىكى پەرقنى ئازايتىش كېرەكلىكى، بولۇپمۇ جانلىق تىلنىڭ مول خەزىنىسى، تارىخى جۇغلانمىسى بولغان خەلق ئەدەبىياتى تىلىدىن ياخشى پايدىلىنىشنىڭ مۇھىملىقى قاتارلىقلار ئۇستىدە ئۆز قاراشلىرىمنى ئوتتۇرىغا قويۇپ ئۆتىمەن.

دەرۋەقە، بۈگۈنكى ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلى بۇرۇنقىدىن كۆپ بېيىغان بولۇشى مۇمكىن. لېكىن، بىز بۇنداق سان جەھەتتىلا كۆرۈلىدىغان ئازدۇر - كۆپتۇر ئۆزگىرىشلەرنى سۈپەت جەھەتتىكى يۈكسىلىش بىلەن بىرلەشتۇرۇپ قارىساق، تىلىمىزنى تەرەققىي قىلدى دېيىشكە سەل ئاجىزلىق قىلىمىز، يەنى هازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلى قارىماققا بۇرۇنقىدىن كۆپ تەرەققىي قىلغاندەك، بىر يۈرۈش قائىدىلەر سىستېمىسىغا ئىگە بولۇپ، خېلى ئۆلچەملىشىپ بېرىۋاتقاندەك كۆرۈنسىمۇ، ئەمەلىيەتتە بۇ خىل تەرەققىياتنى هەقىقىي تەرەققىيات دېگىلى بولمايدۇ. هەقىقىي تەرەققىيات سان بىلەن سۈپەتنىڭ بىرلىكىدە ئىپادىلىنىدۇ.

بىرمۇنچە خىزمەتلەرنىڭ ئىشلەنگىنى راست. بۇ خىزمەتلەر تىل ئوقۇتۇشى ۋە تەرجىمە ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتىدا هەقىقەتەن چوڭ رول ئويناندى. بەلكىم يەنە نۇرغۇنلىغان يېڭى سۆز - ئاتالغۇلارنىڭ لۇغەت تەركىبىمىزگە كىرىپ، تىلىمىزنى سان جەھەتتىن بېيىتقانلىقىنىمۇ بىر يۈكسىلىش دېيىشكە بولار. بىراق، بىز ئۆزىنى زىيالىي يەنى ئوقۇغان، تەربىيە كۆرگەن هېسابلايدىغان كىشىلەرنىڭ: هەتتا يازغۇچى - شائىر، رەهبىرىي كادىر، تەرجىمان، مۇخبىر، ئوقۇتقۇچى ئاتالغانلارنىڭ تىل ئەمەلىيىتىگە ئوبدانراق زېھىن قويساقلا تىلىمىزنىڭ سۈپىتى ئۆستى، تەرەققىي قىلدى دېگەن سۆزنىدىن گۇمانلانماي قالمايمىز.

ئەدەبىي ئەسەرلەردىكى، تەرجىمە قىلىنىۋاتقان كىنو، تېلېۋىزىيە فىلىملىرىدىكى، ھۆججەت ـ ئالاقە، ئېلان ـ ئۇقتۇرۇش، ۋىۋىسكا دېگەنلەردىكى مەسىلىلەرنى سۆزلەپ تۈگەتكىلىمۇ بولمايدۇ. ئۇلاردا ئۆلۈك تەرجىمە ئارقىلىق ياسالغان، خەلقىمىزنىڭ ئۆزىگە خاس پىكىر قىلىش، سۆزلەش ئادىتىدىن چەتنىگەن، سۈنئىي، دەبدەبىلىك، ئەمما ھېسسىي تۇيغۇسى كەم، پۇچەك سۆز ـ ئىبارىلەر، سۈلكەتسىز، قولاشمىغان مۇرەككەپ جۈملىلەر قەدەمدە بىر ئۇچراپ تۇرىدۇ. ئۇلار ئوقۇماقتا ھەشەمەتلىك تۇيۇلغىنى بىلەن چوقۇم سالسا چىقىدىغىنى تايىنلىق.

تىل دېگەن ئىنسانىيەت ئەقىل ـ پاراسىتىنىڭ مېۋىسى. مىللىي تىل ئۆزى تەۋە مىللەتنىڭ پىكىر قىلىش ئۇسۇلى ۋە بىلىش تارىخىنىڭ ماددىيلاشقان، ئوبرازلاشقان ئىپادىسى. ئۇنى بىر مىللەت كوللېكتىپى ئۆزلىرىنىڭ ياشاش مۇھىتى، تۇرمۇشى، ئەقىل ـ پاراسىتى ۋە بىلىم ـ تەجرىبىلىرىنىڭ مەھسۇلى سۈپىتىدە بارلىققا كەلتۈرگەن. مىللەتنىڭ ئۆزىگە خاس مىجەز ـ خاراكتېرى، مەدەنىي ھاياتى، تارىخىي كەچمىشلىرى ئۇنىڭ تىلىدا خۇددى سۈزۈك سۈنىڭ تېگىدىكى ئۇنچە ـ مەرۋايىتلارغا ئوخشاش ئەكس ئېتىپ تۇرىدۇ. مىللەتنىڭ ئۆزىگە خاس روھى ۋە جىسمى ئۇنىڭ تىلىدىن دېمىغىمىزغا گۈپۈلدەپ پۇراپ تۇرىدۇ. بىر ئادەمنىڭ سۆزىدىن ئۇنىڭ قانداق ئادەم ئىكەنلىكىنى بىلگىلى بولغىنىدەك، بىر مىللەتنىڭ تىلىدىن ئۇ مىللەتنىڭ خاراكتېرىنى، ئارزۇ ـ ئارمىنىنى بىلگىلى بولىدۇ. ھەرقانداق بىر تىل ئۆزگىچە فونېتىكىلىق، لېكسىكىلىق، گرامماتىكىلىق (مورفولوگىيىلىك ۋە سىنتاكسىسلىق) تۈزۈلۈشى بىلەنلا ئەمەس، ئەڭ مۇھىمى ئۇنىڭدا شۇ مىللەتنىڭ ھەممە نەرسىسى ئۆز ئىزناسىنى قالدۇرۇپ ماڭغانلىقى بىلەن قويۇق مىللىي تۇسكە ئىگە بولىدۇ.

بىز بۇنى تىلىنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى مىللىي ئالاھىدىلىك دەيمىز. بۇ نۇقتىدىن تىلنى مۇتلەق ھالدىكى پىكىر ئالماشتۇرۇش قورالى دەپىشكە بولمايدۇ. ئۇ يەنە ھېس- تۇيغۇ ئالماشتۇرۇش قورالى، روھىيەتنى، ئۆزلۇكنى ئەۋلادمۇئەۋلاد تۇتاشتۇرۇپ تۇرىدىغان مۇستەھكەم رىشتە. مۇشۇ مەنىدىن ئېيتقاندا، دۇنيادىكى بارلىق تىللار ئوخشىمىغان تىل تاۋۇشلىرى ئارقىلىق ئوخشاش مەنىلەرنى ئىپادىلەپ بېرەلىگىنى بىلەن، ئۇلاردا ئەكس ئەتتۇرۇلگەن ھېسسىي تۇسىنىڭ ئوخشاش بولۇشى ناتايىن. بۇنداق بولۇشنى ئۇنىڭ ئىجتىمائىيلىقى بەلگىلىگەن. بىز دەۋاتقان تىلنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى ئۆزگىچە مىللىي ئالاھىدىلىكمۇ دەل تىلنىڭ ئىجتىمائىيلىقىدىن ئىبارەت تۇپكى ماھىيىتى تەرىپىدىن بەلگىلەنگەن. شۇ سەۋەبتىن، بىر تىلدىكى ھەرقانداق بىر ئۇقۇمنى ئىككىنچى بىر تىلغا مۇتلەق دەرىجىدە باراۋەر تەرجىمە قىلىش مۇمكىن ئەمەس. تىللار ئىچىدىكى مەنىسى ئوخشاش دەپ قارالغان سۆز - ئىبارىلەر ئوتتۇرىسىدىكى تەرجىمىدە ئىپادىلەش مۇمكىن بولمايدىغان ئىنچىكە، نازۇك پەرقلەرنى ئوخشىمىغان مەدەنىيەت ئارقا كۆرۈنۈشى پەيدا قىلغان ياكى يۇكلىگەن. بىر مىللەت تىلىدىكى شۇ مىللەتكىلا خاس بولغان بۇنداق جەۋھەر تەركىبلەر خۇددى ئۇرۇق، قان ۋە سۆت ئارقىلىق ئاتا - ئانا ۋۇجۇدىدىن بالا ۋۇجۇدىغا ئۆتكەن گېن سىگناللىرى ياكى باشقا ئىرسىيەتلىك ئامىللارغا ئوخشاش، ئەۋلادمۇئەۋلاد ئىزچىللىشىپ بارىدۇ.

مېنىڭچە، ئانا تىلدا سۆزلەش بىلەن باشقا بىر تىلدا سۆزلەشنىڭ پەرقىنى تاماقنى ئۆز ئاغزىدا چاينىاپ تېتىپ يېيىش بىلەن، كانىيىدىن تۆشۈك ئېچىپ قۇيۇپ قويۇشقا ئوخشىتىش مۇمكىن. كانايدىن قۇيۇپ قويۇش ئارقىلىق قورساق

تويدۇرۇش مەقسىتىگە يەتكىلى بولغان بىلەن، تاماقنىڭ لەززىتىنى تېتىغلىلى، ئاشقازانىنىڭمۇ تۇلۇق ھەزىم قىلالىشىغا كاپالەتلىك قىلغىلى بولمايدۇ-دە.

يۇقىرىقى مۇلاھىزىمىزدىن تەرجىمىنىڭ چەكلىمىلىكىنى ھېس قىلالايمىز. شۇنداق بولغاندا، تەرجىمە دېگەنلىك بىر تىلدىكى مەلۇم ئۇقۇم ۋە چۈشەنچىنى ئىككىنچى بىر تىلدىكى شۇنىڭغا ئوخشاش ياكى ئەڭ يېقىن دەپ قارالغان ئۇقۇم ۋە چۈشەنچە ئارقىلىق ئامال بار ئوخشىتىپ ئىپادىلەش دېگەنلىك. بۇ نوقتىدىن تەرجىمىنى بىلىشنىڭ كەم بولسا بولمايدىغان بىر ۋاستىسى دەپ قارىساقمۇ، ئەمما تېگى - تەكتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، بىر تىلنى يەنە بىر تىلغا ئۆدۈل ئۆرۈشنىڭ ئۆزى مىللىي خاراكتېرنىڭ بۇرمىلىنىشىدىن باشقا نەرسە ئەمەس. شۇڭا، تەرجىمە نەزەريىسىدە مەنە تەرجىمە قىلىش پرىنسىپى تەكىتلىنىپلا قالماي، مۇھىمى تەرجىمە خىزمىتىنى مەدەنىيەتشۇناسلىق، فولكلور، جەمئىيەتشۇناسلىق قاتارلىق پەنلەر بىلەن بىرلەشتۈرۈش تەشەببۇس قىلىندۇ.

مەلۇم ئوي - پىكىرنى، ئۇقۇم - چۈشەنچىلەرنى، شۇنداقلا ھېس - تۇيغۇلارنى ئىپادىلەپ بېرىش تىلنىڭ ئومۇمىيىتى، لېكىن بۇ ئومۇمىيەت ئىچىدە يەنىلا خاسلىق بولىدۇ. بۇنداق خاسلىقتىن ئايرىلسا تىل ئۆزىنىڭ جەزىبدارلىقىنى يۇقىتىدۇ.

ئىسمى - جىسمىغا لايىق مىللىي تىل ھەربىر ئاھاڭ - تاۋۇشلىرىدىن تارتىپ، ئۇرغۇ - تاكتىلىرىغىچە، ئىدىئوماتىك (مەۋھۇم، ئابستراكت چۈشەنچىلەرنى ئوبرازۋاستىسى بىلەن ئىپادىلەپ بېرىدىغان، تۇراقلاشقان كۆچمە مەنىدىكى) بىرىكمىلەردىن تارتىپ، ماقال - تەمسىل قاتارلىق تاۋلانغان، ئەنئەنىلەشكەن ماتېرىياللارغىچە (بۇلار فىزىئولوگىيىلىك بىرىكمىلەر تەركىبىگە كىرىدۇ) شۇ تىل بىلەن پىكىر

ئالماشتۇرغۇچى ئەزالارنىڭ شۇ تىل ئارقىلىق پىتىلدۇرگەن چۈشىنىش، زوقلىنىش ئادىتىگە ماسلاشقان بولۇشى كېرەك. شۇ چاغدىلا ئۇ ھەقىقىي مىللىي تىل بولالايدۇ.

تىل ئاجايىپ سەنئەتلىك بىر خەزىنە. بۇ خەزىنىگە قاچىلانغىنى تاۋۇش ۋە بەلگە - ئالامەتلەر سىستېمىسىلا ئەمەس، مۇھىمى مىللەتنىڭ ئۆتمۈشى، مەنىۋى بايلىقى، قەلب دۇنياسى. ئۇنىڭدىن تارىخنىڭ كۆلەڭگىسىنى كۆرىمىز. ئۆتمۈشنىڭ ساداسىنى ئاڭلايمىز، خەلقىمىزنىڭ يۈرەك رىتمىنى تېڭىشايمىز. بۇلارنىڭ ھەممىسى ئۆزگىچە بىر يول ۋە ماھارەتلەر بىلەن ئىپادىلىنىپ تۇرىدۇ. بۇنداق يول ۋە ماھارەتلەرنى شۇ مىللەتنىڭ ئومۇمىي ئەزالىرى ئۇزاق يىل مابەينىدە قايتا-قايتا تاۋلاپ ۋە تاللاپ مەيدانغا كەلتۈرگەن. ئۆزلىرىنىڭ جېنى، روھى بىلىپ داۋام ئەتتۈرگەن ۋە قان-تەر سىڭدۈرگەن. شۇڭا، تىلنىڭ جېنى مىللەتنىڭ جېنى، مىللەتنىڭ جېنى تىلنىڭ جېنىدۇر.

بىز يۇقىرىدا تىلغا ئالغان سۈپەتلەشلەر دەل مىللىي تىلغا خاستۇر. مىللىي تىلدا بار بولغان ئەنە شۇنداق خۇسۇسىيەتلەر ئالدى بىلەن خەلقنىڭ جانلىق تىلدا تۇلۇق ۋە ئەينەن ساقلانغان. شۇڭا، مىللىي تىلنىڭ ساپلىقىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش، ھاياتىي كۈچىنى ساقلاش ۋە يەنىمۇ تولۇقلاش مەسىلىسى ماھىيەتتە جانلىق تىلنىڭ ساپلىقى ۋە كېڭ ئىمكانىيەتلىرىنى جارى قىلدۇرۇش، ئۇنىڭدىكى سەنئەت ۋە ماھارەتلەردىن تۇلۇق پايدىلىنىش مەسىلىسىدىن ئىبارەت. خوش، ئۇنداق بولسا، بىز جانلىق تىلىمىزدىكى ئەۋزەللىكلەرنى ئاتالمىش ئەدەبىي تىلىمىزغا قانچىلىك ئۆزلەشتۈرەلىدۇق؟ مېنىڭچە، دەل مۇشۇ مەسىلىدە بىز زىيالىيلار ئۆز مەسئۇلىيىتىمىزنى ياخشى ئادا قىلالمىغاندەك تۇرىمىز. بۇ مەسىلىگە جاۋاب بېرىشتىن ئىلگىرى مەن جانلىق تىل بىلەن

ئاتالمىش ئورتاق ئەدەبىي تىلنىڭ مۇناسىۋىتى ھەققىدە ئازراق بولسىمۇ ئۆز قارىشىمنى دەپ باقاي.

ئىلگىرى، جانلىق تىل بىلەن ئەدەبىي تىلنىڭ دىئالېكتنىڭ بىرلىكىنى چۆرىدەپ بەزى تەتقىقاتلار بولۇپ ئۆتكەن. ئۇلاردا ئالغا سۈرۈلگەن پىكىرلەرنى يىغىپ كەلسەك ئەدەبىي تىل مەركىزىي دىئالېكتنى ئاساس قىلىپ، قالغان دىئالېكتلارنىڭ ئارتۇقچىلىقلىرىدىن پايدىلىنىلغان ھەمدە قېلىپلاشتۇرۇلغان ۋە ئۆلچەملەشتۈرۈلگەن تىلدۇر. ئۇ ئاغزاكى جانلىق تىل ئاساسىدا شەكىللەنگەن. ئۇ ئاغزاكى جانلىق تىلنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ. ئاغزاكى جانلىق تىل بولسا ئورتاق ئەدەبىي تىلنىڭ ئاساسى، ئۇ ئورتاق ئەدەبىي تىلنى مول ماتېرىيال جۈغلانمىسى ۋە مۇنبەت زېمىن بىلەن تەمىنلەيدۇ، ئۇلار بىر - بىرىنى شەرت قىلىدۇ، بىر - بىرىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ دېگەندىن ئىبارەت. ئېنىقكى، بىز پەرقلەندۈرۈپ قاراۋاتقان، بىر خىل مىللىي تىلنىڭ ئىككى خىل شەكلى بولغان يازما ئەدەبىي تىل بىلەن ئاغزاكى جانلىق تىل ئۆزئارا بىر - بىرىدىن ئايرىلىپ مەۋجۇت بولۇپ تۇرالمايدىغانلىقى ھەققىدىكى بۇ نەزەرىيە خاتا ئەمەس، ئەلۋەتتە. بىراق، بىزنىڭ يۇقىرىقى قانۇنىيەتكە ھۆرمەت قىلىشىمىز پېتەرلىك بولمىدى، دەپ ئېيتىشقا ئاساسىمىز بار. بۈگۈنكى كۈندە بىز ئورتاق ئەدەبىي تىل دەپ ئاتاۋاتقان كىتابىي تىلىمىز بىلەن خەلقىمىزنىڭ ئېغىز تىلى ئوتتۇرىسىدا شەكىللەنگەن بىرقاتار بوشلۇقلار ۋە پەرقلەر بۇ نۇقتىنى ئىسپاتلايدۇ.

ئومۇمەن، خەلقىمىزنىڭ جانلىق تىلىنىڭ (خەلق ئەدەبىياتى تىلى بولغان جانلىق ئەدەبىي تىلىنىڭ) ئورتاق ئەدەبىي تىلىمىز (كىتابىي تىلىمىز)غا بولغان تەسىرى، جۈملىدىن ئۇنىڭ شەكىللىنىشى ۋە بېيىپ بېرىشىدىكى مۇھىم

رولى يېتەرلىك جارى قىلدۇرۇلغىنى يوق. ئەكسىچە، تىلىمىزغا تەسىر كۆرسەتكۈچى ئامىللار ئىچىدە تەرجىمە پائالىيىتى بىلەن باشقا نوپۇزلۇق تىللاردىن سۆز ـ ئاتالغۇ قوبۇل قىلىش ئاساسىي ئورۇندا تۇرۇپ كەلدى. «تىنچلىقمۇ؟» نىڭ ئورنىغا «ياخشىمۇ سىز؟»نى ئىشلىتىش؛ «مەن شاپتۇلغا ئامراق» دېگەن سۆزنىڭ ئورنىغا، «مەن شاپتۇلنى ياخشى كۆرىمەن» دېگەن سۆزنى ئىشلىتىش؛ «كۆڭلۈم چۈشۈپ قالدى»، «كۆيدۈم»، «ئاشىق بولدۇم»، «ئاشىق بىقارار بولدۇم» دېگەندەك خەلقنىڭ تىلىغا ۋە دىلىغا يېقىن سۆزلەرنىڭ ئورنىغا، «ياخشى كۆرۈپ قالدىم»، «سۆيدۈم» دېگەندەك سۆزلەرنى ئىشلىتىش؛ شۇنىڭدەك «خىزمەتچى» دېسىلا كۈپايە قىلىدىغان ئەھۋالدىمۇ، «خىزمەتچى خادىم» (خادىم دېگەن سۆز ئەرەبچە يەنىلا خىزمەتچى دېگەنلىك) دەپ سۆزنى تەكرار ئىشلىتىش قاتارلىقلار ئەنە شۇنداق ئۆلۈك تەرجىمىنىڭ مەھسۇلى بولسا، «كۆكتات»، «ئوتياش»، «تەرخەمەك»، «قىزىلموچ»، «كۈدە» دېگەن ئاتالغۇلار تۇرۇپ، يەنە «سەي»، «خاڭگا»، «لازا»، «جۈسەي» دەپ ئاتاشقا ئادەتلىنىپ قالغانلىقىمىز ئاتالغۇ قوبۇل قىلىش مەسىلىسىدە ئانا تىلىمىزغا مەسئۇلىيەتچان بولالمىغانلىقىمىزنىڭ نەتىجىسى. بۇنىڭغا ھەتتا مەكتەپ تەربىيىسى كۆرگەنلىرىمىزنىڭمۇ يېرىم ئۇيغۇرچە، يېرىم خەنزۇچە سۆزلەپ ئۆزىمىزنى بىلىملىك كۆرسىتىپ يۈرۈشلىرىمىز تېخىمۇ ياخشى مىسال بولىدۇ.

يۇقىرىدا تىلغا ئېلىپ ئۆتكەن ئورتاق ئەدەبىي تىلىمىزغا تەسىر كۆرسەتكەن ئامىللار يەنىلا تاشقى ئامىللار ھېسابلىنىدۇ. ماركسىتىك قائىدە بويىچە ھۆكۈم قىلغاندىمۇ ئىچكى ئامىل بىرىنچى، تاشقى ئامىل ئىككىنچى. شۇڭا، بىز شۇنداق ھېسابلايمىزكى، ھەرقانداق بىر تىلنىڭ ساغلام تەرەققىياتىغا ھەل قىلغۇچ تەسىر كۆرسىتىدىغان بىرىنچى ئامىل ئالدى بىلەن

شۇ تىلىنىڭ ئۆزىنىڭ ئىچكى قىسمىدا مەۋجۇت بولىدۇ. ئۇ بولسىمۇ، شۇ تىلىنىڭ جانلىق شەكلى ھېسابلانغان ئېغىز ئەدەبىيات تىلىدىن ئىبارەت. چۈنكى، ئېغىز ئەدەبىيات تىلى مىللىي تىلىنىڭ ھاياتىي كۈچى ئەڭ زور بولغان ۋە ئۇنىڭ مۇنبەت تۇپرىقى ھېسابلانغان بىردىنبىر ئاساسىي تارمىقى، شۇنداقلا مىللىي ئالاھىدىلىكى ۋە يەرلىك تۇسى ئەڭ قويۇق بولغان ئالاھىدە شەكلى.

بۈگۈنكى كۈندە بىر تۈركۈم ساپ ئۇيغۇرچە سۆز - ئىبارىلەرنىڭ ئىستېمالدىن قېلىپ، ئۇنتۇلۇشقا يۈز تۇتقانلىقى؛ ئۇلارنىڭ ئورنىغا يات تىللاردىن كۆپلەپ ئاتالغۇ قوبۇل قىلىشقا ياكى يېڭىدىن ياساشقا مەجبۇر بولغانلىقىمىز؛ ئۆلۈك تەرجىمە ئارقىلىق ئومۇملىشىپ قېلىۋاتقان ناھايىتى كېلەڭسىز ۋە سۈنئىي جۈملە شەكىللىرىنى ئورتاق ئەدەبىي يېزىق تىلىمىزغا ئۆلچەم قىلىۋېلىشىمىز؛ شۇ سەۋەبلىك، بۇ تىلنىڭ ئاۋام خەلقىتىن بارغانسېرى يىراقلىشىپ كېتىۋاتقانلىقى بىزنى جانلىق تىل بىلەن ئەدەبىي يېزىق تىلىنىڭ مۇناسىۋىتىدە كۆرۈلگەن يۇقىرىقىدەك بىر تەرەپلىمىلىكلەر ۋە ئېغىشلارنى ئىسپاتلاشنىڭ بىرتالاي پاكىتلىرى بىلەن تەمىنلەيدۇ. مەن تىلىمىزدىكى بۇ خىل ياتلىشىش ھادىسىسىنى خەلقىمىزنىڭ جانلىق ئېغىز تىلىدا ھېلىھەم ساقلانغان ساپ ھەم ئەنئەنىۋى، سەنئەتلىك تەركىبلەر بىلەن تولۇقلاپ، شۇ ئاساستا توغرا، ئۇنۇملۇك يول تېپىپ چىقىلى بولىدۇ، دەپ قارايمەن. بۇ ئارقىلىق يەنە تىل تەتقىقاتىنى ئەنئەنىۋى مىللىي مەدەنىيەت تەتقىقاتى بىلەن بىرلەشتۈرگىلى، ئىجتىمائىي تىلشۇناسلىق، جۈملىدىن فولكلور تىلشۇناسلىقىدىن ئىبارەت بىزدە پۈتۈنلەي بوشلۇق ھالىتىدە تۇرغان يېڭى ساھەلەرگە يول ئاچقىلى بولىدۇ.

ئەدەبي يېزىق تىلىمىزدا ساقلىنىۋاتقان ياتلىشىش ھادىسىسى ۋە «تەرجىمە تىلى»غا ئوخشىشىپ قېلىشتەك ئەمەلي مەسىلىلەرنى ھەل قىلىش، شۇنداقلا تىل تەتقىقاتىمىزدا يېڭى يۇزلىنىش پەيدا قىلىش بىلەن ئۇنىڭ تېگىشلىك ئورنىنى قوغداش ۋە مۇستەھكەملەش بىز ئۇيغۇر زىيالىيلىرىنىڭ نۆۋەتتىكى مۇھىم ۋەزىپىسى. بۇنىڭ ئۈچۈن، قايتىدىن جانلىق تىلىمىزغا مۇراجىئەت قىلىدىغان پەيت يېتىپ كەلدى.

مەن بۇ يەردە يەنە شۇنى تەكتىلەپ ئۆتمەكچىمەنكى، جانلىق تىل تەتقىقاتى بىلەن شوغۇللىنىشتا، ئۇنى جەزمەن فولكلور تىلشۇناسلىقىنىڭ نەتىجىلىرى بىلەن بىرلەشتۈرۈش كېرەك. فولكلور تىلشۇناسلىقى ئىجتىمائىي تىلشۇناسلىقنىڭ تەركىبىدىكى يېڭىدىن گۈللىنىۋاتقان بىر پەن. ئۇ تىلدا ئىپادىلەنگەن ئۆرپ ـ ئادەتلەرنى تەتقىق قىلىشنى ئاساسىي مەقسەت قىلىدۇ. ئۇ تىلشۇناسلىق بىلەن فولكلور (ئۆرپ ـ ئادەتشۇناسلىق)نىڭ بىرلىشىشى نەتىجىسىدە بارلىققا كەلگەن. ئۇ مىللىي مەدەنىيەت تەتقىقاتىدا كەم بولسا بولمايدىغان بىر ساھە بولۇپلا قالماستىن، مۇھىمى مىللىي تىل ئۆز باغرىدا ساقلاپ كەلگەن سىرلارنى ئېچىپ بېرىشتە، شۇ ئارقىلىق تىل تەتقىقاتىنى چوڭقۇرلاشتۇرۇشتا ئىنتايىن مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە.

بىز تىلىمىزنىڭ لېكسىكولوگىيىسىنى تەتقىق قىلغاندا نۇرغۇنلىغان ئۆرپ ـ ئادەت ئاتالغۇلىرىغا دۇچ كېلىمىز (مەسىلەن، تۇي ـ تۆكۈنگە مۇناسىۋەتلىك بولغان گۈل قويماق، چاي ئىچۇرمەك، بېلىنى باغلىماق، ئاش ـ سۇ، شاكۇم، ئۆرۈمە، چاچقۇ، يەڭگە، يۇزئاچقۇ، ناشتىلىق؛ ئۆلۈم ـ يېتىمغا مۇناسىۋەتلىك كېپەن، شام گۆر، جىنازا، تۇپراق بېشى؛

خۇراپاتقا مۇناسىۋەتلىك ئىسسىتقۇ، سۇۋۇتقۇ، چاچراتقۇ، ئىسرىق، داخان، پىرىخون، تۇغ، يۇرۇن - يۇرۇن، ھەدسالماق، تەخسىرەت، چىراغ باقماق، يېغىن يىغماق، سۇپكۈچلىمەك، دېمىدە دېگەنگە ئوخشاش سۆزلەر، جۈملىدىن، ئەنئەنىۋى كىيىم-كېچەك، يېمەك- ئىچمەك، ئۆي- جاي ۋە مىللىيچە تۇرمۇش بۇيۇملىرىغا ئائىت ئاتالغۇلار. بۇلارنى پەقەت تىلشۇناسلىق نۇقتىسىدىنلا ئەمەس، بەلكى فولكلور نوقتىسىدىن چۈشەندۈرۈشكە توغرا كېلىدۇ. ئۇنداق بولمىغاندا ئۇ سۆزلەرنىڭ مەنە قاتلاملىرىنى، مەدەنىيەت ئارقا كۆرۈنۈشىنى، مۇناقچە قىلغاندا، شەكىللىنىش، ئۆزگىرىش جەريانلىرىنى توغرا شەرھلەپ چىقالمايمىز. ئۇلارنىڭ مەنىسىنى توغرا چۈشەنمەسلىك تۇپەيلىدىن، ئالاقە جەريانىدا، ئەمەلىي خىزمەتلەردە نۇرغۇن ئۇقۇشماسلىقلار، قالايمىقانچىلىقلار سادىر بولىدۇ. مەسىلەن، قايسى بىر داڭلىق خەنزۇ ناخشىچىسى ئۇيغۇر خەلق ناخشىسى «قەمبەرخان» دېكى «ئەرگە تەگسە ماڭا تەگسۇن، تەڭگىسى بىلەن، ئاخشاملىقتا ئېلىپ قاچاي، يەڭگىسى بىلەن» دېگەن مىسرالاردىكى «يەڭگە» سۆزىنىڭ فولكلورىستىك مەنىسىدىن بىخەۋەر «قەمبەرخانىنى ئالغان كىشى پومپىشچىك ئوخشايدۇ، بولمىسا ئاچىسىنى ئالغانىنى ئازدەپ يەنە سىڭلىسىنىمۇ ئېلىپ بىرگە كەل دەمتى» دەپ خاتا چۈشىنىۋالغىنىغا ئوخشاش («مىراس» 2002- يىللىق 3- سان 21- بەتكە قارالسۇن).

جانلىق تىل تەتقىقاتى بىلەن فولكلور تىلشۇناسلىقىنى بىرلەشتۈرۈشتىكى يەنە بىر مۇھىم ھالقا خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى تىلىنى ئاساسلىق پايدىلىنىش ماتېرىيالى ۋە ئۆرنەك قىلىشتىن ئىبارەت. خەلقىمىزنىڭ باي ئاغزاكى ئەدەبىيات مىراسلىرى بىز ئۈچۈن خورىماس بۇلاق. چەكسىز مول خەزىنە. بىز ئۇنىڭدىن قانچىلىك دەرىجىدە پايدىلىنىشنى بىلسەك

شۇنچىلىك دەرىجىدە پايدىلىنىشىمىزغا يېتىپ ئاشىدۇ. تىلىمىزنىڭ مىللىيلىكى ۋە ساغلاملىقىنى ئاشۇرۇشتا خەلق ئەدەبىياتى بىزنى چەكسىز ماتېرىيال مەنبەسى ۋە كۈچ ئىمكانىيەتلەر بىلەن تەمىن ئېتىدۇ.

مەن ئالىي مەكتەپتە خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى دەرسىنى ئۆتۈپ كېلىۋاتقىلى 10 نەچچە يىل بولدى. بۇ جەريانداا بىرقانچە قېتىم ئىجتىمائىي تەكشۈرۈشلەردە بولدۇم. شۇنى ھېس قىلدىمكى، بىز ئۇيغۇر زىيالىيلىرى، جۇملىدىن ئوقۇتقۇچىلار ئانا تىلىمىزغا يۇز كېلەلمىگۈدەكمىز. بىز ئۇنىڭ قەدرىگە يەتمەپتىمىز. بىز ھەدىسلا ھەشەمەتلىك سۆزلەشكە، دەبدەبىلىك يېزىشقا، مودا ئىبارىلەرنى، شالغۇت جۇملىلەرنى ئىشلىتىشكە، شۇ ئارقىلىق بىلىملىك، مەدەنىيەتلەك ئىكەنلىكىمىزنى نامايان قىلىشقا بېرىلىپ كېتىپ، ئانا تىلىمىزنىڭ ساپلىقىنى بۇزۇپ، گۈزەل جامالىغا نۇقسان يەتكۈزۈپ كەپتىمىز. تۇزگەن دەرسلىك ماتېرىياللىرىمىزدا، يازغان ماقالە - ئەسەرلىرىمىزدە ساپلا سىياسىي نەزەريە خاراكتېرلىك تەرجىمە ئەسەرلەردىن مىسال ۋە ئۆرنەك ئېلىپ ياشلىرىمىزنى ئانا تىلىمىزنىڭ ئەسلى ھالىتى ۋە ساپلىقىدىن بىبەھر قالدۇرۇشقا ئادەتلىنىپ قاپتىمىز. مانا بۇلار تىلىمىزنى مىللىيلىكتىن، تەبىئىيلىكتىن يىراقلاشتۇرۇۋاتقان مۇھىم سەۋەبلەرنىڭ بىرى.

مەن ھەر قېتىم خەلقىمىزنىڭ ھېكايە- چۆچەكلىرى، ناخشا - قوشاقلىرى، ماقال- تەمسىللىرى بىلەن ئۇچراشقىنىمدا، خەلق تىلىنىڭ گۈزەللىكىدىن، ئىخچام، جانلىق، ئوبرازلىق، ھېسسىي ۋە مەنىدار خۇسۇسىيەتلىرىدىن تولىمۇ سۆيۈنۈپ كېتىمەن. بىزنىڭ كىتابىي تىلىمىزمۇ، جۇملىدىن تەرجىمە ئەسەرلەردە قوللانغان تىلىمىزمۇ ئەنە شۇنداق ساپلىقنى، ئىخچاملىقنى، مەنىدارلىقنى، ئوبرازچانلىقنى، جەزبىدارلىقنى

ئۆزىدە كۆپرەك ئەكس ئەتتۇرە لىگەن بولسا نەقەدەر ياخشى بولغان بولاتتى- ھە!

مەن خەلق ئەدەبىياتى تىلىنىڭ ئالاھىدىلىكلىرى ھەققىدە دەرس سۆزلىگەن ۋاقىتلىرىمدا، ئۇنى يازما ئەدەبىياتىمىز ۋە تەرجىمە تىلىمىز بىلەن سېلىشتۇرۇپ، ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى پەرقنىڭ بارغانسېرى يوغىناپ بېرىۋاتقانلىقىنى؛ بۇ پەرقنىڭ مۇكەممەللىشىش، ساغلاملىشىش يۆنىلىشىدە ئەمەس، ئەكسىچە ياتلىشىش ۋە بۇزۇلۇش تەرىپىگە قاراپ كېتىۋاتقانلىقىنى ھېس قىلىپ بەكمۇ ئېچىنىمەن. بۇنداق كېتىۋەرسە، ئۇيغۇر تىلىنىڭ ساپلىقى، ساغلاملىقى زىيانغا ئۇچرىغانلىقى ئۈستىگە، مىللەتنىڭ سۈپىتىگە، ئىچكى ئويۇشۇشچانلىقىغا بۇۋاستە تەسىر يېتىشى تۇرغان گەپ.

ئەلۋەتتە، بىزنىڭ ئاخىرقى نىشانىمىز ئومۇمىي ئورتاق تىل (ئەدەبىي يېزىق تىل)نى مۇكەممەللەشتۇرۇش ۋە ئومۇملاشتۇرۇش بولغان ئىكەن، تىلىمىز قانچىكى قېلىپلاشقان ۋە ئۆلچەملەشكەن بولسا شۇنچە ياخشى بولىدۇ. بىراق، بۇنداق قېلىپلاشتۇرۇش ۋە ئۆلچەملەشتۇرۇش ھەرگىزمۇ ئۇنىڭ ئاۋام خەلق تىلى بىلەن بولغان ئارىلىقىنى چوڭايتىش ھېسابىغا ئەمەس، ئەكسىچە بۇنداق ئارىلىقنى بارغانسېرى تارايتىش، ھەتتا تەدرىجىي بىرلىككە كەلتۇرۇش ھېسابىغا ئىشقا ئېشىشى كېرەك.

پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورۇنلىرى تەرىپىدىن تېگىشلىك ھوقۇق ۋە ئىمتىيازغا ئائىل قىلىنغان، يەنى مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە قانۇنى بىلەن قوغدىلىپ كەلگەن ئۇيغۇر تىلى، بۇگۈنكى كۈنگە كەلگەندە بىر قىسىم ئىدارە- ئورگانلاردا، ھەتتا مائارىپ ئورۇنلىرىدا تېگىشلىك ئورنىدىن مەھرۇم قېلىۋاتىدۇ. بۇ خىل ئەھۋالنىڭ كېلىپ چىقىشىغا دەۋر

ۋە تەرەققىيات تەقەززاسى سەۋەب بولدى دېگەندىن كۆرە، تىلىمىزنىڭ ساپلىقىغا، خىزمەت ئۇنۇمدارلىقىغا، قانۇنىي ھوقۇقىغا، ماسلىشىشچانلىقىغا، جۇملىدىن مەۋجۇتلۇقىغا يېتەرلىك كۆڭۈل بۆلمەسلىكىمىز سەۋەب بولدى دېگەن تۇزۇكرەك. چۇنكى، مىللىي تىل - يېزىقىغا ئادىل مۇئامىلە قىلماسلىقنىڭ ئۆزى پارتىيىنىڭ ئوبرازىغا داغ تەگكۈزىدىغان، قانۇنغا ھاقارەت كەلتۈرىدىغان قىلمىش. پارتىيىنىڭ غەمخورلۇقى ۋە يارىتىپ بەرگەن ئىمكانىيەتلىدىن پايدىلىنىشنى بىلمەسلىك، رىقابەت ئالدىدىكى ئاجىزلىقىنى باشقىلارغا دۆڭگەشكە ئۇرۇنۇشنىڭ ئۆزى مەسئۇلىيەتسىزلىك. بىزدە ئالدى بىلەن سادىر بولۇۋاتقىنى كېيىنكى ئەھۋال. بىز ئادىل قانۇن بەرگەن مۇقەددەس ھوقۇقىمىزدىن ئوبدان پايدىلىنىپ، ئۆزىمىزنىڭ تىلىغا مەسئۇل بولساق؛ ئۇنى زامانىۋى ئىلىم - پەن، زامانىۋى تېخنىكا ۋە زامانىۋى ئۇچۇر - ئالاقىنىڭ ئېھتىياجىغا ئاكتىپ ماسلاشتۇرۇشتىن ئىبارەت رېئال تەلەپنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالايدىغان قىلالىساق؛ تەبىئىيكى ئۇنى يەنە ئۇنداقچى، مۇنداقچى دېيىشكە ھېچقانداق باھانە - سەۋەب قالمىغان بولاتتى.

تارىخ ئىسپاتلىغانكى، ئۇيغۇر تىلى دۇنيادىكى ئىلغار، باي تىللارنىڭ بىرى. ئۇ ھەرقانداق بىر بىلىشنىڭ، يېڭى ئېھتىياجنىڭ تولۇق ھۆددىسىدىن چىقالايدۇ، تەرەققىياتقا ماسلىشالايدۇ. چۇنكى، ئۇ تەپەككۇرنىڭ ئەڭ نازۇك يەرلىرىنگىچە ئىپادىلەپ بېرىشكە قادىر، سۆز ياساشتىمۇ ناھايىتى كەڭ، قۇلاي ۋە ئاكتىپ ئىمكانىيەتلەرگە ئىگە. ھازىرقى ۋاقىتتا بۇ تىلنىڭ يېتەرسىزلىكلىرىنى پەش قىلىپ، ئۇنى ئىنكار قىلىشقا ئۇرۇنۇش «ئاتالمىغان ئوقىدىن كۆرۈپتۇ» دېگەندەكلا بىر ئىش.

قىسقىسى، ئۇيغۇر تىلىنىڭ بۈگۈنكى ئورنىنى يوققا

چىقىرىشقا، كەمستىشكە ھېچكىمنىڭ ھەققى يوق. شۇنداق قىلىشقا ئۇرۇنۇش پارتىيىمىزنىڭ مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە قانۇنىغا خىلاپلىق قىلىش بولۇپلا قالماستىن، بەلكى ئىلىم ـ پەنگە ھۆرمەت قىلمىغانلىق بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ئەگەر شۇنداق ئەھۋال يۈز بېرىپ، ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئەرزىمەس ئورۇنغا چۈشۈپ قالغانلىقىدىن زارلانساق، بۇنى ئالدى بىلەن ئۆزىمىزدىن كۆرسەك بولىدۇ.

بىز دۇچ كەلگەن يەنە بىر مەسىلە تىلىمىزغا ئاتالغۇ قوبۇل قىلىش، يېڭى ئاتالغۇ ياساشتىن ئىبارەت. بىز نۆۋەتتە بۇ مەسىلىدە شۇنچىلىك پاسسىپ ئەھۋالغا چۈشۈپ قالدۇقكى، بىز مەلۇم بىر يېڭى شەيئىنى ئۇ دەيلى، بۇ دەيلى دەپ بىر پىكىرگە كېلىپ بولغۇچە، ئۇنىڭ ئىنگلىزچىسى ياكى خەنزۇچىسى كىشىلەر ئاغزىدا ئاللىقاچان ئومۇملىشىپ بولغان بولىدۇ. شۇنداق قىلىپ، ئەقىل كۆرسىتىپ، مەسلىھەت بېرىدىغانلارنىڭ تىرىشچانلىقىمۇ بىكارغا كېتىدۇ. مەن بۇ مەسىلىگىمۇ جانلىق تىل تەتقىقاتى يارىدەم بېرىدۇ دەپ قارايمەن. بۇ جەھەتتىكى ئىزدىنىشلەرنىڭ ئاز ـ تولا ئۇنۇمىمۇ كۆرۈلمەكتە.

بىز تىلىمىزنىڭ ساپلىقىنى قوغداش، ئۇنى تەتقىق قىلىشنى يېڭى بىر سەۋىيىگە كۆتۈرىمىز دەيدىكەنمىز، ئۇنىڭ پۈتمەس ـ تۈگىمەس مەنبەسى، شۇنداقلا ئەڭ ئېسىل دۇردانە ـ ئۆرنەكلىرى مۇجەسسەملەنگەن، مىللىي ۋە يەرلىك ئالاھىدىلىكى گەۋدىلىك بولغان ئاممىباب خەلق ئەدەبىياتى تىلىدىن پېتەرلىك پايدىلىنىشىمىز؛ شۇ ئاساستا تىلىمىزنىڭ قائىدە ـ قانۇنىيەتلىرىنى شەرھلەشكە؛ ئەۋزەللىك ـ ئارتۇقچىلىقلىرىنى جارى قىلدۇرۇپ، ئەسلىدىن ئۆزىدە مەۋجۇت بولغان گۈزەللىكلەرنى قايتا نۇرلاندۇرۇشقا ئەھمىيەت بېرىشىمىز لازىم. ئەگەر تىل تەتقىقاتچىلىقىمىز يەنىلا بۇرۇنقىغا ئوخشاش ئۆلۈك

تەرجىمىنىڭ مەھسۇلى بولغان سىياسىي - نەزەرىيىۋى ئەسەرلەر، ياتلاشقان كىتابىي تىل ئۆرنەكلىرى ئاساسىدىلا ئېلىپ بېرىلىۋېرىدىغان بولسا، ئۇ ھالدا ئۇيغۇر تىلى تەتقىقاتى ئىسمى - جىسمىغا لايىق ئۇيغۇر تىلى تەتقىقاتى بولالمايدۇ. تىلىمىزنى ساپلاشتۇرۇش، مىللىيلاشتۇرۇش، قېلىپلاشتۇرۇش مەقسىتىگىمۇ ھەقىقىي يېتەلمەيمىز، خالاس.

1998- يىل دېكابىر، قەشقەر

ئۇيغۇرلاردا «سەيلە»

سەيلە ـــ ئەرەب تىلىدىن قوبۇل قىلىنغان سۆز بولۇپ، ئۇيغۇر تىلىدا ئىككى خىل مەنىدە ئىستېمال قىلىنىدۇ. بىرىنچىدىن، «ئايلىنىپ يۈرۈپ كۆڭۈل ئېچىش» دېگەن مەنىنى بىلدۈرسە، ئىككىنچىدىن، بىر يىلنىڭ مۇۋاپىق پەسىللىرىدە، گۈزەل مەنزىرىلىك جايلارغا، باغ ـ ئوتاقلارغا ياكى تارىخىي ئورۇنلارغا بېرىپ، ھەر خىل مەزمۇن ۋە شەكىللەردىكى ئەلنەغمە، ئويۇن ـ تاماشا پائالىيەتلىرىنى جارى قىلىپ، ھۇزۇرلىنىپ ھاردۇق چىقىرىش ۋە كېيىنكى مەۋسۇملۇق ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكىگە تەييارلىق كۆرۈش ئۈچۈن ئېلىپ بېرىلىدىغان ئاممىۋى خاراكتېرلىك سەيلە ـ سایاھەت ۋە مەرىكە پائالىيىتىنى كۆرسىتىدۇ. تۆۋەندە تونۇشتۇرماقچى بولغىنىمىز دەل ئىككىنچى خىل مەنىدىكى «سەيلە»دىن ئىبارەت.

ئۇيغۇرلار مەملىكىتىمىز زېمىنىدىكى تارىخى ئۇزاق، مەدەنىيەتلىك مىللەتلەرنىڭ بىرى. ئۇلار ياراتقان مول ۋە رەڭگارەڭ مەنىۋى مەدەنىيەتلەر قاتاردا ئۆزگىچە شەكىل، كەڭ تېمىاتىك مەزمۇن ۋە ئالاھىدە ئىجتىمائىي ئەھمىيەتكە ئىگە سەيلە ـ سایاھەتچىلىك ئەنئەنىسىمۇ بار.

ئۇيغۇرلارنىڭ ئەنئەنىۋى سەيلە ـ سایاھەتچىلىكى گەرچە بۈگۈنكى كۈندە زامانىۋى پەن ـ مەدەنىيەت ۋە ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش ئېلىپ كەلگەن زور ئۆزگىرىشلەر نەتىجىسىدە

بارغانسىرى ئۆزىنىڭ ئەسلىي ھالىتى، ئورنى ۋە رولىنى يوقىتىشقا باشلىغان. مەركىزىي شەھەرلىرىمىزدە بولسا، ھەتتا مىللىي تۇرمۇشىمىزدىن يىراقلىشىپ، سۇسلىشىپ كېتىۋاتقان بولسىمۇ، كەڭ يېزا- قىشلاقلاردا يەنىلا ئۇنىڭ بەزى شەكىللىرى مەلۇم كۆلەمدە ئۆز مەۋجۇتلۇقىنى ياكى قىسمەن تەسىرىنى ساقلاپ كەلمەكتە.

ئۇيغۇرلاردا ئەسلىدىن بار بولغان سەيلە - سایاھەتچىلىك پائالىيەتلىرىنىڭ ئوخشاشمىغان تۈرلىرى ھەمدە مەزمۇن خاراكتېرى نۇقتىسىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، ئۇ نوقۇل ھالدىكى كۆڭۈل ئېچىش پائالىيىتىلا ئەمەس، بەلكى ئويۇن - تاماشا بىلەن سایاھەت، مېھماندارچىلىق بىلەن زىيارەت، ئۇچۇر ئالماشتۇرۇش بىلەن سودا - تىجارەت، خاتىرىلەش بىلەن دىنىي تىلاۋەت ئۆزئارا بىرلەشتۇرۇلگەن؛ مۇئەييەن دەرىجىدە بايرام - مۇراسىم تۈسىنى ئالغان فولكلورىستىك مەدەنىيەت ھادىسىسى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ئۇنىڭ ھەرقايسى تۈر ۋە خىللىرى ئۆزىدىكى مەلۇم بىر خاراكتېرنىڭ گەۋدىلىكرەك بولۇشى، ئېنىق مەقسەتدارلىقى ۋە روشەن مەھەللىۋى تۈسى بويىچە بىر - بىرىدىن پەرقلىنىدۇ. ئۇلارنىڭ گەۋدىلىك بىر ئورتاقلىقى شۇكى، ھەممىسىدە خەلقنىڭ ئەلنەغمە سەنئىتى ھەمدە تەنتەربىيە، بەسلىشىش خاراكتېرىدىكى ئەنئەنىۋى ئويۇن شەكىللىرى مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ.

بۇنداق ئۆزگىچە مىللىي ۋە مەھەللىۋى تۈس ئالغان سەيلە پائالىيىتى ئۇيغۇرلاردا ناھايىتى ئۇزاق تارىخقا ئىگە. ئۇنىڭ شەكىللىنىش ۋە راۋاجلىنىش ئاساسىنى ئىپتىدائىي ئۇرۇقداشلىق جەمئىيىتىدىن باشلاپ ئۇيغۇرلار ياشاپ كەلگەن ئوتتۇرا ۋە شىمالىي ئاسىيا، شۇنداقلا ھازىرقى شىنجاڭ رايونىنىڭ تەبىئىي جۇغراپىيىلىك مۇھىتى، ئېكولوگىيىسى،

ئۇيغۇرلارنىڭ ئىقتىسادىي، ئىگىلىك شەكىللىرى، دىنىي ئېتىقادى، مىللىي پسىخىك خاراكتېرى، ئىجتىمائىي ئەخلاق چۈشەنچىلىرى، ئۆرپ ـ ئادەتلىرى، جۈملىدىن ئۆزىگە خاس بىر يۇرۇش زوقلىنىش ئادەتلىرى بىلەن مۇناسىۋەتلەشتۇرۇپ چۈشەندۈرۈشكە توغرا كېلىدۇ. سەيلە پائالىيىتىنىڭ مەزمۇن خاراكتېرىمۇ ئەنە شۇ ئامىللار تەرىپىدىن بەلگىلەنگەن. مۇشۇ مەنىدىن ئېيتقاندا، ئۇيغۇرلارنىڭ ئەنئەنىۋى سەيلە پائالىيىتىنىڭ خەلقىمىز مەنىۋى ھاياتىدا تۇتقان ئورنىنى، ئىلمىي تەتقىقات ۋە ۋاربسلىق قىممىتىنى تۆۋەن مۆلچەرلەشكە بولمايدۇ. تېلېۋىزىيە ئېكرانىدىن ھەممىمىز ياقتۇرۇپ كۆرۈۋاتقان «ئاتۇش سەيلىسى» ناملىق تېلېۋىزىيە بەدىئىي سەنئەت فىلىمى بىزگە ئەنئەنىۋى سەيلە شەكىللىرىدىن ئىجادىي پايدىلىنىشنىڭ كەلگۈسى ئىستىقبالىدىن دېرەك بېرىدۇ.

ئېلىمىزدە، جۈملىدىن شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزدا ساياھەتچىلىك كەسپى ئالاھىدە ئېتىبارغا ئېلىنىپ، ئۇنىڭ دۆلەتلەر ۋە مىللەتلەر ئارا دوستلۇق، چۈشىنىش ۋە ھەمكارلىقنى ئىلگىرى سۈرۈش بىلەن بىرگە ئىقتىسادىي قىممەت يارىتىشتىكى رولى كۈندىن ـ كۈنگە كۆرۈنەرلىك بولۇۋاتقان بۈگۈنكى كۈندە، خەلقىمىزنىڭ تارىخىي مىراسى، مەنىۋى بايلىقى بولغان ئەنئەنىۋى «سەيلە» پائالىيىتى بىلەن يېڭىۋاشتىن تونۇشۇش ۋە ئۇنى تەتقىق قىلىشنىڭ ئەھمىيىتى چوڭ، بولۇپمۇ ئۇنىڭ ئىجابىي تەرەپلىرىگە ۋاربسلىق قىلىش، بەزىسىنى بىر پۈتۈن ئەسلىگە كەلتۈرۈشنىڭ نۆۋەتتە گۈللىنىۋاتقان ساياھەتچىلىك كەسپىگە نىسبەتەن پايدىسى كۆپ. ئۇ بۈگۈنكى كۈندە سېخىي، مۆجىزىدار ئانا تەبىئەت باغرىدىن مەھرۇم ھالدا بۇرۇقتۇرما، بۇلغانغان قىستاڭ مۇھىتتا ئەۋجىگە چىققان ئاتالمىش «رېستوران مەدەنىيىتى» تەركىبىدىكى

كۆڭۈل ئېچىش پائالىيىتىگە قارىغاندا كۆپ ئارتۇقچىلىقلارغا ئىگە. چۈنكى، ئۇ بىزنى ئەسلىي تەبىئىتىمىز بىلەن قايتا ئۇچراشتۇرىدۇ، قولۇم ـ قوشنىلىرىمىز بىلەنمۇ تۇزۈكرەك تونۇشماي ئۆتىدىغان قەۋەتلىك «كامارلار» دا بۇرۇقتۇرما بولۇپ ياتسىرىغان، يىگىلىگەن روھىمىزنى تەبىئەتنىڭ خاسىيەتلىك سۈيىدە يۇيۇپ تازىلايدۇ، ياشارتىدۇ. ئەگەر بىزلا خالىساق، تەبىئەتنىڭ جەزىبدار، سېھرىلىك قوينى بىزگە ھەرقاچان قۇچاق ئېچىغلىق.

تارىخىي مەنبەلەردىن مەلۇم بولۇشىچە، «ئۇيغۇرلارنىڭ قەدىمكى ئەجدادلىرى ئارىسىدا ئىپتىدائىي دەۋرلەردىمۇ ئۇرۇق، قەبىلىلەر بويىچە ئۆچ قېتىم(باھار، ياز، كۈز) سەيلە پائالىيىتى ئويۇشتۇرۇلغان. بۇ سەيلىلەردە ھەر خىل كۆڭۈل ئېچىش پائالىيەتلىرى بولغان، شۇنداقلا قەبىلە باشلىقلىرى سەيلە مۇراسىمىنى ئۇرۇق ـ قەبىلە ھاياتىغا مۇناسىۋەتلىك چوڭ ئىشلارنى ئۇقتۇرىدىغان، ھەر خىل قارارلارنى ماقۇللايدىغان ئىجتىمائىي سورۇنغا ئايلاندۇرغان».[1] بۇنىڭدىن سەيلە پائالىيىتىنىڭ پەسىل خاراكتېرىگە ئىگە ئىكەنلىكىنى، ئۇنىڭ تارقاق، كۆچمەن تۇرمۇشنى ئاساس قىلغان ئۇرۇق ۋە قەبىلەرنىڭ ئىجتىمائىي، سىياسىي تۇرمۇشىدا ناھايىتى مۇھىم روللارنى ئوينىغانلىقىنى بىلەلەيمىز.

سەيلە پائالىيىتى ئۇيغۇرلارغا بۇددا ۋە ئىسلام دىنلىرى تارقالغاندىن كېيىن قويۇق دىنىي تۈس ئېلىپ، مەزمۇن ۋە شەكىل جەھەتتىن بېيىغان ۋە نىسبەتەن سىرلىق، مۇرەككەپ تەركىبلەرگە ئىگە قىلىنغان. بەزى تارىخىي كىتابلاردا ۋە ساياھەت خاتىرىلىرىدە تىلغا ئېلىنىشىچە، بۇددىزم تازا گۈللەنگەن

---

① ئا. راخمان «ئۇيغۇر فولكلورى ھەققىدە بايان» . شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى1989- يىل نەشرى، 424- بەت.

مەركىزىي شەھەرلەردىن بولغان قەدىمكى ئۇدۇن(خوتەن)، كۇسەن(كۇچار)، ئىدىقۇت(تۇرپان) قاتارلىق شەھەرلەردە ھەر يىلى قەرەللىك ھالدا «بۇتخانا سەيلىسى»، «بۇت يۆتكەش مۇراسىم سەيلىسى» قاتارلىقلار بولغان. قەشقەردىكى «ئوردام سەيلىسى»، «بوغرام سەيلىسى»، خوتەندىكى «كوھماريم سەيلىسى»، «ئىمامى ئاسىم سەيلىسى» دېگەنلەرنى ئالساق، بۇلار ئىسلام دىنىنىڭ تارقىلىشى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان، ئېتىقاد خاراكتېرى نىسبەتەن كۈچلۈك بولغان، ھەم مۇراسىم، ھەم «مازار تاۋابىتى» شەكلىدە ئېلىپ بېرىلىدىغان سەيلىلەردۇر.

بۇددىزم دەۋرىدىكى سەيلە پائالىيەتلىرى توغرىسىدا پروفېسسور ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىنىڭ «غەربىي يۇرت تاشكېمىر سەنئىتى» نامىلىق ئەسىرىدىن بەزىبىر ئۇچۇرلارغا ئىگە بولالايمىز. «مىراندىن ۋە كېروراندىن تېپىلغان تاختا پۈتۈكلەر بىلەن بۇددىزم سايادەتچىلىرىنىڭ خاتىرىلىرىدە ساكيامۇنى خاتىرىسى ئۈچۈن بۇت يۆتكەش مۇراسىمى ھەققىدە يېتەرلىك تەپسىلاتلار ساقلانغان. بۇنداق مۇراسىملار سەيلە خاراكتېرىنى ئېلىپ كۆپ ئەسىر داۋاملاشقان.»[1] «كۇچار دەرياسىنىڭ ئىككى قاسىنىقىغا جايلاشقان سۇبېشى بۇددا خارابىسىدىن تېپىلىپ، ياپونىيە ئوتانى ئېكسپېدىتسىيە ئەترىتى ئېلىپ كەتكەن مىلادىيە XII ئەسىرگە ئائىت ياغاچتىن ياسالغان بىر جەسەت كۆلى قۇتۇسىغا 21 كىشىنىڭ نىقابلانغان سەيلە ئويۇنى ئوينىۋاتقان كۆرۈنۈش چۈشۈرۈلگەن.»[2]

ئۇيغۇر سەيلىلىرى ئىچىدە گۈزەل تەبىئەتتىن زوقلىنىپ،

---

① ئا. مۇھەممەتئىمىن «غەربىي يۇرت تاشكېمىر سەنئىتى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1998- يىل نەشرى، 244- بەت.

② ئا. مۇھەممەتئىمىن «غەربىي يۇرت تاشكېمىر سەنئىتى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1998- يىل نەشرى، 128- بەت.

ئېسىل مەئىشەتتىن بەھرلىنىش، شادىيانىلىق ۋە سۆيگۈ - مۇھەببەتنى ئىزھار قىلىش مۇھىم مەزمۇن قىلىنغانلىرى يەنىلا ئاساسىي ئورۇندا تۇرۇپ كەلگەن. «سۇيي سۇلالىسى ئومۇمىي نەزمىلىرى» دېگەن كىتابتا «خوتەندە گۈل سەيلىسى» دېگەن بىر نەزمە خاتىرىلەنگەن بولۇپ، بۇ نەزمىدە تۆۋەندىكىگە ئوخشاش تەسۋىرلەر بار:

«قانچە پەرقلىق بولسىمۇ تاغ ۋە دېيار،
چۆپ - دەرەخلەر تەڭ سېزەر كەلسە باھار.
شەرق، غەربتە تۇرسىمۇ يۇرتلار، بىراق
كېلىدۇ گۈل سەيلىسىگە سەيلىكار.»①

گۈل سەيلىسىنىڭ ئىزچىل تۇرمۇشى داۋاملىشىپ خەلقىمىزنىڭ ئېستېتىك ئېڭىدا چوڭقۇر يىلتىز تارتقانلىقىنى خەلق ئەدەبىياتى نەمۇنىلىرىدىن، شۇنداقلا خەلقىمىزنىڭ گۈلخۇمارلىق ئەنئەنىسىدىن ئېنىق كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇ. ئۇيغۇر خەلق داستانى «غېرىب - سەنەم» دە، غېرىب بىلەن سەنەمنىڭ چاھارباغدا گۈل سەيلىسى قىلىشقانلىقى، چىن مۇھەببەت رىشتىسىنى گۈلدەستە سۈۋغا قىلىش بىلەن چېگىتقانلىقى تەسۋىرلىنىدۇ. بۇنداق گۈلدەستە تىزىپ، ئۇنىڭغا «ئېرسالنامە»(ئىشق خېتى) قوشۇپ، قىز - يىگىتلەر ئۆزئارا سۈۋغا قىلىش ئادىتى «گۈل سەيلىسى»دە قەدىمدىن داۋاملىشىپ كەلگەن ئادەت بولۇپ، بۇ ئادەت توغرىسىدا شائىر ھېيرقەتى ئۆزىنىڭ لىرىك داستانى «مۇھەببەتنامە ۋە مېھنەتكامە»دە مۇنداق بىر تەسۋىر بېرىدۇ:

---

① ئا. مۇھەممەتئىمىن «غەربىي يۇرت ناشكىمىر سەنئىتى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1981- يىل نەشرى. 294- بەت.

«تىزىپ گۈللەر يىگىتلەر دەستە - دەستە،
بېرۈرلەر مەشۇقىغە بەستە - بەستە.»①

ئۇنىڭدىن باشقا، ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرىدە كۆپ ئۇچرايدىغان خان - پادىشاھلارنىڭ، شاھزادە - مەلىكىلەرنىڭ چاھارباغ سەيلىسى قىلىشقانلىقى توغرىسىدىكى بايانلار، ئوۋ - شىكار تەسۋىرلىرىمۇ سەيلە پائالىيەتلىرىنىڭ ئۇيغۇر بەدىئىي تەپەككۇرىدىن ئالاھىدە ئورۇن ئالغانلىقىنى ئىسپاتلايدۇ. بۇ خىل ئادەت يۇقىرى تەبىقە ئارىسىدىلا ئەمەس، بەلكى ئاۋام - پۇقرالار ئارىسىدىمۇ كەڭ ئومۇملاشقان. سەيلىلەرنىڭ كۆپىنچە يازلىق - كۈزلۈك تېرىمىنىڭ ياكى يىغىمنىڭ ئالدى - كەينىدىكى ئارىسال چاغلاردا، تەبىئەت گۈزەللەشكەن، باغ - ۋاران ۋە ئېتىز - ئېرىق مەنزىرىلىرى ئېغىزغا تەگكەن ئەلۋەك پەسىللەردە ئۆتكۈزۈلۈپ كەلگەنلىكى بۇ نوقتىنى دەلىللەيدۇ.

ئۇيغۇرلار ئارىسىدا ھازىرغىچە داۋاملىشىپ كەلگەن ياكى بىزگە مەلۇم بولغان سەيلە پائالىيەتلىرىنى ئومۇملاشتۇرۇپ باھار سەيلىلىرى، باغ سەيلىلىرى ۋە مازار سەيلىلىرى دەپ ئۈچ تۈركۈمگە ئايرىشقا بولىدۇ. بۇلارنىڭ ئىچىدە ئاۋۋالقىسىنىڭ كۆڭۈل ئېچىش، ساياھەت ۋە تەنتەربىيە خاراكتېرى كۈچلۈكرەك بولىدۇ. ئىككىنچىسىنىڭ زىيارەت ۋە مېھماندارچىلىق خاراكتېرى كۈچلۈكرەك بولىدۇ. ئۈچىنچىسىنىڭ بولسا ئېتىقاد ۋە مۇراسىم خاراكتېرى كۈچلۈكرەك بولىدۇ. بۇلار ئۆز ئىچىدىن يەنە ئۇششاق تۈرلەرگە بۆلۈنىدۇ. مەسىلەن، باھار سەيلىسى دېگەندە، ئۇنىڭ تەركىبىگە دالا سەيلىسى، نورۇز سەيلىسى، مايسا

---

① مۇھەممەت زۇنۇن، ئابدۇكېرىم راخمان «ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنىڭ ئاساسلىرى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1981- يىل نەشرى، 46- بەت.

سەيلىسى، گۈل سەيلىسى، دەريا بويى سەيلىسى قاتارلىقلار كىرىدۇ. باغ سەيلىسى تەركىبىگە ئۈجمە سەيلىسى، ئۆرۈك سەيلىسى، شاپتۇل سەيلىسى، ئەنجۈر سەيلىسى، قوغۇن سەيلىسى، ئۈزۈم سەيلىسى، كاۋا - قاپاق سەيلىسى، جۈملىدىن بەشكىپرەم سەيلىسى، ئاتۇش سەيلىسى، ئىشقۇل(يەكەن) سەيلىسى دېگەندەك يۈرت نامىلىرى بىلەن ئاتىلىدىغان سەيلىلەر كىرىدۇ. مازار سەيلىسى تەركىبىگە قەشقەردىكى ھەزرەت سەيلىسى، ئاتۇشتىكى بوغرام سەيلىسى، ئوپالدىكى ھەزرىتى مولالام مازىرى سەيلىسى، بەشكىپرەمدىكى بۈۋى مەريەم خېنىم مازىرى سەيلىسى، قەشقەردىكى ئوردام سەيلىسى(سېيىت ئارسلانخان مازىرى سەيلىسى)، مۇراتبەخش ئاتام مازىرى سەيلىسى، بۈۋى ئانام مازىرى سەيلىسى، خوتەندىكى كوھماريم سەيلىسى، ئىمام ئاسىم سەيلىسى، ئۈجمە مازار غوجام سەيلىسى، نىيە ناھىيىسىدىكى شىتىلپاششىم(شېھىتلىك پادىشاھىم) مازىرى سەيلىسى قاتارلىق شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى مەشھۇر مازار - ماشايىقلارنى تاۋاپ قىلىش يۈزىسىدىن ئۆتكۈزۈلىدىغان سەيلىلەر كىرىدۇ.

ئۇنىڭدىن باشقا، «باراۋەت»(يىغىش قىلىش)، «قاتار چاي»، «ئولتۇرۇش»(بۇلارنى مەھمۇد قەشقەرى «دىۋانۇلۇغەتتىت تۈرك»تە «سۇرچۇك» دەپ ئاتىغان) دېگەن ناملار بىلەن ئاتىلىپ كەلگەن ئاممىۋى سورۇنلۇق پائالىيەتلەرنىمۇ كەڭرەك مەنىدە سەيلە پائالىيىتى تەركىبىگە كىرگۈزۈشكە بولىدۇ. چۈنكى، ئۇ مەلۇم بىر خىل تاماق تۈرى ئاساس قىلىنغان مېھماندارچىلىق ئادىتى بولۇشىغا قارىماي، خۇددى باھار سەيلىلىرىدە تەبىئەتتىن ھۇزۇرلىنىش، باغ سەيلىلىرىدە يۈرت مەئىشىتىدىن بەھرلىنىش باھانىسىدە مېھماندوستلۇق، ئىناقلىق ۋە يۈرت سۆيگۈسىنى كۆچەيتىش نىشانلانغىنىدەك، ئۇنىڭدىمۇ ھەرقايسى يۈرتلارنىڭ

يەرلىك غىزا- تائاملىرىغا ئېغىز تەككەچ مەشرەپ قىلىپ كۆڭۈل ئېچىش، ئارام ئېلىش، ئۆملۈك، ئىناقلىق ۋە تۇغقاندارچىلىقنى چىڭىتىش، خەير - ئېھسان ھەمدە ئۆزئارا ياخشى تىلەك - ئارزۇلارنى ئىپادىلەش مەۋقەلىرى چىقىش قىلىنىدۇ، بولۇپمۇ ئىلگىرىكى زامانلاردا ئۇ بىر خىل يەپ - ئىچىشلا ئەمەس، بەلكى باشقا سەيلە پائالىيەتلىرىگە ئوخشاش خەلق ئەلنەغمىچىلىكى ۋە ھەر خىل ئەدەبىي ئويۇنلار كەڭ جارى قىلدۇرۇلمىدىغان خەلق سەنئىتىنىڭ ئېتنوگرافىك شەكىللىرىدىن بىرى بولغان. ھازىرقى ۋاقىتتا شەھەرلەردە ئەۋج ئالغان، ھەر خىل ناملار بىلەن ئاتالغان رېستوران ئولتۇرۇشلىرى ئەنە شۇنداق مېھماندارچىلىق ئاساسىدىكى ئاممىۋى كۆڭۈل ئېچىش ئادەتلىرىنىڭ شەكلى، مەزمۇنى، ھەتتا خاراكتېرىگە قەدەر ياتلىشىپ ئۆزگەرگەن تۇرلىرى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

ئۇيغۇرلاردا بىرقەدەر قېلىپلىشىپ ئەنئەنە تۇسىگە كىرگەن باراۋەت سەيلىلىرىدىن كاۋاپ باراۋىتى سەيلىسى، پېتىر مانتا باراۋىتى سەيلىسى ۋە ئاتۇشتا ئومۇملاشقان نېرىن چۆپ باراۋىتى سەيلىسى، شۇنىڭدەك يېزىلاردا مەخسۇس ئۆتكۈزۈلىدىغان قايماق چۆپ باراۋىتى سەيلىسى، ئۆپكە - ھېسىپ باراۋىتى سەيلىسى قاتارلىقلارنى كۆرسىتىش مۇمكىن. بۇنداق باراۋەت سەيلىلىرى كۆپرەك قىش پەسلىدە، دوست - ئاغىنىلەر ۋە تەكتۇشلار ئارا ئۆتكۈزۈلىدىغانلىقى بىلەنمۇ خاراكتېرلىنىدۇ.

قەشقەردىكى پىشقەدەم كىشىلەرنىڭ ئەسلەپ بېرىشىچە، ئىلگىرى قەشقەردە ياشىغانلار ئارىسىدا «چايخانا سەيلىسى» دەپ ئاتىلىدىغان بىر خىل سەيلە تۇرى بولغانكەن. ئۇنىڭدا مويسىپىت كىشىلەر مەلۇم بىر ساماۋارخانىنىڭ دائىملىق خېرىدار جامائىتى سۈپىتىدە قەرەللىك يىغىلىدىكەن-دە، چاي ئىچىشكەچ پاراڭغا چۈشىدىكەن. ئارىلاپ ھېكايە - قىسسەلەرنى

ئېيتىشىپ، ئۆزئارا ۋە زاھىلىق قىلىشىدىكەن. جەمئىيەت ئۇچۇرلىرىنى ئالماشتۇرۇپ، كوچا-كوينىكى ياكى جامائەتنىك مۇھىم ئىش - كۈشلىرىنى كېڭىشىدىكەن. بۇگۈنكى كۈندىمۇ بۇ ئادەتنىك تەسىرى ياشانغان ۋە دەم ئېلىشقا چىققانلار ئارىسىدا قىسمەن ساقلانماقتا.

ئومۇمەن، سەيلە پائالىيەتلىرىنىڭ قايسى خىل شەكلى بولسۇن، ئۇلارنىڭ ھەممىسى كوللېكتىپ كۆڭۈل ئېچىپ، دىللارغا شادلىق بەخش ئېتىدىغان؛ ھارغىنلىقنى ئازايتىپ، دىل ئازارچىلىقىنى تۈگىتىدىغان، ئۆم - ئىناقلىقنى چىڭىتىپ، ئەل - يۇرت سۆيگۈسىنى ئۇلغايتىدىغان ھەمدە فولكلور بايلىقىنى ئاشۇرۇپ، ياخشى ئەنئەنىلەرنى جارى قىلدۇرىدىغان بىر يۇرۇش ئىجابىي خاراكتېرلىك ئورتاقلىققا ئىگە. تۆۋەندە بىز باھار سەيلىلىرىدىن بولغان «قىزىلگۈل سەيلىسى»، باغ سەيلىلىرىدىن بولغان يەكەن «ئىشقۇل سەيلىسى»، مازار سەيلىلىرىدىن بولغان «ھەزرەت سەيلىسى» قاتارلىقلار بىلەن قىسقىچە تونۇشۇپ چىقىش ئارقىلىق، يۇقىرىقى پىكرىمىزنى يەنمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا دەلىللەيمىز.

بىرىنچى، «قىزىلگۈل سەيلىسى» — «گۈلسۈرۈخ بايرىمى» دەپمۇ ئاتالغان. بۇ سەيلە ئادەتتە قىزىلگۈل ئېچىلغان 5-ئاي مەزگىلىدە ئۆتكۈزۈلىدۇ. ۋاقتى بىر ھەپتىدىن بىرنەچچە ھەپتىگىچە بولىدۇ. دائىرىسىمۇ بىرقەدەر كەڭ(بۇرۇن ئۇ بىر شەھەر ياكى بىر يۇرت بويىچىمۇ ئۆتكۈزۈلۈپ كەلگەن) بولۇپ، سەيلە باشلانغان ھامان كىشىلەر يېڭى، پاكىز كىيىملىرىنى كىيىپ، ھەرىيەر - ھەرىيەردىن سەيلىگاھقا يىغىلىدۇ. سەيلىگاھتا جۇشقۇن، قايناق مەنزىرە بارلىققا كېلىدۇ. كىشىلەر باغ - گۈللۈكلەرنى ئارىلاپ سەيلە قىلىش بىلەن باھار بەخش ئەتكەن شاد - خۇرام لىققا ئورتاقلىشىپ، ئۆزئارا بىر - بىرىنى

مۇبارەكلىشىدۇ. مۇقامچى - سازەندىلەر ۋە ناخشىچى - ھاپىزلار نەغمە - ناۋا قىلىپ، مۇقام، ناخشا - قۇشاقلارنى ئېيتىدۇ. ھەرقايسى ئورۇنلاردا سورۇن تۈزۈلۈپ، ناخشا - ئۇسسۇل قاينايدۇ. لەتىپە - چاقچاق، كۈلكىلەر ئەۋجىگە چىقىدۇ. سېھرىگەرلىك، دارۋازلىق، چېلىشىش قاتارلىق ئەنئەنىۋى ئويۇنلىرى قىزىپ كېتىدۇ.①

بۇ سەيلىنىڭ ئەڭ مۇھىم ئالاھىدىلىكى شۇكى، مۇھەببەتلىشىۋاتقان قىز - يىگىتلەر گۈلدەستە تەييارلاپ، چىن سۆيگۈ ئىزھارى سۈپىتىدە بىر - بىرىگە سۇنىدۇ. مەيدە يانچۇقلىرىغا، قۇلاق - چېكىلىرىگە گۈل غۇنچىلىرىنى قاداپ، لوڭقا - شېشىلەرگە گۈللەرنى چىلاپ ئېچىلدۇرۇپ، كۆڭۈللىرىنىمۇ، ئۆي ئىچىنىمۇ باھار تۈسىگە كىرگۈزىدۇ. گۈلدەستىلەرنىڭ قېتىغا «ئېرسالنامە»(مۇھەببەت خېتى)لەرنى ۋە سامان غوللىرىنى قىستۇرۇپ، يىراقتىكى يارىغا ئەۋەتىپ، سۆيگۈ تەشنالىقىنى ئىپادىلەيدۇ. بۇ سەيلىنىڭ تېخىمۇ ئەھمىيەتلىك يېرى شۇكى، شوخ قىز - يىگىتلەر توپ - توپ بولۇشۇپ باغ - گۈللۈكلەرنى سەيلە قىلىشقاندا، ئۆزئارا بېيىت ئېيتىشىش ئارقىلىق ئۆزلىرىنىڭ نازۇك ھېس - تۇيغۇلىرىنى ئىزھار قىلىشىدۇ ۋە ئۇيغۇر خەلقىنىڭ بېيىت خەزىنىسىنى بېيىتىپ بارىدۇ. مەسىلەن:

ئاقتىكەندىن شېكەر ئالدىم،
كۆكتىكەندىن لەيلىگۈل.
سەن يارىڭغا ئالما بەرسەڭ،
مەن يارىمغا دەستىگۈل.

---

① م. سادىق «ئۇيغۇر خەلق ئىجرا ئەدەبىياتى ھەققىدە» ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995- يىل نەشرى، 95- بەت.

باغدىن چىقىپ كەلدى بىر قىز،
قىزىلگۈلنى ئارىلاپ.
كىشى كۆرۈپ قالمىسۇن دەپ،
گۈل ئارىستىن ماريلاپ.

ئاھ ئۇرۇپمەن گۈلنى سۇندۇم،
خۇش كۆرۈپ ئالۇرمۇ دەپ.
مېھىر باغلاپ كۆڭۈل بەردىم،
مېھرىبان بولۇرمۇ دەپ.①

ئىككىنچى، «ئىشقۇل سەيلىسى» ـــ يەكەن خەلقىنىڭ ئەنئەنىۋى كۆڭۈل ئېچىش يىغىلىشى بولۇپ، بۇ پائالىيەت ئۆتكۈزۈلگەن ئورۇننىڭ نامى بىلەن شۇنداق ئاتالغان. ئىشقۇل ـــ يەكەن ناھىيىسىنىڭ غەربىي شىمال تەرىپىگە جايلاشقان، ناھىيە مەركىزىگە 10 كىلومېتىر كېلىدىغان بىر يېزا. ئىشقۇل يېزىسىنىڭ ئىشقۇل كەنتىدە ئۆتكۈزۈلىدىغان بۇ كۆڭۈل ئېچىش پائالىيىتى 50- يىللارغىچە داۋاملاشقان. ھەر يىلى 5- ئاينىڭ باشلىرىدىن 9- ئاينىڭ ئوتتۇرلىرىغىچە ھەر ھەپتىنىڭ جۈمە كۈنلىرى ئېلىپ بېرىلغان. دېمەك، ئۈجمە پىشقاندىن باشلاپ، باش كۈز كىرىپ ھاۋا سالقىندىغانغا قەدەر(قارا قوغۇن پىشقۇچە) ئادەملەر تەرەپ - تەرەپتىن بۇ جايغا يىغىلىپ، بەزمە - مەشرەپ قىلىپ يازنى ئۆتكۈزگەن. ئىشقۇلنىڭ ھاۋاسى ناھايىتى ياخشى بولۇپ، باغلىرىدا ھەر خىل مېۋىلەر، باغ ئەتراپىدا سۇپسۇزۇك سۇلار، سۇ بويىدا ئېچىلغان رەڭمۇرەڭ گۈللەر سەيلىچىلەرگە راھەتبەخش ئەتكەن .

---

① مۇھەممەت زۇنۇن، ئابدۇكېرىم راخمان «نۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنىڭ ئاساسلىرى» 44-، 45- بەتلەر.

ئاشپەزلەر ، سامسىپەزلەر ، قاسساپ ـ كاۋاپچىلار ۋە ھەر خىل يېمەكلىكلەرنى ساتقۇچىلار بەس ـ بەستە خېرىدار توۋلاپ سەيلىنى قىزىتقان. يېزا ئايالىلىرى مەخسۇس سەيلە ئۈچۈن تەييارلىغان ئۇجمە ھالۋىلىرىنى تاۋاق ـ تاۋنقى بىلەن تىزىپ سودا قىلىشسا، يۇرت چوڭلىرىنىڭ باغلىرىدا توپ ـ توپ بولۇپ ئولتۇرۇشقان سازەندىلەر يۇرەكنى لەرزىگە سالىدىغان ناخشا ـ سازلىرى بىلەن سورۇننى جانلاندۇرغان. ئەتراپتىكىلەر ئۇلارغا تەڭكەش بولۇپ ئۇسسۇلغا چۈشكەن. سېركچى، سېھرىگەر ۋە دارۋازلار كىشىنى ھەيران قالدۇرىدىغان ئاجايىپ ئويۇنلىرى بىلەن ماھارەت كۆرسەتكەن. مەدداھ ـ قىسسەچىلەر داستان، قىسسە، جەڭنامىلەرنى يۇقىرى ئاۋازدا ئېيتىشىپ، ئەتراپىغا نۇرغۇن ئاڭلىغۇچىلارنى يىغسا، يازغۇچى ـ شائىرلار بىر يەرگە جەم بولۇپ مۇشائىرە قىلىشقان. چايخۇمار قېرىلار چاي ئىچىشكەچ ئۆز ئەسلىمىلىرىنى ئېيتىشىپ كۆڭۈللىرىنى ئاۋۇندۇرۇشقان. ئايالالارمۇ بۇ سەيلە ـ تاماشانىڭ سىرتىدا قالمىغان. چوكانلار چىرايلىق ياسىنىشىپ، قىزلار چاچلىرىنى 40 تال ئۆرۈپ، ئۆستەڭ بويىدا ئايرىم سورۇن تۈزۈپ سەيلىگە ھۆسن قوشۇشقان. سەيلە مەزگىلىدە يىراق ـ يېقىندىن كەلگەن چېلىشچى ـ نوچىلار ئۆزئارا بەل تۈتۈشۇپ مۇسابىقىلەشكەن. مېھماندوست، خۇش چاقچاق ئىشقۇل خەلقى سەيلە مەزگىلىدە داستىخانلىرىنى كەڭ يېيىپ، ئۇجمە ھالۋىسى، پۇتۇن پىشۇرۇلغان تونۇر كاۋىپى، ھەر خىل يەل ـ يېمىش، مېۋە ـ چېۋىلەر بىلەن سەيلىچىلەرنى قىزغىن كۈتكەن. سەيلىچىلەر ئويناپ ـ كۈلۈپ چارچىسا، ئوپا ئۆستىكىدە قانغۇچە سۇغا چۆمۈلۈپ، قۇمغا كۆمۈلۈپ، تەبىئەتنىڭ ئۆزلىرىگە ئاتا قىلغان نېمەتلىرىدىن قانغۇچە بەھرىمان بولغان. كۈز يېقىنلاشقانسېرى سەيلىچىلەر بارا ـ بارا ئازلاپ، بۇ يەر بىلەن خوشلاشقان. 30 ـ

يىـــللاردا ئـــۇرۇش قالايمىقانچـــلىقى ۋە ئەكســـىيەتچىل ھاكىمىيەتنىڭ تەقىب قىلىشى بىلەن بۇ سەيلە توختاپ قالغان. 1938- يىل 5- ئايدىن كېيىن بارا - بارا ئەسلىگە كەلگەن. 1956- يىلى يېزا ئىگىلىكىنى كوپېراتسىيەلەشتۇرۇش مەزگىلىدە، شۇ ۋاقىتتىكى ۋەزىيەت تۇپەيلى يەنە توختاپ قالغان. يېقىنقى يىللاردىن بېرى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى بۇ سەيلىنى ئەسلىگە كەلتۇرۇش ئۈچۈن تىرىشچانلىق كۆرسەتمەكتە.①

ئۇچىنچى، «ھەزرەت سەيلىسى»—— «ھەزرەت» دېگەن بۇ سۆز قەشقەردىكى ئاپپاق خوجا مازىرى جايلاشقان بىر يېزىنىڭ نامى. ئۆتمۈشتە بۇ يەردە ھەر يىلى بىر قېتىم چوڭ سەيلە بولۇپ تۇراتتى. بۇ سەيلىگە ئەتراپتىكى ناھىيىلەردىنمۇ كىشىلەر كېلەتتى. بۇ سەيلە ھەزرەتتە بولغاچقا، ئۇنى «ھەزرەت سەيلىسى» دەپ ئاتاش ئادەتكە ئايلانغان. بۇ سەيلە ھەر يىلى ئۇجمە پىششىقىدا باشلىنىپ، ئۆرۈك تازا مەي باغلاپ پىشقانغا قەدەر داۋاملىشاتتى. بۇ سەيلىگە قېرىلار، ئوتتۇرا ياشلىقلار، قىز- ئايالار ھەممىسى قاتنىشاتتى. يىگىتلەر ئۆيلەنمەكچى بولسا قىزلارنىڭ مۇھىم بىر شەرتى ئۆزلىرىنى ھەزرەت سەيلىسىگە ئېلىپ چىقىش ئىدى. بۇ، بۇرۇندىن داۋاملىشىپ كەلگەن قائىدە ئىدى. شۇڭا، بۇ سەيلىگە قاتنىشىشنى ھاياتىدىكى مۇھىم ئىشلارنىڭ بىرى دەپ بىلىدىغان كىشىلەر كۆپ ئىدى.

«ھەزرەت سەيلىسى» بۇرۇن شەنبە كۈنى باشلىناتتى. 1935- يىلىدىن كېيىن جۈمە كۈنىگە ئۆزگەرتىلگەن. بۇ سەيلە ئادەتتە ئىككىگە بۆلۈنەتتى. بىرى، مازار دائىرىسىنىڭ تېشىدا بولۇپ، « تاشقى سەيلىگاھ » دەپ ئاتىلاتتى. ئۇزۇن كەتكەن بىر

---

① «يەكەن تارىخ ماتېرىياللىرى» (3) جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى يەكەن ناھىيىلىك تارىخ ماتېرىياللار تەھرىر ھەيئىتى باستۇرغان.

كوچا سەيله كۈنلىرى ئاۋات بىر رەستىگە ئايلىناتتى. رەستىنىڭ ئىككى قاسىنىقىدا گەزلىمچىلەر، يېمىشچىلەر ئولتۇرۇپ ئوقەت قىلىشاتتى. رەستىنىڭ مازارغا يېنداش قىسمىدا بولسا، يېمەكلىك ۋە ئۈسسۈزلۈق ساتقۇچىلار ئوقەت قىلىشاتتى. بۇ ئەتراپتىكى شەخسىلەرنىڭ هويلا ۋە باغلىرى مېهمان كۈتۈش ئورنى سۈپىتىدە سەيلىچىلەرنى كۈتۈۋالاتتى. بۇنداق هويلا ۋە باغلاردا نەغمە- ناۋالار قاينىاپ، هەممە يەر شاد - خۇراملىققا چۈمەتتى. دېمەك، بۇ جەهەتتىن بىر خىل باغ سەيلىسىگە ئوخشىشىپ كېتەتتى. سەيلىنىڭ يەنە بىر بۆلىكى مازار دائىرىسىنىڭ ئىچىدە بولۇپ، «ئىچكى سەيلىگاه» دېيىلەتتى. ئۇ يەردىمۇ سودا - سېتىق، نەغمە - ناۋا قاينىغان ئاۋات بىر مەنزىرە هۆكۈم سۈرەتتى[1].

كۆرۈشكە بولىدۇكى، هەزرەت سەيلىسىدە يەنىلا كۆڭۈل ئېچىش بىلەن سودا - سېتىق موهىم ئورۇندا تۇرغان بولۇپ، ئەمەلىيەتتە ئۇنى هەرگىزمۇ مازار تاۋاب قىلىش مەقسەت قىلىنغان نوقۇل دىنىي پائالىيەت دېگىلى بولمايدۇ. قىسقىسى، ئۇ بىر خىل بايرام ۋە يەرمەنكىنىڭ رولىنى ئويناغان.

1996- يىل قەشقەر

---

① «شىنجاڭ تەزكىرىچىلىكى» ژۇرنىلى 1997- يىل 1- سان، 66- بەت.

ئۇيغۇرلاردا جامائەتچىلىك

جامائەتچىلىك ئادىتى ـــ ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆز ئىسمىغا مۇناسىپ ھالدا تارىخىي يوسۇندا شەكىللەندۇرگەن ئېسىل ئەنئەنىلىرىدىن بىرى. ئۇ خەلقىمىزنىڭ ئۆملۈك ئېڭى ۋە ئۆزئارا ھەمكارلىشىشتەك ياخشى خىسلەتلىرىنى نامايان قىلىدۇ.

بۈگۈنكى كۈندە ماددىي جەھەتتىكى ئۇچقاندەك تەرەققىيات ئىنسانلارنى پۈتۈنلەي دېگۈدەك ئىقتىسادىي مۇناسىۋەتلەر توربىغا بەند قىلىپ، ئۇلارنىڭ قىممەت نوقتىئىنەزىرىنى مەنىۋىيەت ئالىمىدىن ماددىي دۇنياغا بۇرۇۋەتكەنلىكتىن، ئەنئەنە ۋە ئىجتىمائىي ئەخلاق ئېغىر دەرىجىدە ياتلىشىپ كەتتى. كۆرۈۋاتقىنىمىز، ئېچىنىۋاتقىنىمىز، يەنىلا شۇ مۇھىت بۇلغىنىشى، يېمەكلىك بۇلغىنىشى، ئەقىل بۇلغىنىشى، ئەخلاق بۇلغىنىشى؛ ئائىلىۋى كىرىزىسلار، ئىشسىزلىق، تۇرمۇشتىكى جىددىيەلىك، روھىي جەھەتتىكى بېسىملار، كەيپىياتتىكى بىنورمالىلىق ۋە ئاڭدىكى تېڭىرقاشلار... مانا بۇلارنىڭ بىر-بىرىنى ئىلگىرى سۈرۈشى نەتىجىسىدە مەيدانغا چىقىۋاتقان مەنىۋى بوھرانلار. ئۇنىڭدىن توغۇلغان بۇرۇقتۇرما، ئازابلىق، چۈۋالچاق ئوي ـ خىياللار؛ بۇنىڭغا ئەگىشىپ دەسسىلىۋاتقان كالامپاي قەدەملەر... ماددىي پايدا مەنپەئەت قوغلىشىپ كېتىۋاتقان ئاشۇ قەدەملەر ئاستىدا يانجىلىۋاتقان ئىنسانىي قەدىر-قىممەت ۋە پاك ئەقىدىلەر... مانا بۇلارنى كۆرگەنده ،

تەبىئىيكى بىز ئۆتمۇشنى سېغىنىپ قالىمىز. ئەجدادلىرىمىزنىڭ گۈزەل ئەخلاقى مۇجەسسەملەشكەن، ياخشى خىسلەتلىرى نامايان قىلىنغان ئادەت - ئەنئەنىلىرىنى پەش قىلغۇمىز كېلىدۇ. خەلقىمىزنىڭ جامائەتچىلىك ئەنئەنىسى ئەنە شۇنداق پەش قىلىشقا ھەمدە ياش ئەۋلادلارغا بىلدۇرۇشكە ئەرزىگۈدەك ياخشى ئادەتلەرنىڭ بىرى.

جامائەتچىلىك ئادىتى — ئىنسانلارنىڭ ئىپتىدائىي جەمئىيەتتىكى ياشاش ئۇسۇلى ئاساسىدا شەكىللىنىپ، ئىپتىدائىي ئۇرۇق ۋە قەبىلىۋى ھايات شارائىتىدا مۇستەھكەملەنگەن ۋە ھەقىقىي مىللەتچىلىك ئامىللىرىنىڭ مەيدانغا كېلىشى بىلەن ئومۇمىي ئادەت تۇسىگە كىرگەن بولۇشى مۇمكىن. قانداقلا بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئۇ ئىنسانلارنىڭ ھەرقانداق بىر ھاياتىي پائالىيىتىنى تەرتىپكە سېلىش ۋە ئۇنى ئىزچىللىققا ئىگە قىلىش، ياشاش شارائىتىنى ياخشىلاپ بېرىش جەريانىدا ئۆزئارا ھەمكارلىققا، ئۆم- ئىناغلىققا موھتاج بولغانلىقىنىڭ؛ جەمئىيەتنىڭ تەشكىلىي بىرلىكىنى ساقلاپ، قوشۇنداردىچىلىق، يۇرتداشلىق، قېرىنداشلىق ئاساسىنى چېكىتىش — ئاۋام تىلى بىلەن ئېيتقاندا، ساۋاب تېپىش (ئۆزلىرىنىڭ روھىي ئىستەكلىرىنى قانائەتلەندۇرۇش) تەك بىرقاتار زۆرۇرىيەتلەرنى ئۆزلىرىنىڭ ئەقلىي تەرەققىياتىدا بارغانسېرى ئېنىق تونۇپ يەتكەنلىكىنىڭ نەتىجىسى.

ئۇيغۇرلاردا قەدىمدىن بۇيان داۋاملىشىپ كەلگەن جامائەتچىلىك ئادىتى گەرچە بىر خىل ئادەت قانۇنى شەكلىدە ئۆزىنىڭ تەسىرىنى يوقاتمىغان بولسىمۇ، بۈگۈنكى دەۋرنىڭ ئالاھىدە ئىجتىمائىي مۇھىتى ئۇنىڭغا كۈچلۈك تەسىر كۆرسىتىپ، ئۇنىڭ ساغلام تەرەققىياتىغا زور دەرىجىدە خىرىس ئېلىپ كەلدى ۋە كەلمەكتە.

ئېسىل ئەنئەنىۋى جامائەتچىلىك ئادەتلىنىڭ بارغانسېرى ئۆزگىرىپ بېرىشىغا تەسىر كۆرسىتىۋاتقان ئامىللار كۆپ. ئاساسلىقى زامانىۋى تۇرمۇش ئۇسۇللىرىنىڭ ئەنئەنىۋى تۇرمۇش ئۇسۇللىرىنى چەتكە قېقىشى، خەلقىمىزنىڭ ئەنئەنىۋى قىممەت قارىشىنىڭ ئورنىغا ھازىرقى زامان قىممەت قارىشىنىڭ بۆسۈپ كىرىشى، مىللەت روھىيىتىدە بىرلىككە كەلگەن دىنىي، ئەخلاقىي، ئېستېتىك ئاڭ شەكىللىرىنىڭ غەيرىي پىكىر ئېقىملىرى ۋە ئىجتىمائىي ھەرىكەتلەر زەربىسىدە پارچىلىنىپ ياتلىشىپ بېرىشى، ئىجتىمائىيلىقنىڭ ماددىيلىشىپ، خۇسۇسىيلىقنىڭ يېتەكچى ئورۇنغا ئۆتۈشى، ئىقتىسادىي پائالىيەتلەرنىڭ ماشىنىلىشىپ، ئادەملەرنىڭ ماشىنا كونترولىلۇقىغا چۈشۈپ قېلىشى قاتارلىقلاردىن ئىبارەت بولۇشى مۇمكىن. ھازىرقى زاماندىكى ئەنە شۇنداق بىرقاتار يۇزلىنىشلەر خەلقىمىزنىڭ تۇرمۇشىدا مۇھىم رول ئويناپ كەلگەن جامائەتچىلىكتىن ئىبارەت بۇ ياخشى ئادەتنى بىر پۈتۈن ئەنئەنىۋى مەدەنىيەت دۇچ كەلگەن ياتلىشىش قىسمىتىگە تەقدىرداش قىلماقتا.

ئۇيغۇرلاردىكى ئەنئەنىۋى جامائەتچىلىك ئادىتى بۇگۈنكى زامان تۇرمۇش ئۇسۇلىدا ياشاۋاتقان مەركىزي شەھەرلەر ئاھالىلىرى ئىچىدە بارغانسېرى يوقىلىپ كېتىۋاتقاندەك كۆرۈنسىمۇ، ئەمەلىيەتتە ھازىرقى دەۋرگە ماسلاشقان ھالدا يېڭىچە مەزمۇن ۋە شەكىللەر بىلەن تۇرمۇشىمىزدا يەنىلا مەۋجۇت بولماقتا. كوچا - كويلارنى، بىنا - قورۇلارنى، ئىدارە - شىركەتلەرنى، دۇكان - سارايلارنى بىرلىك قىلىپ بولۇپ تۇرىدىغان قوشنىدارچىلىق، خىزمەتداشلىق، ساۋاقداشلىق، يۇرتداشلىق، كەسىپداشلىق، ئاغىنە - بۇرادەرچىلىك مۇناسىۋەتلىرى ئاساسىدىكى جامائەتچىلىك پائالىيەتلىرى كونا -

يېڭى رەسىم - يوسۇنلار ئارىلاشقان ھالدا، ھەتتا پۈتۈنلەي دېگۈدەك يېڭىچە شەكىللەر بىلەن كۆزىمىزگە چېلىقىپ تۇرىدۇ. بۇ خىل جامائەتچىلىك ئادەتلىرىنىڭ قانچىلىك ئۆزگەرگەن بولۇشىدىن، رولى ۋە ئەھمىيىتىنىڭ قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئۇيەنىلا خەلقىمىزنىڭ تارىختىن بۇيانقى جامائەتچىلىك ئادەتلىرىنىڭ بىر خىل راۋاجى. ئۇنىڭ خۇرۇچى خەلقىمىزنىڭ مەنىۋىيىتىدىن كەلگەن. ئۇنىڭدا نامايان قىلىنغان ئۆملۈك ۋە ھەمدەملىك روھى خەلقىمىزنىڭ ئەنئەنىۋى ئادىتى زېمىنىدا بىخ سۈرۈپ، تەدرىجىي ئەۋلادمۇئەۋلاد ۋۇجۇدتىن - ۋۇجۇدلارغا يەتكۈزۈلۈپ، ئورتاق مىللىي ئاڭ ۋە مەدەنىيەت پسىخىكىسى سۈپىتىدە ساقلانغان؛ ئۇنىڭ يىلتىزى ئەجدادلارنىڭ گېنىن سىگنالىرىغىچە گىرەلىشىپ، ئەۋلادلارنىڭ ئاڭ قاتلاملىرىدا ئاسانلىقچە يوقالمايدىغان چۆكمە ھاسىل قىلغان. شۇڭا، جامائەتچىلىك ئەنئەنىسىنىڭ ھازىرقى زامان شەھەر تۇرمۇشى مۇھىتىدا مەۋجۇت بولۇش ھالەتلىرى، ئۆزگىرىشلىرى ھەققىدە فولكلورشۇناسلىق، جەمئىيەتشۇناسلىق نوقتىسىدىن تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىش، ئۇنىڭ ماددىي قىزغىنلىق، پۇلپەرەسلىك، ھەشەمپەرەسلىك تەسىرىدىن قوغداپ، ئەسلىي قىممىتى ۋە ساغلام يۈزلىنىشىنى كاپالەتكە ئىگە قىلىش ناھايىتى زۆرۈر دەپ قارايمەن.

ئۇيغۇرلاردىكى ئەنئەنىۋى جامائەتچىلىك ئادىتىنى مەزمۇنى، مەقسىتى ۋە دائىرىسىگە قاراپ نۇرغۇن تۈرلەرگە ئايرىش مۇمكىن. تۆۋەندىكىلەرنى ئۇنىڭ نىسبەتەن گەۋدىلىك بولغان شەكىللىرى دەپ قاراشقا بولىدۇ:

1. لاپقۇتلىشىش شەكلىدىكى جامائەتچىلىك

بۇ ئاساسەن ئەمگەك پائالىيەتلىرىدىكى ھەمكارلىقتىن

ئىبارەت. ئۇنىڭ ئىچىگە كوللېكتىپ ئورتاق دۇچ كەلگەن تەبىئىي ئاپەتلەرگە ئورتاق تاقابىل تۇرۇش يۈزىسىدىن ئىختىيارىي تەشكىللىنىپ ئېلىپ بېرىلىدىغان نۆۋەتتىن تاشقىرى ھەمكارلىق پائالىيەتلىرىنىمۇ كىرگۈزۈش مۇمكىن. ئەمما، لاپقۇتلىشىش بۇرۇنقى ۋاقىتلاردا، يەككە ناتۇرال ئىگىلىكنى ئاساس قىلغان دېھقانچىلىق ئەمگىكى شارائىتىدا ناھايىتى مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە بولغان. ئۇنىڭدا پەسىل خاراكتېرى كۈچلۈك بولغان جىددىي، تەخىرسىز ئەمگەك تۈرلىرىنى بىركەنت، مەھەللە ياكى قوشنا- قولۇملار تەڭ ھەربىكەتكە كېلىپ ۋە نۆۋەتلىشىپ ئىشلەش بىلەن، ئەمگەك قوراللىرىنى ئادەم كۈچىگە سۇندۇرۇپ ئورتاق پايدىلىنىش ئاساسى شەكىل قىلىنغان. دېمەك، لاپقۇتلىشىش — جىددىي تۇتۇش قىلىش زۆرۈر بولغان، شۇنداقلا ھەركىم ئۆز ئىشىنى ئۆز ئالدىغا قىلىش ئىمكانىيىتى بولمىغان ئىش تۈرلىرىنى ئۆز ۋاقتىدا، ئۇنۇملۇك ئېلىپ بېرىشتا كەم بولسا بولمايدىغان ھەمكارلىق شەكلىدىن ئىبارەت. ئۇ ئېلىمىزدە يولغا قويۇلغان كوپېراتسىيەلەشتۈرۈشكە ئوخشاش ھۆكۈمەتنىڭ ئىجتىمائىي ئىسلاھات يولىى بىلەن ۋۇجۇدقا كەلگەن ئىجتىمائىي ھەمكارلىقتىن پەرقلىنىدۇ.

ئۆتمۈشتە كۆپ قىسىم ئۇيغۇر دېھقانلىرىنىڭ ئۆزىگە تەۋە ياكى ئۆز ئالدىغا تېرىيدىغان ئاز- تولا يېرى بولغان. ئۇلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى ۋە ئەمگەك قوراللىرى ئۆزلىرىنىڭ ئېھتىياجىنى تولۇق قامداپ كېتەلمىگەچكە، ئۆزئارا تولۇقلاش خاراكتېرىدە ئۆتنە بېرىش ۋە ئۆتنە ئېلىش يولى بىلەن مەسىلىنى ھەل قىلىشقان. ئورما ئورۇش، خامان ئېلىش، ئوت - چۆپ تەييارلاش، چارۋا مالىلارنى قىرقىش، ۋاننىلاش، ئېرىق - ئۆستەڭ چېپىش، قۇدۇق كولاش، تۇغان - دامبا ياساش،

زىياندىاش ھايۋانلارنى يوقىتىش، ئۆي سېلىش، تام- قورۇ چۆرۈش، ياغاچ - تاش يۆتكەش قاتارلىق كۆپ ئەمگەك كۈچى تەلەپ قىلىدىغان، پەسىل خاراكتېرلىك ئىش تۈرلىرىنىڭ ھەممىسى لاپقۇتلىشىش شەكلىدە ئېلىپ بېرىلغان. «ئۆتنىگە لاپقۇت، ئۆتەككە ئاپقۇت» دېگەن ماقالنىڭ مەزمۇنىدىن قارىغاندا، بۇنداق ھەمكارلىق شەكلى ئىش ھەققى بىلەن ئەمەس، ئەمگەك كۈچى بىلەن ئەمگەك كۈچىنى، ئەمگەك كۈچى بىلەن ئەمگەك قوراللىرىنى باراۋەرلەشتۈرۈش ئارقىلىق، يەنى ئۆتنىگە ئۆز لايىقىدا لاپقۇت بېرىش يولى بىلەن ئەمەلىيلەشتۈرۈلگەن. يەككە ناتۈرال ئائىلىۋى ئىشلەپچىقىرىشنى ئاساس قىلىدىغان ئىجتىمائىي تۈزۈم شارائىتىدا تەبىئىي يولغا قويۇلۇپ كەلگەن لاپقۇتلىشىش شەكلىدىكى جامائەتچىلىك، زامانىۋىلاشقان، ماشىنىلاشقان ۋە تاۋارلاشقان ئىگىلىك، بولۇپمۇ بازار ئىگىلىكى شارائىتىدا ئۆز رولىنى يوقىتىشى ياكى ئاساسلىق ھەمكارلىق شەكلى بولماسلىقى مۇقەررەر. بىراق، تېخىچە ئەنئەنىۋى ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلىدىن تولۇق قۇتۇلۇپ بولالمىغان، ئۆز مەھسۇلاتلىرىنى بازارغا يۈزلەندۈرۈپ، تاۋارلاشتۇرۇشقا ئۇلگۈرمىگەن بىرقىسىم دېھقانچىلىق كەسپىي ئائىلىلىرىگە نىسبەتەن ئەنئەنىۋى شەكلىدىكى لاپقۇتلىشىشنىڭ بەزى ئالامەتلىرى پۈتۈنلەي يوق دېگىلى بولمايدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا، سۇ قۇرۇلۇش، يول قۇرۇلۇش، ئورمان ئەھيا قىلىش دېگەندەك ئومۇمنىڭ ئورتاق مەنپەئىتىگە مۇناسىۋەتلىك ئەمگەكلەر ھېلىھەم مەلۇم دەرىجىدە لاپقۇتلىشىش خاراكتېرىدە ئېلىپ بېرىلىدۇ، بولۇپمۇ ئۇنىڭدىكى نۆۋەت بويىچە قاتنىشىش، كۈچى بارلار كۈچ، پۇلى بارلار پۇل، سايمىنى بارلار سايمان چىقىرىپ ئىشتىراك قىلىدىغان ئۇسۇل دەل لاپقۇتلىشىشقا ئوخشىشىپ كېتىدۇ. لېكىن، بۇ خىل ھەمكارلىشىپ ئىشلەش شەكلى

لاپقۇتلىشىشىنىڭ ئەسلىي خاراكتېرىدىن چەتنىگەن بولۇپ، ئىشلىگۈچى بىلەن ئىشلەپ بەرگۈچى ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتتە ھەر ئىككى تەرەپ ئوخشاش مەجبۇرىيەتنى ئۈستىگە ئېلىشى ناتايىن. ئەڭ مۇھىمى ئۇنىڭ خالىسانىلىك خاراكتېرى ئاجىزلاپ، مەمۇرىي ۋاستىلەر بىلەن مەجبۇرلاش تۈسى گەۋدىلىك ئورۇنغا ئۆتكەن. شۇ سەۋەبتىن، خەلق ئۇنى «مەجبۇرىيەت» دەپ ئاتايدۇ، بولۇپمۇ ئۇنىڭدا ئەمگەك ئىش ھەققى تۈزۈمى ۋە مەبلەغ دېگەنلەر مۇھىم ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە ئايلىنىپ، ھەمكارلىشىش ۋە يارەملىشىش مەقسىتى ئىقتىسادىي مۇناسىۋەتلەر بىلەن ئارىلىشىپ كەتكەن. شۇڭا، لاپقۇتلىشىشتىن ئىبارەت ئەنئەنىۋى جامائەتچىلىك ئادىتى بازار ئىگىلىكىنى مەركەز قىلغان، ئادەم كۈچىگە قەدەر تاۋارلاشقان ھازىرقى زامان يېزا ئىگىلىكىدە پۈت تىرەپ تۇرالمايدۇ. ئۇنى بىز ئەجدادلىرىمىزنىڭ ئۆتمۈشتىكى ياخشى ئادەتلىرى قاتاردا سۆيۈنۈپ تۇرۇپ تىلغا ئالالايمىز، خالاس.

2. مەشرەپ ئاساسىدىكى جامائەتچىلىك

بۇ خىل ئىجتىمائىي بىرلىكنى خەلق ئىچىدە «ئوتتۇز ئوغۇل، توققۇز قىز» ياكى «ئوتتۇز ئوغۇل، ئوتتۇز قىز» دەپ ئاتاش ئادەت بولۇپ كەلگەن. مەشرەپ ئۇيغۇرلارنىڭ ئۇزاق تارىخقا ئىگە ئاممىۋى كۆڭۈل ئېچىش شەكلى. خەلقىمىزنىڭ فولكلور ۋە سەنئەت مەكتىپى. ئۇ كۆڭۈل ئېچىشتىن باشقا يەنە خەلق ئەدەبىيات - سەنئىتىنى بېيىتىش، ئەۋلادلارغا ئۆرپ - ئادەت ۋە ئەدەپ- ئەخلاق تەربىيىسى ئېلىپ بېرىش، ئۆم - ئىناق مۇناسىۋىتىنى مۇستەھكەملەپ، مېھماندوستلۇقنى جارى قىلدۇرۇش؛ خەلق ئىچىدىكى تۈرلۈك نىزا ۋە تالاش - تارتىشلارنى مۇۋاپىق بىر تەرەپ قىلىپ، ئەل - جامائەت

ئىشلىرىنى ئوڭۇشلۇق يۈرۈشتۈرۈشتەك بىر قاتار ئىشلاردا مۇھىم رول ئويناپ كەلگەن. ئۇيغۇر مەشرەپلىرىنىڭ تۈرلىرى كۆپ. ئادەتتە ھەربىر يۇرتنىڭ يەرلىك ئالاھىدىلىككە ئىگە مەشرەپلىرى ياكى مەشرەپ تۈسىنى ئالغان كۆڭۈل ئېچىش ئويۇنلىرى بار. بۇلارنىڭ ئىچىدە «دولان مەشرىپى» ئۇيغۇر مەشرەپلىرىنىڭ بىرقەدىمىي شەكلىگە ۋەكىللىك قىلىدۇ. تۈرپان، قۇمۇل تەرەپلەردە ئوينىلىپ كەلگەن «مىلىس مەشرىپى»، «كۆك مەشرىپى» قاتارلىقلارمۇ ئۇيغۇر خەلقنىڭ كونا ئېتىقادلىرى بىلەن بىرلىشىپ كەتكەن، گۈزەل ئارزۇ - ئىستەكلىرىنى ئوبرازلىق ئىپادىلەپ بېرىدىغان، ئۆزگىچە ئالاھىدىلىككە ئىگە مەشرەپ تۈرلىرى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

مەيلى قايسى خىلدىكى مەشرەپ بولسۇن، مەشرەپ ئەھلى بولغان «ئوتتۇز ئوغۇل، توققۇز قىز» نىسپىي ھالدا بىر جامائەت بولۇپ ئويۇشۇپ، يۇرت ئالدىدىكى تېگىشلىك بۇرچىنى ئادا قىلىپ كەلگەن. ئۇلارنىڭ مەجبۇرىيىتى كۆپ ھاللاردا مەشرەپ ئىچىدە ئۆتەپ كەلگەن مەجبۇرىيەت دائىرىسىدىن ھالقىپ كېتىدۇ. تۈرمۇشتا ئۆزئارا ھەمكارلىشىش، قۇدىلىشىش، ھال سوراش، ئۆتنە - يېرىم قىلىشىش، ھال- مۇڭ بولۇشۇش، كېسەل كۆرۈش، خەير - ساخاۋەت قىلىش، سەدىقە - پېتىر بېرىش دېگەندەك ئىشلارنى ئادەتتە مەشرەپ ئەھلى باشقوشۇپ ياكى مەشرەپتىكى يىگىتۈېشى، پاششاپ دېگەنلەرنىڭ تەشكىللىشى، مەشرەپ جامائىتىنىڭ تولۇق ماسلىشىشى ئارقىسىدا ئېلىپ بارىدۇ. جامائەت ئىشلىرى، يۇرت بېشىغا كەلگەن قىيىنچىلىق، كۆپچىلىك جىددي كۆڭۈل بۆلۈۋاتقان مەسىلىلەر بولسا، مەشرەپ ئويۇشتۇرغۇچىلارنىڭ ھەر قېتىملىق مەشرەپ ئويۇشتۇرۇشىنىڭ مۇھىم بىر مەقسىتى سۈپىتىدە كۈنتەرتىپكە قويۇلۇپ، مەشرەپ سورۇنىغا جەم بولۇش پۇرسىتىدىن پايدىلىنىپ جامائەتكە

ئۇقتۇرۇلىدۇ ۋە كېڭىشىپ چارە - تەدبىر كۆرۈلىدۇ. بۇنداق ياخشى جامائەتچىلىك ئەنئەنىسى بەزى چەت - ياقا يېزا - قىشلاقلاردا ھېلىھەم ئۆزىنىڭ تېگىشلىك رولىنى جارى قىلدۇرۇپ كەلمەكتە.

مەشرەپ خەلقىمىزنىڭ سەنئەت مەكتىپى بولۇش سۈپىتى بىلەن، مىللىتىمىزنىڭ ئۆزگىچە سەنئىتىنى نامايان قىلىدىغان، ئۇنى تەرەققىي قىلدۇرىدىغان، خەلق سەنئەتكارلىرىنى تەربىيىلەپ يېتىشتۈرىدىغان مۇھىم سورۇن. شۇنداقلا ياش ئەۋلادلارنى خەلقىمىزنىڭ ئەنئەنىۋى گۈزەل ئەخلاقي مىزانلىرى بىلەن، ئۆرپ - ئادەتلىرى ۋە قائىدە - تۈزۈم ئېڭى بىلەن تەربىيىلەيدىغان ئۇنىۋېرسال مەكتەپ. كونىلارنىڭ «بالاڭنى مەكتەپكە بەر، مەكتەپكە بەرمىسەڭ مەشرەپكە بەر» دېگىنىدە، مەشرەپلەرنىڭ ئاشۇ جەھەتتىكى ئەھمىيىتى كۆزدە تۇتۇلغان. خەلقىمىز بۇنداق ئەھمىيەتلىك سورۇندىن پايدىلىنىپ ۋە ئۇنى بىرلىك قىلىپ، جامائەتچىلىكنىڭ زۆرۈر بولغان قائىدە - يوسۇنلىرىنى ئادا قىلىپ كەلگەن. مەشرەپنىڭ زامانىۋى شەھەرلەردىكى ئۆزگەرگەن شەكىللىرى ھەر خىل «ئولتۇرۇش» لار ۋە «قاتار چاي»لار بولۇپ، ئۇلارمۇ ئۆز لايىقىدا قىسمەن جامائەتچىلىك ئىشلىرىنىڭ تەشكىلي بىرلىكى ھېسابلىنىدۇ. بىراق، ئۇنى تەشكىلي قۇرۇلمىسىنىڭ كۆپ خىل ۋە تۇراقسىزلىقى، سورۇن ئەھلىنىڭ ئېھتىياجىنى چىقىش قىلغانلىقى، ياتلاشقانلىقى، ھەشەمپەرەسلىك ۋە ئىسراپخورلۇققا ئېغىپ كەتكەنلىكى ھەمدە ساغلام بولغان مەنىۋى كەيپىياتلارنىڭ سۇسلۇقى قاتارلىق جەھەتلەردىن ئەنئەنىۋى مەشرەپ ۋە مەشرەپ بىرلىك قىلىنغان جامائەتچىلىككە ئوخشاتقىلى بولمايدۇ.

بىز خەلقىمىزگە كۆپ تەرەپلىمە مەنىۋى ئوزۇق ئاتا قىلىپ

كەلگەن، ئۇلارنىڭ مىللىي روھىنى؛ ھاياتىنى، گۈزەللىكنى، يۇرت ـ ماكانىنى سۆيىدىغان ئېسىل خىسلىتىنى؛ شۇنىڭدەك خۇشخۇي، ئوچۇق ـ يورۇق، كۆڭلى ـ قارنى كەڭ مىللىي پسىخىكىسىنى نامايان قىلىپ، مۇدھىش تەقدىر ـ قىسمەتلەردىن غالىب كېلىپ، ئۈمىدۋارلىق بىلەن توختاۋسىز ئالغا بېسىشقا روھىي مەدەت، جىسمانىي قۇۋۋەت ئاتا قىلغان مەشرەپ ۋە مەشرەپ ئاساسىدىكى جامائەتچىلىك ئادەتلىرىمىزنى ياخشىراق ئۆگىنىپ، شۇ ئارقىلىق ئىجابىي، ساغلام يۇزلىنىشتىن ئاداشقان، ئاتالمىش «قاتار چاي» دېگەندەك شارابخورلۇق ۋە ئىسراپخورلۇق بىلەن خاراكتېرلەنگەن جامائەتچىلىك قائىدە ـ يوسۇنلىرىنى ئۆز ئىزىغا سېلىشتۇرۇر، ئەلۋەتتە.

3. مەسچىت (نامازخانلار) ئاساسىدىكى جامائەتچىلىك

ئۇيغۇر خەلقى ئىسلام دىنىغا كىرگەندىن كېيىن ئۇيغۇر جەمئىيىتىدە كەسكىن ئۆزگىرىشلەر يۈز بەردى. ئىسلام دىنى خەلقىمىزنىڭ ئېتىقادىنى، ئىدىئولوگىيىسىنى ئۆزگەرتىش بىلەن بىرگە، بىر پۈتۈن تۇرمۇش شەكلى ۋە ياشاش ئۇسۇلىنى ئۆزگەرتىۋەتتى. دىن ھەتتا ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈش ئىشلىرىغىچە ئارىلىشىپ، «قۇرئان كەرىم» ۋە «ھەدىس» نى ئاساس قىلغان بىر يۇرۇش قانۇن ـ نىزام، دىنىي ئۆرپ ـ ئادەتلەر سىستېمىسى شەكىللىنىپ، «شەرىئەت» ھۆكمى ۋە «تەرىقەت» يولى بىلەن ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلەرنى تەڭشەيدىغان، خەلق ئارىسىدىكى دەۋا ـ دەستۇر ئىشلىرىنى بىر تەرەپ قىلىدىغان؛ نىكاھ، مۇھەببەت، ئائىلە، مىراسخورلۇق، ئېلىم ـ بېرىم ۋە باشقا تۇرلۇك ئىجتىمائىي، ئىقتىسادىي مەسىلىلەرنى بىر تەرەپ قىلىدىغان بىردىنبىر نوپۇزلۇق ئورۇننى ئىگىلىدى. ئىسلام دىنى

مۇتلەق ئۇستۇنلۇكنى ئىگەنلىگەن ئوتتۇرا ئەسىر شارائىتىدا، دىنىي ئىسلامنىڭ بارلىق قائىدە - ئەھكاملىرىنىڭ يىغىندىسى بولمىش «شەرىئەت» ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈشنىڭ ئاساسلىق تايانچ قورالى بولۇپ، ئۇنى ئىجرا قىلغۇچى ئەڭ نوپۇزلۇق ئورگان «قازىخانا» ياكى «مەھكىمەئى شەرئى» دەپ ئاتالغان.

فېئودالىلىق تۈزۈم ھۆكۈم سۈرگەن دەۋرلەردە، بارلىق مۇسۇلمان ئامما «مەھكىمەئى شەرئى»نىڭ ھۆكمىگە مۇتلەق ئىتائەت قىلاتتى. «مەھكىمەئى شەرئى» قارىماققا دۆلەتنىڭ ئەدلىيە ئورگىنىغا ئوخشىشىپ كەتسىمۇ، مەلۇم جەھەتتىن سىياسىي ھاكىمىيەت بىلەن مۇتلەق بېقىنىش مۇناسىۋىتىگە ئىگە ئەمەس ئىدى. سىياسىي ھاكىمىيەتتە ئۆزگىرىش بولسىمۇ، دىنىي ھاكىمىيەتنىڭ ئاساسىي ئورگىنى بولغان «مەھكىمەئى شەرئى» ۋە «قازىخانا» دېگەنلەر ئۆزلىرىنىڭ قانۇنلۇق ئورنى ۋە جەمئىيەتتىكى نوپۇزىنى داۋاملىق ساقلاپ قالالايتتى. دىنىي ھاكىمىيەتنىڭ مۇنداق مۇھىم رولىدىن كۆپ ھاللاردا سىياسىي ھاكىمىيەت پايدىلىنىپ ۋە ئۇنىڭ بىلەن مۇرەسسەلىشىپ، ئۇنى مۇسۇلمانلار ئاممىسىنىڭ رايىنى قولغا كەلتۈرۈش، ئۇلارنى ئىدارە قىلىشنىڭ ئۇنۇملۇك ۋاستىسىغا ئايلاندۇرغان ئىدى. دىنىي ھۆكۈمرانلىقنىڭ ئۇزاق مۇددەت سىياسىي ھۆكۈمرانلىق بىلەن ھەمنەپەس بولۇشى، بولۇپمۇ دىنىنىڭ جەمئىيەتنىڭ ئاساسىي قانۇنى سۈپىتىدە رول ئويناپ كېلىشى دىنىي قائىدىلەرنىڭ خەلق تۇرمۇشىنىڭ ھەممە ساھەلىرىگىچە كۆچلۈك تەسىر كۆرسىتىپ، بىر قاتار دىنىي تۈس ئالغان مىللىي ئۆرپ - ئادەتلەرنىڭ شەكىللىنىشىنى بەلگىلىگەن ئاساسلىق ئامىل. قىسقىسى، ھۆكۈمران ئىدىئولوگىيە ۋە ئۇنىڭ ھاكىمىيەت شەكىللىرى، قانۇن - تۈزۈملىرى خەلقىمىزنىڭ مۇتلەق كۆپ ساندىكى ئۆرپ - ئادەتلىرىنىڭ دىنىي خاراكتېر

ئېلىشىنى، دىن بىلەن چەمبەرچاس باغلىنىپ كېتىشىنى بەلگىلىگەن. ئۇيغۇر خەلقىنىڭ جامائەتچىلىك ئەنئەنىسىنىڭ ئەڭ ئاساسلىق بىر خىل شەكلىنىڭ دەل مەسچىتنى بىرلىك قىلغان هالدا رويابقا چىقىشى هەمدە شۇ ئاساستا يولغا قويۇلۇپ كەلگەنلىكى ئەنە شۇ خىل هاكىمىيەت شەكلى ۋە جەمئىيەت تۈزۈلمىسىنى ئارقا كۆرۈنۈش قىلغان.

يۇقىرىقىدەك تارىخىي ۋە ئىجتىمائىي ئارقا كۆرۈنۈش ئىچىدە دىن ۋە شەرئەتنىڭ هامىيلىرى، مەزهەپ- سۇلۇكلەرنىڭ پىر - ئۇستازلىرى، تۈرلۈك دىنىي مۇراسىم ۋە سورۇنلارنىڭ تەشكىللىگۈچىلىرى، جۈملىدىن هەرقايسى چوڭ - كىچىك مەسچىت - جامەلەرنىڭ، مەدرىسە - خانىقالارنىڭ ئىمام - مەزىن، خاتىپ - خەپتىملىرى، شۇنىڭغا ئوخشاش دىنىي سالاهىيىتى، يولباشچىلىق نوپۇزى، يۈز - ئابرۇيى جەهەتتىن يۇرت ئەهلىنىڭ ئېتىراپ قىلىشىغا ئېرىشكەن بىر تۈركۈم موللا- ئۆلىمالار ئاۋام- خەلقنىڭ قانۇنىي ۋەكىللىرى سۈپىتىدە جەمئىيەت ئىشلىرىغا ئارلىشىپ، غەيرىي هاكىمىيەت شەكلىدىكى باشقۇرۇش ۋە چەكلەش ۋە زىپىسىنى ئادا قىلىپ كەلگەن. ئۇلارنىڭ مەسچىت - مازار، خانىقا- مەدرىسەلەرنى بازا قىلىپ ئېلىپ بارغان تەلىم - تەرغىباتلىرى، پەتۋالىرى ۋە هۆكۈم - كېسىملىرى ئاممىۋى ئىشلاردا هاكىمىيەت ئورگانلىرىنىڭ مەمۇرىي ۋە قانۇنىي ۋاستىلىرىسىزلا تولۇق كۈچكە ئىگە بولۇپ، خەلق ئىچىدىكى تۈرلۈك دىنىي، ئىجتىمائىي، ئىقتىسادىي مەسىلىلەر ئۇنۇملۇك هەل قىلىنىپ ئىزغا سېلىنىپ كەلگەن، بولۇپمۇ يۇرت - يۇرتلاردا، هەتتا ئەڭ يىراق يېزا - كەنتلەرگىچە كەڭ ئومۇملاشقان، مەسچىتلەر شۇ جايلاردىكى جامائەت ئىشلىرىغا بۋاسىتە ئارلىشالايدىغان ئىناۋەتلىك كىشىلەرنىڭ دائىملىق توپلىنىدىغان، تائەت - ئىبادەتتىن باشقا

يۇرت ۋە جامائەت ئىشلىرىنى كېڭىشىدىغان ئاساسىي سورۇنى بولۇپ، ئەنە شۇنداق مەسچىتلەرنى بىرلىك قىلغان جامائەتچىلىك ئەنئەنىسى ئۇيغۇرلاردا جامائەتچىلىكنىڭ ئەڭ ئاساسلىق شەكىللىرىدىن بىرى بولۇپ قالغان.

مەسچىتنى بىرلىك قىلغان جامائەتچىلىك دىن بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولسىمۇ، پۈتۈنلەي دىنىي پائالىيەت ئەمەس. ئەكسىچە، ئېتىقاد يارىتىلمىغان شەكىللەنگەن ئۆرپ ـ ئادەت كاتېگورىيىسىگە كىرىدىغان، ئەنئەنىۋى مىللىي مەدەنىيەت تەركىبىگە ئايلىنىپ كەتكەن فولكلور هادىسىسى. ئۇنى روزا تۇتۇش، تۇنەش، مەۋلۇت، قۇرئان تىلاۋەت قىلىش، مازار تاۋابىتى قاتارلىق دىنىي پائالىيەتلەردىن پەرقلەندۇرۇپ مۇئامىلە قىلىش لازىم. گەرچە بۇ خىل جامائەتچىلىكنىڭ مەۋجۇت بولۇشى مەسچىت بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولسىمۇ، ئۇ ئىجتىمائىي ئەخلاق ۋە ئادەمگەرچىلىك مىزانلىرىغا ئەمەل قىلىشنى، ئۆزئارا مەسئۇل بولۇش ۋە بىر ـ بىرىگە كۆيۈنۈشتەك ئىنسانپەرۋەرلىكنى چىقىش قىلغان. يەنە كېلىپ سوتسىيالىستىك قانۇن ـ تۈزۈم ئىشلىرى خېلى دەرىجىدە مۇكەممەلەشكەن بۈگۈنكى كۈندىمۇ، ئاۋام-پۇقرالار ئارىسىدىكى نۇرغۇن ئىشلار يەنىلا دىنىنىڭ تەسىرىدىن مۇستەسنا ئەمەس. خەلقنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇشىدىكى نۇرغۇن ئىشلاردا ئادەت قانۇنى رول ئويناپدۇ ياكى ئۇنىڭغا هۆرمەت قىلىنىدۇ. مۇسۇلمانلار ئاممىسى قانۇن ۋە سىياسەت يول قويغان دائىرىدە ئۆزلىرىنىڭ تۇرمۇش ئادەتلىرىنى دىنىي بەلگىلىمىلەر ئاساسىدا چەكلەپ ياكى ئۇنىڭغا ئۇيغۇنلاشتۇرۇپ ئېلىپ بارىدۇ. شۇ سەۋەبتىن، هازىرمۇ تۇرمۇشىمىزدىكى نۇرغۇن ئىشلار، بولۇپمۇ ئۆرپ ـ ئادەتلەر روشەن دىنىي تۈس ئالغان، شۇنىڭدەك بىر قىسىم دىنىي پائالىيەتلەرمۇ بىر خىل ئۆرپ ـ ئادەت شەكلىدە مىللىي تۇرمۇشىمىزنىڭ بىر تەركىبىگە ئايلىنىپ كەتكەن.

4. قوشنىدارچىلىق ئاساسىدىكى جامائەتچىلىك

ئۇيغۇرلاردا «قوشنا بولساڭ يۆلەك بول، بولمىسا بۆلەك بول» دېگەن بىر گەپ بار. بۇ قوشنا - قولۇملارنىڭ ئۆزئارا ئۆم - ئىناق ئۆتۈشىنىڭ، بىر - بىرىنىڭ دەردىگە دەرمان بولۇپ، كەم - كۈتىلىرىنى تولۇقلاپ، تۇرمۇشنىڭ قايغۇ - ئەلەملىرىدىن، شادلىق - لەززەتلىرىدىن تەڭ بەھرىمەن بولۇشنىڭ زۆرۈرلۈكى تەكىتلەنگەن، يەنى قوشنىدارچىلىق مەجبۇرىيىتى ئىخچام ئەكس ئەتتۈرۈلگەن بىر ماقال. ئۇيغۇر خەلقى بىر يۇرۇش قائىدە - يوسۇنلارنى كەشىپ قىلىپ، ئۇنى بېيىتىپ كەلگەن ۋە ئەۋلادلىرىغا ئادەمگەرچىلىكنىڭ، ئىنسانىيلىقنىڭ ۋە گۈزەل ئەخلاقنىڭ ياخشى نەمۇنىلىرىنى مىراس قىلىپ قالدۇرغان. ئۇ بولسىمۇ، قوشنا - قولۇملار ئوتتۇرىسىدىكى ھەمكارلىق، دوستلۇق مۇناسىۋەت ۋە شۇ ئاساستا يۈرگۈزۈلۈپ كەلگەن جامائەتچىلىكتىن ئىبارەت. بۇرۇنقى زامانلاردا ھەرقايسى يېزا - كەنتلەرنى شەكىللەندۈرگۈچى كىچىك - كىچىك مەھەللىلەردە ۋە كوچا - كويلاردا ئولتۇراقلاشقان بىرنەچچە ياكى ئون نەچچە ئۆيلۈك كىشىلەرنىڭ ئىجتىمائىي، ئىقتىسادىي ۋە قانداشلىق مۇناسىۋىتى ھازىرقىدىن پەۋقۇلئاددە كۈچلۈك بولۇپ، ھەممىسى دېگۈدەك قوشنا - قولۇم، ھەقەمسايە ۋەياكى «بىر ئۆستەڭنىڭ سۈيىنى ئىچكەن» كىشىلەردىن ھېسابلىناتتى. كېيىنچە قوشنىدارچىلىقنىڭ دائىرىسى نىسپىي ھالدا تارىيىپ، ئولتۇراق ئۆي - جايى ئۆزئارا ياندىشىپ تۇرىدىغان، قارىشىپ تۇرىدىغان ياكى تۈتىشىپ تۇرىدىغانلارلا يەنى باغ - ھويلىسى، قاشا تاملىرى بىلەنلا ئايرىلىپ تۇرىدىغان ئائىلىلەر قوشنا دەپ قارىلىدىغان ئەھۋال كېلىپ چىقتى ھەمدە ئۇلار يەنىمۇ ئىنچىكە پەرقلەندۈرۈلۈپ، «تام قوشنا»، «يان قوشنا»، «ئۈدۈل قوشنا»،

«دۇمبه قوشنا» دەپ ئاتىلىدىغان بولدى. ئەمما، «قوشنا» سۆزى ئەنە شۇنداق چەكلىك مەنىنى ئاڭلاتسىمۇ، ئۇيغۇر يېزىلىرىدا يەنىلا مەلۇم بىر كوچا ـ كوينى، ئىبرىق ـ ئۆستەك بويىنى ياكى كۆجۇم مەھەللىنى ئاساس قىلىپ ئولتۇراقلاشقان كىشىلەر توپى باشقىلارغا نىسبەتەن ئۆزلىرىنى قوشنا ھېسابلاپ ۋە بىر جامائەت بولۇپ ياشايدىغان ئادەت ساقلىنىپ كەلمەكتە. ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى ئەنئەنىۋى قوشنىدارچىلىق مەجبۇرىيەتلىرى تەكتىلىنىدۇ ۋە ئېتىبارغا ئېلىنىدۇ. شۇڭلاشقا، يېقىن قوشنا ـ قولۇملارنى ئاساس قىلغان جامائەت ئىچىدە، نىسپىي مۇقىم بولغان ئىجتىمائىي ھەمكارلىق شەكلى داۋاملىشىپ كەلگەن. بۇنداق قوشنا ـ قولۇملاردىن تەشكىللەنگەن جامائەت ئەزالىرى كۆپ ھاللاردا قانداشلىق جەھەتتىن بىر جەمەتكە تەۋە بولۇپ، بۇ خىلدىكى جامائەتنى ئۇلارنىڭ جەمەت نامى بولغان «لەقەم» بىلەن قوشۇپ ئاتايدىغان ئەھۋال كۆپ ئۇچرايدۇ. بىر قىسىم مەھەللە ـ كەنتلەرنىڭ ناممۇ ئاشۇ جەمەتنىڭ لەقىمى بىلەن ئاتىلىدىغان ئەھۋاللارمۇ بار. قىسقىسى، ئۇلارنىڭ بىر جايدا ھايات كۆچۈرگىنىدىن باشقا، تارىخ، ئېتنىك مەنبەسى، نەسەب جەھەتلەردىن باغلىنىشقا ئىگە ئىكەنلىكى قوشنىدارچىلىق ئاساسىدىكى جامائەتچىلىكنىڭ مۇھىم ئاساسى ھېسابلىنىدۇ.

قوشنىدارچىلىقنى ئاساس قىلغان جامائەتچىلىك ئادەتلىرى زامانىۋى ياشاش ئادىتى ۋە تۇرمۇش شەكىللىرىنىڭ زەربىسىدە، بولۇپمۇ چوڭ شەھەرلەردە ئۆز ئورنىدىن تەدرىجىي قالماقتا. كۆپ قەۋەتلىك بىنا ئۆيلەردە ئولتۇراقلاشقان ئائىلىلەرنىڭ تۇرمۇش ئۇسۇلى ۋە خىزمەت شارائىتى خەلقمىزدىكى كەڭ ئاساسقا ئىگە بولغان قوشنىدارچىلىق مۇناسىۋەتلىرىنىڭ سۇسلىشىپ كېتىشى ياكى ئۆزگىرىپ كېتىشىدىكى ئاساسىي سەۋەب بولۇشى مۇمكىن.

5. يۇرتداشلىق ئاساسىدىكى جامائەتچىلىك

بۇ خىل جامائەتچىلىكنىڭ ئىككى خىل شەكلى بار. بىرى، يۇرت ئىچىدە بولىدىغان كىچىك دائىرىلىك ھەمكارلىق ئىشلىرىدا، ھېيت ـ بايرام، توي ـ تۆكۈن، ئۆلۈم ـ يېتىم قاتارلىق تەبرىكلەش، خاتىرىلەش پائالىيەتلىرىدە داغدۇغىلىق ئەنئەنىۋى تەنھەرىكەت يىغىلىشلىرىدا ئىپادىلىنىپ چىقىدۇ. بۇ خىلدىكى جامائەتچىلىك ئادىتى بىرقەدەر گەۋدىلىك بولغان ئۇستۇن ئاتۇشنى مىسال ئالساق، ئۇستۇن ئاتۇش خەلقى بىر يۇرت دائىرىسىدە ئۆزئارا ھەمكارلىشىپ ياشاشتا پۇتۇن شىنجاڭغا داڭق چىقارغان. ئۇلار ئىش ـ ئەمگەك، ئۆي ـ جاي سېلىش، توي ـ تۆكۈن، ئۆلۈم ـ يېتىم، مېھماندارچىلىق قاتارلىق جەھەتلەردە يۇرتداشلىق مۇناسىۋىتىنى مۇھىم ئورۇنغا قويۇپ كەلگەن. شۇ سەۋەبتىن بولسا كېرەك، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ جۇملىدىن ئاتۇش خەلقىنىڭ يۇرت قارىشى ۋەتەن ۋە مىللەت قارىشىغا تەڭداش بولۇپ، بەزىلەرنىڭ ئېڭىدا ھەتتا ۋەتەن، مىللەت ئېڭىدىنمۇ ئۇستۇن ئورۇندا تۇرىدۇ. دېمەك، ئۇيغۇرلاردىكى يۇرتۋازلىق خائىشىنىڭ كۈچلۈك بولۇشىغا سەۋەب بولغان ئامىللارنىڭ بىرى دەل ئۇلاردىكى يۇرتداشلىق ئاساس قىلىنغان جامائەتچىلىك ئادىتىنىڭ ئۇزاقتىن بېرى ئۇمۇمىي كەيپىيات سۈپىتىدە مەۋجۇت بولۇپ كەلگەنلىكى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولسا كېرەك. چۈنكى، مەھەللە ـ كوينى، يۇرتنى بىرلىك قىلىپ ئېلىپ بېرىلىدىغان جامائەتچىلىك ئىشلىرىنىڭ ھەرقاندىقى، ھەرقاچان ئەنە شۇ مەھەللە ـ كوي ۋە يۇرتنىڭ ئىچكى بىرلىكى ۋە پايدا ـ مەنپەئىتىنى قوغداشنى چىقىش قىلىپ ئېلىپ بېرىلىدۇ. بۇ خىل ئۆز يۇرت قارىشى، مۇنداقچە قىلغاندا، جامائەت مەنپەئىتى قارىشى، گەرچە يۇرتنىڭ ئىچكى

ئۇيۇشۇش كۈچىنى ۋە ئۆزئارا ھەمكارلىق ئېڭىنى كۈچەيتىپ كەلگەن بولسىمۇ، بەزىدە باشقا يۇرتلار بىلەن بولغان ھەر خىل زىددىيەت ۋە تالاش - تارتىشلارغا، شۇنداقلا يۇرتۇا زلىق كەيپىياتىنىڭ ئۆسۈپ چىقىشىغىمۇ سەۋەب بولغان. مېنىڭچە، بىز ئۆتمۈشتىكى نامۇۋاپىق ئىجتىمائىي تۈزۈم شارائىتىدا شەكىللىنىپ، بۈگۈنكى كۈندە بىزنىڭ ئورتاق تەرەققىي قىلىشىمىزغا پۈتلىكاشاڭ بولۇۋاتقان ئادەتتىكى، ئاڭ ۋە چۈشەنچىلەرنىڭ مەۋجۇت بولۇش ئاساسىنى ئىلمىي ئاساستا تەھلىل قىلىپ، ئۇلارنىڭ سەلبىي تەرەپلىرىنى تۈگىتىشىمىز كېرەك.

يۇرتداشلىق ئاساسىدىكى جامائەچىلىك ئادىتىنىڭ يەنە بىر خىل شەكلى كېيىنچە ياقا يۇرتلاردا، بولۇپمۇ چوڭ - كىچىك شەھەرلەردە خىزمەت ئېھتىياجى بىلەن ئولتۇراقلىشىپ قالغان ھۆكۈمەت ئىشچى - خىزمەتچىلىرى ۋە تىجارەتچى - مۇساپىرلار ئارىسىدا مەۋجۇت بولغان جامائەچىلىك بولۇپ، كىشىلەردىكى ئەنئەنىۋى يۇرت قارىشى ۋە يۇرتۇا زلىق ئېڭى تەسىرىدە كېلىپ چىققان ئۆزگىچە ئالاھىدىلىككە ئىگە ئىجتىمائىي ھادىسە. بۇ خىل جامائەچىلىك ئادەتتە توي - تۆكۈن، ئۆلۈم - يېتىم، مېھماندارچىلىق ئىشلىرىدا باشقۇشۇپ ھەمدەمدە بولۇش، تۇغۇلغان كۈن خاتىرىسى ئۆتكۈزۈش، قاتار چاي باراۋىتى قاتارلىق شەكىللەر بىلەن يۇرتداشلىق مۇناسىۋىتىنى چېڭىتىش ۋە باشقا تۈرلۈك ئادەمگەرچىلىك پائالىيەتلىرىنى زۆرۈر بولغان جەمئىيەت ئاساسى بىلەن تەمىن ئېتىش مەقسىتىدە ئېلىپ بېرىلىدۇ. بۇ خىل ئادەت كىشىلەرنىڭ زامانىۋى مەدەنىيەت ۋە زامانىۋى تۈرمۇش شەكلىنىڭ بارغانسېرى تېزلىشىپ بېرىۋاتقان تۈرمۇش رىتمىنىڭ، ۋاقىت ۋە سۈرئەت قوغلىشىپ كەسكىنلىشىپ بېرىۋاتقان رىقابەتلىك مۇھىتنىڭ

ئۆز تۇرمۇشىغا ئېلىپ كەلگەن بېسىمى ۋە زەربىسىنى ئازايتىش؛ ئۆزىگە ماس كېلىدىغان، كۆنۈككەن تۇرمۇش شەكلىنى قوغداش ھەمدە ياخشى ئادەتلىرىنى سېغىنىش ـــ ئەسلىگە مايىل بولۇشتەك ئىنسان پسىخىكىسى تۇرتكىسىدە كېلىپ چىققان جامائەتچىلىك بۇلۇپ، ھەم ئىجابىي، ھەم سەلبىي تەسىرى بىلەن جەمىيىتىمىزدە مۇئەييەن ئورۇنغا ئىگە. ساۋاقداشلىق ئاساسىدىكى جامائەتچىلىك، خىزمەتداشلىق ئاساسىدىكى جامائەتچىلىك قاتارلىقلارمۇ شۇنىڭغا ئوخشىشىپ كېتىدىغان ئىجتىمائىي شارائىت ۋە ئوخشىشىپ كېتىدىغان مەنىۋى تەلەپلەر ئاساسىدا شەكىللەنگەن بولۇپ خاركتېرى جەھەتتىن ئوخشىشىپ كېتىدۇ.

6. دوست ـ يار، ئاغىنە ـ بۇرادەرچىلىك ئاساسىدىكى جامائەتچىلىك

بۇ قەدىمدىن بويان كىشىلەر ئارىسىدا مەۋجۇت بولۇپ كەلگەن، ھەر خىل سىنىپ، تەبىقە، گۇرۇھلار ئىچىدە تەبىئىي بولۇپ تۇرىدىغان، ئۆز سىنىپى، ئۆز تەبىقىسى، تەڭتۇشى ياكى تەقدىر ـ قىسمىتى ئوخشاش ئادەملەر توپى ئىچىدىن ئىنسان تەبىئىتى تەقەززاسى بىلەن مەيدانغا كەلگەن، ئاساسى دېگەندەك مۇستەھكەم بولمىغان ياكى نىسپىي مۇقىم بولغان جامائەتچىلىك شەكلىدىن ئىبارەت.

ئادەملەر ئىجتىمائىي جەمئىيەتتە ياشايدۇ. شۇنداق ئىكەن، ئۇلارنىڭ ئىجتىمائىي خۇسۇسىيىتى ئىنسانىيەتنىڭ ماھىيىتىنى شەكىللەندۈرگەن مۇھىم بىر تەرەپ. ئادەملەرنىڭ ئىجتىمائىيلىقى ئۇلارنىڭ ئۆزئارا ھەمكارلىشىش، بېقىنىش، تايىنىش ۋە ماسلىشىپ ياشىشىنى تەقەززا قىلغان ۋە بەلگىلىگەن. «ئادەم ئادەم بىلەن ئادەم» دېگەن سۆز دەل مۇشۇ

نۇقتىنى چۈشەندۈرىدۇ. بىراق، ھەممە ئادەملەرنىڭ ئوخشاش شەكىلدە، ئوخشاش ئۇسۇلدا، ئوخشاش دەرىجىدە ۋە ئوخشاش دائىرىدە ئىجتىمائىي مۇناسىۋەت تورىنى توقۇپ چىقىشى ناتايىن. ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتنىڭ دائىرىسى، دەرىجىسى، ئوبيېكتى ھەر خىل بولىدۇ. ئىنسان مەنئۇيىتىنىڭ مۇرەككەپ بولۇشى، ئىنسان پسىخىكىسى ۋە مىجەز - خاراكتېرىنىڭ پەرقلىق بولۇشى ئۇلارنىڭ ئىجتىمائىي مۇناسىۋىتىگە تەسىر كۆرسىتىدۇ. قانداق بولۇشىدىن قەتئىنەزەر شۇ نەرسە ئورتاقكى، ھەرقانداق بىر نورمال ئىنسانىنىڭ ئۆزىگە يارىشا، دائىملىق مۇئامىلە قىلىشىدىغان ۋە ھەر خىل ئالاقىدە بولىدىغان دوست - بۇرادەرلىرى بولىدۇ. بۇلارمۇ مەلۇم دەرىجىدە جامائەت شەكلىگە كىرگەن بولۇپ، كىشىلەرنىڭ نۇرغۇن ھاياتىي پائالىيىتى ۋە ئىش - ئوقىتى ئاشۇ جامائەت ئىچىدە ياكى شۇ جامائەتنىڭ مەلۇم تەكشۈكلاشقان مۇناسىۋەت دائىرىسىدە بىر تەرەپ قىلىنىدۇ ياكى يۈرۈشۈپ تۇرىدۇ. ئادەتتە ئۆيلىنىش، ھېيىت - ئايەم، نەزىر - چىراغ، سەيلە - ساياھەت، ئۆي كۆچۈش، كېسەل كۆرۈش، خەير - ساخاۋەت، مېھماندارچىلىق قاتارلىق چوڭ - چوڭ ئىشلاردىن تارتىپ، ئادەتتىكى كىچىك ئىشلارغىچە ئەنە شۇ دوست - بۇرادەرلەرنىڭ يېقىندىن ماسلىشىشى، تەڭ كۈچ چىقىرىشى ئارقىسىدا ئاندىن ئەمەلگە ئاشىدۇ. ئەمما، بۇ خىل جامائەتچىلىكنىڭ ئۇلى ۋە مەۋجۇت بولۇش ئاساسى ئادەملەرنىڭ سەممىي - سادىقلىقى، مېھىر - مۇھەببىتى ۋە ئۆزئارا ئىشەنچى، كۆيۈنۈشىدىن ئىبارەت بولغاچقا، ئىقتىسادىي مۇناسىۋەت يېتەكچى ئورۇنغا ئۆتكەن جەمئىيەتتە ئۇنىڭ ھاياتىي كۈچى تولىمۇ ئاجىز ۋە تۇراقسىز بولىدۇ. بىراق، شۇنى مۇئەييەنلەشتۈرۈشكە بولىدۇكى، بۇ خىل جامائەتچىلىك باشقا خىلدىكى جامائەتچىلىككە قارىغاندا دوستلۇق ۋە مۇھەببەتنى ئاساسىي

روهـي ئېنېرگـيه قـلـدىغان بولغاچقـا، خالىسـانىلىككه ۋه ئالىيجانابـلىقتا تـېخـمۇ بـاي بولـدۇ. شـۇڭا، ئۇنـى قوغـداش ۋه ساپلاشتۇرۇش زۆرۈر، ئەلۋەتتە.

يۇقـىرىدا كۆرسـىتىپ ئۆتۈلگـەن تۈرلۈك جامائەتچـىلىك شەكىللىرىنىڭ ھەرقاندىقى بىر - بىرىدىن مۇستەسنا ئەمەس. بۇلارنى بىر - بىرى بىلەن گىرەلەشكەن ھالەتتە دېيىشكە بولىدۇ. ئۇلارنى بىرلەشتۈرۈپ ئۆزئارا باغلاپ تۇرغان نەرسە جەمئىيەتنىڭ بىر پۈتۈنلۈكى، كونكرېتراق قىلغاندا، ھەرخىل شەكىلدىكى جامائەتچىلىك ئىشلىرىنىڭ ئىجتىمائىي مۇھىتى ۋە مەقسەت-مۇددىئالىرىنىڭ بىرەكلىكىدىن ئىبارەت. جەمئىيەت ئەزاسى بولغان ھەرقانداق ئىنسان يەككە - يېگانە ياشىيالمايدۇ. ھەربىر جەمئىيەت ئەزاسى كۆپ تەرەپلىمە ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلەر ئىچىدە ياشىغاچقا، مەلۇم بىر كىشى ئۆز نۆۋىتىدە بىز يوقىرىدا كۆرسىتىپ ئۆتكەن جامائەتچىلىكنىڭ بىرقانچىسىغا، ھەتتا ھەممىسىگە دېگۈدەك ئىشتىراك قىلىدۇ. ئۇ تەبىئىي ھالدا ئاشۇ جامائەتچىلىك تەلەپ قىلغان ئىشلارنى قىلىدۇ. ئاشۇ جامائەت ئەزالىرى ئۆتەۋاتقان مەجبۇرىيەتلەرنى ئۆتەيدۇ. ئەمگەكتە لاپقۇتچىلارنىڭ بىرى بولسا، مەشرەپتە ئوتتۇز ئوغۇلنىڭ بىرى، مەسچىتتە نامازخانىنىڭ بىرى بولسا، مەھەللىدە يۇرت جامائىتىنىڭ بىرى بۇلىدۇ.

مەيلى قايسى خىلدىكى جامائەتچىلىك بولسۇن ئۇلارنىڭ مەقسىتى ئۆزئارا ياردەملىشىپ، بىرلىكتە ئالغا بېسىش؛ ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلەرنى تېخىمۇ كۈچەيتىپ بىرلىكنى مۇستەھكەملەش؛ جەمئىيەت تەرتىپىنى، ئادەملەرنىڭ ئورتاق مەنپەئىتىنى كاپالەتلەندۈرۈش؛ كىشىلەرنىڭ ئۆز بۇرچ - مەجبۇرىيەتلىرىنى ئۆزىگە تونۇتۇش؛ ئادەمگەرچىلىكنى، ئىنسانپەرۋەرلىكنى جارى قىلدۇرۇپ، ئۆزئارا مەسئۇل بولۇش؛

جەمئىيەت ئالدىدىكى، قان - قېرىنداش، دوست - بۇرادەر، قولۇم - قوشنا ئالدىدىكى تېگىشلىك بۇرچىنى ئادا قىلىشقا ھەيدەكچىلىك قىلىش: مىللىي ئەنئەنىلىرىنى قوغداپ، ياش ئەۋلادلاردا ياخشى ئادەت يېتىلدۇرۇش؛ ئۇلارنىڭ يۇرت- ۋەتەننى سۆيۈش، دوستلۇقنى قەدىرلەش، ئۆزىنى قەدىرلەش تۇيغۇسىنى كۈچەيتىش قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. شۇڭا، جەمئىيەتتە بولمىغان ھەرقانداق بىر ساخاۋەتلىك ئىش، خەيرلىك ئىش، ساۋابلىق ئىش، نەتىجىلىك ئىش ۋە تەسىرلىك ئىشلارنىڭ ھەممىسى جامائەتچىلىك ئاساسىدىن ئايرىلمايدۇ. ئۇ كىشىلىك جەمئىيەتنىڭ ئۇيۇشۇش كۈچىنى مەيدانغا كەلتۈرىدىغان ئاساسى، نېگىزلىك ئىجتىمائىي تەشكىلي بىرلىكتۇر. بۇ خىل بىرلىكنى قوغداش، كۈچەيتىش، مۇنداقچە قىلغاندا جامائەتچىلىك ئەنئەنىسىنى ساقلاش ۋە ئۇنى زامانغا لايىقلاشتۇرۇش؛ باشقا سىياسىي، ئىجتىمائىي، قانۇنىي تۈزۈملەر بىلەن بىرلەشتۇرۇپ، ئۇنىڭ ساغلام تەرەققىياتىغا كاپالەتلىك قىلىش؛ جەمئىيەتنىڭ تىنچ ۋە مۇقىم بولۇشىغا، ئىقتىسادىي تەرەققىياتقا، مەنىۋى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىغا، جۇملىدىن ئىنسانلارنىڭ مەنىۋى ئۇيۇشۇشچانلىقىنى يەنمۇ كۈچەيتىپ، ياتلىشىشنىڭ ئالدىنى ئېلىشقا پايدىلىق.

ئۇيغۇرلاردىكى جامائەتچىلىك ئادىتىنىڭ ئاساسىي ئالاھىدىلىكلىرىنى تۆۋەندىكى نوقتىلاردىن كۆرۈشكە بولىدۇ:

1) ئىختىيارىلىق. ئۇنىڭدا ھېچقانداق مەجبۇرلاش ۋاستىسى بولمايدۇ. جامائەتچىلىك شەكىللىرىنىڭ قايسى خىلى بولۇشىدىن قەتئىينەزەر مەلۇم دەرىجىدە ئاممىۋى تەشكىلات تۈسىنى ئالغان بولۇپ، گەرچە بىرلىككە كەلگەن، ھەممەيلەن تەرىپىدىن بىردەك ئېتىراپ قىلىنغان بىر يۇرۇش رەسىم-يوسۇنلىرى، تەرتىپ - ئىنتىزاملىرى بولسىمۇ، ئۇ ھېچقاچان

مەلۇم بىر ھوقۇقلۇق ئورگان، سىياسىي ئاپپارات ياكى نوپۇزلۇق شەخس تەرىپىدىن، ئۆزلىرىنىڭ سىياسىي، ئىجتىمائىي تەشەببۇسى، كۆزقارىشى بويىچە قانۇنلاشتۇرۇلغان نەرسە ئەمەس. خەلق ئىچىدىكى ھەرقانداق بىر ئادەت قانۇنى نوقۇل شەخسنىڭ ياكى گۇرۇھنىڭ، تەبىقىنىڭ ھوقۇق - مەنپەئىتىنى قوغداشنى، ئۇلارنىڭ تەلەپ - ئېھتىياجىنى قاندۇرۇشنى چىقىش قىلغان ئەمەس. ئەگەر ئۇ شۇنداق بولغان بولسا، ئۇ ئومۇمىي خەلقنىڭ ئادەت قانۇنى، مەدەنىيەت ئەنئەنىسى (فولكلورى) بولالمايدۇ. بىزنىڭ بۇ يەردە كۆزدە تۇتقىنىمىز، ئومۇمىي خەلقنىڭ ئىجتىمائىي ھەمكارلىق ئېھتىياجىنى قامداپ كەلگەن، ھېچبىر شەخس ياكى گۇرۇھنىڭ خاس مەنپەئىتىنى چىقىش قىلمىغان، ئەكسىچە نورمال، ئادىل ۋە ئالىيجاناب ئىنسانىي مەجبۇرىيەتنى، يەنى ئومۇمىي مەنپەئەتنى چىقىش قىلغان جامائەتچىلىكتىن ئىبارەت. ئۇنىڭدا گەرچە مەلۇم سىنىپىيلىق ئامىلى بولسىمۇ، ئۇ يېتەكچى ئورۇندا تۇرمايدۇ ياكى بولمىسا ئاۋام خەلقتىن ئىبارەت ئاساسىي گەۋدىنىڭ تەلىپى گەۋدىلەندۈرۈلمدۇ. جامائەتچىلىك ئەنئەنىسىنىڭ بەزىبىر شەكىللىرى گەرچە دىنىي ئەھكاملارنىڭ روھى، شەرىئەت قائىدىلىرىنىڭ تەلەپ - ئۆلچەملىرى بويىچە ۋە دىنىي ئاڭنىڭ بىۋاستە تۇرتكىسىدە تەشكىل تېپىپ، شۇ ئاساستا ئېلىپ بېرىلسىمۇ، ئۇ يەنىلا دىندىن ۋاستە سۈپىتىدە پايدىلانغان بولىدۇ. ئۇنىڭ ئاساسىي مەقسىتى يەنىلا ئاۋامغا پايدىلىق بولغان ياخشى ئىشلارنى يولغا قويۇشتۇر.

2) خالىسانىلىك. جامائەتچىلىك ئادىتىنىڭ ئۆسۈپ چىقىشى ۋە ئىزچىللىشىشىغا ساغلام ئەخلاق قارىشى، جۈملىدىن كىشىلىك مۇناسىۋەت مىزانى، ئىنسانىي بۇرچ ئېڭى، ئىچكى بىرلىكنى ۋە ئىناقلىقنى قوغداش ئېڭى يېتەكچىلىك

قىلغان. ئۇنىڭ ھەربىر تەلەندۇرگۇچ كوچىمۇ دەل ئاشۇ خىل ساغلام ئىجتىمائىي ئەخلاق قارىشى ۋە كىشىلىك بۇرچ تۇيغۇسىدىن ئىبارەت. شۇڭا، ئۇ بارغانسېرى ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلەرنىڭ مەركىزىگە ئۆتۈشكە باشلىغان ئىقتىسادىي مۇناسىۋەتلەردىن نىسپىي ھالدا مۇستەسنا بولۇپ كەلگەن. ئىقتىسادىي مۇناسىۋەت، ئىقتىسادىي ئۇنۇم، جۇملىدىن ئىقتىسادنى ئۆزىگە ھەربىر تەلەندۇرگۇچى كوچ قىلغان ۋە ئىقتىسادنى چىقىش قىلغان مەنپەئەتدارلىق قارىشى ئەنئەنىۋى جامائەچىلىك ئادىتى ئۇچۇن ئۇنچىۋالا مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە ئەمەس. چۇنكى، خەلق ئىچىدىكى جامائەچىلىك ئەنئەنىلىرى ئەسلىدىنلا ئىقتىسادىي كىرىمنى ۋە تاپاۋەتنى مەقسەت قىلىپ بارلىققا كەلگەن ياكى يولغا قويۇلغان نەرسە ئەمەس. ئۇنىڭغا قاتناشقۇچى ياكى ئۇنىڭدا بەلگىلىك مەجبۇرىيەتنى ئادا قىلغۇچى ئۆز خىزمىتى بەدىلىگە مەلۇم ھەق، كىرىم ياكى ئىقتىسادي تاپاۋەتنى كۆزلىمەيدۇ. ھېچبولمىغاندا ئۇ ئەسلىي مەقسەت ھېسابلانمايدۇ. دېمەك، پۇتۇنلەي خالىسانىلىكنى، ئىنسانىيلىقنى، ھەمدەملىكنى، رازىمەنلىكنى ئالدىنقى ئورۇنغا قويغان بولىدۇ. بۇ يەردە ئىختىيارىيلىق كۆپرەك جامائەت ئەزالىقى سالاھىيىتىنى ھازىرلاشقا قارىتىلغان بولسا، خالىسانىلىك ئۇنىڭدىكى مەجبۇرىيەتنى ئادا قىلىشقا قارىتىلغان.

3) مەنىۋى مەنپەئەتدارلىق. دۇنيادا مەقسەتسىز ئىش بولمايدۇ. ھاياتلىقنىڭ مەقسىتى ماماتلىق، ماماتلىقنىڭ مەقسىتى ھاياتلىقتۇر. مەنپەئەت قوغلاشمايدىغان ئىنسانمۇ يوق. خالىسانىلىكمۇ مۇتلەق نەرسە ئەمەس. خالىسانىلىك ئىچىگە مەلۇم مەنپەئەت قارىشى يوشۇرۇنغان بولىدۇ. ئەقەللىيسى سەن بىرسىگە كىچىككىنە ياخشىلىق قىلىشنى ئويلىساڭ، ئالدى

بىلەن مەلۇم بىر خىل روھىي ئىستەك، يەنى روھىي جەھەتتىن يېنىكلەش ياكى كۆڭلۈڭنى تەسكىن تاپتۇرۇش تۈيغۇسى سېنى شۇ ئىشقا يېتەكلەيدۇ. شۇ ئىشنى قىلغان ھامانلا ئۇنىڭ مۇكاپاتى تەق بولىدۇ. بىر خىل ئازادىلىك سېزىمى ئىچىدە ئادىمىيلىكىڭگە يۈز كېلىۋاتقاندەك تۈيغۇغا چۆمىسەن. سەن باھاسى يوق ھاياتتا بۇنىڭدىن باشقا نېمىگە ئېرىشمەكچى؟ جامائەت ئىچىدە ئۆزىگە مۇناسىپ ئورۇنغا ئىگە بولغان ھەرقانداق بىر كىشىگە نىسبەتەن مۇئەييەن مەنپەئەتدارلىق قارىشى بار دېيىلسە، ئۇ ئالدى بىلەن ئۆز شەرپىسى، ئاندىن قالسا جامائەتنىڭ پايدا - زىيىنى ۋە شان - شەرپىسى كۆزدە تۇتۇلغان مەنپەئەت قارىشىدۇر. شەخسنىڭ مەنپەئىتى بولسا ئەنە شۇ ئومۇمنىڭ مەنپەئىتى ئىچىدە بولىدۇ. «ئادەم ئادەم بىلەن ئادەم» قارىشىدا ئۆزىنىڭ ئادەم بولۇشى ئۈچۈن باشقىلارغا ئادەمچە مۇئامىلە قىلىش ۋە باشقىلار ئالدىدا ئادەملىك بۇرچىنى ئۆتەش كېرەكلىكى ئېپادىلىنىپ تۇرسىمۇ، بۇ سۆز ھەربىر كىشىنىڭ، ئالدى بىلەن ئۆزىنىڭ شەخسىي مەنپەئىتى ئۈچۈن باش قاتۇرۇشى كېرەكلىكىنى چەتكە قاقمايدۇ.

دېمەك، جامائەتچىلىكىتە مۇھىم رول ئويناۋاتقان مەنپەئەتدارلىق مۇناسىۋىتى، ئىقتىسادىي مەنپەئەتدارلىققا ئەمەس، روھىيەتكە تېگىشلىك بولغان مەنپەئەتدارلىققا، مەنىۋى قىممەتكە ۋە ئىنسانىنىڭ ئەسلىي مەنىۋى ئىستىكىگە قارىتىلغان. پۈلپەرەسلىك، ئىقتىسادىي مەنپەئەت قارىشى ھۆكۈمران ئورۇنغا ئۆتۈپ، جەمئىيەتتىكى بارلىق مۇناسىۋەتلەر ھەتتا مۇھەببەت، نىكاھ، ئائىلە مۇناسىۋەتلىرى؛ دوست - يار، ئاغىنە - بۇرادەر، ئۇرۇق - تۇغقان، ئاتا - ئانا، پەرزەتلەر مۇناسىۋەتلىرىمۇ ئىقتىسادىي مۇناسىۋەت تۈسىنى ئېلىپ، مەنىۋىيەتنى ئۇلۇغلايدىغان، ئادىمىيلىكنى ئالدىغا قويىدىغان، پاكلىق ۋە

سەمىمىيەتنى يۈكسەك بىلىمدىغان، تۈز، مەردانە، ئوچۇق - يورۇق، بىر سۆزلۈك ئىنسان خاراكتېرىنى گۈزەللىك ۋە ئەڭ ئالىي خىسلەت ھېسابلايدىغان ئەنئەنىۋى قىممەت قارىشى، بىر تەرەپلىمە ھالدا پۈل ۋە ئىقتىسادنى ھەممىدىن مۇھىم بىلىدىغان قىممەت نوقتىئىنەزىرىگە كەسكىن ئۆزگىرىۋاتقان بۈگۈنكى كۈندە، يوقىرىقىدەك ئىنسانىيلىقنى ۋە خالىسانىلىكنى يادرو قىلغان، شۇنىڭ بىلەن بىرگە ئىنسان تەبىئىتىگىمۇ ئۈيغۇنلاشقان ئەنئەنىۋى ئادەتلىرىمىزنى قوغداپ قېلىش زىيانلىق ئەمەس.

ئۇيغۇر جەمئىيىتىدە قەدىمدىن داۋاملىشىپ كەلگەن جامائەتچىلىك ئەنئەنىسى تارىختىن بويان خەلقىمىزنىڭ ۋەتەن سۆيۈش ئېڭىنى، قېرىنداشلىق، قانداشلىق مېھىر - مۇھەببىتىنى، ئىنسانلىق بۇرچ تۈيغۇسىنى، ئىنسانپەرۋەرلىك، پىداكارلىق روھىنى مۇنبەت زېمىن ۋە ئۇرۇق بىلەن تەمىن ئېتىپ كەلگەن ئەھمىيەتلىك ئىجتىمائىي ھادىسە. ئۇ ھەرقايسى دەۋرلەردىكى ئوخشاش بولمىغان ئىجتىمائىي تۈزۈملەر ئاستىدا، تۈرلۈك ھاكىمىيەت شەكىللىرى يولغا قويغان قانۇن - نىزاملار، بۇيرۇق - پەرمانلار ۋە سىياسەت - تەدبىرلەرنىڭ مۇھىم يارەمچىسى، تولۇقلىمىسى ھەتتا ۋاستىچىسى سۈپىتىدە جەمئىيەت ئۈچۈن، بولۇپمۇ ئاۋام خەلق ئۈچۈن پايدىلىق بولغان ئىجتىمائىي روللارنى ئويناپ كەلگەن. مۇنداق جامائەتچىلىك ئەنئەنىسىنىڭ جارى قىلدۇرۇلۇشى ئارقىسىدا، ئىجتىمائىي ئەخلاق، كىشىلىك ھوقۇق، مەجبۇرىيەتلەر ئۇنۇملۈك قوغدىلىپ ۋە راۋاجلاندۇرۇلۇپ، ئەۋلادمۇئەۋلاد مەنىۋى مىراس سۈپىتىدە داۋاملىشىپ كەلمەكتە. ئەپسۇسكى، بىز يوقىرىدا دەپ ئۆتكەندەك، يېقىنقى بىرنەچچە ئون يىل مابەينىدە، جەمئىيەتنىڭ ماددىي تەرەققىياتى ۋە بۇ تەرەققىيات ئاپىرىدە

قىلغان يېڭىچە قىممەت قارىشى، دۇنياۋى ئېقىمغا ئايلانغان ئىقتىسادىي ـ سودا رىقابىتى، شۇنىڭغا ئەگىشىپ تۇرمۇش شەكلىنىڭ ئۆزگىرىپ كېتىشى قاتارلىق نۇرغۇن ئامىللار كەلتۈرۈپ چىقارغان ئەنئەنىدىن ياتلىشىش، ئۆزلۈكتىن ياتلىشىشتەك ئىجتىمائىي ھادىسىلەر ئەنئەنىۋى جامائەچىلىك ئادىتىمىزنىڭ ئورنىنى تېخىمۇ ئاجىزلاشتۇرۇپ، شەكلى ۋە خاراكتېرى ئۆزگىرىپ باشقىچە تۈس ئالغان، ئىسراپخورلۇق، ھەشەمپەرەسلىك، ساختىلىق، ھەتتا قويمىچىلىق ئىللەتلىرىگە سورۇن ھازىرلايدىغان جامائەچىلىك ئادەتلىرى باش كۆتۈرۈپ چىقتى. مانا بۇ مۇئەللىپنى ئۇشبۇ يازمىدا مەددا ھلىققا سالغان، ھەممىمىز باش قاتۇرۇشقا تېگىشلىك ئىجتىمائىي ھادىسىدۇر.

2001- يىل 1- ئاي، قەشقەر

ئۇيغۇرلاردا تازىلىق

تازىلىقنى سۆيۈش ـــ ئىنسانىنىڭ تەبىئىتى ۋە ئېسىل خىسلەتلىرىدىن بىرى، شۇنداقلا ۋەتەنپەرۋەرلىكنىڭ بىر خىل ئىپادىسى.

ئىنسان ھەرقاچان گۈزەللىككە ئىنتىلىدۇ. گۈزەللىكنى يارىتىش ئۈچۈن ھەربىر قېتىم قىلىدۇ. ھەرقانداق بىر ئىجادىيەت گۈزەللىك قانۇنىيىتى بويىچە ئېلىپ بېرىلىدۇ ياكى ھەرقانداق بىر ئىزدىنىش، ئىجادىيەت، يېڭىلىق يارىتىش پائالىيىتىنىڭ ھەربىر تەلەندۇرگۈچ كۈچى ئىنساندىكى گۈزەللىكنى سېزىش ۋە ئۇنىڭغا ئىنتىلىش ئېڭىدىن پەيدا بولىدۇ. ئىنسانىيەتنىڭ مەدەنىيەتكە، جۈملىدىن سەنئەتكە قەدەم قويۇشىغا، شۇنىڭدەك ئۇنى بېيىتىپ، مۇكەممەللەشتۈرۈپ بۈگۈنكى ھالەتكە ئېلىپ كېلىشىگە تۈرتكە بولغان مەنىۋى كۈچ ، جۈملىدىن ئىجادىي قابىلىيەتنىڭ مەنبەسى دەل ئىنسانىنىڭ گۈزەللىكنى سۆيۈشتەك تەبىئىي خۇسۇسىيىتىدىن ئىبارەت. ئىنساندىكى تازىلىق ئېڭى ۋە ئۇنى گۈزەللىكنىڭ، ئېسىل خىسلەتنىڭ، ئادەمىيلىكنىڭ بەلگىسى سۈپىتىدە قەدىرلىشى دەل تازىلىقنىڭ، پاكىزلىقنىڭ ئىنسانغا گۈزەللىك، ساغلاملىق بېغىشلايدىغانلىقى، ئىنسانغا گۈزەللىك يارىتىپ بېرەلەيدىغانلىقى بىلەن مۇناسىۋەتلىك.

ئۇزاق تارىختىن بۇيان مەنىۋى گۈزەللىكنى ئالدىنقى ئورۇنغا قويۇپ، تازىلىقنى مەنىۋى گۈزەللىكنىڭ مۇھىم مەزمۇنى،

دەپ چۈشىنىپ كەلگەن ئۇيغۇر خەلقى تازىلىقنى سۆيۈش ۋە تازىلىقنى دائىملىق ئەنئەنگە، ئادەتكە ئايلاندۇرىدىغان ياخشى ئەنئەنىلەرنى بەرپا قىلغان. «خېنىمنىڭ قېشىغا قارىماي، تاۋۇقنىڭ تېشىغا قارا» دېگەن ماقال يۇقىرىقى قارىشىمىزنى ئوبرازلىق ئىپادىلەپ بېرىدۇ. ئۇنىڭدىن «خېنىمنىڭ قاش - كۆزىنىڭ جايىدا بولۇشى بىلەنلا، ئۇنىڭ گۈزەللىكى مۇكەممەل بولمايدۇ. ئۇنىڭ قاچىسى پاكىز بولسا، يەنى ئۇ تازلىقنى سۆيىدىغان گۈزەل خىسلەتكە ئىگە بولسا، ئاندىن ھەقىقىي گۈزەل بولىدۇ» دېگەن قاراشنى يەكۈنلەپ چىققىلى بولىدۇ.

ئۇيغۇرلار يەنە «مەينەتچىلىكتىن بەرىكەت قاچىدۇ» دەپ قارايدۇ. تازىلىقنى قەدىرلىمىگەن، تازىلىققا سەل قارىغان كىشىلەرنى «تەبىئىتى يوق» دەپ ئەيىبلەيدۇ. ئۇيغۇرلاردىكى تازىلىق ئادەتلىرىنى مۇھىت تازىلىق ئادەتلىرى، ئۆي ئىچى تازىلىق ئادەتلىرى، شەخسىي تازىلىق ئادەتلىرى ۋە يېمەك - ئىچمەك تازىلىق ئادەتلىرى دەپ بىرقانچە چوڭ تۈرگە بۆلۈپ كۆرسىتىشكە بولىدۇ:

1) مۇھىت تازىلىق ئادەتلىرى. ئۇيغۇرلار قەدىمدىن بۇيان ئۆزىنىڭ تۇرمۇش كەچۈرىدىغان ۋە پائالىيەت ئېلىپ بارىدىغان تەبىئىي مۇھىتىنى پاكىز، ئازادە، چىرايلىق تۈتۈشقا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىپ كەلگەن خەلقەرنىڭ بىرى. كەڭ يېزا-قىشلاقلاردا، كۆچۈم بازار - رەستىلەردە مۇھىت تازىلىقى ئەزەلدىن مەخسۇس تازىلىق ئىشچىلىرىنىڭ ھەقلىق ئەمگىكى بىلەن قىلىنىپ كەلگەن ئەمەس. ھەرقانداق بىر ئائىلىدىكى قىز- چوكان ۋە كېلىن - ئاغىچىلارنىڭ ھەر كۈنى ناھايىتى سەھەر تۇرۇپ ئالدى بىلەن قىلىدىغان ئىشى — ئۆي ئىچى ۋە ھويلا - ئارام‌لارنى پاكىز سۈپۈرۈپ تازىلاش، ئاندىن كېيىن ئۆي ئەتراپىنى، بولۇپمۇ ئىشىك ئالدى ۋە يول - كوچىلارنى خېلى

يەرلەرگىچە سىيرىپ - سۇپۇروپ، سۇ چېچىشتىن ئىبارەت بولۇپ كەلگەن. ئائىلە ئەزالىرى تەرىپىدىن ئادەتتە بۇنداق ھەر كۈنى ئەڭ ئاز دېگەندە بىر قېتىم خالىس سۇپۇروپ سۇ چېچىلىپ تۇرىدىغان دائىرە ھېچقاچان بىراۋ تەرىپىدىن بەلگىلەپ بېرىلمەيدۇ. ئەكسىچە، قوشنا - قولۇملارنىڭ ئىشىك ئالدىلىرىغىچە خالىس تازىلاپ قويۇشنى ھەممە كىشى ساۋابلىق ئىش، دەپ قاراپ شەرەپ ھېس قىلىدۇ، بولۇپمۇ شىنجاڭنىڭ كۆپ جايلىرىدا ھۆل - يېغىن ئاز، قۇرغاق، قۇم - بوران ئۇچۇپ، توپا - چاڭ توزۇپ تۇرىدىغان بولغاچقا، ھويلا - ئارام ۋە يوللارغا يېقىن ئەتراپتىكى ئېرىق - ئۆستەڭ، كۆل - قۇدۇقلاردىن چېلەك ۋە داسلاردا سۇ توشۇپ كېلىپ، پات - پات چېچىپ تۇرىدىغان ئادەت كۆپ ئومۇملاشقان. بۇ خىل تازىلىقنى ئومۇمەن ئاياللار ۋە قىز بالىلار ئۇستىگە ئالغان بولۇپ، ئەرلەر بامدات نامىزىدىن يانغۇچە ئارىلىقتا قىلىپ تۈگىتىلىدۇ. بۇ ئادەت ھويلا - قورۇسى ياكى ئەنئەنىۋى ئۇقۇمدىكى «ئىشىك ئالدى» بولمىغان بىنا ئۆيلەردە ئولتۇرۇشلۇق ئائىلىلەردىمۇ ئاز - تولا ساقلانغان بولۇپ، ئۇ قوشنا - قولۇملار ئۆزئارا بەس قىلىشماي پات - پات كاردور ۋە پەلەمپەيلەرنى تازىلاپ تۇرۇش جەھەتتە ئىپادىلىنىدۇ. ئەمما، بۈگۈنكى كۈندە ئەنئەنىۋى ئەخلاق قارىشىنىڭ سۇسلىشىپ كېتىشىگە ئەگىشىپ، كاردور ۋە پەلەمپەيلەرنى ئۆزگىلەرگىمۇ تەۋە دەپ قاراپ تازىلاشتىن باش تارتىدىغان، ھەتتا ئىشچى يالالاپ تازىلىتىدىغان ئەھۋاللارمۇ كۆپىيىپ قالدى.

ئۇيغۇر يېزىلىرىدا ياكى شالاڭ مەھەللە - كويلاردا بىرنەچچە ئائىلە، يەنى قوشنا - قولۇملار ئورتاق ئىشلىتىدىغان «يالاق» ۋە «سۇپۇندىلىك» دەپ ئاتىلىدىغان ئورۇنلار بولۇپ، يۇندى، سۆڭەك قاتارلىق نەرسىلەر «يالاق»قا، ئەخلەتلەر بولسا مەخسۇس «سۇپۇندىلىك»كە تۆكۈلىدۇ، ھەتتا كۈل تۆكۈلىدىغان

جايمۇ ئايرىم بولۇپ «كۆللۈك» دەپ ئاتىلىدۇ. بۇنداق جايلار ئۆيلەردىن ۋە كىشىلەر ئۆتۈشۈپ تۇرىدىغان، پائالىيەت ئېلىپ بارىدىغان جايلاردىن، شۇنداقلا ئېرىق - ئۆستەك بويلىرىدىن يىراقراق جايلاشقان بولۇپ، مۇمكىنقەدەر ئىشلىتىلمەيدىغان ئۇنۇمسىز يەرلەر تاللىنىدۇ. بۇنداق جايلارغا دەسسىسە «يامان بولىدۇ»، «تەخسىرات كېتىدۇ» دەپ، كىشىلەرنى، بولۇپمۇ بالىلارنى ئۇ يەرلەردىن ئەيمەندۈرۈپ يىراقلاشتۇرۇشقا تىرىشىدۇ. مانا بۇمۇ بۇرۇنقى تۈرمۇش شارائىتىدا مۇھىت بۇلغىنىشىنىڭ، شۇنىڭدەك ھەر خىل كېسەللىكنىڭ ئالدىنى ئېلىشتا مەلۇم رول ئويناغان ۋە خەلقىمىزنىڭ مۇھىتنى قوغداش ئېڭىنى ئىنكاس قىلىپ بېرىدىغان ئادەتلىرىنىڭ بىرى.

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مۇھىت تازىلىقىغا ئەھمىيەت بېرىش ئادىتىنى ئۇلارنىڭ مۇھىتنى گۈزەللەشتۈرۈش جەھەتتىكى ئەنئەنىلىرىدىنمۇ كۆرۈشكە بولىدۇ. ئۇيغۇرلار بۇرۇندىن تارتىپ باغۋەنچىلىك ۋە گۈلخۇمارلىق بىلەن مەشھۇر بولغان خەلق. شىنجاڭدىكى كەڭ يېزا- قىشلاقلار ۋە شەھەر ئەتراپى رايونلىرىدا باغ نامى بىلەن ئاتالغان يەر - جاي ناملىرىنىڭ پەۋقۇلئاددە كۆپ بولۇشى؛ خەلق چۆچەكلىرىدە، كلاسسىك ئەدەبىيات مىراسلىرى ئىچىدە چاھارباغ، گۈلشەن، چىمەن تەسۋىرلىرىنىڭ كۆپ بولۇشى؛ گۈلنى ئاساسلىق تەسۋىرىي دېتال ۋە سىمۋوللۇق ۋاستە ئورنىدا قوللانغان بېيىت - قوشاقلارنىڭ تېخىمۇ كۆپ بولۇشى، شۇنداقلا ئۇيغۇر خوتۇن - قىزلىرىنىڭ ئىسمىدا گۈل سۆزى ۋە گۈللەر ناملىرىنىڭ كۆپ قوللىنىلىشى قاتارلىقلار يۇقىرىقى سۆزنىمىزنىڭ ئوبدان ئىسپاتى بولالايدۇ. ئومۇمەن، ئۇيغۇرلار شارائىتى يار بەرسىلا، ئۆي ئالدىغا باغلىق ھويلا بەرپا قىلىشقا؛ ئۆي تېمى ئەتراپىغا كاۋا - قاپاق تېرىپ، تال باراڭلىرىنى ياساپ، ئۆيلىرىنىڭ ئالدى - كەينىنى

بوستانلاشتۇرۇشقا؛ ھەر خىل گۈل ۋە ئوتياش تېرىپ، ئۆلارنىڭ كۆركەم كۆرۈنۈشىدىن، خۇش پۇراقلىرىدىن ھۇزۇرلىنىشقا ئادەتلەنگەن.

2) ئۆي ئىچى ۋە ھويلا - ئارام تازىلىق ئادەتلىرى. ئۇيغۇرلارنىڭ ئەزەلدىن ئۆي ئىچى ۋە ھويلا - ئارام تازىلىقىغا ئەھمىيەت بېرىپ كەلگەن خەلق دېيىشكە بولىدۇ. بۇ جەھەتتىكى ئادەتلەرنى تۆۋەندىكى بىرنەچچە نۇقتىدىن كۆرسىتىشكە بولىدۇ: (1) ئۆي ئىچىنىڭ دائىملىق ياكى كۈندىلىك تازىلىقى. بۇلار سەھەر تۇرۇپ ئۆي ئىچى ۋە ھويلا-ئارامىلارنى سىيرىپ - سۈپۈرۈپ، سۇ سېپىپ تۇرۇشتىن باشقا، ئورۇن - كۆرپىلەرنى رەتلىك يىغىپ، كەشتىلەنگەن ئورۇن ياپقۇ ۋە ياستۇق ياپقۇلار بىلەن ھەر خىل شەكىل چىقىرىپ يېيىپ قويۇش؛ ئۆي سەرەمجانلىرىنى رەتلىك - پاكىز قويۇپ، سۈرتۈپ تۇرۇش، شۇنداقلا ئۆي ھاۋاسىنى تەڭشەپ ياخشىلاش ئۈچۈن، خۇش پۇراق گۈل ۋە ئۆسۈملۈكلەرنى لوڭقىلارغا سېلىپ قويۇش، ئىپار- ئەنبەرلەرنى چېچىپ تۇرۇش، شاڭ ۋە سەندەل، ئارچا ياغىچى بىلەن بوي - ئىسرىق سېلىش قاتارلىق جەھەتلەردە ئىپادىلىنىدۇ. (2) ئۆي ئىچىنىڭ قەرەللىك تازىلىقى. بۇلار ئۆيلەرنىڭ، ھويلا - ئارامىلارنىڭ تام - تورۇسلىرىدىكى ئۆمۈچۈك تورلىرىنى پات - پات ئېلىپ تۇرۇش؛ گۈل - گىياھ ۋە دەل - دەرەخلەرنى يۇيۇپ، پىت ۋە چاڭ - توزانلاردىن خالىي قىلىش؛ ئىسلاشقان تام - تورۇسلارنى ۋە ئاشخانىلارنى گەچ ۋە ھاكلار بىلەن ئاقارتىپ تۇرۇش؛ كىيىم - كېچەك، يوتقان - كۆرپە، كىگىز - گىلەملەرنى قەرەللىك ھالدا قېقىپ، ئاپتاپقا سېلىپ ۋە تازىلاپ تۇرۇش قاتارلىق جەھەتلەردە ئىپادىلىنىدۇ. (3) ئۆي كۆتۈرۈش ئادىتى. بۇ ھېيىت - ئايەملەردە، توي - تۆكۈنلەردە ۋە ئالاھىدە ئەھمىيەتلىك ياكى خاسىيەتلىك كۈنلەردە، شۇنداقلا

مېهمان چاقىرىلغان قۇتلۇق كۈنلەردە ئاشۇ كۈنلەرنىڭ ئۇلۇغ خاسىيىتى ۋە مېهمانلارنىڭ ھۆرمىتى يۈزىسىدىن پۈتۈن ئائىلە بويىچە ئېلىپ بارىدىغان چوڭ تازىلىققا قارىتىلغان. ئۇنىڭدا ئۆي ئىچىدىكى ھەممە نەرسىلەر دېگۈدەك قوزغىتىلىپ، ئومۇمىيۈزلۈك تازىلاپ چىقىلىدۇ. چاڭ ـ توزان، ئۆمۈچۈك تورلىرى ئادالىنىدۇ. يوتقان تېشى، ياستۇق قېپى ۋە پەردە ـ زەدىۋال دېگەنلەر يۇيۇپ دەزمالللىنىپ قايتا قاپلىنىدۇ ياكى ئېسىلىدۇ. كىگىز ـ پالاس، زىلچا ـ گىلەملەر ئاپتاپقا سېلىنىپ قېقىپ تازىلىنىدۇ. شۇنداق قىلىپ، ھەممە نەرسىلەر قايتىدىن سەرەمجانلاشتۇرۇلىدۇ.

3) شەخسىي تازىلىق ئادەتلىرى. بۇرۇن ئۇيغۇر ئائىلىلىرىدە «ئەۋرەز» دەپ ئاتىلىدىغان بىر خىل قۇرۇلما ئومۇمىيۈزلۈك مەۋجۇت بولىدىغان. ئۇ ئاساسەن يۇيۇنغاندا ياكى غۇسۇل ـ تەرەت قىلغاندا يۇندى سۇيىنى يەر ئاستىغا سىڭدۇرۇش ياكى ئېقىتىپ چىقىرىۋېتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلگەن. «ئەۋرەز» ئادەتتە ئىچكەركى ئۆينىڭ ئىشىكىنىڭ ئارقا تەرىپىگىرەك ـــ خىلۋەتىرەك جايغا ياسىلىدۇ. ئۇنىڭ ياسىلىشى ئاددىي بولۇپ، ئانچە چوڭقۇر بولمىغان بىر ئورەك كولىنىپ، ئۇستى تاختايلار بىلەن كىچىكرەك ئاراچ قالدۇرۇلۇپ يېپىلىدۇ. ئۇنىڭغا ئېقىپ چۈشكەن يۇندى سۇيىنى يەر ئاستى يۇندى يولى بىلەن سىرتقا چىقىرىۋەتكىلى بولىدۇ (خوتەن قاتارلىق تۇپرىقى قۇمساڭغۇ جايلاردا سۇ ئېقىتىش ئېرىقى بولمايدۇ. سۇ قۇم تۇپراققا سىڭىپ تۇگەيدۇ). ئادەتتىكى چاغلاردا، بولۇپمۇ قىش كۈنلىرى كىشىلەر، كۆپرەك چوڭلار ئەتىگەن ـ ئاخشاملىرى ئەنە شۇ «ئەۋرەز»دە مەخسۇس تەييارلانغان ئۆرنەكلارنى ئىشلىتىپ، پۈتۈن بەدىنىنىڭ تازىلىق ئېھتىياجىنى قامداپ كەلگەن.

ئۇنىڭدىن باشقا، شەھەر ـ بازار قاتارلىق جايلاردا ئاممىۋى مۇنچا(ھاممام)لار بولغان. مەسچىت ـ خانىقا ۋە مەدرىسەلەردە

بولسا، مەخسۇس نامازخانلار، تالىپلار ئۈچۈن ياسالغان تەرەت ئېلىش ئۆيلىرى(مۇستەھەپخانا)، غۇسۇل قىلىدىغان ھاممام، سەراپخانىلار بولغان. شۇنى قەيت قىلىشقا توغرا كېلىدۇكى، ئۇيغۇرلاردا بۇرۇن داستا يۇز يۇيۇش ئادىتى يوق ئىدى. چۆگۈن، چىلاپچا، ئىۋرىشقا دېگەندەك مەخسۇس قول ۋە يۇز يۇيۇش سايمانلىرى بىلەن سۇنى ئېقىتىپ يۇيۇش ئومۇمىي ئادەت ئىدى. ئۇنداقتا، سۇنى تەكرار ئىشلىتىپ يۇز يۇيۇشقا قارىغاندا پاكىزلىققا تېخىمۇ كاپالەتلىك قىلغىلى بولاتتى. شۇڭا، بۇ ئاسىتە جۇمەك ئىشلىتىلمىگەن ئەھۋال ئاستىدا بۇ خىل ئۇسۇلدا يۇز يۇيۇشنى تەشەببۇس قىلىشنىڭ ئىلمىيلىقى بار، ئەلۋەتتە.

يېزىلاردا يازكۇنلىرى كىشىلەر ئېقىن سۇلاردا يۇيۇنۇشنى ياخشى كۆرىدۇ. ئۇلار مۇۋاپىق پەيتلەرنى تاللاپ چوڭقۇر ئازمىلاردا، شارقىراتمىلاردا، سۇيى ئۇلۇغ ئۆستەڭلەرنىڭ خىلۋەت جايلىرىدا يۇيۇنىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىرگە ئامبارلاردا، كىچىك ـ كىچىك دامبا ـ تېگەنلەر(سۇلار يېيىلىپ ئاققان جايلارغا قاش ـ تۇغانلارنى سوقۇپ، سۇيىنى سۇزۇلدۇرۇش ۋە پەس جايلارنى لايلىتىش مەقسىتىدە ياسالغان ۋاقىتلىق ئامبارلار)دە يۇيۇنۇش ھەممىدە ئۆزئارا سۇ ئۇزۇش، شۇڭغۇش مۇسابىقىلىرى قىلىش ئادەتلىرىمۇ بار.

ئۇيغۇرلار ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان بولغاچقا، ئوقۇغان نامازۋە قىلغان ئىبادەتلىرىنىڭ ئىجابەت ياكى خۇداغا مەقبۇل بولۇشى ئۈچۈن مۇھىم شەرت ھېسابلانغان پاكلىق شەرتىگە ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىپ كەلگەن. دىنىي ئىسلامدا «ئۈچتە پاك» بولۇش تەلەپ قىلىنىدۇ. بىرى، بەدەن پاك بولۇش؛ ئىككىنچىسى، كىيىم پاك بولۇش؛ ئۈچىنچىسى، ئورۇن پاك بولۇش. بەدەننى پاك تۇتۇش ئۈچۈن جۇنۇپ ھالەتتە يۇرمەسلىك، جۇنۇپ بولسا دەرھال غۇسۇل قىلىش، ھەر قېتىملىق نامازدىن

بۇرۇن تەرەت ئېلىش ياكى تەرەتسىز ھالدا نامـاز ئوقۇماسلىق، ھەتتا « قۇرئان كەرىم » نىمۇ تەرەتسىز تۇتماسلىق تەلەپ قىلىنىدۇ. كىيىمنى پاك تۇتۇش ئۈچۈن كىيىم ـ كېچەككە نىجاسەت ياكى كىچىك تەرەت يۇقۇپ قېلىشتىن قاتتىق ئېھتىيات قىلىش؛ نامـاز ۋە ئىبادەتكە تۇرغاندا ئامال بار كىيىم ۋە دەستار(سەللە) ئالماشتۇرۇش؛ تەرەتنى مەھكەم ساقلاش ئۈچۈن مەسە ـ كالاچ كىيىش، يەل چىقىپ كېتىشتىن قاتتىق ھەزەر ئەيلەش قاتارلىق بەكمۇ چىك تەلەپلەر قويۇلىدۇ. ئورۇن پاك بولۇشتا، نامـاز ئوقۇغاندا جەزمەن ئەك پاكىز جايىنى تاللاش، مۇمكىن بولسا جەينەماز ئىشلىتىش، جەينەماز بولمىسا ئەك پاكىز دەپ قارالغان چاپان ياكى ياغلىق قاتارلىقلارنى ئاستىغا سېلىش تەلەپ قىلىنىدۇ.

ئۇيغۇرلار بەدەنىنىك پاكلىقىغا، جۈملىدىن سالامەتلىككە تەسىر يېتىدىغانلىقىدىن بولسا كېرەك، چاچىنى ئۇزۇن ئۆستۇرۇشنى، بەدەنىنىك تۈكلۈك جايلىرىنىمۇ ۋاقتىدا ئادالاپ تۇرۇشنى، چىشنى يۇيۇپ، ئاغزىنى چايقاپ تۇرۇشنى، قول ـ پۇت تىرناقلىرىنى ئۆستۈرۈۋەتمەسلىكنى سۈننەت ياكى ۋاجىپ ئىشلار قاتارىدا تەشەببۇس قىلىپ كەلگەن. ئۇلارغا ئەمەل قىلماسلىقنى «يامان بولىدۇ» دېگەن ئەقىدىلىك قاراش بويىچە چەكلەپ كەلگەن. بۇرۇنقى چاغلاردا قۇرامىغا يەتكەن يىگىتلەر ياكى ئەرلەر ئۆزلىرىنىك يىگىتلىك سۈلكىتى ۋە ئەرلىك سالاپىتىنى نامايان قىلىش ئۈچۈن، يارىشىملىق بۇرۇت قويۇپ، ۋاقتى ـ ۋاقتىدا چەكتۈرۈپ تۇرۇشنى، بېلىگە بەلۋاغ باغلاپ، يېنىغا پىستان ۋە تاسمىلار بىلەن ئالاھىدە زىننەتلەپ ياسالغان غىلاپلاردا پىچاق ۋە مىسۋاك ئېسىپ يۇرۇشنى ئادەت قىلىشقان.

ئۇنىكىدىن باشقا، بۇرۇنقى ۋاقىتلاردا مەخسۇس چىشنى تازىلاش ۋە ئاسراش ئۈچۈن، مىسۋاك ئىشلىتىلگەن بولۇپ، ئۇ

ئادەتتە دورىلىق قىممىتى يوقىرى بولغان چۈچۈكبۇيا يىلتىزىنى ماتېرىيال قىلىپ ياسالغان. شۇنداق دەپ ئېيتىشقا بولىدۇكى، مىسۋاك بۇگۇنكى چىش پاستىسى بىلەن چىش چوتكىسىنىڭ رولىنى ئۆتەپ كەلگەن، خەلقىمىزنىڭ تازىلىق مەدەنىيىتى جەھەتتە يارىتقان يەنە بىر مۇھىم ئىجادىيەتلىرىدىن بىرى. مەن مىسۋاكنى كۆرۈپ باقمىغان، لېكىن بەزى پىشقەدەملەردىن، بۇرۇن كىشىلەرنىڭ چىش ئاغرىقىنى داۋالايدۇ دەپ قاراپ، چۈچۈكبۇيا يىلتىزىدىن بىر خىل چىش يۇيۇش ئەسۋابى(مىسۋاك) ياساپ، ئۇنى مەخسۇس خۇرۇمدىن تىكىلگەن قاپچۇق (غىلاپ) قا سېلىپ، دائىم يېنىغا ئېسىپ يۈرىدىغانلىقىنى ئاڭلىغانىدىم. بۇنىڭدىن قارىغاندا، مىسۋاك نوقۇل تازىلىقنىلا ئەمەس، بەلكى چىشنىڭ ساغلاملىقىنى ئاسراشنى كۆزدە تۇتۇپ ئىشلىتىلگەن بولسا كېرەك.

ئۇنىڭدىن باشقا، ئۇيغۇر خوتۇن ـ قىزلىرىنىڭ ھەر كۈنى سەھەر تۇرۇپ چاچلىرىنى يۇيۇپ ـ تاراپ يېيىملاپ ئۆرۈشى؛ سېكىلەك ـ ماڭلايلىرىنى ئۆزىنىڭ ياش قۇرامى ۋە سالاھىيىتىگە ماسلاشتۇرۇپ ياسىشى؛ كۆزلىرىگە سۈرمە تارتىپ، قاشلىرىغا ئوسما قويۇشى؛ پۇت ـ قوللىرىغا خېنە يېقىشى قاتارلىق ئەسلىي ياسىنىش ياكى گىرىم قىلىشقا ياتىدىغان ئادەتلىرىمۇ شەخسىي تازىلىق بىلەن بىرلەشتۈرۈلگەن ھالدا ئېلىپ بېرىلىدۇ.

4) يېمەك ـ ئىچمەك تازىلىق ئادەتلىرى. ئۇيغۇرلاردا «كېسەللىك ئېغىزدىن كىرەر»، «چىڭىن دېگەن مەينەت نېمە، ئۇ قونغان نەرسىنى يېمە» دېگەنگە ئوخشاش يېمەك ـ ئىچمەك تازىلىقىنى تەكىتلەيدىغان، ساغلام بولۇش ئۈچۈن، يېمەك ـ ئىچمەك تازىلىقىغا ئالاھىدە دىققەت قىلىشنى ئاگاھلاندۇرىدىغان ماقال ـ تەمسىللەر كۆپ. مۇشۇ خىل ئاڭنىڭ تۈرتكىسىدە ئۇيغۇرلاردا يەنە بىر يۈرۈش يېمەك ـ ئىچمەك تازىلىق ئادەتلىرى

شەكىللەنگەن. مەسىلەن، تاماقتىن ئىلگىرى قول چايقاش قاتارلىقلار. ئۇيغۇرلاردا ئالاھىدە ھۇنەر - سەنئەت بىلەن ياسىلىدىغان ئاپتۇۋۇا - چىلاپچا ئەنە شۇ خىل تازىلىق ئادىتىنىڭ ئىپتىياجىنى چىقىش قىلىپ مەيدانغا كەلگەن؛ بۇرۇتنى زىيادە ئۆستۈرمەسلىك (بۇرۇت ئۇستۇنكى كالپۇكنى بېسىپ تۇرغان ھالەتتە بولسا، يېيىلمۇاتقان ئاش - تائاملارغا چىلىشىپ قالسا ياكى تېگىپ كەتسە «مەكروھ» بولىدۇ، دەپ قارالغاچقا)؛ تىرناقلارنىمۇ ئۆستۈرۈۋەتمەسلىك، چۈنكى تىرناق ئاستىدا كىر ياكى مىكروبلۇق نەرسىلەر يىغىلىپ قالىدىغان بولغاچقا، قول تىرناقلىرى ئۆسۈپ كەتسە، بىۋاسىتە قول بىلەن يېيىلىدىغان تائاملارنىڭ تازىلىقىغا كاپالەتلىك قىلغىلى بولمايدۇ. بۇ ئادەتنى ياشلارغا ياخشى ئۆزلەشتۈرۈش ئۈچۈن، خەلقىمىز ئۆزلىرىنىڭ ئىدىيىۋى ئىشەنچى بويىچە « تىرناق ئۆسۈپ كەتسە شەيتان بالىلىرى ئۇنىڭ ئارىسىغا كىرىۋالىدۇ، شۇڭا ئۇنى ۋاقتى - ۋاقتىدا ئېلىپ تۇرۇش ۋە ئېلىۋېتىلگەن تىرناقنى قالايمىقان يەرگە تاشلىماي، ئىشكىنىڭ ئارقىسىغا، بوسۇغىنىڭ يېنىغا تاشلاش كېرەك» دەيدىغان كونا قاراشنى ساقلاپ كەلگەن؛ ئۆي ئىچىدە ياكى ئادەم بار يەردىلا ئەمەس، بولۇپمۇ تاماق يەۋاتقان چاغدا يەل قويماسلىق: قاچا - قۇچا ، قازان - چۆمۈچلەرنى پات - پات ئوتتا كۆيدۈرۈپ، قۇمدا سۈرتۈپ، ئاقارتىپ، مىكروبسىزلاندۇرۇپ تۇرۇش: يۇيۇپ چايقالغان قاچا - قۇچىلارنى ئوڭدا ياكى ئاغزى ئوچۇق ھالەتتە قويماسلىق: سۇپۇرا ۋە داستىخاننى ئولۇغلاپ ئۇلارغا مەلۇم ئەقىدە ۋە ھۆرمەت بىلەن مۇئامىلە قىلىش: ئېرىپ قالغان سۈتنى ئىچمەسلىك: سۈيىنى ئادەملەر ئىچىۋاتقان كۆل - كۆلچەكلەردە ئۇلاغ سۇغارماسلىق: يۈز - قول ۋە كىر - قات يۇيۇشتا ئىشلەتكەن داس ۋە تەگلىمەلەرنى تاماق ئېتىشتە ئىشلەتمەسلىك: ئاش - تائامغا ياكى باشقىلارغا ئۇدۇل

قاراپ چۈشكۈرمەسلىك، ئەسىنمەسلىك قاتارلىقلار ئەنە شۇنىڭغا ياتىدىغان ئادەت - ئەنئەنىلەرنىڭ بىر قىسمى ھېسابلىنىدۇ.

ئۇيغۇرلاردىكى بىر قىسىم ياخشى تازىلىق ئادىتىنىڭ شەكىللىنىشىدە، بەزەن قەدىمىي ئانىمىستىك چۈشەنچىلەر ۋە شۇ ئاساستا پەيدا بولغان ئىپتىدائىي ئېتىقادلار موھىم مەنبە بولۇپ قالغان. شۇ سەۋەبتىن، تازىلىققا ئالاقىدار بەزى ئىش-ھەرىكەتلەر ۋە تەشەببۇسلار پەرھىزلىك چۈشەنچىلەر بىلەن كاپالەتلەندۈرۈلىدۇ. مۇنداقچە قىلىپ ئېيتقاندا، تازىلىققا چېتىشلىق بىر قىسىم پەرھىزلىك قاراشلار ئىپتىدائىي ئېتىقاد ۋە ئەقىدىلەر ئاساسىدا مەۋجۇت بولۇپ تۇرسىمۇ، ئەمەلىيەتتە ئۇلار كىشىلەرنىڭ تازىلىق ئېڭىنى مۇستەھكەملەش ۋە بۇ جەھەتتىكى مەجبۇرىيىتىنىڭ رېئاللىققا ئايلىنىشىدا موھىم رول ئويناپ كەلگەن. مەسىلەن، «يۈزىنى يۇمىغاي كۈنگە قارىسا يامان بولىدۇ»، «سۇغا سىيسە يامان بولىدۇ»، «ئوتۇن ئۈۋاقلىرىغا دەسسىسە يامان بولىدۇ»، «ئۆرە تۇرۇپ سىيسە يامان بولىدۇ»، «تىرناقنى ئۈزۈن ئۆستۈرسە يامان بولىدۇ»، «چوڭ تەرەتنى كۆممەي قويسا يامان بولىدۇ»، «قولنى يۇيۇپ بولۇپ سىلكىسە يامان بولىدۇ» ...دېگەنگە ئوخشاش ئىدىيەۋى ئىشەنچىلەر مۇھىم تازىلىقنىڭ قوغداش، شەخسىي تازىلىقا دىققەت قىلىش قاتارلىق جەھەتلەردە بەلگىلىك ئىجابىي ئەھمىيەتكە ئىگە بولغان.

قىسقىسى، ئۇيغۇرلار ئۈزاق مەزگىللىك مەدەنىيەت تارىخىنىڭ بىر تەرکىبىي قىسمى سۈپىتىدە بىر يۇرۇش تازىلىق ئادەتلىرىنى مەيدانغا كەلتۈرگەن، شەكىللەندۈرگەن. ئۇلار مىللىي مەدەنىيەتنىمىزنىڭ، جۈملىدىن فولكلور مەدەنىيىتىمىزنىڭ مۇھىم بىر تەرکىبىي قىسمى. ئۇلارنىڭ بەلگىلىك ۋارىسلىق قىممىتى ۋە تەربىيىۋى ئەھمىيىتى بار. شۇڭا، ئۇلارنىڭ

ئىچىدىكى بۇگۈنكى كۈندە يوقىلىشقا يۈزلەنگەن بىر قىسىم ياخشى ئادەتلەرنى(ئىشەك ئالدى، كوچا - كويلارنى، جامائەت ئەسلىھەلىرىنى خالىسانىلىك بىلەن تازىلاشقا ئوخشاش) دەۋرىمىز ياشلىرىغا تونۇشتۇرۇشىمىز، ئىجتىمائىي ئەخلاق تەربىيىسى قاتارىدا تەشۋىق قىلىشىمىز زۆرۈر، ئەلۋەتتە.

2001- يىل 12- ئاي، قەشقەر

مۇھەببەت مۇقەددەستۇر

مەن ھەر قېتىم خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىدىكى مۇھەببەت مەسىلىسى تېما قىلىنغان ئەسەرلەر ئۈستىدە دەرس ئۆتۈۋاتقان ۋاقتىمدا، ئۇنىڭدىكى ئۇلۇغۋار، پاك مۇھەببەتنىڭ تىمساللىرى بولغان ئاشىق ـ مەشۇقلار ئوبرازىنى تەھلىل قىلىشقا ئالاھىدە كۈچەپ كېتىمەن. بەزىدە ھاياجىنىمنى باسالماي، ئىختىيارسىز ھالدا ئۇلارنىڭ ۋۇجۇدىدىكى ھەقىقىي، ئالىيجانابانە مۇھەببەتنى زوق ـ شوق بىلەن ماختاپ كېتىمەن. ئاشۇ ئوبرازلاردا ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان خەلقىمىزنىڭ ئىلغار، ساغلام بولغان مۇھەببەت قاراشلىرى ئارقىلىق ئوقۇغۇچىلارغا ئىجابىي تەسىر كۆرسىتىشكە تىرىشىمەن. ئاشىق ـ مەشۇقلارنىڭ بىر ـ بىرىگە بولغان چەكسىز ئىنتىزارلىقىنى، ئوتتەك مېھىر ـ مۇھەببىتىنى خەلقىمىزنىڭ پارلاق كېلەچەك، غايىۋى ھايات مەنزىللىرى، يۈكسەك ئارزۇ ـ ئىستەكلىرى بىلەن بىرلەشتۈرۈپ، ئۇلارنى مۇھەببەتكە سەۋدايىلارچە بېرىلگەن ئۆزۈمچىل شەخسلەر قاتارىدا ئەمەس، بەلكى خەلقىمىزنىڭ يۈرەك سادالىرىدىن پۈتكەن، يۈكسەك دەرىجىدە غايىۋىلەشكەن ۋە ئىندىۋىدۇئاللاشقان سىمۋوللۇق ئوبرازلار دەرىجىسىگە كۆتۈرۈپ چۈشەندۈرۈشكە تىرىشىمەن. ئۇ ئاشىق ـ مەشۇقلارنىڭ رېئال تەقدىرى بىلەن خەلقىمىزنىڭ تارىخىي قىسمەتلىرىنى، ئۇلارنىڭ ئازاب ـ ئوقۇبەتلىرى بىلەن خەلقىمىزنىڭ كۈلپەتلىك سەرگۈزەشتىلىرىنى

بىرلەشتۇرۇپ تەھلىل قىلىشقا ھەرىكەت قىلىمەن. شۇ ئارقىلىق ئاشىق - مەشۇقلارنىڭ تراگىدىيىلىك تەقدىرىنىڭ قانداقتۇر ئايرىم شەخسلەرنىڭ ھايات پاجىئەلىرى بولۇپلا قالماي، بەلكى بىر پۈتۈن مىللەت تراگىدىيىسىنىڭ ئوبرازلاشقان تىپىك كۆرۈنۈشى ئىكەنلىكىنى يورۇتماقچى بولىمەن. شۇنداق قىلىپ ئۇ بەدئىي تىپلار ھەسرەتلىك ئۆتمۈشنىڭ، گۈزەل ئارزۇ-ئارمانلارنىڭ جانلىق سىيماسى بولۇپ كۆز ئالدىمدا گەۋدىلىنىدۇ. مەن بۇ پۈتمەس - تۈگىمەس ھەسرەت - نادامەت، قاغاش- لەنەتلەر بىلەن تەڭداشسىز باتۇرلۇق، غەيرەت - شىجائەت ۋە ئۈمىدۋارلىق يۇغۇرۇلۇپ كەتكەن سىيمالارنى ئۆزۈمنىڭ چولتا تىلىم بىلەن سىزىپ بېرىشكە ھەرىكەت قىلىمەن.

مېنىڭ ئاشىق - مەشۇقلار توغرىسىدىكى ھېكايە - چۆچەك، قىسسە - داستانلارنى ئەنە شۇنداق ئەڭ ئومۇمىي خاراكتېر ئالغان ئىجتىمائىي مەسىلىلەرگىچە تەتبىقلاپ چۈشەندۈرۈشۈم ئەدەبىياتنىڭ قانۇنىيىتىنى چىقىش قىلغان بولۇپ، ئەدەبىي ئوبرازلارنى، بولۇپمۇ فانتازىيىلىك ئۇسۇلدا غايىۋىلەشتۈرۈلگەن ۋە تىپىكلەشكەن فولكلور قەھرىمانلىرىنى تەھلىل قىلىشنىڭ ئىلمىي تەلىپىگە ئويغۇن كېلىدۇ. شۇڭا، مەن بۇنى بىر ئەدەبىيات ئوقۇتقۇچىسىنىڭ ئۆزكەسپىنى ئوقۇتۇشىدىكى ئەقەللىي تەلەپ دەپ قارايمەن. بىراق، مېنىڭ مۇھەببەت مەسىلىسىنى شۇنچە زور ئىشتىياق بىلەن مۇھاكىمە قىلىپ، خەلق ئاممىسىنىڭ تارىختىن بۇيانقى مۇھەببەت مەسىلىسىگە تۇتقان پوزىتسىيىسى، ئۇنىڭغا قويغان ئۆلچىمى ۋە تەشەببۇسلىرىنى ناھايىتى يوقىرى باھالاپ تەشۇنق قىلىپ كېتىشىمنىڭ يېتەرلىك ئاساسى بار.

ھەممىزگە مەلۇم، ئىسلاھات ۋە ئېچىۋېتىش يولغا

قويۇلغاندىن بۇيان، ئېلىمىزنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتى، پەن - تېخنىكا سەۋىيىسى، قاتناش - تىرانسپورت، ئۇچۇر - ئالاقە ئىشلىرى تارىختا مىسلى كۆرۈلمىگەن دەرىجىدە يۇكسىلىپ، تۇرمۇشىمىزغا غايەت زور ئۆزگىرىشلەرنى ئېلىپ كەلدى. مائارىپ، ئەدەبىيات - سەنئەت، تەنتەربىيە قاتارلىق مەنىۋى مەدەنىيەتكە ياتىدىغان ساھەلەردىمۇ ئاجايىپ كاتتا ئۆزگىرىشلەر بارلىققا كەلدى. مانا بۇنداق تېز تەرەققىيات ۋە كاتتا ئۆزگىرىشلەر كىشىلەرنىڭ روھىي دۇنياسىدا غايەت زور داۋالغۇش پەيدا قىلىپ، ئۇلارنىڭ ئەنئەنىۋى قىممەت نۇقتىئىنەزىرىنى زور دەرىجىدە يېڭىلىدى، بولۇپمۇ ئىقتىسادىي ئاڭ مۇتلەق ئۈستۈنلۈكنى ئىگىلەپ، كىشىلەرنىڭ نەزىرىدە پۇل تەرققىياتنىڭ ھەرىكەتلەندۈرگۈچ كۈچى، مۇۋاپىقىيەتنىڭ كاپالىتى، مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشنىڭ ئاساسى دەپ قارىلىدىغان بولدى. پۇل پەقەت بىر ۋاستىلا ئەمەس، بەلكى ئەڭ مۇھىمى ھەربىر كىشىنىڭ تىرىشىش، كۈرەش قىلىش نىشانىغا ئايلاندى. پۇل ۋە ئىقتىسادتىن ھالقىغان نىشان قۇرۇق شوئار، ئەخمىقانە خىيال بولۇپ قالدى. مانا بۇنداق ماددىي مەنپەئەتنى چىقىش قىلغان قىممەت قارىشىنىڭ بىردىنلا ھۆكۈمران ئورۇنغا ئۆتۈشى كىشىلىك ھاياتنى بىر قاتار مەنىۋى ئىللەتلەرگە گىرىپتار قىلىشى تەبىئىي ئەھۋال ئىدى. شۇڭا، ئىقتىسادنى يادرو قىلغان قىممەت قارىشى مەنىۋى ساپاسى تۆۋەن، ئۇلى ئاجىز، بۇنداق تېز ئۆزگىرىشكە ماسلىشىپ بولالمىغان جۇڭگو پۇقرالىرىنىڭ ۋۇجۇدىدا كاپىتالىزم جەمئىيىتىدىمۇ كەم كۆرۈلىدىغان كېسەللىكلەرنى پەيدا قىلدى. بىزنىڭ جەمئىيىتىمىز، كۆروپ تۇرۇپتىمىزكى، بىر تەرەپلىمە ھالدا ئىقتىساد قوغلىشىش ۋە ھەممىدە ئۇنى چىقىش قىلىش ئېلىپ كەلگەن بىر تالاي مەنىۋى كرىزىسلارغا مۇپتىلا بولدى.

ئىنسانىنىڭ چىن ئىنسانلىق قىممىتى ئۇنىڭ ھەقىقىي قىممىتىدۇر. ئىنسانلىق ياكى ئادىمىيلىك ئىنسان بالىلىرى ئۇلۇغلاپ كەلگەن ئەڭ ئالىي دەرىجە. ئىنسانىنىڭ ھەقىقىي ئىنسانلىق سۈپىتىكە ئىگە بولۇشتىنمۇ ئالىي دەرىجىسى يوق. ئىنسانىي سۈپەت ئىنسانىنىڭ ئىنسانغا خاس تەبىئەتكە، مىجەز ـ خاراكتېرگە، ئاڭ ـ پىكىرگە، قابىلىيەتكە، ھېس ـ تۇيغۇغا، جۈملىدىن مۇھەببەت ـ نەپرەتكە، ئېتىقادقا، مەجبۇرىيەتكە، مۇنداقچە قىلىپ ئېيتقاندا، ۋۇجدانغا ئىگە بولغانلىقى بىلەن ئۆز ئىپادىسىنى تاپىدۇ. ئىنسانىنىڭ ئىنسانلىق سۈپىتى ۋە مەجبۇرىيىتىنى چىقىش قىلىش دىن بىلەن ئىلىم ـ پەننىڭ بىردىنبىر زىت كەلمەيدىغان نۇقتىسى بولۇشى مۇمكىن. مۇسۇلمان ئامما ئۆز دىنىي ئېتىقادى بويىچە ھەقىقىي ئىنسانىي سۈپەتنى بەندىلىك سۈپىتى دەپ تونۇيدۇ. ئەگەر ھەرقانداق بىر دىنغا نىسبەتەن ئورتاق بولغان ئىجابىي خاراكتېرلىك بىر ئالاھىدىلىك بار دەپ مۇئەييەنلەشتۇرۇشكە توغرا كەلسە، ئۇ دەل ھەرقايسى دىنلارنىڭ ئۆزىگە خاس بىر يول ۋە شەكىلدە ئىنسانلارنى ياخشىلىققا ياكى ئۆز مەجبۇرىيىتىنى تونۇشقا يېتەكلەيدىغانلىقىدىن ئىبارەت بولۇشى مۇمكىن. شۇڭا، بۇ نۇقتىدىن ھەرقانداق بىر دىنىي تەشەببۇسنى ھېچبولمىغاندىمۇ ئىنسان قەلبىگە ئوڭاي تەسىر كۆرسىتىدىغان ئىلاھىيەت كوزىرىدىن پايدىلىنىپ، ئىنسانلارنى ھەقىقىي ئىنسان بولۇشقا، ئادىمىيلىك يولىدىن چىقماسلىققا، ئادىمىيلىك پەرزى ۋە قەرزىنى ئادا قىلىشقا دەۋەت قىلىدىغان ئەڭ ئاممىباب شەكىل دېيىشكە بولىدۇ. دىنىنىڭ ئىنسان پسىخىكىسىنى ئەڭ توغرا ئىگىلىگەن يېرى، ئالدى بىلەن ئىنسانىنىڭ شەخسىيەتچىلىك، مەنپەئەتپەرەسلىك تەبىئىتىگە مۇناسىپ ھالدا ئاتالمىش جەننەت مەئىشەتلىرىنى ۋەدە قىلىشتۇر.

يۇقىرىقىدەك دىن روھىغا بېقىنىپ كەلگەن ئىنسانىي قىممەت قارىشى گەرچە ئىنسانىنى تۆۋەن ئورۇندا ئىتائەت كەمىرىگە بەند قىلىپ، ئۇنىڭ ئەسلىي قىممىتىنى ۋە يوشۇرۇن كۈچىنى چەكلەپ كەلگەن بىر ئامىل بولسىمۇ، ئۇ يەنىلا ئىنسانىنىڭ كۈچ - قۇدرىتى ۋە قەدىر - قىممىتىنى پۈل ياكى مالدىي بايلىق بىلەن ئۆلچىمەستىن، ئۇنىڭ بىلىم - قابىلىيىتى، پاك - تەقۋادارلىقى، مېھىر - مۇھەببىتى، سەممىي ساداقىتى، مەردۇ مەردانىلىقى، مۇلايىم - چىقىشقاقلىقى، ئاق كۆڭۈللۈكى قاتارلىق ئىنسانىي سۈپەتلىرى بىلەن ئۆلچەيدۇ. بۇ خىل قىممەت نوقتىئىنەزىرىنى بىز ھەرقانداق باھانە - سەۋەبلەر بىلەن ۋاقتى ئۆتكەن، ئىلغار ئەمەس دەپ لەيمىز، ئەلۋەتتە. ئەكسىچە، خەلقىمىزنىڭ ئەنئەنىسىدە، جۇملىدىن خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىدا ئىجابىي خىسلەتنىڭ، ئىنسانىي قەدىر - قىممەتنىڭ يىمىرىلمەس مىزانى بولۇپ كەلگەن بۇنداق مەنىۋىيەت بېزەكلىرى مەڭگۈ قۇۋۋەتلەشكە ئەرزىيدۇ.

ھازىرقى كۈندە بازار تېپىۋاتقان بىر تەرەپلىمە ھالدىكى مادىي مەنپەئەتكە ھەددىدىن زىيادە بېرىلىش ۋە پۇلغا چوقۇنۇش خاھىشى — ئىنسانىيلىقنى، ئىنسانىي پەزىلەتنى يۈكسەك ئورۇنغا قويىدىغان ۋە ئۇنى سەنئەتنىڭ، ئىجادىيەتنىڭ، ھەتتا مال- مۇلۇككىمۇ ئىگە بولۇشنىڭ چىقىش نۇقتىسى قىلىدىغان ئەنئەنىۋى قىممەت قارىشىنى مۆتىۋەر ئورۇندىن مەھرۇم قىلدى. ۋاستە مەقسەتكە، مەقسەت قىسمەتكە ئايلاندى. مەن دائىم دوستلارنىڭ، ئۇرۇق - تۇغقان، قوۋم - قېرىنداشلىرىمنىڭ مۇئامىلىدە ئاق كۆڭۈل ۋە سەممىي بولغانلىقى ئۈچۈن زىيان تارتىپ يۈرگەنلىكىدىن زارلىنىۋاتقانلىقىنى؛ كىشىلەرگە ئىشىنىپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن قويۇلۇپ كېتىپ، پۇشايمانىنى

ئالغىلى قاچا تاپالماي يۈرگەنلىكىنى؛ بىر قورساقتىن چىققان قان- قېرىنداشلارنىڭ ئازغىنە پۇل - پۇچەك، مىراس دەۋاسى قىلىشىپ قان تۆكۈشۈۋاتقانلىقىنى؛ ئازراق پۇل تېپىشقا مۇۋاپىق بولغان تىجارەتچى، سودىگەر بايۋەچچىلەرنىڭ پۇلىغا ئىشىنىپ كۆرەڭلەپ، پۇل خەجلەشتە تولىمۇ ئەستايىدىل ۋە ئېھتىياتچان كېلىدىغان كىشىلەرنى كەمسىتىپ «پىشىق»، «پىخسىق» دەپ ھاقارەتلەۋاتقانلىقىنى؛ تاش يۈرەك ئاتا-ئانىلارنىڭ ئۆزلىرىنىڭ نارەسىدە بالىلىرىنى كوچىلارغا تاشلاپ قويۇپ تىلەمچىلىككە سېلىۋاتقانلىقىنى؛ مەسۇمە - مەستۇرىلىكتە نامى بار ئۇيغۇر قىز - چوكانلىرىنىڭ چوڭ شەھەر - بازارلاردا پۇل ئۈچۈن ئۆزىنى بۇزۇپ، ئىشىرەتخانىلاردا ۋە ئالىلىقانداق يەرلەردە نۇمۇسسىز ئىشلار بىلەن مەشغۇل بولۇۋاتقانلىقىنى؛ نېنى- نى ئەركەكلەرنىڭ پۇل، يالغان مەنسەپ، ساختا ئابرۇي ئۈچۈن خۇشامەت ۋە يالاقچىلىق بىلەن ئۆزىنى دەپسەندە قىلىپ يۈرۈۋاتقانلىقىنى ئۆز قۇلىقىم بىلەن ئاڭلاپ، ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرۈپ تۇرىمەن. شۇڭا، مەن دائىم «خەلقىمىز تارىختىن بۇيان ئۆز ئېتىقادىنىڭ جەۋھىرى، ئىنسانلىقنىڭ يۈكسەك چوققىسى بىلىپ تەرغىب قىلىپ كەلگەن، مۇقەددەس ھېسابلاپ چوقۇنغان، داستان تۇزۇپ كۈيلىگەن ئاشۇ چەكسىز مېھرىبانلىق، ۋاپادارلىق، قەھرىمانلىق خىسلەتلىرى قېنى؟ خەلقىمىز ئۆزلىرىنىڭ غايىۋى مەنزىلگاھى، ئۇلۇغۋارلىقنىڭ مىزانى قىلىپ مەدھىيىلىگەن ئاشۇ مەردلىك، سېخىيلىق، ئۇمىدۋارلىق، چىدامچانلىق خىسلەتلەر قېنى؟ ھەركىم جېنىدىن ئەتىۋار بىلىدىغان، ھاياتىنى، ئىمانىنى سەرمايە قىلىپ قوغداشقا تەييار تۇرىدىغان غۇرۇر ۋە ئادىمىي ھېس - تۇيغۇلار قېنى؟ پۈتكۈل جەمئىيەت بىردەك ئېتىراپ قىلغان، ھەممىدىن مۇھىم بىلگەن ۋە ئەۋلادمۇئەۋلاد يادىكار قالدۇرۇشنى ئۈدۈم بىلگەن نۇرغۇنلىغان

ئېسسل ئۆرپ ـ ئادەتلەرچۇ؟» دەپ ئۆز ـ ئۆزۈمگە سوئال قويۇپ
هەسرەت چېكىمەن. بۇلار هەققىدە پىكىر يۈرگۈزىمەن.
ئويلىغانسېرى بىزنىڭ ئەنئەنىۋى قىممەت نۇقتىئىنەزەرىمىز دۇچ
كەلگەن نۆۋەتتىكى سىناق گويا مىللەتنىڭ هايات ـ ماماتىغا
مۇناسىۋەتلىكتەك، مىللەتنىڭ روهىي تۇرۇكىگە سېلىنغان
ئۆتكۈر هەرە تىغىدەك بىلىنىپ كېتىدۇ. شۇنىڭ بىلەن، مەن
ياتلىشىۋاتقان ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتىمىزگە مۇناسىۋەتلىك
مەسىلىلەرگە ياشلىرىمىزنىڭ دىققىتىنى تارتىشقا تىرىشىپ،
ئېچىنىش ۋە ئىزتىراپ ئىچىدە ئۆتمۈش بىلەن هازىرنى باغلاپ،
ئۇلارنىڭ ئەنئەنىگە كۆڭۈل بۆلۈشىنى، هېچبولمىسا ئەنئەنىگە
نەپرەت كۆزىدە قارىماسلىقىنى، ئۆزىمىزنىڭ ئىلغارلىققا ئىگە
جەۋهەر مەدەنىيىتىمىزدىن ئالدىراپ ۋاز كەچمەسلىكىنى
مۇراجىئەت قىلىمەن. «باشقىلارنىڭ ياخشى نەرسىلىرى بىلەن
ئۆزىمىزنىڭ كەمتۈك يەرلىرىمىزنى تولۇقلاشقا بولىدۇكى،
باشقىلارنىڭ يات، چاكىنا نەرسىلىرى بىلەن ئۆزىمىزنىڭ ياخشى
نەرسىلىرىنى ئالماستۇرۇشقا بولمايدۇ» دەپ چۇقان سالىمەن.
مېنىڭ مۇهەببەت مەسلىسى توغرىسىدا دەرس مەزمۇنىغا
بىرلەشتۇرۇپ ئوقۇغۇچىلارغا تەربىيە ئىشلىشىم ئەنە شۇ خىل
ئىزتىراپلىق روهىي هالىتىم بىلەن، شۇنداقلا زامانىمىزدىكى
ياشلارغا ئەنئەنىۋى ئىجتىمائىي ئەخلاق تەربىيىسى ئېلىپ
بېرىش زۆرۈر دەپ قارىغانلىقىم بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولسا
كېرەك.

ماڭا هەممىدىن بەك ئايانكى، بۇگۈنكى ئالىي مەكتەپ
ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ قىممەت نۇقتىئىنەزىرى يۇقىرىدا تىلغا ئېلىپ
ئۆتكەن مەنىۋى كرىزىسلار ئاپىرىدە قىلغان قىممەت
نۇقتىئىنەزىرى ۋە ياتلىشىشنىڭ تەسىرىگە بەكرەك ئۇچرىغان.
يەنە كېلىپ ئۇلارغا كۆچۈرۈپ كېلىنگەن، تەقلىد قىلىنغان

دەرسلەر، ئۆز ئەمەلىيەتتىدىن ئايرىلغان نەزەرىيىلەر كۆپرەك سۆزلىنىپ، ئەنئەنىۋى، مىللىي پەنلەر ۋە ئۇلار ئارقىلىق ئۆزلەشتۈرۈلىدىغان ئەنئەنىۋى ئەخلاق تەربىيىسى يېتەرلىك ئېلىپ بېرىلمىغاچقا، ئۇلار دائىم ئۇچرىشىپ تۇرىدىغان يېڭى، يات نەرسىلەرگە، كىنو ـ تېلېۋىزىيە فىلىملىرى ۋە باشقا ئەدەبىي ئەسەرلەردىكى مۇھەببەت ۋەقەلىكلىرىگە نىسبەتەن ئۇلار پەقەت پاسسىپ ئورۇندىكى قوبۇل قىلغۇچىلار ۋە دورىغۇچىلاردىنلا ئىبارەت بولۇپ قالغان. شۇڭا، ئۇلارغا نىسبەتەن يەنىلا قارىغۇلارچە قوبۇل قىلىش ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. ئۇلارنىڭ مۇھەببەت، ئائىلە، تۇرمۇش قارىشى تېخى شەكىللەنمىگەن ياكى مۇقىملاشمىغان ئەھۋال ئاستىدا، ئەلۋەتتە ئۇلارنىڭ سىرتتىن قوبۇل قىلىدىغان نەرسىلىرى كۆپرەك بولىدۇ. ئەگەر ئۇلاردا نىسبەتەن ئايدىڭلاشقان ۋە تۇراقلاشقان مىللىي، ئەنئەنىۋى مۇھەببەت قارىشى، ئائىلە ۋە تۇرمۇش قارىشى بولسا ئىدى، قىسمەن بولسىمۇ تاللاش ۋە شاللاش ئېڭى، مۇۋاپىق ئۆزلەشتۈرۈش قارىشى ۋە ئىقتىدارى بولغان بولاتتى. ئەمما، ئەملىي ئەھۋال ئۇنداق ئەمەس. مەن مۇشۇنداق ئەھۋالنى نەزەرگە ئېلىپ ، بەزىدە مۇۋاپىق پەيتتە ئوقۇغۇچىلارغا ئاز ـ تولا مۇھەببەت تەربىيىسى ئېلىپ بېرىشنى، بولۇپمۇ خەلقىمىزنىڭ ئەنئەنىۋى ساغلام مۇھەببەت قاراشلىرىنى ئۇلارغا بىلدۈرۈشنى ئۆز مەجبۇرىيىتىم دەپ قارايمەن.

مۇھەببەت ـــ ھاياتلىق ئالىمىنىڭ قۇياشى، ھاياتلىق زېمىنىنىڭ بۇلىقى، گۈزەللىكنىڭ ئانىسى. ئۇنىڭسىز ھاياتلىق ياشنىماس، زېمىستانلار ئىللىماس. ئۇ ھاياتقا لەززەت، تەم، ئۈمىد، ئىشەنچ، چىدام، غەيرەت ئاتا قىلىدۇ. ھەرقانداق ئېتىقاد ۋە ئىنتىلىش مۇھەببەتنىڭ خاسىيەتلىك كۈچىدىن ھاسىل بولىدۇ. شۇڭا، مۇھەببەتتىن ئىبارەت بۇنداق مەنىۋى قۇدرەتنى،

روهـــي كۈچـــنى ئەلمىســـاقتىن بۇيـــان هـــەرقانداق ســـەنئەت يۈكسەكلەشـــتۈرۈپ مەدھىيىلىگـــەن ۋە ئىجادىيەتـــنىڭ ئوزۇقـــى، يۇقـــرى پەللىســـى، ئالـــتۇن تـــاجى قـــلىپ كەلگـــەن، ئىنســـانـــنىڭ قەدىـــر - قىممـــىتى ۋە ئادىمىيلىك خىسلىتىنى ئۆلچەيدىغان تارازا قـــلىپ كەلگـــەن. هاياتـــلىق ئالـــمىدە شـــۇنداق بىـــر قانۇنىيـــەت مەۋجۇتكى، هـــەرقانداق جانلىقتا مۇهەببەت بولـــدۇ. ئىنســـانـــنىڭ مۇهەببـــىتى ئىجـــتىمائىي خاراكتـــېرى كۈچـــلۈك بولغـــان، ئالىيجانابلىق بىلەن پەسكەشلىك، تۆۋەن دەرىجە بىلەن يوقىرى دەرىجە ئارىلىشىپ كەتكەن مۇرەككەپ بىر هالەتتە بولىدۇ. شۇڭا، ئىنســـانـــنىڭ مۇهەببـــىتى تەربىيىگـــە هـــەممىدىن بـــەك موهـــتاج بولـــدۇ. مۇهەببـــەتمۇ بـــارلىق شەيئىلەرگـــە ئوخشـــاش يەككـــە - يېگانە مـــەۋجۇت بولمـــايدۇ. مۇهەببەتســـىز نەپـــرەت يـــوق، نەپرەتســـىز مۇهەببـــەت يـــوق. بـــۇ خـــۇددى قـــارا‌ئۇغۇلـــۇق بـــىلەن يۇرۇقلـــۇقـــنىڭ مۇناسىۋىتىگـــە ئوخشـــايدۇ. قـــارا‌ئۇغۇلـــۇق بولمىســـا يۇرۇقلـــۇقـــنىڭ مەۋجۇتلـــۇقـــنى بىلگىلى بولمـــايدۇ. يورۇقـــلـــۇق بولمىغان بولسـا، قـــارا‌ئۇغۇلـــۇق ئۇقـــۇمـــمـــۇ، شـــۇنداقلا قارا‌ئۇغۇلـــۇقنى سەلبىيلەشتۈرۈش ئېڭىمۇ بولمىغان بولاتتى. بـــۇلار بىـــر- بىرىـــنى مـــەۋجۇت قىلىپـــلا قالمـــاي، بىـــر - بىرىـــنى كۈچەيـــتىدۇ. ئاســـمان قـــانچىكى قـــارا‌ئۇغۇ بولســـا، يۇلـــتۇزلار شـــۇنچە پـــارقىراق بولـــدۇ. گـــۈلخان يـــالقۇنى قـــانچىكى كۈچـــلۈك ۋە يـــورۇق لاۋۇلـــداپ كۆيســـە، ئەتراپـــتىكى قارا‌ئۇغۇلـــۇقنى ئىلغا قىلماق شـــۇنچە تەس بولـــدۇ.

تـــارىخ بىـــر بۇيۇك تراگـــېدىيىدۇركى، بـــۇ تراگـــېدىيىنىڭ ســـەۋەبكارى دەل مۇهەببەتـــتـــۇر؛ تـــارىخ بىـــر چـــوڭ، غەلـــىتە كومـــېدىيىدۇركى، بـــۇ كومـــېدىيىنىڭمۇ باش - ئاخـــرى مۇهەببەت؛ جەنـــنەت نېســـى ئەمەســـتۇركى، ئـــۇ مۇهەببـــەت بـــار جـــايدىدۇر. پەرهادنى تـــاغ كەستۇرگـــەن نـــېمە؟ تاهىـــرنى دەريـــادا ئاقـــتۇرغان نـــېمە؟ ئىپـــارخاننى چىيەنـــلۇك خانغا خەنجـــەر ســـالدۇرغان نـــېمە؟

نۇزۇگۇمنى دار ئالدىدا تىك تۇرغۇزغان نېمە؟ ئادىل ھوشۇرنى بۇ دۇنيادىكى پۇلسىرات كۆۋرۈكىدىن ئۆتكۈزگەن نېمە؟ مانا بۇلارنىڭ ھەممىسى مۇھەببەتنىڭ كۈچ - قۇدرىتى. ساپ ئىنسانىي مۇھەببەتسىز، ئۇلۇغۋار ئەل - يۇرت مۇھەببىتسىز، ھاياتقا، كەلگۈسىگە بولغان چەكسىز مۇھەببەتسىز ئاشۇنداق پىداكارلىقتىن، چىدام - غەيرەتتىن سۆز ئېچىش مۇمكىن ئەمەس. خەلقىمىز مۇھەببەتنى شۇقەدەر يۈكسەك ئورۇنغا قويغانكى، ئۇ بىر ئىلاھىي ئوت كەبى ئاللانىڭ پەيغەمبىرى يۈسۈپ ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىمانىي كامىللىقىنىمۇ، ئاجايىپ تەڭداشسىز تەقۋادارلىقى ۋە سوپىپەرۋەرلىكىنىمۇ ئۆز يالقۇنىدا ئۆرتىگەن. ئادەم ئاتا بىلەن ھەۋۋا ئانىمىزنىڭ ئەڭىنسىز جىسمىغا مۇز ئۈستىدىمۇ ھارارەت ئاتا قىلغان. ئۇلارنىڭ 400 يىللىق جۇدالىقىمۇ بۇ ئوتنى ئۆچۈرەلمىگەن.

كاككۇك بىلەن زەينەپ ئۆمۈرلۈك ۋىسال ئەيىامى تەقەززالىقىدا بىر - بىرىنىڭ ناملىنى تىلدىن چۈشۈرمەيدۇ. بۇلبۇل قىزىلگۈل پىراقىدا باغرىنى چاك ئېتىپ ئىشق نەغمىسىنى توختاتمايدۇ. قۇياش ئۇپۇقنى سۆيمەك تەشنالىقىدا ئوتلۇق گەۋدىسىنى كۆتۈرۈپ ھەر سەھەر بىر مۇشەققەتلىك سەپەرنى ئىختىيار قىلىدۇ. دۇنيا ئۇنىڭدىن نۇر ئالىدۇ. زىمىستان ئاشۇ نۇردىن ئىللىقلىقتا ئېرىشىپ، باھارنى قۇچاقلايدۇ. ئىزغىرىن شامالار گۈل - گىياھلارنىڭ ھىدىغا قانماي، باغمۇ باغ، گۈلشەنمۇ گۈلشەن سەير قىلىپ تىنمايدۇ. سۇلار چاڭقاق دىللارنىڭ ۋە قۇملۇق زېمىنىنىڭ تەشنالىقى ئۈچۈن ئۇنىڭ باغرىغا سىڭىپ، تومۇر - تومۇرلىرىدا ئېقىش بىلەن پاكلىنىدۇ. پاكلىنىش بىلەن مۇقەددەس ئابىزەمزەمگە ئايلىنىدۇ. قۇشلار باھار زەۋقى ۋە ھايات شەۋقى بىلەن ئۆز نەغمىسىنى ئەۋجىگە چىقىرىدۇ. يۇلتۇزلار يۈكسەك كائىنات كۆكسىگە بېزەك

بولۇپ، كىچە زۇلمەتنىڭ ئۆز جىسمى بىلەن يورۇتۇپ، زېمىنغا يورۇقلۇق ئاتا قىلغىنىغا سۆيۈنۈپ، كۆزلىرىنى تىنماي چىمچىقلىتىدۇ. گاھىلىرى تاقەت قىلالماي زېمىن باغرىغا ئۆزلىرىنى ئاتىدۇ. تاغلار كۆك يۈزىنى سۆيۈشكە شۇنچىلىك بوي سوزسىمۇ، تۇپراقتىن مېھرىنى ئۈزەلمەي، ئۆز مەشۇقىنىڭ قۇچۇقىدا يانپاشلىنىپ يېتىشىدۇ. شەبنەم دانچىلىرى سەھەر قۇياشىنىڭ پارلاق ھۆسنىگە نەزەر سېلىش تەمەسىدە ياپراقلار ئۈستىدە سىمابتەك لىغىرلاپ، تىترەپ تۇرۇپ تاڭنى كۈتىدۇ. كېپىنەكلەر گۈلزارلىق تاماشىسىدىن مېھرىنى ئۈزەلمەي، ئۆز گۈزەللىكىنى كۆز - كۆز قىلىپ، گۈلدىن - گۈلگە قونۇپ بىر - بىرىنى قوغلىشىپ هارمايدۇ. يەر كۆككە باقىدۇ، كۆك يەرگە باقىدۇ. ئاسمان كۈلسە يەر تەبەسسۇم قىلىدۇ. يەر سوغۇق نەپەس ئالسا ئاسمان ياش تۆكىدۇ. ئاسمان قاپاق تۇرسە، يەر پەرىشان بولىدۇ.

ئەپسۇس، مىڭ ئەپسۇسكى، ئىنسان بالىسى ئۆزىدىكى، تەبىئەتتىكى بۇ سىرلارنى بىلمەيدۇ. ئۇلار مۇھەببەتتىن لاپ ئۇرۇشىدۇ. ئەمما، مۇھەببەتنى زادىلا چۈشەنمەيدۇ. ئۇلار مۇھەببەت دەۋاسى قىلىشىدۇ. بىراق، ئۇنى ئۆزلىرى ئاياغ ئاستى قىلىشتىن ئۇيالمايدۇ. مۇھەببەتنى كۆككە كۆتۈرۈپ، چىرايلىق ئىبارىلەر بىلەن مەدھىيىلىشىدىيۇ، ئۇنىڭغا ھۆرمەتسىز مۇئامىلە قىلىپ ئۇۋال قىلىشتىن باش تارتمايدۇ. مۇھەببەت ئۆزىنىڭ ۋۇجۇدىدا، ئەتراپىدا، يېنىدا تۇرسا مۇھەببەت ئىزدەپ ئاۋارە بولۇشىدۇ. ئۆز ئىلكىدىكى ئەڭگۈشتەرىنى قەدىرلىمەيدۇ.

مۇھەببەت — قەلب ئېتىزىدا ئۆسىدىغان گۈل. ئۇنى ئېچىلدۇرۇپ خۇش پۇراق تارقىتىش ياكى خازان قىلىش هەركىمنىڭ ئۆزىگە باغلىق. ئەگەر ئۇنى پەرۋىش قىلىپ ئېچىلدۇرالىساڭ بەختىڭ ئېچىلىدۇ، نامۇشەرىپىڭ چېچىلىدۇ.

ئەگەر سەن ئۇنى ياخشى پەرۋىش قىلالمىساڭ ياكى ئۇنىڭغا قاغا - قۇزغۇنلارنى قوندۇرساڭ، ئۇنى نىجىس، ئىپلاس ئاياغلارنىڭ دەپسەندە قىلىشىغا يول قويساڭ، ھايۋانلارنىڭ دەسسەپ - چەيلىشىگە تاشلاپ بەرسەڭ، ئۇنى ۋاقىتسىز نابۇت قىلغان، ئەمەلىيەتتە ئۆزۈڭنىڭ خار ۋە زەبۇن بولۇشىغا رازى بولغان، ھاقارەتنى ئۆزۈڭگە راۋا كۆرگەن بولىسەن. ماھىيەتتە سېنىڭ ئىنسانلىقىڭ، ئىنسانىي سۈپىتىڭ خۇنۇكلەشكەن، قەدىر-قىممىتىڭ دەپسەندە قىلىنغان، ئىززەت - ھۆرمىتىڭ چەيلەنگەن بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، مۇھەببەتكە قانداق مۇئامىلە قىلىشنىڭ ئۆزى سېنىڭ ئىنسانلىق قىممىتىڭنى ئۆلچەيدىغان مۇھىم ئۆلچەم.

بىزنىڭ ئەجدادلىرىمىز ئىنسان ۋۇجۇدىدىكى ئەڭگۈشتەر بولغان مۇھەببەت مەسىلىسىگە ئەنە شۇنداق يۈكسەك نۇقتىدا تۇرۇپ مۇئامىلە قىلغان، ھەتتا ئىلاھلاشتۇرۇپ، دۇنيانىڭ ماھىيىتىنى، ئىنسانىنىڭ ماھىيىتىنى يېگانە ئالەم روھى ئاساسىدا چۈشەندۈرىدىغان «ۋەھدەت» تەلىماتىنىمۇ «ئىشق» سۆزىگە يىغىنچاقلاپ، سوفىستىك پەلسەپىنىڭ ۋە سەنئەتنىڭ ئالەمشۇمۇل كاتتا ئىمارەتلىرىنى ئىلاھىي مۇھەببەت شەربىتىنى ئىچكەن پوئېتىك ئوبرازلار ۋاستىسى بىلەن قوپۇرغان. ئىلاھىي مۇھەببەت مۇنداقچە قىلغاندا، سوفىستىك روھ بىلەن سۇغىرىلغان سەنئەت ئۇنچىلىرى بىلەن، ئەقىل دۇردانىلىرى بىلەن، جۇملىدىن دۇنياۋى شۆھرەتكە ئىگە شېئىر - قوشاق، ناخشا - كۈيلىرى بىلەن مۇھەببەتنى ئۇلۇغلىغان. ئۇنى ساپ، ئالىيجانابە زىلەتنىڭ، ھەقىقىي ئىنسانىيلىقنىڭ، چىن ئېتىقادنىڭ ئۇرۇقى ۋە مېۋىسى سۈپىتىدە تەرغىب قىلىپ كەلگەن.

ئېنىقكى، ئادەم ئۈچۈن ھەقىقىي ئادەمدەك ياشاشنىڭ

ئۆلچىمى ھېسابلىنىدىغان، ئىنسانىي قەدىر - قىممەتتىن، يەنى ئىنسانىيلىقتىن دېرەك بېرىدىغان مۇھەببەت ھەرىكىمىنىڭ چۈشەنچىسىدە ئوخشاشلا ئۆلچەملەشكەن بولۇشى ناتايىن. خەلقىمىزنىڭ ئېڭىدا، ئۇلارنىڭ فولكلور نەمۇنىلىرى ئارقىلىق ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان ئۆزىگە خاس مۇھەببەت ئۆلچىمى بار. ئۇنىڭ بىرسى، چىن ھېسسىياتنى، يەنى ھەقىقىي ياخشى كۆرۈش تۈيغۇسىنى ئاساس قىلىش. ھېسسىياتنى ئاساس قىلىش بولسا، ساپ مۇھەببەتنىڭ ئالدىنقى شەرتى. چۈنكى، مۇھەببەتنىڭ پەيدا بولۇشى ۋە زاھىر ئېتىلىشىگە پەقەت غەرەز-ئىستەك ھۆرمەتلەش ۋە سۆيۈنۈش، ياقتۇرۇش ۋە مايىل بولۇش تۈيغۇسى سەۋەب بولغاندىلا، ئۇ پاك بولغان بولىدۇ. ئەكسىچە، ھەرقانداق مەنپەئەتپەرەسلىك ئېڭى ئارىلاشماسلىقى كېرەك. مۇھەببەتنى ھەرگىز ۋاستە قىلىشقا بولمايدۇ. پايدىلىنىشنى مەقسەت قىلغان مۇھەببەت مۇھەببەت ئەمەس. ئەگەر مەنپەئەت قارىشى ئۇنىڭغا يېتەكچىلەك قىلىدۇ دەپ قارالسا، ئۇ قارىشى تەرەپنىڭ ياكى ھەر ئىككىسى تەرەپنىڭ مەنپەئىتى بولۇشى كېرەككى، مەلۇم بىر تەرەپنىڭ شەخسىي، ئۆزۈمچىل مەنپەئىتى بولماسلىقى كېرەك.

يەنە بىرى، مۇھەببەت ساداقەت دېمەكتۇر. ھېس - تۈيغۇ تۇراقسىز بولىدۇ. مۇھەببەت ھېسسىياتنىڭ مەھسۇلى بولغانىكەن، ئۇنىڭ تۇراقسىز بولۇشى تەبىئىي. بىراق، ئىنسان ئىجتىمائىي خۇسۇسىيەتكە ئىگە مەخلۇق بولغاچقا، ئىجتىمائىي مۇناسىۋەت تورى ئىچىدە بەلگىلىك مەسئۇلىيەت ۋە بۇرچنى ئۈستىگە ئالغان بولىدۇ. ئۇنىڭ ئىجتىمائىي مەجبۇرىيىتى ئەخلاقىي، دىنىي، قانۇنىي ۋە ۋىجدانىي نۇقتىلاردىن بەلگىلەنگەن ۋە كاپالەتلەندۈرۈلگەن. شۇڭا، بۇ خىل كاپالەتلەر تاكامۇللىشىپ مەدەنىيلەشكەن ۋە ئىلغار مەدەنىيەت ئاساسىدا

دېموكراتىيىلەشكەن جەمئىيەتتە مۇھەببەت ئەھلى ئۇچۇن ساداقەتنى ئىنسان مەجبۇرىيەتلىرىنىڭ بىرى سۈپىتىدە ئۆلچەم قىلىش، يەنى ھەقىقىي مۇھەببەتنىڭ ئۆلچىمى قىلىش چەندان ئىلغارلىق سانىلىدۇ. ھالبۇكى، بۇنداق تەشەببۇس خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ئىچىدىكى ئەنئەنىلىك قاراشلار ئىچىدە يېتەكچى ئورۇندا تۇرىدۇ. مۇھەببەت داستانلىرىدىكى ئاشىق-مەشۇقلارنى ساداقەتمەنلىكىنىڭ سىمۋولى قاتارىدا چۈشىنىش، ئۇلارنى ساداقەتمەنلىكنى چەكسىز بىر باسقۇچقا كۆتۈرگەن قاتاردا تەھلىل قىلىش ئەنە شۇ داستانلاردا ئىزچىللاشقان باش تېمىنى ئىچىپ بېرىشنىڭ ئاچقۇچىدۇر.

ئۇچىنچى بىرى، مۇھەببەت سەۋر - تاقەت دېمەكتۇر. خەلق ئەدەبىياتىدا ھىجران، جۇدالىق دەردى ئۇچۇن ئاجرىتىلغان سەھىپە ئالاھىدە ئورۇن تۇتىدۇ. بۇلار مۇھەببەت ئەھلىنىڭ سەۋر-تاقىتىنى سىنايدىغان ۋە مۇھەببەتنى تاۋلايدىغان ئوچاق. ساداقەتنى ۋايىغا يەتكۈزىدىغان زۆرۈرىي جەريان. مۇشكۈلات ۋە قاتمۇقات سىناق ئىچىدە مۇرەككەپ روھىي كەچمىش ھەمدە ئىچكى چېنىقىش ئارقىلىق سەۋر - تاقەتنى، چىدامچانلىقنى ۋە شۇ ئارقىلىق ساداقەتنى گەۋدىلەندۈرىدىغان ۋەقەلەر سەنئەت مىراسلىرىمىزدا كۆپ ئۇچرايدىغان قەدىمىي مۇتىفلاردىن بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. بۇنداق مۇتىفلار ساداقەتمەنلىكتىن ئىبارەت مۇھەببەتنىڭ ئاساسلىق ئۆلچىمى بولغان ئالىي پەزىلەتنى ئوبرازلاشتۇرۇشقا ۋە ئۇنىڭ ئۇچۇن سەھنە ھازىرلاشقا خىزمەت قىلىدۇ. «سەۋر قىلساڭ غورىدىن ھالۋا پۈتەر»، «سەۋرنىڭ تېگى ئالتۇن» دېگەنلەر مۇھەببەتنىڭ ھاياتىي كۈچى بولغان سەۋر - تاقەت ھەققىدىكى دۇردانە سۆزلەردۇر. مۇھەببەت ئەھلىگە نىسبەتەن سەۋر - تاقەت پەزىلىتى، ئۇمىدۋارلىق خىسلىتى ئوخشاش بىر نۇقتىدا مىزان ئېتىلگەن.

يەنەبىر مىزان شۇكى، مۇھەببەت ئۆز نۆۋىتىدە نەپرەت دېمەكتۇر. مۇھەببەتسىز نەپرەت بولمىغىنىدەك، نەپرەتسىز مۇھەببەتمۇ بولمايدۇ. بۇلار بىر - بىرىنى تۇلۇقلايدۇ. سۆيگىنىشكە بولغان ئوتتەك مۇھەببەت مۇھەببەت كۈشەندىلىرىگە بولغان كۈچلۈك غەزەپ - نەپرەتنىڭ مەنبەسى بولىدۇ. سېنىڭ مۇھەببەتلىك بولالىشىڭ رەقىبلىرىڭگە نىسبەتەن شۇنچە نەپرەتلىك بولالىغىنىڭ مەھسۇلى. بۇ ئىككى قارىمۇقارشى ئۇقۇم بىر - بىرىنى شەرت قىلغان، بىر - بىرىنى رىغبەتلەندۈرگەن هالدا مەۋجۇت بولىدۇ. ئىنسان ئۇچۇن ئەڭ قورقۇنچلۇق نەرسە ياكى ئىنسانىنىڭ ئەڭ چوڭ مەنىۋى يوقىتىشى ۋە ياكى ئىنسانىيەت جەمئىيىتىنىڭ مەۋقەسىز رەۋىشتە خەتەرلىك يۆنىلىشكە قاراپ مېڭىپ كېتىشى دەل ئىنساندىكى مۇھەببەت - نەپرەت تۇيغۇسىنىڭ ئېنىق بولماسلىقى ۋە سۇسلىشىپ كېتىشىدىن ئىبارەت بولسا كېرەك. چۇنكى، بۇ بىز قۇۋۋەتلەۋاتقان هاياتلىقنىڭ قۇياشى، جەمئىيەت تەرەققىياتىنىڭ مەنبەسى ئېنېرگىيىسى بولغان ساپ، ئالىيجانباب مۇھەببەت پەرىشتىسىنىڭ كۆزىنىڭ كور بولغىنىغا، ئەقلىنىڭ بۇلغانغىنىغا، بىھوشلانغىنىغا ياكى ساقايماس كېسەلگە گىرىپتار بولغىنىغا، هېچبولمىغاندا قاناتلىرى يۇلۇنۇپ، بوغۇچلانغىنىغا ئوخشاش بىر ئەھۋال. مۇشۇ نوقتىدىن خەلقىمىز تاجاۋۇزچىلارغا بولغان چەكسىز غەزەپ - نەپرەت ۋەتەنگە بولغان ئوتلۇق مۇھەببەتتىن توغۇلىدۇ، زۇلمەت قانچە كۈچلۈك بولسا يۇلتۇزلار شۇنچە يورۇق چاقنايدۇ، دېگەنگە ئوخشاش پەلسەپىۋى قاراشلارنى يەكۈنلەپ چىققان.

ئۇنىڭدىن باشقا، مۇھەببەت تەقدىم قىلىش، بېغىشلاش دېمەكتۇر. مۇھەببەتتە پىداكارلىق، ئۆزىنى بېغىشلاش دېگەنلەر ئاشىق ئۇچۇن ئالىي هىممەت ۋە ئىخلاسمەنلىكنىڭ يوقىرى

چېكى سانلىدۇ. بۇنداق بېغىشلاش ۋە چەكسىز ھىممەت كۆرسىتىش پۈتۈنلەي خالىسلىققا تايانغان بولۇپ، ھەرقانداق شەخسىي تەمە ۋە شەخسىي غەرەز دىن خالىي بولغان بولىدۇ. تېگى - تەكتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، بىراۋغا قىلىنغان ياخشىلىق، بىراۋغا تەقدىم ئېتىلگەن مۇھەببەت ئۆزى ئۈچۈن زور خۇشاللىق، مەمنۇنىيەت ۋە روھىي توقلۇق ئېلىپ كېلىدۇ. «ھەركىم قىلسا ئۆزىگە» دېگەننىڭ ئىجابىي تەرىپىنى مۇشۇ ئەھۋالغىمۇ تەتبىقلاش مۇمكىن. ئىنسانىنىڭ ئۆز - ئۆزىدىن رازى بولۇشى، ئۆز - ئۆزىدىن سۆيۈنۈشى ياكى ئۆز - ئۆزىگە بولغان رازىمەنلىك تۇيغۇسى جەننەت مېۋىسىدىن شېرىن، ھۆر- پەرىنىڭ بۆسىسىدىن تاتلىق بولىدۇ. بۇ مەنىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، باشقىلارنى سۆيۈش ماھىيەتتە ئۆزىنى سۆيۈشكە باراۋەردۇر. باشقىلارنى رازى قىلىش ئۆزىنى رازى قىلىشقا ئوخشاشتۇر. باشقىلار ئۈچۈن جان پىدا ئەيلەش، ئۆزگەدىنىدىكى تاغدەك ئېغىر يۈكنى ـــ گۇناھ تۇيغۇسى ياكى خىجىللىق ئىزتىراپلىرىنى بىر يولىلا ئىرغىتىپ تاشلاپ، پەرىشتىلەر كەبى پاكلانغان روھ بىلەن ئەرش تامان پەر قېقىپ ئۇچۇپ كەتكەندەك بىر خاسىيەتلىك ئىشتۇر. بۇنداق روھىي ئازادىلىك ۋە ئىلاھىي پاراغەتنى ئۆز - ئۆزىنى رازىمەنلىك بىلەن تەقدىم قىلىش شاراپىتىگە مۇيەسسەر بولغان چىن مۇھەببەت ئىگىلىرىلا ھېس قىلىپ يېتەلەيدۇ. كېچە - كۈندۈز ئۆزىنىلا ئويلايدىغان، ھەتتا ئۆزىنىڭ گېپىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقانغىمۇ كۆزى قىيمايدىغان، كۆڭلى گۆرىستاندىن پەرقلەنمەيدىغان ئادەمىي ھايۋانلار بۇنى نەدىن بىلسۇن!

بىزنىڭ ئاتا- بوۋىلىرىمىز مۇھەببەتنى ھېچقاچان جىسمانىي جەھەتتىكى بىردەملىك ھۇزۇرلىنىشنىڭ، ئىچ پۇشۇقىنى چىقىرىۋېلىشنىڭ ۋاستىسى دەپ قارىغان ئەمەس. ئەكسىچە،

ئۇنى ئىككى روھنىڭ يۈكسەك بىر نۇقتىدا قوشۇلۇشى، ئىنسان روھىنى پاكلايدىغان، مەنىۋى كامالەتكە باشلايدىغان مۇقەددەس نەرسە: ئىنسانىنى ئىنسانىي سۈپەتكە، ئىمانىي كاملىققا نائىل قىلىدىغان مەنىۋى قۇۋۋەت دەپ تونۇپ مەدھىيىلىگەن. ھەقىقىي مۇھەببەتنىڭ ھاياتبەخش شەربىتىدىن قانغۇچە ئىچىپ، ھۆرمەت تەختىدىن، سەنئەت گۈلشىنىدىن مەڭگۈلۈك ئورۇن ئالغان سانسىزلىغان چىن ئىنسانلار شەنىگە داستانلار توقۇغان. شۇ ئارقىلىق ئەۋلادلارغا ھاياتنىڭ مەنىسىنى، ھاياتنىڭ قىممىتىنى تونۇتقان ۋە بۇ ھەقتە ئالتۇندەك چاقناپ تۇرىدىغان پەند - نەسىھەتلەرنى قالدۇرۇپ كەتكەن.

نۆۋەتتە ئىجتىمائىي ئەخلاق دۇچ كەلگەن كرىزىسلار، ئەنئەنىۋى مەدەنىيەتتىكى ياتلىشىشلار ياشلىرىمىزنىڭ ساغلام مۇھەببەت قارىشى تۇرغۇزۇشىغا زور تۇسالغۇ پەيدا قىلماقتا. جۇملىدىن ئالىي مەكتەپلىرىمىزدىكى ياشلار ئۆزىنىڭ مۇھەببەت تۇرمۇشى بىلەن ئۆگىنىش، كەسىپ، خىزمەت مەسلىسى ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى توغرا بىر تەرەپ قىلالمايۋاتقىنى، تېگىرقاش، روھىي ۋە جىنسىي پاركەندىچىلىك ئىچىدە ئۆزلىرىنىڭ قىممەتلىك ۋاقتىنى زايە قىلىۋېتىدىغان، بەكمۇ تەستە ئېرىشكەن ئوقۇش پۇرسىتىنى ئويۇن - تاماشىلارغا تېگىشىۋېتىپ، ئۇنىڭ زىيىنىنى جەمئىيەتكە چىقاندا تارتىدىغان ئەھۋاللار ئېغىر بولماقتا.

ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى فىزىئولوگىيىلىك ۋە پسىخولوگىيىلىك تەرەققىيات جەھەتتىن مۇھەببەتلىشىش باسقۇچىدا تۇرۇۋاتقان بولىدۇ. ئۇلارنى قانۇن، بەلگىلىمە ئارقىلىق مۇھەببەتلىشىشتىن چەكلەش ئۇنىڭدىنمۇ ئېغىر ئىجتىمائىي مەسىلىلەرنى كەلتۈرۈپ چىقىرىشى مۇمكىن. شۇڭا، بۇ جەھەتتىكى بىردىنبىر ئىلمىي تەربىيە ئۇسۇلى، ئالىي

مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ توغرا، ساغلام مۇھەببەت قارىشى تۇرغۇزۇشىغا يارەم بېرىشتىن ئىبارەت. ھازىرقى چىقىۋاتقان ئەخلاقىي مەسىلىلەرنىڭ كۆپىنچىسى ئۇلارنىڭ مۇھەببەتنى چۈشەنمىگەنلىكتىن، مۇھەببەتكە نىسبەتەن توغرا تونۇشتا بولمىغانلىقتىن، ئۇنىڭغا ئەستايىدىل مۇئامىلە قىلمىغانلىقتىن، شۇنداقلا مۇھەببەتتىن ئىبارەت مۇنداق بىر سىرلىق، قۇدرەتلىك، مەنىۋى، پىسخىكىلىق ھادىسىنى ئۆزلىرىنىڭ ئالغا بېسىشىدىكى تۇرتكىگە ئەمەس، بەلكى ئۇنى ئۆزلىرىگە توسالغۇ - پۇتلىكاشاق بولىدىغان نەرسىگە ئايلاندۇرۇۋالغانلىقتىن كېلىپ چىقماقتا. ئۇلار ھېسسىياتنىڭ تۇرتكىسىدە مۇھەببەت يولىغا يەڭگىللىك بىلەن قەدەم قويۇشىدۇ. ئۇنى ئويۇنچۇق ئورنىدا كۆرىدۇ، ھەتتا بەزىلەر ئۇچۇن مۇھەببەت دېگەن خۇددى بىر تال تاماكىنى چېكىپ، خۇمارى چىقسىلا تاشلىۋەتكەندەكلا بىر ئىش. ئەگەر خالىسا شوراپ ئىچىگە ئېلىپ پۇۋلەيدۇ، خالىمىسا بىر - ئىككى تارتىپ تاشلايدۇ. دېمەك، بىر ئادەمنىڭ قەلب ھېسسىياتى بىلەن ئويىنىشىدۇ.

گەرچە مۇھەببەت شۇنچىلىك مۇقەددەس، دەخلىسىز ھېسسىيات بولسىمۇ، شەيتانغا يېقىن نەرسە. شەيتان ئىنسانىنىڭ ئاجىزلىقىنى ئوبدان بىلىدۇ. ئىنسانىنىڭ ھېسسىياتقا بېرىلىشىدىن ئىبارەت بۇنداق ئاجىزلىقى شەيتانىنىڭ ئىنسانىنى يولدىن چىقىرىشتا پايدىلىنىدىغان بىردىنبىر ئەپچىل كوزىرىدۇر. بۇنىڭ سەۋەبى ئىنسانىنىڭ تۇپراق تەبىئەتلىك، شەيتانىنىڭ ئوت تەبىئەتلىك بولغانلىقى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولۇشى مۇمكىن. شۇنداق بولغاچقا، ئىنسان ھەرۋاقىت ئۆزىگە ئاگاھ بولۇشى ۋە ھېسسىيات جەھەتتىكى كەمچىلىكىنى ئەقىل جەھەتتىكى ئۇستۇنلۇكى بىلەن تولۇقلاپ تۇرۇشى كېرەك. ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىدا ئازراق بولسىمۇ ئۆزىنى كونترول قىلالايدىغان،

هېسسىياتقىلا ئەمەس، ئەقىلگە تايىنىپ ئىش قىلىدىغان بىر پەزىلەت بولسا ھەقىقەتەن ياخشى بولغان، ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ۋە ئاتا - ئانىلارنىڭ بېشىنى كۆككە يەتكۈزگەن بولاتتى. ھازىرقى ياشلىرىمىزدا دەل مۇشۇ خىل خىسلەتنىڭ كەملىكىدىن ئالىي مەكتەپ ھاياتىنىڭ مۇھەببەتلىشىشنىڭ ئەڭ مۇۋاپىق پەيتى ياكى ئەمەسلىكىنى بىلەلمەيدىغان، مۇھەببەتنى ئۆزىنىڭ غايىسى ۋە كەلگۈسى پىلانى بىلەن بىرلەشتۈرۈپ بىر تەرەپ قىلالمايدىغان ئەھۋاللار بەك ئېغىر بولماقتا.

يەنە بىر ئېغىر ۋە ئادەمنى ئېچىندۇرىدىغان مەسىلە شۇكى، ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىمىز مۇھەببەتلىشىۋاتقان مەزگىلدە ئۆزلىرىنىڭ مۇھەببەتنى تولىمۇ پاخالاشتۇرۇپ، ئۆز- ئۆزىنى چاكىنىلاشتۇرۇپ قويىدۇ. ئۇلار خەلقىمىز جېنىدىن ئەتىۋار بىلىدىغان، ئۆزلىرىنىڭ ئەدەبىيات- سەنئەت ئەسەرلىرىدە ماختاپ كۆككە كۆتۈرگەن: ئىنسانىنىڭ ھەقىقىي ھۆسن - جامالى دەپ تەبىر بېرىلگەن ئەدەپ - ئەخلاق، ھايا - نومۇس دېگەنلەرنى ئانچە مۇھىم بىلمەس بولۇپ قالدى. بۇرۇنقى زامانلاردا ياشلار ئوچۇق- ئاشكارا مۇھەببەتلىشىشتىن ئۇيىلىدىكەنمىش. شۇڭا، مۇھەببەتلىشىش ئادەتلىرى ئىچىدە «ئېرسالنەمە» يوللاش، گۈلدەستە تەقدىم قىلىش، چىلتەكىلىك قولياغلىق سوۋغا قىلىش قاتارلىق تولىمۇ ئىززەت - ئېكرامىلىق، ھۆرمەت - تەۋە زىزۇلۇق ۋە شېئىرىي تۇيغۇغا باي قائىدە - يوسۇنلار بولغانىكەن. بۇنداق ئادەتلەرنى ئەدەپ - ئەخلاق نۇقتىسىدىن ھەرگىزمۇ فېئودالىزم شارائىتىدا بارلىققا كەلگەن قالاق ھادىسە دېيەلمەيمىز. مەيلى قايسى زامانىنىڭ بولسۇن، ساغلام، ئىلغار، پايدىلىق، گۈزەل بولسىلا ئۇنى ئەھمىيەتسىز ھېسابلىساق بولمايدۇ. دەرۋەقە، ئىنتېرنېت تېخنىكىسى ئومۇملىشىۋاتقان بۈگۈنكى كۈندىمۇ خەت يېزىشىپ مۇھەببەتلىشىش، ئادەم بار

يەردە كۆرۈشمەك، ئاخشاملىرى شورىلاردىن ئاتلاپ، تاملاردىن سەكرەپ مۇھەببەتلىشىك دېمەكچى ئەمەسمەن. زامانغا خاس مۇھەببەتلىشىش ئۇسۇللىرىنى پۈتۈنلەي رەت قىلىش تەرىپىدىمۇ ئەمەسمەن. مەيلى سىز قانداق ئۇسۇلنى تاللاپ مۇھەببەتلىشىك، خەلقىمىز كۈچەپ تەشەببۇس قىلىپ كەلگەن شەرم ـ ھايا، باشقىلارغا ھۆرمەت قىلىش دېگەنلەر مۇھەببەتنىك مەڭگۈلۈك ھۆسن ـ جامال مىزانى بولالايدۇ. ئۇلار سىزنىك ئوچۇق ـ ئاشكارا، ئەركىن مۇھەببەتنىگزگە تېخىمۇ سۈلكەت، نازاكەت ۋە جەلبكارلىق ئېلىپ كەلسە كېلىدۇكى، ھەرگىزمۇ سىزنى زىيانغا ئۇچراتمايدۇ. ئەكسىچە، سىزنىك ئىززەت ـ ئابرۇيىڭىزنى ساقلايدۇ. سۆيگىنىڭىز ئالدىدا تېخىمۇ قەدىرلىك قىلىدۇ. مۇھەببەتنىڭ ئۆمرىنى ئۇزارتىدۇ. پەرزەنتىڭىزنى ئىناقلىقنىك ۋە بەختنىك ھالاۋىتىدىن بەھرىمەن قىلىدۇ.

ياشلىرىمىزدا شۇنداق بىر بىنورمال ئەھۋال مەۋجۇتكى، ئۇلار قەدىمدىن داۋاملىشىپ كەلگەن ئادەمگەرچىلىككە مۇۋاپىق ئەخلاقسىز چۈشەنچىلەرنى، ئىش ـ ھەرىكەتلەرنى كونىلىق ھېسابلاپ، ئۇلارنىڭ ئىنسانىنىك ئەسلي تەبىئىتىگە يارىشىدىغان، كىشىگە ھۆسن ئاتا قىلىدىغان، ھۆرمەتنى، قىممەتنى ئاشۇرىدىغان پايدىلىق نەرسىلەر ئىكەنلىكىنى ئانچە چۈشىنىپ كەتمەيدۇ، چۈشىنىشىنىمۇ خالىمايدۇ. مانا بۇلارنىڭ ھەممىسى دەۋرىمىزدىكى مائارىپ تەربىيىسىنىڭ ئاجىز ھالقىلىرى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. بۇلار بىزگە ئىنقىلاب قىلىش قىزغىنلىقى داۋامىدا تاشلىنىپ قالغان ئەنئەنىۋى ئەخلاق تەربىيىسىنى قايتىدىن كۈچەيتىشىنىڭ تېخىمۇ مۇھىملىقىنى ئىسپاتلايدىغان بىر تەرەپ.

مېنىڭچە، ئادەملەرگە پايدىلىق نەرسىلەرنىڭ ۋاقتى ئۆتمەيدۇ. پايدىلىق نەرسىلەر نۇرغۇن ئىجابىي تەجرىبىلەرنىڭ

توپلىنىشى نەتىجىسىدە تەدرىجىي توپلىنىپ ۋە ۋاراسلىق قىلىنىپ كەلگەن نەرسىلەر ئىچىدىن ئېلىنىدۇ. يېڭى نەرسىلەر تېخى مۇنداق سىناقتىن ئۆتمىگەن بولىدۇ. شۇڭا، يېڭىسىدىن كونىسىنىڭ ئىشەنچلىك بولىدىغانلىقى ھەققىدىكى تەمسىل سۆزلەر ئاساسسىز بولمايدۇ. زىيانلىق يېڭى نەرسىدىن پايدىلىق كونا نەرسە ياخشى دېيىش مېنىڭ مىزانىمدۇر. كونا پايدىلىق نەرسىلەرنى يېڭى پايدىلىق نەرسىلەرگە ئايلاندۇرغاندا ياكى ئىككىسىنى قوشقاندا، تېخىمۇ ياخشى نەرسىلەرنىڭ مەيدانغا چىقىشى تەبىئىي.

مەن ياشلارغا تەۋسىيە قىلىمەنكى، سىلەر ئۆزۈڭلارنىڭ ئىبلىس ئاتلىق بىر كۈشەندىڭلارنىڭ بارلىقىنى ئۇنتۇپ قالماڭلار. سىلەر مەھلىيا بولغان نۇرغۇن تېشى پال - پال، ئىچى غال - غال نەرسىلەر سىلەر بىزار بولغان ياكى ئاللىقاچان تاشلىۋەتكەن تەبىئىي، ساپ، تونۇش ئۆز نەرسىلىرىڭلاردەك سىلەرگە مەنپەئەت، ۋاپا قىلالىشى ناتايىن. ئۇنىڭ ئىچىدە مۇھەببەتلىشىشتە ماڭىدىغان، سىلەرنىڭ غايىۋى، خىزىر سۈپەت مەدەتكارلىرىڭلار بولغان يەتتە ئاشىق - مەشۇق ئاچقان ۋە گۈللەرگە پۈركەنگەن تېخىمۇ پارلاق ۋە ئۇلۇغۋار بىر يولمۇ بار.

2000- يىل قەشقەر

چۆچەكتىن چۆچەككە

بۇ ماقالىنى يېزىشىمغا دوكتور نەبىجان تۇرسۇننىڭ «موسكۋا خىياللىرى» دېگەن ماقالىسى سەۋەب بولغان ئىدى. چۈنكى، شۇ ۋاقىتتا مەن نەبىجاننىڭ خەلقىمىز ئەڭ ئېھتىياجلىق بولغان ئالىم بولۇپ يېتىشىپ چىققانلىقىدىن قانچىلىك پەخىرلەنگەن بولسام، ئۇنىڭ بارلىق ئەقلى ئويغاق قېرىنداشلىرىمغا هەقىقەتەن ياخشى بىر ماقالە تەقدىم قىلغانلىقىدىن شۇنچىلىك سۆيۈنگەن ئىدىم.

شۇنداق قىلىپ، ئاشۇ هاياجاندىن توغۇلغان پىكىر-خىيالىم ئۆز لاياقەتسىزلىكىم ئۈستىگە مەركەزلىشىپ، يېزىشنى مانا مۇنداق باشلىدىم:

مەن بىر ئالىي مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى. 10 نەچچە يىلدىن بۇيان مائارىپ سېپىدە ئوقۇتۇش، ئادەم تەربىيىلەش بىلەن مەشغۇل بولۇۋاتىمەن. مۇشۇ ئوقۇتقۇچىلىق هاياتىمدا ئۆز سالاهىيىتىمگە مۇناسىپ هالدا ئۆزكەسپىمنى تىرىشىپ پۇختىلاپ، تەتقىق قىلىپ، ئۇنى روهىي چاڭقاق، بىلىمگە تەشنا ياشلارغا ئۆگىتىش بىلەن ئۆز مەجبۇرىيىتىمنى ئادا قىلىشقا تىرىشىپ كېلىۋاتىمەن. مەن مۇشۇنداق بىر ئەهمىيەتلىك بىر خىزمەت بىلەن شۇغۇللانغىنىمدىن ئۆزۈمنى بەختلىك هېس قىلىشقا هەقلىقمەن، دەپ ئويلايمەن. بەزىدە بىر خىل شان - شەرەپ تۇيغۇسى ۋۇجۇدۇمنى ئىگىلەپ تارتقان

جاپالىرىمنى، ئۇچىرىغان ناموۋاپسىق مۇئامىلىلەرنى، پاسسىق كىشىلەردىن كۆرگەن ھاقارەت - خورلۇقلارنى پۈتۈنلەي ئۇنتۇپ كېتىمەن. ئوقۇتقۇچى بولغانلىقىم سەۋەبلىك، ئۆمرۈمنىڭ ھەرھالدا بىر قىسىم ھارامخورلارغا قارىغاندا مەنىلىك ئۆتۈۋاتقانلىقىدىن قانائەتلىنىپمۇ قالىمەن تېخى. بىراق، ئىنسانداا مەڭگۈ قانائەت دەيدىغان نەرسە بولمايدۇ. قانائەت بولغاندىمۇ، ئۇ دائىملىق بولمايدۇ. مەن كۆپ ھاللاردا يەنىلا ھەسرەت چېكىمەن. چۈنكى، مەندە تالاي ئارزۇ - ئارمانلار، ئۇلۇغۋار غايە - ئىستەكلەر بولغان. بۈگۈنكى كۈندە ئۇ غايە - ئىستەكلەرنىڭ ھەممىسى رېئاللىققا ئايلىنىش ئۈ ياقتا تۇرسۇن، بىر غايە - ئىستەك سۈپىتىدە قەلبىمدىن ئۆيدىن ئاستا - ئاستا يىراقلىشىپ كېتىۋاتقاندەك ھېسسىياتقا كېلىپ قالدىم. بۈنداق تۇيغۇنىڭ ئادەمنى ھەسرەتلەندۈرۈشى تۇرغان گەپ، ئەلۋەتتە. شۇنىڭ بىلەن مەن تۇرۇپ - تۇرۇپ ئۆز خىزمىتىمدىن رازى بولمايدىغان، ئۆزۈمنى ئىقتىدارسىز ھېسابلايدىغان، ئىرادىسىزلىكىمدىن، ھۇرۇنلۇقىمدىن ئاغرىنىپ ئۆز- ئۆزۈمنى ئەيىبلەيدىغان بولۇپ قالدىم. بۈنداق پىسخىك ھالەت گەرچە ئۆزۈمگە تەلەپنى ناھايىتى قاتتىق قويغانلىقىمدىن پەيدا بولغان بولسىمۇ، يەنە بىر تەرەپتىن ئىنسانىنىڭ ئۆزىگە بولغان ئىشەنچىنى ئاجىزلاشتۇرۇپ، ئالغا بېسىشقا، ئىجادچانلىققا پاسسىپ تەسىر كۆرسىتىدىغانلىقى مۇقەررەر ئىدى. شۇڭا، مەن ئاخىرقى ھېسابتا ئۆز - ئۆزۈمدىن شۇنداق خۇلاسە چىقاردىمكى، مەن ھەقىقەتەن لايىقەتسىز بىر ئادەم ئىكەنمەن. زىيالىي، ئوقۇتقۇچى دېگەن نامىلارغا مۇناسىپ كەلمەيدىكەنمەن.

كاللامدا ھەر ۋاقىت تەشۋىشلىك ئويلار، ئىزتىراپلىق خىياللار، ئېغىر، چىگىش سۇئاللار. بۇلار مېنى قىينايدۇ. تېڭىرقاش، مەڭدەش ئىچىدە ئۆمرۈمنىڭ خېلى مۇساپىسىنى

هېچ نام ـ نىشانسىز بېسىپ تۇگەتتىم. چاچلىرىم بىمەھەل ئاقىرىشقا باشلىدى. جۇشقۇن، ئىنتىلىشچان ياشلىق باھارىم خازان پەسلىگە يېقىنلاشتى. مۇھەببەت گۈللىرىنىڭ قانچىلىك خۇش پۇراق تارقاتقانلىقىنى، ئۆمۈر دەرىخىمنىڭ قانچىلىك مېۋە بەرگەنلىكىنى بىلمەيمەن. ئىشقىلىپ، ئازابلىق دەقىقىلەر بارغانسېرى قاناتلىرىنى كەڭ يېيىپ، خۇشال مىنۇتلارنىڭ ئۈستىگە قارا سايە تاشلاشقا باشلىدى. مۇشۇنداق چاغلاردا بالىلىقىمنى ۋە رومانتىك تۇيغۇلارغا باي ئالىي مەكتەپ هاياتىمنى ئىختىيارسىز ئەسلەپ قالىمەن.

بالىلىق دەۋرىم خىيالچان ۋە خىيالغا ئوخشىشىپ كېتىدىغان، ئاسمىنى كەڭرى سەھرا قۇچقىدا، سەبىي ئارزۇ ـ ئىستەكلەر ئىلكىدە ئۆتكەن ئىدى. ئوتتۇرا، ئالىي مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان ۋاقتلىرىمۇ ھەر ھالدا زېرىكمەي كىتاب ئوقۇش، شېرىن خىياللار دېڭىزىدا رومانتىك ھېس ـ تۇيغۇلارغا غەرق بولۇپ، مۇڭلۇق ۋە لىرىك مىسرالارنى تۇزۇش بىلەن ئۆتكەن ئىدى. دائىم ۋەتەن، مىللەت دەپ چۇقان سېلىپ؛ ۋەتەن، مىللەتنىڭ شەرەپلىك ھەم قان ـ ياشلىق تارىخىي مۇساپىلىرىنى ۋاراقلاپ؛ يەنە تەگسىز خىياللارغا چۆكۈش بىلەن ئۆزۈمنىڭ روھىي دۇنياسىنى ئۇلۇغۋار ۋە پارلاق تۇستە بېزەپ؛ ئىجادىيەتتە يۇكسەك بىر پەللىگە يېتىش ئۈچۈن مەنىۋى ھازىرلىق كۆرگەن ئىدىم.

ئەنە شۇنداق رېئاللىقتىن ئايرىلغان، مەددىي ۋە ئوبيېكتىپ شەرت ـ شارائىتتىن، ئەمەلىي ئىمكانىيەتلەردىن مۇستەسنا ھالدا تۇزۇلگەن پىلانلار جەمئىيەتكە قەدەم قويۇشۇم بىلەن بىر ـ بىرلەپ بۇرنىغا يېيىشكە باشلىدى. «ئۆيدىكى بوداق بازارغا توغرا كەلمەپتۇ» دەپ، رېئاللىق ھەدىگەندە مەن بىلەن سىغىشالمىدى. مېنىڭ كىتابىي دۇنيايىم بىلەن رېئال دۇنيا

ئوتتۇرىسىدا غايەت زور ھاڭ پەيدا بولۇپ، مېنى تالاي سىناق ۋە ئىمتىھان، ھەتتا دۇئېل مەيدانلىرىغا ئېلىپ چىقتى. رېئاللىق بىلەن خىيال ئوتتۇرىسىدىكى كۆرەشتە مەن ھەرقانچە تىركەشكەن بولساممۇ، ئاستا ـ ئاستا رېئاللىق، ۋاقىت مەندىن غالىب كېلىپ، ئۆز تەشەببۇسكارلىقىمنى يوقىتىشقا باشلىدىم. رېئاللىق ھەقىقەتەن رەھىمسىز ئىدى. ئۇ مەندەك كۆڭۈلچەك، ساددا، ھېسسىياتچان، گول، باغرى يۇمشاق ۋە بىرنى بىر دەپ تۇرۇۋالىدىغان بىر ئادەمگە قىلچە رەھىم- شەپقەت قىلمىدى. مەن نېمىشقىمۇ بۇنداق ئاجىز، تەبىئىتى نازۇك، تۇز ۋە چۈرۈك بولۇپ يارىتىلغان بولغىيدىم؛ نېمىشقىمۇ ئاق كۆڭۈل، كەڭ قورساق، رەھىم ـ شەپقەتلىك، ئادىل، ئىنسانپەرۋەر، مۇرۇۋۋەتلىك بولۇشنى سۆزلەيدىغان كىتابلارغىلا بېرىلىپ، ئۇشبۇ دۇنيانىڭ نازـ كەرەشمىلىرىگە، ھىيلە ـ نەيرەڭلىرىگە ۋە تۇمەن خىل تاپان توزاقلىرىغا تاقابىل تۇرۇشنى ئۆگەتمىدىغان كىتابلارغا سەل قارىغان بولغىيدىم. مېنى يېتەكلىگەن ئۇستازلىرىم، مېنى ئۆزلىرى ياشاۋاتقان جەمئىيەتتىن خەۋەردار قىلىشنى خالىماي، قانداقتۇر پەرىشتىلەر ئالىمىنىڭ سىرلىق، يېقىملىق چۆچەكلەر دۇنياسىغا باشلاپ كىرىپ، ئۇ يەردە مېنى پەرىشتىلەر بىلەن بىرگە ھايات كەچۈرسۇن دېگەنمىكىنە، دەپ پىچىرلىدىم ئۆزـ ئۆزۈمگە. ئاھ! كىم ئاق كۆڭۈل، ناتىۋان، باش پاناھسىز، غېرىب ـ غۇرۋا، يالاڭتۆش، قوڭالتاق بولسا، ئاخىر بايلىققا، بەختكە، پادىشاھلىق سەلتەنەتكە مۇيەسسەر بولمىدىغان چۆچەكلەر دۇنياسى!

مەن چۆچەك ئىچىدىن چىقماندىن كېيىن، زامانىنىڭ خۇيـ پەيلىنى ئىگىلەشكە باشلىدىم. بىر مەزگىل قېرىشىپ، تىركىشىپ، نەپسىمنىڭ قىستىشى بىلەن ئاخىر كاۋاپمۇ كۆيمەيدىغان، زىخمۇ كۆيمەيدىغان بىر يولنى تاللىدىم. ئۇنى

بىردىنبىر ئاقىلانە يول دەپ پەتىۋا توقۇپ، ئۆز - ئۆزۈمنى پەردا زلاشقا ئورۇندۇم. ئىنسان نېمىگە كۆنمىگەن. شۇنداق قىلىپ مەنمۇ كۆنۈپ قالدىم. بۇ خۇددى دارۋىنىنىڭ «تەدرىجىي تەرەققىيات نەزەريىسى» دىكى تۈرلەرنىڭ كېلىپ چىقىشى ھەققىدىكى تەلىماتىنىڭ بىر مىسالى ئىدى. مەن تەدرىجىي تەرەققىياتىم جەريانىدا ماسلىشالمغىنىم ئۈچۈن ھايات قالدىم. بىراق، يېڭى بىر تۈر بولۇپ شەكىللەندىم. مېنىڭ ئۆز-ئۆزۈمدىن رازى بولماي، ئۆز- ئۆزۈمنى تۆۋەن كۆرۈپ ھەسرەت يۇتۇپ يۈرگىنىمنىڭ سەۋەبى، ئەنە شۇ ئەسلىدىكى ئۆزۈمنى يوقىتىپ قويغانلىقىم بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولسا كېرەك.

بىراق، ئۆزۈمنىڭ تەدرىجىي تەرەققىياتىم جەريانىدا، چۆچەكلىرىم ئىچىدىن چىقىپ، يېڭى بىر تۈر بولۇپ شەكىللەنگىنىمدىن مەن ھەقىقەتەن رازى بولمىدىم. چۈنكى، مەن ئەسلىي ئۆزۈمنى ياخشى كۆرەتتىم، ئۇنى سۆيەتتىم. ئۇنى ماڭا تەڭرى ئاتا قىلغان ئىدى. چۆچەكچى مومام، تەربىيىچىلىرىم ئۇنى ماڭا تونۇتقان ۋە مېنى چۆچەك ئىچىگە ئۇلار ئېلىپ كىرگەن ئىدى. ئەپسۇسكى، مەن يەنىلا كېيىنكى بىر تۈر بولۇپ قالدىم. سىلەر ئېيتىپ بېقىڭلارچۇ؟ ئەسلىدە مەن ئادەم بولغان بولسام، ھازىر مەن نېمە؟ ئەگەر مەن ھازىر رەسمىي ئادەم بولغان بولسام، ئۇ ھالدا بۇرۇن مەن نېمە ئىدىم؟...

شۇ تاپتا ئۆزۈمنى ئاختۇرۇپ چىقتىم. دەرۋەقە، مېنىڭ نەزىرىمدە ئەڭ سۆيۈملۈك، ئىنسان ئۈچۈن ئەڭ قەدىرلىك دەپ قارالغان نۇرغۇن نەرسىلەر مەندىن يىراقلاپ كېتىپتۇ. بۇ قىممەتلىك نەرسىلەرنى ماڭا تېخى بۇلغانمىغان مۇقەددەس ئانا تۇپراق، مۆجىزىلىك ئانا تەبىئەت ئاتا قىلغان ئىدى. ئۇ تەكلىماكانغا تۇتاش كەتكەن سەھرا- جاڭگاللىقلاردىن كۆكلەپ چىققان تەبىئىي، ساپ، شوخ، تېتىك، ئوچۇق- يورۇق مىجەز -

خاراكتېر ئىدى.

كېسەل قاپلىغان روھىي ھالىتىم بىلەن زەئىپ تېنىم، ئىچىش ۋە چېكىشتىن خۇنۇكلەشكەن چىرايىم ۋە ئۇمىد ئۇچقۇنلىرى بىلىنەر - بىلىنمەس شولا تاشلاپ تۇرغان كۆزلىرىم مېنىڭ ھايات ئىكەنلىكىمدىن دېرەك بېرىدۇ. مەن ھايات ئىكەنلىكىمنى خىرە - شىرە ھېس قىلىمەن. ئەمما، باشقىلارغا ئىسپاتلاپ بېرىشكە ئاجىزلىق قىلىمەن. مەن نېمە بولدۇم؟ مەن نېمىگە ئايلىنىپ قالدىم؟

مەن پەقەت شۇنىلا بىلىمەن: مەن بىر ئادەم. مەن بىر ئوقۇتقۇچى. ئالىي مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى. مېنىڭ ئالدىمدا ۋەتەنىڭ، مىللەتىنىڭ كەلگۈسى ھېسابلانغان ساناقسىز گەۋدىلەر، جۇپ - جۇپ قارا كۆزلەر. بۇ گەۋدىلەر كۈندىن - كۈنگە زورايماقتا. بۇ كۆزلەر تېخىمۇ نۇرلانماقتا يوق، بارغانسېرى خۇنۇكلەشمەكتە. مېنىڭ ئالدىمدا ۋەتەنىڭ، مىللەتىنىڭ شانلىق تارىخى؛ يۇلتۇزدەك چاقناپ تۇرغان باتۇر ئوغلانلارنىڭ بۇيۇك سېيماسى؛ مەرىپەت مەشئەللىرىنىڭ، ئۇلۇغ زاتلارنىڭ قەيسەر، ئىجادچان، ئۇمىدۋار پەرزەنتلىرى مۇجەسسەملەشكەن بىر تالاي كىتاب دۆۋىلىرى. ئۇلارنى چاك - توزان باسقان. چاشقانلار غاجاپ ھالىنى قويمىغان. مېنىڭ ئالدىمدا يەنە ئەقىل- پاراسەت، ھېكمەت ۋە نەسىھەت خەزىنىسى بولغان مول فولكلور مىراسلىرى. ئۇلارغا قەھرىمانلارنىڭ سەلتەنەتلىك ئىش- ئىزلىرى، پاراسەت ئەھلىنىڭ سەنئەتلىك كەشپىياتلىرى، ئاق كۆڭۈل كىشىلەرنىڭ پالاكەتلىرى بىلەن ئامەتلىرى، ۋاپا ۋە ساداقەتنىڭ ئۆچمەس مەدھىيىنامىسى، ئەقىلنى لال قىلىدىغان مۆجىزىلەر كانى، دانىشمەنلەرنىڭ ئۆگۈت - نەسىھەتلىرى خاتىرىلەنگەن. بىراق، مۇگدەك باسقان خۇنۇك كۆزلەر؛ غەمكىن، خارامۇش ۋە ھېچبىر ئىپادىسىز چىرايلار؛ بىپەرۋا، سوغۇق

نەزەرلەر؛ ھەرتەرەپكە قىيسايغان گەۋدىلەر ھەر دائىم مېنىڭ تەشەببۇسكارلىقىمغا، قىزغىنلىقىمغا زەربە بېرىپ، مېنى بازىرى كاساتلاشقان بىر ئەخمەق مەددادھقا ئوخشىتىپ قويىدۇ. ئېغىر ئۇھ تارتىمەن. ئارىلاپ ـ ئارىلاپ تاشلانغان سوئاللار، ئاندا ـ ساندا شولا چاچىدىغان تەپەككۇر ئۇچقۇنلىرى مېنى ئاجايىپ روھلاندۇرۇپمۇ قويىدۇ. مەن ئەنە شۇ روھلىنىشىنىڭ بەرىكىتى بىلەن جېنىمغا جان، غەيرىتىمگە غەيرەت قوشۇپ ئۆز خىزمىتىمگە بەند بولىمەن.

مەن خىزمەتكە چىققاندىن بۇيان، بارلىقىمنى ئوقۇتۇشقا ئاتىدىم. يارامسلىق كىشىلەرنى تەربىيىلەش، خەلقىمنى ئاقارتىش، ئۇلاردىكى ئىتتىپاقسىزلىق، چۈشكۈن، بىپەرۋا، قالاق ھالەتنى ئۆزگەرتىش ئۈچۈن دەرسخانا مۇنبىرىدىن پايدىلىنىپ، بىر ئۆمۈر كۆرەش قىلىشنى ئۆزۈمگە ئەڭ ئالىي غايە قىلىپ تاللىۋالدىم. مەن مۇشۇنىڭ ئۈچۈن كۆپ تىرىشتىم. ۋاقتىمنى، زېھنىمنى مۇشۇ يولدا سەرپ قىلدىم. ھېلىھەم شۇ يولدا تەر تۆكۈپ كېتىۋاتىمەن. ئەپسۇس، يەنە ئەپسۇس، مەن قىلغان ئىشلىرىمدىن زادىلا قانائەت ھاسىل قىلالمىدىم. مەقسەت دوقمۇشى كۆزۈمگە كۆرۈنمەي تۇرۇپلا، كونا رەقىبىم بىلەن تار يولدا ئۇچرىشىپ قالدىم، يەنى جاھىل مىجەزىم تۈپەيلى رېئاللىق بىلەن يەنە تىركىشىپ قالدىم. شۇنىڭ بىلەن كۆزلىگەن مەنزىلىمدىن يىراقلىشىپ كېتىۋاتقاندەك، مەنمۇ ئالدىمغا ماڭماي، ئەكسىچە كەينىمگە كېتىۋاتقاندەك ھېسسىياتقا كېلىپ قالدىم. مەن زادى ئالدىمغا قاراپ مېڭىۋاتامدىمەن ياكى كەينىمگە قاراپ كېتىۋاتامدىمەن؟ مانا بۇ، يېقىنقى يىللاردىن بۇيان مېنى قىينىۋاتقان بىر سوئال بولۇپ قالدى.

شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئوقۇشقا مۇيەسسەر بولغان «موسكۋا خىيالىلىرى» سەرلەۋھىلىك ماقالە ماڭا ئەنە شۇ قىيىن

سوئالغا جاۋاب بېرىش ئۈچۈن يېزىلغاندەكلا تۇيۇلدى. مەن ئۇنىڭدىن شۇنى چۈشىنىۋالدىمكى، مەن ھېچنېمە بولماپتىمەن. مەن يەنە چۆچەك ئىچىگە كىرىپ قاپتىمەن. چۆچەك بىلەن كۆز ئالدىمدىكى بۇ دۇنيا ئوتتۇرىسىدا ئەسلىدە ھېچقانداق زىتلىق، قارىمۇقارشىلىق ۋەياكى ئۇزۇن مۇساپە يوق ئىكەن، ھەتتا بۇ ئىككى دۇنيا قوشۇلۇپ كەتكەن ئىكەن. مېنىڭ ئۆز بۇرچۇمنى تونۇپ يەتكىنىم چۆچەككە ئايلانغىنىم، ئويغاق يۈرگىنىم چۆچەككە كىرگىنىم؛ ئۆزۈمنى يوقىتىپ قويغىنىم ياكى ئۇخلاپ ياتقىنىم بولسا، بۇ دۇنياغا قايتا كېلىشكە تەييارلانغىنىم ئىكەن.

چۆچەك مېنىڭ ماكانىم. چۆچەك خىياللار دۇنياسى. مەن چۆچەك ئىچىدە تۇرۇپ خىياللار كۆكىدە سەير ئېتىمەن. ئېزگۈ خىياللار مارجان بولۇپ بوينۇمغا ئېسىلغان. مارجانغا ئايلانغان خىياللار تىزمىسىغا شۇنداق بىر يېپ ئۆنكۈزۈلگەنكى، تارىخ — ئۇ ئەڭ ئادىل سوتچى. تارىخ ھەممىنى يازىتىدۇ (ھەتتا ئادەم تارىخنى ئەمەس، تارىخ ئادەمنى يازىتىدۇ دېيىش ئەقىلگە تېخىمۇ مۇۋاپىقتەك قىلىدۇ)، ھەممىنى يوق قىلالايدۇ. تارىخ دېگەن بارلىق بىلەن يوقلۇق ئوتتۇرىسىدىكى بىر ئۇزۇن مۇساپە. سەندىكى روھنىمۇ تارىخ يازىتىدۇ، يەنە تارىخ ئۆزى يوق قىلىدۇ. سەندىكى ئومىدمۇ تارىخنىڭ ئاپىرىدىسى، ئۇنى ھەم تارىخ يوقىتۇېتەلەيدۇ. سېنىڭ تىرىشچانلىقلىرىڭنىمۇ تارىخ پەيدا قىلغان، يەنە تارىخ يوق قىلىدۇ. دېمەك، تارىخ ئەنە شۇنداق ھايات بىلەن ماماتنى، پەيدا بولۇش بىلەن يوقلىشنى بىر-بىرىگە چېتىپ، ئۇنىڭدىن زەنجىرسىمان چۆچەك توقۇيدىغان ماھىر چۆچەكچى.

ماركسىزمچىلارنىڭ قارىشىچە، شۇ قەدەر قۇدرەتلىك، ھەممىگە قادىر بولغان تارىخنى ئادەم يازىتىدۇ. تارىخ يازىتالىغان ئادەملەرلا تارىختىن كۆتكىنىگە ئېرىشەلەيدۇ. تارىخ يازىتىشقا

قادىر بولالمىغان ئادەملەر بولسا، تارىختىن بىرەرنەرسە كۆتۈشكە ھەقلىق بولالمايلا قالماستىن، ئەكسىچە ئۇلار تارىخنىڭ ئويۇنچۇقىغا ئايلىنىپ مەسخىرە قىلىنىدۇ.

خىياللار تىزمىسىغا ئۆتكۈزۈلگەن يىپىنىڭ بىر ئۇچى شۇنىڭغا تۇتاشقانكى، ۋەتەن سېپىنىڭ مەۋجۇتلۇقۇك. ۋەتەن سېپىنىڭ شان ـ شۆھرىتىڭ. ۋەتىنىڭ تەل ھەممەڭ تەل. ھەممە مۇھەببەتنىڭ ئانىسى، ئاپىرىدىگاھى ـــ ۋەتەن. ۋەتەن سېپىنىڭ مۇھەببىتىڭ. ۋەتەن سۆيسەڭ سەندە مۇھەببەت توغۇلىدۇ. ۋەتەن ئۈچۈن ئۆلسەڭ سېپىنىڭ مۇھەببىتىڭ ۋەسلىگە يېتىدۇ... يېنىدىكى يارىنى سۆيەلمىگەن، ئۇنىڭغا ھەقىقىي كۆيەلمىگەن، ئۇنىڭ ئۈچۈن ئۆلەلمىگەن ئادەم ئۈچۈن ھەسرەت يۇتۇش تەبىئىي ئەھۋال ئەمەسمۇ؟

مېنىڭ خىيالىمنىڭ يەنە بىر ئۇچى شۇنىڭغا باغلانغانكى، مىللەت بىر خىل ئورتاق روھ ۋە ئورتاق تەقدىرنىڭ قوشۇلمىسى. ئۇ ئاشۇ ئورتاقلىقتىن، ئاشۇ قۇشۇلمىدىن ھاياتىي كۈچكە ئېرىشىدۇ. قان ـ قېرىنداشلىقتىن ياشىرىدۇ. بىراق، «مىللەت» ئۇقۇمىغا قارىغاندا، «ئىنسان» ئۇقۇمى مەڭگۈلۈك كاتېگورىيە. شۇڭا، مىللەتپەرۋەرلىكنىڭ ياخشى پەزىلەت بولۇش- بولماسلىقى نىسپىي بولىدۇ. ئۇنىڭ ھەرقاچان ئالىيجانابلىق بولۇۋېرىشى ناتايىن. ئەمما، ئىنسانپەرۋەرلىكنىڭ ياخشى پەزىلەت بولۇشى بولسا مۇتلەق بولىدۇ. شۇڭا، ئۇ مەڭگۈ ئالىيجانابلىققا ۋەكىللىك قىلالايدۇ. مۇشۇ مەنىدىن مىللەتپەرۋەرلىككە قارىغاندا ئىنسانپەرۋەرلىك تېخىمۇ ئۇلۇغۋار قىممەتكە ئىگە. ئەمما، يۇرتنى سۆيۈش بىلەن ۋەتەننى سۆيۈش قارىمۇقارشى بولمىغىنىدەك، ئۆز نۆۋىتىدە مىللەتپەرۋەرلىك بىلەن ئىنسانپەرۋەرلىك قارىمۇقارشى نەرسە ئەمەس، پەقەت بىر- بىرىنى تولۇقلاش خاراكتېرىگە ئىگە بولسىلا.

مىللەتپەرۋەرلىكنىڭ مۇتلەق ھالدا ئالىيجاناب پەزىلەت بولالماسلىقىدىكى سەۋەب شۇكى، مىللەتپەرۋەرلىك، بولۇپمۇ چېكىدىن ئاشقان مىللەتپەرۋەرلىك(ئادەتتە مىللەتچىلىك دەپىلىدۇ) كۆپىنچە دۇشمەنلىكنى، قارشىلىقنى، ئۇرۇشنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. 2- دۇنيا ئۇرۇشى قالدۇرۇپ كەتكەن، ئىنسان بالىلىرىنىڭ مەڭگۈ ئېسىدىن چىقمايدىغان تارىخي ساۋاقلار بۇنىڭغا جاۋاب بېرىدۇ. ھەممىزگە ئايانكى، نېمىس مىللىتى گېتلېر قاتارلىق بەزى مىللەتچىلەر تەرىپىدىن ئەسەبىيلەشتۈرۈلگەن مىللەتپەرۋەرلىكى(مىللەتچىلىكى) ئۈچۈن قانچىلىك بەدەل تۆلىدى؟ مىللەتپەرۋەرلىك بايرىقىنى كۆتۈرۈۋېلىپ نېمىس خەلقىنىڭ داھىيسى بولۇۋالغان، ئەمەلىيەتتە دۇنيانىڭ خوجىسى بولۇش چۈشىنى چۈشىگەن ئەشەددي مىللەتچى گېتلېرنىڭ تەقدىرى قانداق بولدى؟ بۇنىڭغا «موسكۋا خىيالىلىرى» ناملىق ماقالە جاۋاب بېرىدۇ.

ئىنسانپەرۋەرلىكنىڭ مىللەتپەرۋەرلىكتىن ئۈستۈن تۇرالىشىدىكى سەۋەب شۇكى، ئىنسانپەرۋەرلىك دۇنيانى قۇتقۇزالايدۇ. ئۇنىڭ نەتىجىسى ھەرقاچان دوستلۇق، مۇھەببەت، غەلىبە - نۇسرەتتىن ئىبارەت. چۈنكى، ئىنسانپەرۋەرلىك دوستلۇقنى پەيدا قىلىدۇ. دۇنيانىڭ گۈزەللىكى، قىيامەتنىڭ كېچىكىپ كېلىشى دوستلۇق بىلەن ئەمەلگە ئاشىدۇ. ئۇ يەنە ماكان، زامانىنىڭ چەكلىمىسىگە ئۇچرىمايدۇ. ئۇ، دۇنيانىڭ تۈۋرۈكى. مۇھەببەتنىڭ يىلتىزى. شۇڭا، ئۇ بار يەردە مۇھەببەت ھەرقاچان بىخ سۈرۈشتىن، چېچەكلەپ مېۋە بېرىشتىن توختاپ قالمايدۇ. ئىنساننىڭ ئۇلۇغلۇقى ئۇنىڭدا مۇھەببەت بولغانلىقى ئۈچۈنلا ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ مۇھەببىتىنىڭ مۇقەددەسلىكىدە. بۇنداق مۇقەددەس مۇھەببەت ئەنە شۇ ئىنسانپەرۋەرلىكنى يىلتىز قىلغان. نەۋاينىڭ قەلبىدىكى پەرھادنىڭ مۇھەببىتى

گېپىمىزنىڭ ھەقىقىتىگە گۇۋاھلىق بېرىدۇ. ئەينى ۋاقىتتا، سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى بارلىق مىللەتلەرنى بىر فرونتقا توپلىغان نېمە؟ ھەتتا دۇنيانىڭ قارىمۇقارشى ئىككى قۇتۇپىدا بىر - بىرىگە قورال تەڭلىشىپ تۇرغان سابىق سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن ئامېرىكىنى ئىتتىپاقداشلارغا ئايلاندۇرغان نېمە؟ سىز بۇ سوئاللارغىمۇ «موسكۋا خىيالىرى» دىن جاۋاب تاپالايسىز.

مەن ئۆزۈمدىن چىقىپ، ئۆزۈمگە قايتىپ كەلگۈچە يەنى چۆچەكتىن چىقىپ، چۆچەككە كىرگۈچە بولغان جەريانىدا تارىخ، ۋەتەن، مىللەت، ئىنسان توغرىسىدا كۆپ نەرسىنى بىلىۋالدىم. بۇلار چۆچەك دۇنياسى، ياق، مۇشۇ رېئال دۇنيا ماڭا ئاتا قىلغان نەرسىلەر.

مۇشۇ تاپتا چۆچەكتىن چىقىپ ئۆزۈمگە، غەپلەتكە پاتقان ئۆزۈمگە نەزەر سالدىم. شۇنى خىجىلچىلىق ئىچىدە ھېس قىلدىمكى، مەن ئۆزۈمنى گۈزەل كېلەچەككە ئاتىدىم، مىللىي مائارىپقا بېغىشلىدىم، ئەۋلادلار يۈكىنى ۋىجدانىي بۇرچ بىلدىم دېسەم يەنىلا يالغان گەپ قىلغان بولىدىكەنمەن، يۈزۈم چىمىلدايدىكەن. ئېتىراپ قىلىشىم كېرەككى، يۈقىرىقى سەپسەتىلىرىمنىڭ مەنچىلىكمۇ بولالمىغان يارامسىزلارغا ئۆزۈمنى سېلىشتۇرۇپ ، ئىلگىرىلەش يولۇمنى شۇكرىلەردىن ياسالغان بىر چوڭ تام بىلەن توسۇپ، جان بېقىشنىڭلا كويىدا يۈرگەنلىكىمنى ئاقلىشىمغا بىر دەستەك بولۇپ بەرگەنلىكى راست. چۈنكى، مېنىڭ مۇشۇ كۈنلەردە بەكرەك كۆڭۈل بۆلىدىغىنىم — بار ئاماللار بىلەن ھازىرقى خىزمەت ئورنۇمنى ساقلاپ قېلىش، تاماق يەپ ئادەتلەنگەن قازىنىمنى چېقىپ قويماسلىقتىن ئىبارەت، ھەتتا ئاشۇ ئېھتىياجىم ئۈچۈن ئۆز غۇرۇرۇمنى بەدەل قىلسامۇ مەيلى. مانا بۇ ئوقۇتقۇچى ئاتالغان، ئالىيجانابقا قىياپەتتە ھۆرمەت تەمە قىلىپ يۈرگەن ماڭا

ئوخشاشلارنىڭ راست گېپى. بىراق، مەن بۇ يەردە دېيىشكە پېتىنغان بۇنداق راست گەپلەر ساختىپەزلىكنى غالىب ئورۇنغا چىقارغان بىر زاماندا، پەقەت بىزنىڭ ئىچىمىزدىلا تۇرۇشى كېرەك ئىدىكى، ئاشكارىلاشقا بولمايتتى. ساختا، يالغان، كۆپتۈرمە گەپلەر بولسا دائىم تەكرارلىنىپ، شۇئار قىلىپ توۋلىنىپ تۇرۇشى كېرەك ئىدىكى، ئۇنىڭغا تىلىمىزنىڭ ئۇچىدىنلا ئورۇن بېرىشىمىز لازىم ئىدى. مانا بۇ مېنى چۆچەك دۇنياسىغا ئىنتىزار قىلغان، ئادەمنى چۆچەك ئىچىگە كىرىپ كېتىشكە قىستايدىغان نەرسە. ئەپسۇس، بۇ مۇمكىنمۇ؟...

هاسىل كالام، مېنىڭ مۇشۇ يازمىلىرىم كىشىلەرگە شۇنداق بىر هەقىقەتنى كىچىككىنە ساۋاق بەرسە ئەجەب ئەمەسكى، ئىنسان پىكىرسىز ياشىيالمايدۇ. مەيلى ئۆزى ئۈچۈن بولسۇن ياكى باشقىلار ئۈچۈن بولسۇن، تەپەككۇر قىلسىلا ئۇ هاياتلىقنىڭ بىر قىسمى ئۈستىدە ئويلانغان، باش قاتتۇرغان بولىدۇ. مانا مۇشۇنىڭ ئۆزى بۇ دۇنياغا، ئۆزىگە كۆڭۈل بۆلگەنلىك بولىدۇ. هەقىقەتنىڭ بارلىقىغا ئىشەنگەنلىك ۋە ئۇنى تېپىشقا ئۇرۇنغانلىق بولىدۇ. ئىنسانىنىڭ ماهىيىتى هەم قەدىرلەشكە تېگىشلىك سۆيۈملۈك خىسلەتلىرىنىڭ بىرى ئەنە شۇ. باشقىسىنى قويۇپ تۇرايلى، هازىرقى كۈندە كىشىلەردىن بىز ئۈمىد قىلغۇدەك ئۇنىڭدىنمۇ ئوشۇق نەرسە تېپىلارمۇ؟ گېپىمنى ئابدۇقادىر جالالىدىنىنىڭ مۇنۇ سۆزى بىلەن ئاخىرلاشتۇراي:

«تارىخ ئىنكاسسىز ئادەملەرنىڭ سەھنىگە چىقىپ قېلىشى تۇپەيلى ئاقىلانە ئاگاهلاندۇرۇشلاردىن قۇرۇق قالىدۇ.»

1999- يىل، قەشقەر

قانۇنتى سۇنغان دۇنيا

ھەرقانداق بىر ئادەم ئۆچۈن ئۆزىنى بىلىش، ئۆز سالاھىيىتىگە مۇناسىپ ئىشنى قىلىش — ئۆز - ئۆزىگە يۇز كېلەلەيدىغان بولۇشنىڭ دەسلەپكى قەدىمى. مەن ئۆزۈمنى ئالسام، مەن ئالدى بىلەن بىر ئىنسان. شۇڭا، ھەرقاچان ئۆزۈمنىڭ ئىنسان ئىكەنلىكىمنى ئۇنتۇپ قالماسلىقىم، ئىنسانلىق سۈپىتىمگە ماس بولغان ياشاش يولىنى تاللىشىم شەرت. ئۇنىڭدىن قالسا مەن بىر ئەركىشى. شۇڭا، مەن مەيلى جەمئىيەتتە بولسۇن، مەيلى ئائىلىدە بولسۇن ئەرلىك بۇرچۇمنى ئاقلاپ، ئەرلىك مەسئۇلىيىتىمنى ئادا قىلىشىم زۆرۈر. ئىجتىمائي قاتلام نۇقتىسىدىن ئېيتقاندا، مەن بىر زىيالي. شۇنداق بولغانلىقىم ئۈچۈن، ئۆزۈمنىڭ كىم ئىكەنلىكىمنى تېخىمۇ ئوبدانراق بىلىشىم لازىم. مەن يەنە ئۆزۈمنىڭ ئىجتىمائي، كەسپي سالاھىيىتىمدىن ئېيتقاندا بىر ئوقۇتقۇچى. يەنە كېلىپ بىر ئالي مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى. شۇنداق بولغانلىقىم ئۈچۈن، ئۆزۈمنىڭ نېمە ئىش قىلىدىغان ئادەم ئىكەنلىكىمنى ھەممىدىن ياخشى بىلىشىم كېرەك. ئۇشبۇ كەسپي سالاھىيىتىمنىڭ ئۆزىلا مېنىڭ نېمە ئىش قىلىشىم كېرەكلىكىنى ئۇقتۇرۇپ بېرىدۇ. مېنىڭچە ھەربىر ئادەم ئەنە شۇنداق مەن كىم، مەن نېمە ئىش قىلىدىغان ئادەم، دېگەن سوئالنى ئۆزىگە قويۇپ، ئۇنىڭغا توغرا، مۇپەسسەل جاۋاب

تېپىشقا ئىنتىلىشى كېرەك.

ئىنسانىنىڭ ئاڭ جەھەتتىكى ئويغىنىشىنى ئۆزىدىن چىقىپ ئۆزىگە قايتىش جەريانى دېيىشكە بولىدۇ. بۇنداق ئۆزىدىن چىقىپ ئۆزىگە قايتىش جەريانى ئۇنداق ئاددىي جەريان ئەمەس. ئۇ بىر جاپالىق مەنىۋى مۇساپە. بۇنداق جاپالىق مەنىۋى مۇساپىنى تاماملاش ھەممىلا كىشىگە نېسىپ بولۇۋەرمەيدۇ. ئاۋام خەلقىنىڭ چەكسىز ئەقىل - پاراسىتى جۇغلانمىسىدىن باراقسانلاشقان سەنئەت گۈلزارلىقىدا پىشىپ يېتىلىپ، چىن مۇھەببەت، ۋاپا تىمسالىلىرىغا ئايلانغان جاھانشۇمۇل ئاشىقلار ئۆز دىلدارىنى چۈشىدە ياكى «جاھاننەما ئەينىكى»دە كۆرۈپ، تاكى ئۇنىڭ ۋەسلى دىدارىغا مۇلاقات بولغۇچە بولغان جەريان قانچىلىك مۇشكۈل، ئەگرى - توقاي، سىر - ئەسرارغا تولغان بولسا، بىر ئادەمنىڭ ئۆزىنى بىلگۈدەك دەرىجىدە روھىي كامالەت تېپىش جەريانىنى، مۇنداقچە قىلغاندا، ئۆزىدىن چىقىپ ئۆزلۈككە يەتكۈچە بولغان جەريانىنى شۇنىڭغا قىياس قىلىش مۇمكىن.

ۋەھالەنكى، ئۆزىگە ئىچكىرىلەپ كىرگەن ئادەم ئوتقا كىرگەنگە ئوخشايدۇ. ئادەمنىڭ لېيى شورلۇق(تۇزلۇق) سۇ، كۆز يېشى ياكى بولمىسا تەردىن يۇغۇرۇلغان بولسا كېرەك، ئۇ ئۆزىنى ئۆزى چۈشەنگەنسېرى، ئۆزىنى ئۆزى تېتىغانسېرى ئازابقا مۇپتىلا بولىدۇ.

مەن ئۆزۈمگە ھارماي تەلەپ قويۇپ ، ئۈمىد شامىنى يورۇتۇپ، ئەمدىلەتىن مېڭىشنى ئۆگەنگەن بوۋاقتەك كالامپاي قەدەملىرىمنى دەۋر يولىغا توغرىلاپ، ئاۋۋالقىلار ياققان ئىلىم-مەرىپەت گۈلخانلىرىغا چاۋار - چاتقال تاشلاپ يۈرگەن خاسىيەتلىك دەملەردە، كۆزۈم يەنە ھەرەك - سەرەك نابابلارغا چۈشۈپ قالىدۇ. بۇ خىل غەلىتە ھادىسىلەر مېنى

ئويلاندۇرىدۇ. بەزىسى يۇرىكىمنى ئۆرتەيدۇ. بەزىسى ئەقلىمنى لال قىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن مەن ئۆزخىزمىتىمنىڭ مەقسىتى بولغان ئوقۇغۇچىلىرىمغىمۇ تەلەپ قويۇپ ھارمايمەن. بىراق، ئەپسۇسلىنارلىقى شۇكى، كۆز ئالدىمدىكى مەن ئۈمىد كۈتكەن چىرايلىق، كېلىشكەن جۇپ - جۇپ قارا كۆزلەر مېنى بىرنى سۆيۈندۇرۇپ مىڭنى ئېچىندۇرىدۇ. مېنىڭچە، بۇنىڭ مۇھىم ئىچكى سەۋەبلىرىدىن بىرى شۇكى، ئۇلارنىڭ كۆپىنچىسى ئۆزلىرىنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى بىلمەيدۇ. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئوقۇغۇچى ئىكەنلىكىنى شەكلەن بىلسىمۇ، مەنەن تونۇمايدۇ. ئۇلارنىڭ مەن ئوقۇغۇچى دېگىنى ھەرگىز ئۆزىنى بىلگىنىگە باراۋەر ئەمەس. شۇنداق تۇرغان يەردە ئۆزلىرىنىڭ باشقا سالاھىيىتىنى خىيالىغا كەلتۈرسۇنمۇ؟ ئەنە شۇنداق ئاتا-ئانىسىنىڭ ھېسابسىز جەبىر - جاپاسى، كۆز يېشى، قان - تەرى بەدىلىگە ئاران تەستە ئوقۇش پۈرسىتىگە ئېرىشكەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئۆز سالاھىيىتىگە ماس كەلمەيدىغان ناباب ئىشلارنى قىلىپ، ئۆزىنى بىلمەي يۈرۈشلىرى مېنى ئازابلايدۇ. ئۇلار ھەقمەتەن ئۆزلىرىنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى، نېمە ئىش قىلىشى كېرەكلىكىنى چىندىن بىلمەيدۇ. ئەگەر ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئوقۇغۇچى ئىكەنلىكىنى، ئاتا - ئانىلارنىڭ، دەۋرنىڭ، ئۆز مىللىتىنىڭ ئۇلاردىن نېمىنى تەلەپ قىلىدىغانلىقىنى بىلگەن بولسا ئىدى، ئۇلارمۇ ئازابلىنىشنى ۋە ئۆز - ئۆزىدىن نومۇس قىلىشنى بىلگەن بولاتتى.

مېنىڭ ۋىجدانىمنى ئازابلايدىغان نەرسە شۇكى، بۇنداق نالايىق، نامۇناسىپ ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى يىلدىن-يىلغا كۆپىيىۋاتقان شارائىتتا، خۇددى ئۆز مەسئۇلىيىتىمنى ئادا قىلالمايۋاتقاندەك، ئۆز سالاھىيىتىمگە، ئۆز - ئۆزۈمگە، شۇنداقلا ۋەتەن، خەلققە يۈز كېلەلمەيدىغاندەك بىر خىل شەرمەندە روھىي

هالەت مېنى قىينايدۇ، ھەتتا جەمئىيەتتە يۇز بېرىۋاتقان يامان ئىشلارمۇ مېنىڭ سەۋەنلىكىمدىن بولۇۋاتقاندەك، مېنىڭ لاياقەتسىزلىكىمدىن كېلىپ چىققان ئاقىۋەتتەك، ھەممىگە مەن جاۋابكاردەك تۇيغۇغا كېلىپ قالىمەن. ھېچبولمىغاندا بىر كىشىلىك مەسئۇلىيىتىم بارغۇدەپ ئويلايمەن. مەن ھەرقانچە ئۆزۈمنى ئاقلاشقا، مەسىلىنى ئۇنىڭغا - بۇنىڭغا ئىتتىرىپ ئۆزۈمنى يەڭگىللىتىشكە تىرىشىپ كۆرسەمموۇ، مەسئۇلىيەتنى ئالدى بىلەن ئۆز ئۈستۈمگە ئېلىش ئېڭىم يەنىلا غالىب كېلىدۇ. مەن ۋە ماڭا ئوخشاش تەلىم - تەربىيە خىزمىتىگە ئۆزىنى بېغىشلىغان باغۋەنلەرنىڭ قېتىرقىنىپ بەرگەن پەن - مەدەنىيەت بىلىملىرى، سىڭدۈرگەن ئەجىر - مېھنىتى، زېرىكمەي قىلغان پەند - نەسىھەتلىرى؛ مەكتەپنىڭ ھەربىر ئوقۇتۇش ھالقىلىرىدا داۋاملىق ئىشلىنىپ تۇرىدىغان ئىدىيىۋى، سىياسىي خىزمەتلەر بەزى ئوقۇغۇچىلاردا ئازراق بولسىمۇ بىرەر بۇرۇلۇش ھاسىل قىلالمايۋاتقانلىقىغا ئەقلىم ھەيران. بىز ئوقۇتقۇچىلار راستىنلا ئۆز خىزمىتىمىزنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمايۋاتمىزمۇ ياكى باشقا سەۋەبلەر ئاساسىي ئورۇندا تۇرامدۇ؟ بۇ بىر مۇرەككەپ مەسىلە. ئاختۇرۇپ كەلسەك، بۇنىڭ سەۋەبلىرى ئوقۇتقۇچىلاردىنمۇ، جەمئىيەتتىنمۇ، مائارىپ تۈزۈلمىسى ۋە باشقۇرۇش ئۇسۇلى قاتارلىقلاردىنمۇ تېپىلىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە ئوقۇتقۇچى ئامىلى ئىنتايىن مۇھىم ئورۇندا تۇرىدۇ. مۇشۇنداق ئەھۋالدا، ئۆزۈمنىڭ ئوقۇتقۇچىلىقىمنى بىلىپ تۇرۇۋقىلۇق ئۆز- ئۆزۈمدىن پەخىرلىنىپ بېرەرۋا يۇرۇۋېرىشىم مۇمكىنمۇ؟

بىز مەكتەپلىرىمىزدىكى بۇنداق ناچار ھالەتلەرگە تۈرلۈك باھانە - سەۋەبلەرنى كۆرسىتىپ كەلدۇق ۋە جەمئىيەتكە دۆڭگىدۇق. تەقسىماتتىكى نائادىل قىلمىشلارغا باغلىدۇق.

ئوقۇتقۇچىلارنى خاتىرجەمسىزلەندۈرۈۋاتقان مەسىلىلەردىن ئىزدىدۇق. ئىشقىلىپ، تۇرلۇك ئوبيېكتىپ ۋە سۇبيېكتىپ ئامىللارنى سەۋەب قىلىپ كۆرسەتتۇق. دەرۋەقە، يۇقىرىقى ئامىللارنىڭمۇ تەسىرى بار. بىراق، مائارىپ سۇپىتىگە تەسىر كۆرسىتىۋاتقان يۇقىرىقى ئامىللار تاسادىپىي مەيدانغا چىققانمۇ؟ ئەگەر بىز ئۇلارنى رېئال مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇۋاتقان ئىجتىمائىي مەسىلىلەر بىلەن بىرلەشتۇرۇپ قارىساق، ئاشۇ مەسىلىلەرنىڭ ئىجتىمائىيلىشىپ مەكتەپلەرگىچە كېڭىيىپ بېرىشىغا ئىلگىرىكى چولتا، يېتەرسىز ياكى بىرتەرەپلىمە بولغان مائارىپنىڭ قىلچە ئالاقىسى يوقمۇ؟ مائارىپنىڭ مەھسۇلى بولغان جەمئىيەتنىڭ، جەمئىيەتنىڭ ۋە مىللەتنىڭ يېتەكلەپ ماڭغۇچى زىيالىي، ئوقۇتقۇچى، رەھبىرىي كادىر دېگەنلەرنىڭ قىلچە جاۋابكارلىقى يوقمۇ؟ مەن شۇنداق قارايمەنكى، يۇقىرىقى مەسىلىلەر ئۈستىدە مۇھاكىمە يۈرگۈزگەندە سەۋەبنى ئالدى بىلەن ئۆز - ئۆزىمىزدىن ئىزدىشىمىز كېرەك. بۇنىڭدا ئوقۇتقۇچىلارنىڭ لاياقەتسىزلىكى ۋە بۇ لاياقەتسىزلىكنى كەلتۈرۈپ چىقارغان ئىجتىمائىي ئارقا كۆرۈنۈش، مائارىپ ئىسلاھاتىنىڭ مائارىپنىڭ قانۇنىيىتى بويىچە ئەمەس، بەلكى ئىقتىسادىي قانۇنىيەت بويىچە ئېلىپ بېرىلغانلىقى، ئوقۇتۇش ئۈسۇلىنىڭ ئىلمىي بولمىغانلىقى، باشقۇرۇش تۈزۈلمىسىنىڭ مۇۋاپىق ئەمەسلىكى، مائارىپقا مەبلەغ سېلىش ئېڭىمىزنىڭ يېتىلمىگەنلىكى قاتارلىق ئامىللارنى كۆپرەك تىلغا ئېلىش
زورور.

مائارىپتىكى يېتەرسىزلىك دېگىنىمىزدە، مەسىلىنىڭ مۇھىم بىر تەرىپى شۇ يەردىكى، بىزدە ئەنئەنىۋى ئەخلاق، كىشىلىك ساپا قاتارلىق ئامىللار مۇھىم نىشان قىلىنغان گۇمانىتارلىق مائارىپى دېگەندەك چىڭ تۇتۇلمىغان.

گۇمانىتارلىق مائارىپى دېگىنىمىز ـــ ئادەمنىڭ ھوقۇقى، قەدىر-قىممىتى، بۇرچى قاتارلىقلارنى تونۇشنى، شۇ ئاساستا ئىنسانىنىڭ ئالىي مەنىۋى خىسلەتلىرىنى تاكامۇللاشتۇرۇشنى مەقسەت قىلغان، ئىنسانىنى پاكلىققا ۋە ئەسلىي تەبىئىتى بولغان ئۇلۇغۋارلىققا يېتەكلەيدىغان مائارىپتۇر. ئۇ ئىنسانپەرۋەرلىكنى ئالدىنقى ئورۇنغا قويغان بولىدۇ. ئۇ بىلىم ئىگىلىتىشنى، ئىقتىدار يېتىلدۈرۈشنى، تېخنىكا يۇكسەلدۈرۈشنى، شۇ ئارقىلىق ماددىي بايلىق يارىتىشنى مەقسەت قىلغان پەننىي مائارىپ بىلەن بىر - بىرىنى ئىلگىرى سۈرۈش، ئۆزئارا تولۇقلاش مۇناسىۋىتىگە ئىگە. ئىنسانىنىڭ يۇكسەكلىككە كۆتۈرۈلۈشىنى ۋە ئىنسانىيەت جەمئىيىتىنىڭ تەرەققىياتىنى بىر قۇشنىڭ يۇقىرى ئۆرلەپ ئۇچۇشىغا ئوخشاتساق، پەننىي مائارىپ ئۇنىڭ بىر قانىتى بولسا، گۇمانىتار مائارىپ ئۇنىڭ يەنە بىر قانىتىدۇر. مائارىپنى بىر پۈتۈن گەۋدە دەپ قارىساق، گۇمانىتار مائارىپ ئۇنىڭ ئۇلىدۇر. مائارىپنى بىر جانلىق ئورگانىزم دەپ قارىساق، گۇمانىتار مائارىپ ئۇنىڭ جېنى، روھىدۇر.

ئىنسانىيەت تارىخىدا ئەڭ دەسلەپ يولغا قويۇلغان دىنىي خاراكتېردىكى مائارىپ ئەنە شۇنداق گۇمانىتار مەزمۇنلارنى ئىلاھىيەت تەلىماتى بىلەن بىرلەشتۈرۈپ ئېلىپ بارغان. پەننىي مائارىپ گۇمانىتار مائارىپ زېمىنىدا ئۇندۇرمە ھالەتتىن تەدرىجىي ئۆسۈپ زورايغان. ئوتتۇرا ئەسىردىكى فېئودالىزم جاھالىتىنىڭ كۈشەندىسى سۈپىتىدە مەيدانغا كەلگەن گۇمانىستىك پىكىر ئېقىمى دىنىي ئىلاھىيەت تونىغا ۋە مىستىك پەردىلەرگە ئورالغان مەدرىسە مائارىپىنى ھەقىقىي ھالدىكى گۇمانىتارلىق مائارىپى دەرىجىسىگە كۆتۈرۈپ، زور تەرەققىياتلارغا ئىگە قىلدى. پەننىي مائارىپ گۇمانىتار مائارىپىنى دىنىنىڭ ئاسارىتىدىن ئازاد قىلدى. گۇمانىتار مائارىپ بولسا پەننىي

مائارىپنى يەنىمۇ يۈكسەلدۈردى.

گۈمانىتارلىق مائارىپ ئۆزدەڭگە نىسبەتەن ئىلغار، ياڭراق ۋە ئىسيانكار شوئار ئاستىدا، ئىنسانىيەت جەمئىيىتىگە مىسلى كۆرۈلمىگەن پارلاقلىق، نىجاتلىقتىن بېشارەت بەرگۈچى سىگنالنى چالغان بولسىمۇ، سانائەت ئىنقىلابى ئېلىپ كەلگەن كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئۇچقاندەك تەرەققىياتى ۋە بۇ تەرەققىياتنى تەمىن ئېتىش ئېھتىياجىدىن پەيدا بولغان دۇنيا تالىشىش (زېمىن، بايلىق، خام ئەشيا ۋە بازار ئىگىلەش) كۈرىشى مائارىپنىڭ مەقسىتىنى مەلۇم دەرىجىدە بۇراپ، ئۇنىڭ ئۈستىقۇرۇلمىچانلىقىنى بارغانسېرى كۈچەيتىۋەتتى. نەتىجىدە مۇستەملىكىچىلىك پائالىيەتلىرى، مىللەتچىلىك ھەرىكەتلىرى تەقەززا قىلغان سانائەتنى گۈللەندۈرۈش ۋە ھەربىي تەييارلىقلار ئۈچۈن ئۇنۇملۇك خىزمەت قىلىدىغان پەننىي مائارىپ، بولۇپمۇ ھازىرقى زامان تەبىئىي پەن مائارىپى تېز سۈرئەتتە تەرەققىي قىلىشقا باشلىدى. كارامەت مۆجىزىلىك كەشپىياتلار ۋە يېڭى - يېڭى ئىجادىيەتلەرنىڭ ماتېرىيال تەييارلىغۇچىسى؛ مۇستەملىكە ئىگىلەش، ھوقۇق - ئىمتىياز تالىشىش جېڭىنىڭ ئۇنۇملۇك قورالى بولغان پەننىي مائارىپنىڭ ھەيۋەت - شىجائىتى، كۈچ - قۇدرىتى ۋە سېھرىي جەلبكارلىقى ئالدىدا گۈمانىتار مائارىپ ئۆز ئورنىنى تەدرىجىي ئاجىزلاشتۇرۇشقا باشلىدى. ئۇنىڭ ئىنسانىيەتنىڭ ئاچ كۆزلۈكى(ماددىي ئېھتىياجى)ئۈچۈن بۇاسىتە ئىستېمال قىلىش قىممىتى بولمىغانلىقتىن، ئانچە ئېتىبارغا ئېلىنىپ كەتمىدى. ئېتىبارغا ئېلىندى دېيىلگەندىمۇ، كۆپرەك بويسۇندۇرغۇچىلارنىڭ مىللىي ئېڭىنى ئويغىتىش، مىللەتچىلىك قىزغىنلىقىغا ئىلھام بېرىش، بويسۇندۇرۇلغۇچىلارنىڭ پىسخىكىسىنى ئىگىلەش ۋە روھىنى تىزگىنلەش ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇلدى. بۇ خىل

يۇزلىنىشىنىڭ خەتەرلىك ئاقىۋىتى ئىككى قېتىملىق دۇنيا ئۇرۇشىدا ئۆزىنى ئاشكارىلىدى، بولۇپمۇ 2 - دۇنيا ئورۇشى ئۆز نىشانىغا ھەقىقىي يانداشتۇرۇلمىغان گۇمانىتارلىق مائارىپ بىلەن نوقۇل بايلىق ئىگىلەشكە خىزمەت قىلدۇرۇلغان پەننىي مائارىپىنىڭ نىسبەت تەڭپۇڭلۇقىدىكى چوڭ بۇزۇلۇشىنىڭ مۇقەررەر نەتىجىسى بولۇپ، ئۇنى ئاچ كۆزلۈك، چېكىدىن ئاشقان مىللەتچىلىك ۋە كۇچلۇكلۈك تالىشىشتىن كېلىپ چىققان تەلۇلىك پەيدا قىلغان دۇنياۋى بالايىئاپەت دېيىشكە بولىدۇ. بۇگۇنكى دۇنيادا تېخىچە داۋاملىشىۋاتقان ئىرقىي كەمسىتىش، تاجاۋۇزچىلىق، مۇستەبىتلىك، زوراۋانلىق ۋە باشقا بالايىئاپەتلەرنىڭ يىلتىزىنى سۈرۈشتۇرۇپ كەلسەك، ئۇنىڭ يۇقىرىقى مەسىلىلەر بىلەن بىۋاستە مۇناسىۋەتلىك ئىكەنلىكىنى يەكۈنلەپ چىقالايمىز.

قىسقىسى، بۇگۇنكى كۈندە دۇنيادا كۈندىن - كۈنگە كۆپىيىپ بېرىۋاتقان زوراۋانلىق، تېررورلۇق، دىنىي ئەسەبىيلىك، مىللىي ئۆچمەنلىك، نومۇسىنى سېتىش، زەھەر ئەتكەسچىلىكى، بالىلارنى ئالداپ سېتىش قاتارلىق ئەسلىدە گۇمانىتارلىق مائارىپ تەرىپىدىن كەسكىن رەت قىلىنىپ كەلگەن چېرىك، پەسكەش قىلمىشلار پەننىي مائارىپنىڭ نەتىجىلىرىدىن ئۇنۇملۇك پايدىلىنىپ كەلدى. تاقابىل تۇرۇش تەس بولۇۋاتقان تەبىئىي ئاپەتلەر، يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر، ئىنسان تەبىئىتىنىڭ بۇرمىلىنىشى، كىشىلىك ھوقۇقنىڭ دەپسەندە قىلىنىشى، مىللىي ياتلىشىش قاتارلىق ئىجتىمائىي مەسىلىلەر ۋە شۇنىڭغا ئوخشىغان قاباھەتلىك قىلمىشلارنىڭ ھەممىسى تېگى - تەكتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا ئوزاقتىن بۇيان ئىنسانلار تەرىپىدىن تاشلىنىپ قالغان ياكى ئاساسىي ئېقىمغا ئايلىنىشتىن مەھرۇم قالدۇرۇلغان گۇمانىتارلىق مائارىپنىڭ

ئۆز رولىنى تولۇق جارى قىلدۇرالمىغانلىقى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك.

مائارىپ ئىنسانىنىڭ ئىقتىدارىنى ياخشىلاش ۋە ئۇنى يوقىرى چەكتە جارى قىلدۇرۇش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىرگە ئىنسانىنىڭ جىسمانىي ۋە مەنىۋى سۈپىتىنى ئۆستۈرۈش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ. ئۇ ئىنسانىنى جاھالەت ۋە ئاسارەتتىن ئازاد قىلىپ، زۆرۈرىيەت ئالىمىدىن ئەركىنلىك ئالىمىگە ئېلىپ بارىدۇ. شۇڭا، مائارىپقا سەل قارىغان ياكى مائارىپى تەرەققىي تاپمىغان ئەلنىڭ كېلەچىكى بولمايدۇ. مائارىپنىڭ تارىختىكى تەرەققىياتى كىشىلەرنىڭ بۇگۈنكى تەرەققىياتىنى بارلىققا كەلتۈرگەن. مائارىپنىڭ ھازىرقى تەرەققىياتى كىشىلەرنىڭ كەلگۈسى تەرەققىياتىنى مەيدانغا كەلتۈرىدۇ. دېمەك، مائارىپ بۈگۈن ئۈچۈنلا ئەمەس، مۇھىمى كەلگۈسى ئۈچۈن كەم بولسا بولمايدىغان، ئىنسانىيەتنىڭ تەقدىرىگە مۇناسىۋەتلىك چوڭ ئىش. بۇنى دۇنيادا پەن - تېخنىكىسى، مەدەنىيىتى تەرەققىي قىلغان ئەللەرنىڭ 100 يىلدىن بۇيانقى ئەمەلىيىتى تولۇق ئىسپاتلاپ چىققان. بىراق، شۇنداق بىر تەجرىبە - ساۋاقنى قوبۇل قىلمىشىمىز كېرەككى، مائارىپتا بىر تەرەپلىمىلىك ياكى ئېغىش كېلىپ چىقسا ھەمدە بۇ ئېغىش ئۇزاق مۇددەت داۋاملاشسا، بىز يوقىرىدا كۆرسىتىپ ئۆتكەندەك ئىنتايىن ئېغىر بالايىئاپەت ۋە ئىجتىمائىي كرىزىسلارنىڭ مەيدانغا چىقىشىغا زېمىن ھازىرلىنىدۇ. بۇ خۇددى ھوسۇلنىڭ مىقدارىنى ئاشۇرۇشنىلا كۆزدە تۇتۇپ، خىمىيىۋى ئوغۇتنى كۆپەلەپ ئىشلىتىش نەتىجىسىدە يېمەك - ئىچمەكلەرنىڭ سۈپىتىنى بۇزۇپ، تۇپراقنا، مۇھىتقا ۋە ئادەملەرنىڭ سالامەتلىكىگە ئېغىر زىيانلارنى ئېلىپ كەلگىنىمىزدەك بىر ئىش.

بىزنىڭ مائارىپتا ئارقىدا قالدۇق دەپ قاقشىغىنىمىزدا، شۇنىڭ بىلەن بىرگە مائارىپنى زامانىۋىلاشتۇرىمىز، مائارىپنى ئىسلاھ قىلىمىز دەپ شوئار توۋلىشىمىزدا ئاساسلىقى ئەنە شۇ پەننىي مائارىپ يەنى بىۋاستە ئىقتىسادىي قىممەت يارىتىشقا، پۇل تېپىشقا خىزمەت قىلىدىغان پەننىي مائارىپ ۋە بۇ جەھەتتىكى قالاقلىقىمىز، ئاجىز ھالقىلىرىمىز كۆزدە تۇتۇلغان. نۆۋەتتە دۇچ كەلگەن قىيىن ئىجتىمائىي مەسىلىلەردىن خالاس تېپىشقا، مەنىۋى، ئەخلاقىي كرىزىسلاردىن قۇتۇلۇشقا ياردەم بېرىدىغان؛ ئىنسانلارنى ئاچ كۆزلۈككىلا ئەمەس، ئۆزىنى، ئۆز مەجبۇرىيىتىنى تونۇپ يېتىشكە يېتەكلەيدىغان گۇمانتار مائارىپ ۋە بۇ جەھەتتىكى يېتەرسىزلىكلىرىمىز بولسا يەنىلا دىققەتتىن چەتتە قېلىۋاتقان بىر ساھە. ئەگەر بۇ ھەقتە گەپ ئېچىشقا توغرا كەلسە، مائارىپىنىڭ ھازىرقى ئەھۋالىدىن تېخىمۇ ئېچىنىمايمىز، مائارىپىمىزنىڭ كەلگۈسىدىن تېخىمۇ ئەنسىرىمەيمىز. ئەقەللىيسى، تەقلىدىي ئاساستا ئېلىپ بېرىلىۋاتقان پەننىي مائارىپىمىزنىڭ ئۇنۇمىنى كۆرەلمەيۋاتقان يەردە، مىللىي مەدەنىيەت، مىللىي خاسلىق ۋە مىللىي روھنى مەنبە قىلىدىغان گۇمانتارلىق مائارىپىمىزدىن سۆز ئېچىش مۇمكىنمۇ؟ مائارىپ تۇزۇلمىمىزدە، دەرسلىك قۇرۇلمىلىرىدا، باشقۇرۇش ۋە ئوقۇتۇش ئۇسۇللىرىدا ساقلانغان مەسىلەر ھەققىدە سۆزلىمەيلا قويايلى.

ھازىرقى شارائىتتا «ساپا مائارىپى» تەشەببۇسىنىڭ ئوتتۇرىغا چىقىشى ھەرگىزمۇ تاسادىپىي ئەھۋال ئەمەس. ئۇ بىزگە مائارىپىنىڭ ئەسلىي تەلىپىنى، ئۆزىدىن چەتنەشتۇرۇۋېتىلگەن تەلىم - تەربىيە نىشانىنى قايتا ئەسكەرتىپلا قالماستىن، بەلكى رېئاللىقنىڭ ھازىرقى مائارىپقا قويغان جىددىي تەلىپىنى ئەكس ئەتتۇرۇپ بېرىدۇ. ئۇنىڭ كەڭ ئىجتىمائىي ئارقا كۆرۈنۈشى بار. ئۇ

بولسىمۇ مائارىپتىكى تارىخىي ئىچىش ۋە بىرتەرەپلىمىلىك ھەمدە ئۇكەلتۈرۈپ چىقارغان بوشلۇقلارنى تولدۇرۇش تەقەززاسىدىن ئىبارەت. مەنتىقىي جەھەتتىن ئەسلىي «ساپا مائارىپى» دەيدىغان گەپ بولمايدۇ. چۈنكى، مائارىپنىڭ ئۆزى ساپانى مەقسەت قىلغان بولىدۇ. شۇڭا، مائارىپ دېگەن سۆزنىڭ ئۆزىدىن ساپا يېتىلدۇرۇش پائالىيىتى دېگەن ئۇقۇم ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ. بۇ ئۇقۇمدىن مۇستەسنا ھالدا ئۇنى مائارىپ دېگىلى بولمايدۇ. مۇنداقچە قىلىپ ئېيتقاندا، ساپا ئۇقۇمىدىن ئايرىلسا، مائارىپ ئۆز مەنىسىنى تاپالمايدۇ. مېنىڭ بۇ ماقالە ئارقىلىق ئادەملەرنى ئۆز - ئۆزىنى ھەقىقىي تونۇشقا دەۋەت قىلىشىم ۋە بۇ تونۇشنى ئىشقا ئاشۇرىدىغان گۇمانىتارلىق مائارىپنى پەننىي مائارىپ بىلەن ماس قەدەمدە ئېلىپ بېرىشنى تەكىتلىشىم ئاتالمىش «ساپا مائارىپى» نىڭ تەلىپى بىلەن بىردەك. «ساپا مائارىپى» نى زور كۈچ بىلەن يولغا قويۇش تەشەببۇسى بىزگە ھازىرقى مائارىپىمىزنىڭ مەزمۇنلىرىنى گۇمانىتارلىق مائارىپ بىلەن يەنمۇ تولۇقلىشىمىزنىڭ زۆرۈرلۈكىنى ھېس قىلدۇرىدۇ. دېمەك، مۇشۇ مەنىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، «ساپا مائارىپى» نى يولغا قويۇش دېگەنلىك، ماھىيەتتە مائارىپنى پەننىي مائارىپ بىلەن گۇمانىتارلىق مائارىپنى بىرلەشتۈرۈش يۆنىلىشى بويىچە ئىسلاھ قىلىش دېگەنلىكتۇر.

پەننىي مائارىپ گەرچە ئىنسانىيەتنى ماددىي جەھەتتىن مىسلىسىز تەرەققىياتلارغا ئېرىشتۈرۈپ، ئۇنى ئىگىلگەن مىللەتلەرنى ئادەتتىن تاشقىرى ئەمگەك ئۇنۇمدارلىقى، قۇلاي ئۇچۇر- ئالاقە ۋاستىلىرى ۋە بايلىقلار تۇرمۇش شارائىتلىرى بىلەن تەمىن ئەتكەن بولسىمۇ، ئۇ يەنە قارانىيەت كىشىلەرنىڭمۇ ئۇنۇملۇك قورالى سۈپىتىدە خىزمەت قىلىپ كەلدى. تارىختىكى بىر تۈركۈم ئۆز تەبىئىتىنى يوقاتقان، ھېچنېمىدىن

ئەيمەنمەيدىغان تەلۈە سىياسىي سۈيىقەستچىلەر، مۇستەبىت ھۆكۈمرانلار پەننىي مائارىپنىڭ نەتىجىلىرىدىن زوراۋانلىقنىڭ، ھاكىممۇتلەقلىقنىڭ، ھوقۇق ۋە كۈچ - قۇدرەتنىڭ سەرمايىسى سۈپىتىدە پايدىلىنىپ كەلدى. ئادەم ئۆلتۈرۈش، بۇلاڭچىلىق قىلىش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان، شۇنىڭدەك مۇھىتنى بۇلغاش خاراكتېرىدىكى سانائەت ۋە تېخنىكىلار شۇنچىلىك تەرەققىي قىلدىكى، ئادەم قۇتقۇزۇش، مۇھىتنى ياخشىلاش ۋە ھەر خىل تەبىئىي، ئىجتىمائىي ئاپەتلەرنى يوقىتىپ دۇنيانى قۇتقۇزۇش مەقسەت قىلىنغان پەن - تېخنىكىلار ئۇلارغا زادىلا يېتىشەلمەي قالدى. بۈگۈنكى كۈندە بەلكىم قورال ياساش تېخنىكىسى دورا ياساش تېخنىكىسىدىن نەچچە ھەسسە ئۈستۈن بولۇشى مۇمكىن.

2 - دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن غەرب ئەللىرىدە گۇمانىتارلىق مائارىپ ۋە گۇمانىتار پەنلەر تەتقىقاتىنى كۈچەيتىش خائىشى روشەن ئورۇنغا ئۆتتى. بۈگۈنكى كۈندە ئۇنىڭ ئۇنۇمىنى كۆرگەن ياپونىيە، گېرمانىيە قاتارلىق دۆلەتلەرنىڭ بۇ ھەقتە ناھايىتى كۆپ پايدىلىق تەجرىبىلىرى بار. بۇلار بىزنىڭ ئۆرنەك ئېلىشىمىزغا، پايدىلىنىشىمىزغا ئەرزىيدۇ. يېقىندا دۆلىتىمىزدە «پۇقرالار ئەخلاق قۇرۇلۇشىنى يولغا قويۇش پروگراممىسى»نى ئۆگىنىش، دۆلەتنى قانۇن بويىچە، ئەخلاق بويىچە باشقۇرۇش تەشەببۇسى ئوتتۇرىغا چىقتى. قەدىمدىن تارتىپ خەلق ئارىسىدا مەۋجۇت بولغان، خەلقنىڭ تۇرمۇش ئەمەلىيىتىدە يارىتىلىپ، شاللىنىپ، تاللىنىپ مۇقىملاشقان، كىشىلەرنىڭ ئىش-ھەرىكىتىنى، گەپ - سۆزىنى ھەممە ئېتىراپ قىلغان ۋە ئەمەل قىلىدىغان ئۆلچەم - پرىنسىپلار بويىچە قېلىپلاشتۇرىدىغان، سەلبىيلىرى چەتكە قېقىلىپ، ئىجابىيلىرى قۇۋۋەتلىنىپ ساغلاملاشقان ئىجتىمائىي ئەخلاقنىڭمۇ بۈگۈنكى كۈندە قايتا

قۇرۇشقا موهتاج بولۇپ قالغانلىقى ئوخشاشلا تاسادىپىي ئەھۋال ئەمەس. ئۇنىڭ ھازىرقى ۋاقىتتا ئۆزىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىپ بولالمىغان قانۇنىنىڭ ھەمدەمچىسى، چىرىكلىككە قارشى تەشۋىقات ۋە سىياسىي ھەربىكەتلەرنىڭ تولۇقلىمىسى سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا چىقىرىلىشى خۇددى «ساپا مائارىپى»نىڭ ئوتتۇرىغا چىققىنىغا ئوخشاشلا كەڭ ئىجتىمائىي ئارقا كۆرۈنۈشكە ئىگە. ئۇ ئالدى بىلەن پارتىيە ۋە ھۆكۈمەت ئورۇنلىرىنىڭ ھازىرقى زور ئىجتىمائىي مەسىلىلەرگە، جۈملىدىن چىرىكلىك، چۈشكۈنلۈك، پۇلپەرەسلىك، شەخسىيەتچىلىك، بۇزۇقچىلىق قاتارلىق جەمئىيەت ئامانلىقىغا، مۇقىملىققا، قىسقىسى دۆلەت ۋە ھاكىمىيەتكە خەۋپ تۇغدۇرۇۋاتقان ئىجتىمائىي ئىللەتلەرگە رەسمىي دىققەت نەزىرىنى ئاغدۇرۇۋاتقانلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ.

مەن شۇنداق ھېسابلايمەنكى، ئۆزىمىزنى ئۇيغۇر زىيالىيلىرى دەپ ئاتىۋالغان بىز ئوقۇتقۇچىلار كۆز ئالدىمىزدىكى ئۆزىنى تېخىچە چىن مەنىسىدىن تونۇپ يېتىشكە قادىر بولالمىغان ياش ئوقۇغۇچىلارغا ئەڭ ئىلغار ۋە يېڭى بولغان دۇنياۋى پەننىي بىلىملەرنى ئۆگىتىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئۇلارغا مۇھىمى قانداق ئادەم بولۇش، ئۆزىنى ۋە باشقىلارنى قانداق سۆيۈش، ئۆزئارا قانداق كۆيۈنۈش، گۈزەللىكنى، سەنئەتنى، ئىناقلىقنى قانداق قەدىرلەش، ئۆز مەجبۇرىيىتىنى قانداق ئادا قىلىش، ئۆز تەبىئىتىنى، ئۆز ماھىيىتىنى قانداق ساپلاشتۇرۇش ھەمدە چۈشكۈنلۈك ئۇستىدىن قانداق غالىب كېلىشنىڭ يوللىرىنى كۆرسىتىپ بېرەلمىسەك؛ شۇ ئارقىلىق ئۇلارغا ئۆزلىرىنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى ھەقىقىي تونۇتالمىساق؛ كىم بولۇشى كېرەكلىكىنى ئۇلارغا بىلدۈرەلمىسەك؛ شۇنىڭ بىلەن بىرگە ئۇلارنى ئۈمىدۋار ياشاشقا ئادەتلەندۈرەلمىسەك؛ قىسقىسى، ئۇلارنى بىلىم - تېخنىكا ئىگىلىگەن، ئەمما ھېسسىياتسىز،

شەپقەتسىز مەخلۇقلارغا ئەمەس، بەلكى بىلىم قابىلىيىتىمۇ بار، ئۆزىنىمۇ تونۇپ يەتكەن ھېسسىياتلىق، مېھىر-شەپقەتلىك ئادەملەرگە ئايلاندۇرۇشنى بىلسەكلا كەلگۈسىمىزدىن غەم يېيىشنىڭ ھاجىتى قالمايدۇ.

2000 - يىل، قەشقەر

مۇھەببەت ـــ ئېتىقاد يولىدىكى مېھنەت

مۇھەببەتنىڭ چېكى بولمايدۇ، خۇددى ئالەمنىڭ چېكى بولمىغاندەك. مۇھەببەتنىڭ باھاسى بولمايدۇ، خۇددى كۆڭۈلنىڭ باھاسى بولمىغاندەك. دۇنيانى مۇھەببەتسىز تەسەۋۋۇر قىلغىلى بولمايدۇ. كۆڭۈلنى مۇھەببەتسىز ياشارتقىلى بولمايدۇ. مۇھەببەتنى شۇنداق تەرىپ ئېتىشكە بولىدۇكى، ئۇ ھەم ئۇلۇغۋار، ھەم ئادەتتىكىچە. ھەم سىرلىق، ھەم تولىمۇ ئاددىي. ئۇ ھەم تاتلىق، ھەم ئاچچىق، ھەم يېقىملىق، ھەم ئازابلىق. ئۇ سەن ئارزۇ قىلغاندەك، سېنى چۈشلىرىڭدىن بىدار قىلىپ خىيالىي لەززەتلەرگە چۆمدۈرگەندەك ئۇ جەلپكار بولۇۋۇرمەيدۇ. ئۇنىڭ سىناق ـ ئۆتكەللىرى، تاغ ـ داۋانلىرى كۆپ. ئۇنىڭغا كىملەر مەھلىيا بولمىغان؟ ئۇنىڭدىن كىملەر ھېسابسىز ھۇزۇر-شادلىقتا چۆممىگەن؟ يەنە كىملەر ئۇنىڭ رەھىمسىز تىغ-نەشتىرىدىن باغرىنى قان ـ زەردەب ئەيلەپ ، ئازاب دەشتلىرىنى، نادامەت سەھرالىرىنى كەزمىگەن؟

شۇنداق، مۇھەببەت دېگەن بۇ سۆزگە تەبىر بىرىش ئاسان ئەمەس. ئۇنىڭ سىر ـ ئەسرارىنى يەشمەكمۇ بەسى مۇشكۈل. ئەگەر ئۇنى قارىمۇقارشى جىنسىتىكىلەرنىڭ بىر ـ بىرىگە بولغان تەبىئي ماھىلىقى، بىر خىل جىنسىي ئىستەك ۋە ياخشى كۆرۈش تۇيغۇسى دەپلا چۈشەنسەك، ئۇنداقتا ئۇ مۇھەببەتنىڭ ئەڭ تۆۋەن دەرىجىسى بولىدۇ. بۇنداق مۇھەببەت ئىنسانغىلا خاس

ئەمەس. ئۇ ھەتتا قۇرت - قوڭغۇز، ھاشاراتلاردىمۇ بولىدۇ. ئىنسانغا خاس بولغان، ئاڭلىق ئاساستا ئۆز قىممىتىنى ياراتقانلىقتىن مۇھەببەتنىمۇ نوقۇللا بىر - بىرىنى ياخشى كۆرۈش، بىر - بىرىدىن كۆڭۈل تەشنالىقىنى قاندۇرۇش دەپ چۈشەنسەك ياكى بولمىسا بىر خىل پسىخىك ئېھتىياجدىنلا تۇغۇلغان نەرسە دەپ قارىساق، ئۇنى بەكمۇ ئاددىيلاشتۇرۇۋەتكەن بولىمىز. ئۇ ئىنسانىنىڭ ئادەتتىكى مەنىۋى تۇرمۇشىنى قامداش ۋە ئۇلارنىڭ ئەۋلاد قالدۇرۇشىنىڭلا زۆرۈر شەرتى بولالايدۇ. شۇڭا، مۇھەببەتنى تېخىمۇ ئۇلۇغۋارلىققا ئىگە قىلىش، ئۇنىڭ قىممىتىنى ئەڭ يۇكسەك دەرىجىگە يەتكۈزۈش ئۈچۈن رىيازەت چېكىش ئىنسانلارنىڭ باشقا ھايۋانلاردىن پەرقلىنىدىغان ماھىيەتلىك بەلگىسى ھېسابلىنىدۇ. بىراق، ئىنسانلارنىڭ ئىنسانلىق سۈپىتىنى ئۆزىدە يېتىشتۇرۇش دەرىجىسى، مەنىۋى ساپاسى پەرقلىق بولغاچقا، ئۇلاردىكى مۇھەببەتنىڭ دەرىجىسىمۇ ئوخشاش بولمايدۇ. مۇھەببەت ھەققىدىكى چۈشەنچىسىمۇ بىردەك بولمايدۇ. مانا بۇ مۇھەببەتكە تەبىر بېرىشنىڭ تەسلىكىنى بەلگىلىگەن ئاساسىي ئامىل. بىز بۈگۈنكىدەك بىر مەدەنىي دۇنيانى بەرپا قىلغۇچى ئىنسان ئەۋلادى بولۇش سۈپىتىمىز بىلەن، مۇھەببەتنى پەلسەپىۋى يۇكسەكلىككە كۆتۈرۈپ، ئۇنى ئىنسانىنىڭ مەنىۋى ئىستېكى، ئېھتىياجى، ئېتىقادى، ئېستېتىك ئېڭى، بۇرچى قاتارلىقلار بىلەن بىرلەشتۈرۈپ قارىساق، ئۇنىڭ نەقەدەر ئۇلۇغۋارلىقىنى، مۇقەددەسلىكىنى، كۈچ - قۇدرىتىنىڭمۇ زورلۇقىنى ۋە مەنە دائىرىسىنىڭمۇ چەكسىزلىكىنى ھېس قىلالايمىز.

رىۋايەت قىلىنىشىچە، شەيخ مەنسۇر ھەللاجنىڭ زىنداندا مەھبۇس چاغلىرى ئىدى. شەيخ شىبلى شەيخ مەنسۇردىن سورىدى:

— مۇھەببەت زادى قانداق نەرسە؟

— بۇ سوئالنى ھازىر سورىما، — دېدى شەيخ مەنسۇر ھەللاجى، — ۋاقتى كەلگەندە مېنى دارغا ئاسىدۇ، شۇ چاغدا بۇ سوئالغا جاۋاب بېرىمەن.

شەيخ مەنسۇر ھەللاجىنى دارغا ئاسقان ۋاقىتتا شەيخ شىبلى ئۆتكەنكى سوئالنىڭ جاۋابىنى ئاڭلاش ئۈچۈن ئۇنىڭ ئالدىغا كەلدى. شەيخ مەنسۇر ئۇنىڭغا مۇنداق دېدى:

— ئەي شىبلى، مۇھەببەتنىڭ ئاۋۋىلى كۆيمەك، ئاخىرى ئۆلمەكتۇر.

مانا بۇ ھېكايەتتىن مەلۇمكى، مۇھەببەتنى تەسەۋۋۇپ ئىدىيىسى بويىچە چۈشەندۈرگەندە، ئۇنى ئىنسان بىلەن ئاللانىڭ قوشۇلۇشى ئۈچۈن زۆرۈر بولغان جاپا - مۇشەققەتلىك روھىي جەريان يەنى ئۆزىنىڭ شەخسىي نەپسى - خاھىشىنى چەكلەپ، ھەممە گۇناھنىڭ ئۇۋىسى دەپ قارالغان تەننى يوقىتىپ، روھىي نىجاتلىققا ئېرىشىشتەك ئىنسانىي كاممىللىقنىڭ ئىشقا ئاشۇرۇلۇش جەريانى دەپ قاراشقا بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئېيتىمىزكى، مۇھەببەت قۇربان بېرىش بەدىلىگە ئېرىشىلمىدىغان روھىي قانائەت. تەننى تۇتۇرۇق قىلىپ، قەلبىتە يالقۇنجىتىدىغان گۈلخان. يۇقىرىقى ھېكايەتتىن ئاڭلىشىلغىنى گەرچە سوفىستىك پەلسەپىنىڭ جەۋھىرى بولغان «ئىلاھىي ئىشق» قارىشى بولسىمۇ، ئۇنىڭ ئەمەلگە ئېشىش يولى يەنىلا ئىنسانىي ئىشقتىن ئىبارەت. مۇنداقچە قىلغاندا، ئىنساننى ۋاستە قىلغان «ئىلاھىي ئىشق» تۇر. مۇشۇ نۇقتىدا، تەسەۋۋۇپچە ئىشق - مۇھەببەت قارىشى بىلەن بىز ئالغا سۈرۈۋاتقان غەرەزسىز، تەمەسىز بولىدىغان، ئۆزىدىن كېچىش ئارقىلىقلا ئۆز مەنىسىنى تاپىدىغان ھەقىقىي مۇھەببەت ئوتتۇرىسىدا ماھىيەتلىك پەرق يوق. مەيلى دىنىي تۇستە ئېيتىلسۇن ياكى ئادەتتىكى

پەلسەپىۋى ئىبارە شەكلىدە دېيىلسۇن، ئۇلاردىن ئوخشاشلا ئۆزىنى تەقدىم قىلىش، ماددىي، جىسمانىي جەھەتتىن ئۆزىنى قۇربان قىلىش، كېچىش بەدىلىگە روھىنى قامداش، يەنىمۇ يۇكسەكلىككە، ئەبەدىيلىككە مۇيەسسەر قىلىش چىن مۇھەببەتتۇر دېگەن چۈشەنچە كېلىپ چىقىدۇ.

ئۆز نۆۋىتىدە قەيت قىلىش زۆرۈركى، سوۋىزملىق ئىشق-مۇھەببەت نوقتىئىنەزىرى پەقەت ئىسلام كالامىزمى (بىرلا ئاللاغا بەيئەت قىلىش ئىدىيىسى) ئاساسىدا شەكىللەنگەن بولۇپ، ئۇ بىرلا ئاللاغا بولغان مۇھەببەت (باشقىسى ۋاستە ھېسابلىنىدۇ) ۋە بۇ خىل مۇھەببەتتە ۋىسال تېپىش، يەنى ئاللا بىلەن قوشۇلۇپ مەڭگۈلۈك ھاياتقا ئېرىشىش ياكى ئۆلۈم ئۈستىدىن ئۇزۇل-كېسىل غالىب كېلىش غايىسىنىڭ مەھسۇلى. بۇنىڭدەك مىستىك پەلسەپىۋى قاراش دۇنيادىكى ھەرقانداق بىر دىنىي ئېتىقاد، پەلسەپىۋى سىستېما، جۇملىدىن ئۇنىڭ ئىدىيىۋى مەنبەسى، سەنئەتلىك ئاساسى بولغان ئىپتىدائىي ئېتىقاد، ئىپتىدائىي سەنئەت، ئەپسانىۋى تەسەۋۋۇرلاردا ئالغا سۈرۈلگەن دۇنيا قاراش، ھايات قارىشى ۋە مۇھەببەت قارىشى بىلەن بىردەكلىككە ئىگە.

يۇنان ئەپسانىلىرى ئىچىدىكى پرومىتوس[1] نى ماركس «ئىنسانىيەت تارىخىدىكى تۇنجى تەرىقەت قۇربانى» دەپ ئاتىغان

---

① پرومىتوس — يۇنان ئەپسانىلىرىدىكى ئالدىن سەزگۈچى ئىلاھ. ئادەمنى توپىدىن يارىتىپ روھ كىرگۈزگەن ۋە ئادەمزاتقا تۇرلۇك ھۈنەر-تېخنىكىلارنى ئۆگىتىپ، تۇرمۇش بۇيۇملىرىنى تونۇشتۇرۇپ ئۇنىڭدىن پايدىلىنىشنى ئۆگەتكەن. ئۇ ئادەملەرگە باخشىلىق قىلىش ئۈچۈن ھەممىدىن ئۇلۇغ ئىلاھ زېۋىسنىڭ ئىرادىسىگە خىلاپ ھالدا قولىدىن كەلگەن ھەممە ئامالىلارنى ئىشلەتكەن، ھەتتا ئادەملەر ئۈچۈن ئوتنى ئوغرىلاپ زېۋىس تەرىپىدىن جازالانغان. زېۋىس ئۇنى مۇستەھكەم تۆمۈر زەنجىر بىلەن ھەممىدىن ئېگىز ھالقا تاشقا مىخلاشنى بۇيرۇسىمۇ، تۇرلۇك ئازابلارغا چىداپ تاكى ھېراكلېس تەرىپىدىن قۇتقۇزۇۋېلىنغانغا قەدەر مىخلىنىپ تۇرغان.

ئىدى. پرومىتوس ئىنسانىيەتنى ئازابتىن قۇتۇلدۇرۇپ، ئۇلارغا نىجاتلىق ئېلىپ كېلىش ئۈچۈن ئىلاھىي ئوتنى ئوغرىلاپ زېۋسنىڭ غەزىپىگە دۇچار بولدى. ئەگەر ئۇ ئۆز تەرىقىتى يولىدا زېۋسنىڭ ئىرادىسىگە خىلاپ ھالدا ئىنسانلارغا زۆرۈر بولغان ئوتنى ئوغرىلاپ بەرمىگەن بولسا، كافكاز تېغىغا بېەند قىلىنمايتتى. ئەگەر ئۇنىڭدا ئاشۇنداق بىر مۇھەببەت بولمىغان بولسا، بۇ ئىشقا تەۋەككۈل قىلمىغان بولاتتى. ئۇ ئۆز جىسمىنى بەدەل قىلىپ تۆلەش ھېسابىغا ئىنسانىيەتنىڭ نىجاتلىق ئىزدەش غايىسىنىڭ تىمسالى، تەرىقەتنىڭ قۇربانى بولالىدى. بۇنىڭ مەنسۇر ھەللاجى بىلەن مەشرەپنىڭ دارغا ئېسىلىشى بىلەن نېمە پەرقى بار؟

ھېراكلىس[1] يۇنان مىفولوگىيىسىدە مەيدانغا كەلگەن، كوللېكتىپ ئاڭ ۋە قەھرىمانلىق ئىدىئالى بويىچە يارىتىلغان يەنە بىر «سوفى» دۇر. ئۇ ئازابلىق سىناقلار ئارقىلىق ئىلاھ بىلەن مۇلاقات بولىدىغان سوفىلىق يولىنى تاللايدۇ. ئۇنىڭ سوفىلىق يولى يەنى ئۆزىنى تاۋلاش، روھىنى چېنىقتۇرۇش يولى خۇددى سوفىلارنىڭ تۆت باسقۇچلۇق (شەرىئەت ، تەرىقەت،

---

① ھېراكلىس— يۇنان ئەپسانە ـ رىۋايەتلىرىدىكى ئەڭ زەبەردەست قەھرىمان. ئۇ زېۋسنىڭ ئوغلى بولۇپ، بوۋاق ۋاقتىدىلا ئىككى زەھەرلىك يىلاننى بوغۇپ ئۆلتۈرگەن. ئۇ ئۆز ھاياتىدىكى چوڭ تاللاشتا «ھۇزۇر ـ ھالاۋەت» لەقەملىك «بەخت» مالائىكىسى كۆرسەتكەن «ھېچ ئاۋارە بولماي، ئەجىر قىلمايلا ھۇزۇر ـ ھالاۋەتكە ئىگە بولىدىغان» يولنى ئەمەس، بەلكى «پەزىلەت» مالائىكىسى كۆرسەتكەن «بارلىق ئۇلۇغۋار ۋە ئالىيجانابلىقنىڭ تەڭداشسىز قەھرىمانىغا ئايلىنىپ، تەڭرى ۋە مالائىكىلەرنىڭ ئىنسانىيەتتىن كۈتىدىغان بارلىق ئارزۇلىرىنى ئەملەگە ئاشۇرىدىغان مۇشكۈل ھەم شەرەپلىك يولنى تاللىۋالىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۆز زىممىسىگە يۈكلەنگەن 12 تۈرلۈك مۆجىزىلىك ئىشنى قىلىشقا بەل باغلاپ، بۇ دۇنيادىكى ھەممە جەبىر- جاپالارنى باشتىن كەچۈرگەندىن كېيىن تەڭرى ۋە مالائىكىلەردەك مەڭگۈلۈك ھاياتقا ئىگە بولىدۇ ۋە مەڭگۈ قەرىمايدىغان تەڭرىچە ھېبە بىلەن توي قىلىدۇ.

مەربپەت ۋە ھەقىقەت) [1]يولى بويىچە بولماي، بەلكى پاكلىق، ئالىيجانابلىق، قەھرىمانلىق، چىدامچانلىق، قانائەت، سەۋر-تاقەت، پىداكارلىق، ساداقەت ئارقىلىق بېسىپ تاماملىنىدۇ، يەنى ئەمەلىي ھەربىكەت بىلەن روھىي كامالەت تاپىدۇ. دېمەك، ئۇنىڭدا ئۆزىنىڭ راھەت - پاراغىتىنى، نەپسى - ھەۋىسىنى، مۇندا قچە قىلغاندا ۋۇجۇدىدىكى شەيتاننى كونترول قىلالايدىغان ھەقىقىي سوفىلارغا خاس خىسلەت بولغاندىن باشقا، قۇرۇق ئىبادەتتىن (تەركىدۇنياچىلىقتىن) ئەمەلىي ھەربىكەتنى ئەۋزەل بىلىدىغان، بارلىقىنى ئىنسانىيەتنىڭ بەخت- سائادىتى ئۈچۈن بېغىشلاپ، ئۇلۇغۋار ئىش - ھەربىكەتلەر بىلەن روھىي كامالەت تاپىدىغان ئېسىل پەزىلەت بار. ھېراكلىيسنىڭ ئاخىرقى ھېسابتا ئىلاھىلىق مەرتىۋىسىگە كۆتۈرۈلۈشى دەل سوفىلارنىڭ ئەڭ ئالىي غايىۋى مەنزىلى بولغان «ۋەسلى ئىلاھىيە» قارىشى بىلەن ئورتاغلىققا ئىگە.

ھەللاجنىڭ ئاۋۇنلى كۆيمەك، ئاخىرى ئۆلمەك دېگەن سۆزىدىكى ھېكمەت ھېراكلىپس ھېكايىسىدە ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان ئېستېتىك غايىدە، يەنى ھېراكلىيسنىڭ «پەزىلەت» مالائىكىسىگە كۆڭۈل باغلاپ، مۇشەققەت چېكىش شەرتىنى قوبۇل

---

① سوفىزمدا روھىي جەھەتتىن كامالەتكە ئېرىشىشنىڭ ئاساسىي بولغىرى— شەرئىەت، تەرىقەت، مەرىپەت ۋە ھەقىقەتتىن ئىبارەت تۆت باسقۇچقا بۆلۈنگەن. بىرىنچى باسقۇچتا سوفى ياكى تەسەۋۋۇپ ئەھلى شەرئىەتنىڭ بارلىق تەلەپلىرىگە بويسۇنۇشى كېرەك. ئىككىنچى باسقۇچتا مۇرىدلار ئۆز پىرلىرىگە(مۇرشىدلارغا) ئىتائەت قىلىشى، شەخسىي ئارزۇلىرىدىن كېچىشى شەرت. بۇ باسقۇچتىن ئۆتكەنلەر يۇقۇرىراق باسقۇچ— مەرىپەتكە كۆتۈرۈلىدۇ. بۇ باسقۇچتا سوفىلار كائىناتنىڭ بىرلىكى ئاللاھتا مۇجەسسەم بولىدىغانلىقىنى(ئالەم ئاللاھنىڭ نۇرى ئىكەنلىكىنى)، ياخشىلىق بىلەن يامانلىقنىڭ نىسپىيلىكىنى قەلپ بىلەن كۆرۈشى ۋە ئاڭلاشلىرى كېرەك. تۆتۈنچى باسقۇچ ھەقىقەت بولۇپ، ئۇنىڭغا ئېرىشىش سوفىنىڭ «شەخس سۆپىتىدە يوقىلىپ»، «ئاللاھقا سىڭىپ، ئەبەدىيلىككە ئېرىشىشى» بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. بۇنىڭغا سوفىلار مەخسۇس روھىي ۋە جىسمانىي ھەربىكەتلەر ئارقىلىق ئىنتىلىدۇ.

قىلىپ، جىسمانىي مەۋجۇتلۇقىنى يوقىتىپ (پرومىتۇسنىڭ بەدىنى، ئىچ ئەزالىرىنى يىرتقۇچلار چوقۇپ يېگەن بولسا، ھېراكلېس ئوتتا كۆيدۈرۈلگەندىن كېيىن ئاسمانغا كۆتۈرۈلۈپ، مۇقەددەس ئولىمپىيە تېغىغا چىقىپ كېتىمدۇ)، روھىي ئاسمانغا كۆتۈرۈلۈپ ئىلاھلار ماكانىغا ئۇچۇپ كەتكەن كۆرۈنۈشتە ئىپادىلەنگەن مەنتىقىي يەكۈن بىلەن تامامەن ئوخشاش. ھەللاجىنىڭ دارغا ئېسىلغان ۋاقتى بەلكىم ئۇنىڭ نەزىرىدە ئۆز- ئۆزىگە دۈشمەن بولغان نەپسى - خائىشى ۋە ئۇنىڭ گۇناھقا، ھارامغا ماكان بولغان تەندىن خالاسلىق تېپىپ، ئۇ ئىستىگەن ئاخىرقى روھىي ۋىسالگاھىغا قاراپ سەپەر قىلغان ۋاقتى بولسا كېرەك. شۇڭا، ئۇ ئۆلمەكنى مۇھەببەتنىڭ ئەڭ ئاخىرقى باسقۇچى سۈپىتىدە تىلغا ئالىدۇ. يەنە بىر تەرەپتىن خەلق ئارىسىدىكى«جاپا چەكمەي ھالاۋەت يوق»، «جاندىن كەچمىگۈچە جانانغا يەتكىلى بولماس» دېگەن ماقال- تەمسىلىرىدە ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان. مېھنەت سەرپ قىلماي يەنى ئۆلۈمدەك ئېغىر ئازابلىق جەريانىنى قوبۇل قىلماي تۇرۇپ مۇھەببەت مېۋىسىدىن نېسىۋە ئالغىلى بولماسلىقتەك قانۇنىيەتنى مەلۇم دەرىجىدە يورۇتۇپ بېرىدۇ.

بىز نېمە ئۈچۈن ھېراكلېسنىڭ ھايات مۇساپىسى بىلەن بىر ھەقىقىي سوفىنىڭ تەرىقەت يولىنى باراۋەرلەشتۇرۇپ قارايمىز؟ رەسمىي سوفى نامى بىلەن ئاتالغان سوفىلار ئىسلام دىنىنىڭ روھىي بويىچە بىرلا ئاللاغا ئىشق باغلاشنى، ئاللانىڭ ۋەسلىگە يېتىش ئۈچۈن بىر قاتار زۆرۈر بولغان مۇساپىلەرنى بېسىپ ئۆتۈشنى تەرغىب قىلىدۇ. تەسەۋۋۇپ تارىخىدا بەزىبىر ئىلغار خاھىشتىكى(باھاۋىدىن نەقشىۋەندىگە ئوخشاش) سوفىلار ئاللا ۋىسالىغا يەتمەك ئۈچۈن ئاللانىڭ تەجەللىيسى بولغان يەنى ئاللانىڭ ئالىي خىسلەتلىرىنى ئۆزىدە ئەكس كۆپ ئىپادە قىلغان

ئىنسانىنى سۆيۈش، ئاللاغا مۇھەببەت باغلاش ئۈچۈن ئادەمگە مۇھەببەت باغلاش زۆرۈر دەپ قارىغان. ئۇلارنىڭ تەشەببۇسى سەنئەت ئىجادىيىتىدە دۇنياۋى خاھىش ھاسىل قىلغان ئاشۇ گۇمانىستىك ئېقىمنى شەكىللەندۈرۈشتە مۇھىم رول ئويناندى. ئۇلارنىڭ ئىبادەت يولى تەركىدۇنياچىلىقتىن تۈپتىن پەرقلىق بولۇپ، ھالال ئەمگەك، مېھنەت ۋە ئەمەلىي مەشغۇلىيەت ئارقىلىق جىسمانىڭ ھارامغا ماھىل ۋەسۋەسىسىدىن، ئادەمنى گۇناھقا باشلىغۇچى تەنىنىڭ ئاسارىتىدىن خالىي بولۇشنى تەرغىب قىلغانىدى. مانا مۇشۇ خىل ئىدىيىۋى ئېقىمدىكى سوفىلار بىلەن ھېراكلىپسنىڭ تۇتقان يولى ۋە قىلغان ئەمەللىرىدە بەزىبىر ئورتاقلىقلارنىڭ بارلىقىنى يوق دېيەلمەيمىز.

شۇنى سۆزلەش كېرەككى، ئەلۋەتتە، قەھرىمانلىق ئىدىئالى ئاساس قىلىنغان قەدىمكى دەۋرلەردىكى كىشىلەرنىڭ ئېستېتىك غايىسى بىلەن ئىسلام تىئولوگىيىسىدىكى سوفىلىق يولىنىڭ ئوخشاشلىق تەرەپلىرى بولۇش بىلەن بىرگە، پەرقلىق تەرەپلىرىمۇ بار.

قەھرىمانلىق دەۋرلىرىدىكى «تەرىقەت» چىلىك قەھرىمانلىق ئىدىئالىدا ئىپادىلەنسە، بىر خۇدالىق دىنىنىڭ روھىي بىلەن سۇغۇرۇلغان سوفىزمنىڭ تەرىقەت يولى مەنىۋى تاۋلىنىش، گۇناھتىن خالىي بولۇپ پاكلىنىش (بۇنىڭ ئۇسۇللىرىمۇ ھەر خىل) يوللىرى بىلەن بولىدۇ. بىراق، ئىلاھىيەت ۋە سەنئەت يېپىنچىسى بىلەن ئىككى خىل يۆنىلىشتە راۋاجلىنىپ ماڭغان ئىبادەتنى ۋاستە قىلغان مۇھەببەت قارىشى بىلەن ياخشىلىقنى ۋاستە قىلغان مۇھەببەت قارىشى ئوتتۇرىسىدا تارىخىي باغلىنىش بولماسلىقى مۇمكىن ئەمەس. ئىسلام سوفىستىك ئىدىئالىغا مۇھىم بىر ئىدىيىۋى

مەنبە بولۇپ خىزمەت قىلغان پىلوتىن① نىڭ «يېڭى پلاتۇنىزم» تەلىماتىنىڭ بىز يۇقىرىدا دەپ ئۆتكەن يۇنان ئەپسانە - رىۋايەتلىرىدىكى شۇنىڭغا ئوخشىشىپ كېتىدىغان غايىۋى مەزمۇنلاردىن پۈتۈنلەي مۇستەسنا بولمىسا كېرەك.

ئەمدى سوفىستىك ئەدەبىياتنىڭ دۇنياۋى ئىلغار يۇزلىنىشىگە ۋەكىللىك قىلىدىغان مەشھۇر مۇتەپەككۇر شائىر ئەلىشىر نەۋايىنىڭ ئەسەرلىرىگە نەزەر ئاغدۇرساق، ئۇنىڭدىن مۇھەببەتنىڭ ئەڭ يۇكسەك باسقۇچىنى ئىنكاس قىلغان، تەسەۋۋۇپنىڭ ئىلغار قاراشلىرىنى ئىدىيىۋى مەنبە قىلغان تىپىك ئۆرنەكلەرگە ئېرىشەلەيمىز. نەۋايى پەرھادنىڭ مۇھەببىتىنى بىلىم، ھېكمەت، ھۇنەر - قابىلىيەت، تەڭداشسىز جاسارەت ۋە مېھنەت بەدىلىگە قولغا كەلگەن «جاھانىنەما» (بەلكىم «تەجەللى»گە قىياس قىلىنغان نەرسە بولسا كېرەك) ئەينىكىدە ئەكس ئەتكەن شېرىننىڭ جامالىنى كۆرۈشتىن باشلايدۇ. مېنىڭچە، خەلق داستانلىرىدا ئومۇملاشقان بۇ خىل سىرلىق ئەينەكتە ئەكس ئەتكەن ياكى چۈشتە نامايان بولىدىغان تەڭداشسىز گۈزەل، پەرى سۈپەت مەشۇقىغا ئاشىقى بىقارار بولۇش مۇتىفىنى «ئىلاھىي ئىشق»نىڭ سوفىستىك ئاڭغا ۋەكىللىك قىلغان باش قەھرىمان ۋۇجۇدىدا نامايان قىلىنىشى دەپ قاراشقا بولىدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن، پەرھادنىڭ سوفىزمنىڭ ئىلغار تەشەببۇسلىرىغا ئاساسلىنىپ شەكىللەندۇرۇلگەن: چىدامچانلىق، جاسارەت، باتۇرلۇق، ئەمگەكچانلىق، ۋىجدان - ساداقەت، پاكلىق

---

① پىلوتىن (205 — 270) قەدىمكى يۇنان پەيلاسوپى پىلاتون (ئەپلاتون)نىڭ ئوبيېكتىپ ئىدېئالىستىك تەلىماتىنىڭ ۋارىسى. ئۇ پلاتون تەلىماتىنى خرىستىئان ۋە شەرق ئىلاھىيەتچىلىك قاراشلىرى بىلەن بىرلەشتۈرۈپ، ئاتالمىش «يېڭى پىلاتونىزم» پەلسەپە مەكتىپىنى بارلىققا كەلتۈرگەن. ئۇ، «دۇنيانى تەگرى ئىمموناتسىيە قىلىپ يارىتقان، دۇنيا تەگرىنىڭ ئىپادىسى، ئۇ مادداغا ئايلانغانلىرى مۇكەممەللىشىپ قالغان، ئۇ ئالىي چىنلىق، ياخشىلىق، گۈزەللىكنىڭ بىر گەۋدىسى...» دەپ قارايدۇ. بۇ قاراش سوفىزمغا كۈچلۈك تەسىر كۆرسەتكەن.

سىناقلىرىدىن ئۆتكۈزۈلگەن؛ ئەمەلىي ئىبادەتتە بېسىپ ئۆتۈشى شەرت قىلىنغان ئۆزىنى پاكلاش، مۇكەممەللەشتۈرۈش جەريانىغا بېغىشلانغان سۈژىت ۋەقەلىكى قانات يايىدۇ. بۇ يەردىكى پەرھادنىڭ شېرىن ۋەسلىگە يېتىش مۇساپىسىدە بېشىدىن كەچۈرگەنلىرى نەۋايىنىڭ ئىلغار دۇنيا قارىشى، ھەقىقىي مۇھەببەت ئەھلىگە قويغان ئۆلچىمى، ئىجتىمائىي غايىسى، جۈملىدىن گۈمانىستىك ئىدىيىسى قاتارلىقلارنىڭ ئوبرازلىق كۆرۈنۈشى بولۇپ، ئۇنى ئەسەرنىڭ رېئال قىممىتىنى ماددىلاشتۇرغان ئاساسىي ئامىللار، ئىشق ـ مۇھەببەتنىڭ ئۇلۇغۋار ۋە يۈكسەك چوققىسىنى كۆزلىگەن كىشىلەرنىڭ يەنى ھەقىقىي سوفىنىڭ نەۋايىچە ئىبادەت يولى دېيىشكە بولىدۇ، شۇنداقلا تەركىدۇنيالىق، قۇرۇق ئىبادەت، زىكرى ـ ساما قاتارلىقلارنىڭ ئورنىغا ئىلىم ـ ھۈنەر ئىگىلەش(مەرىپەت باسقۇچىنى تاماملاش)، ھالال ئەمگەك بىلەن شۇغۇللىنىش كىشىنى چىن مۇھەببەتكە باشلايدىغان ۋە ھەقىقىي ۋىسالغا ئېرىشتۈرىدىغان(روھ بىلەن روھنى قاتىدىغان) بىردىنبىر يول ئىكەنلىكى كۆرسىتىپ بېرىلگەن. شۇنىڭ بىلەن بىرگە زۇلۇم ـ سىتەم، زوراۋانلىق، خىيانەتكارلىق، ھىيلىگەرلىك قىلمىشلىرىنى خىسراۋدەك، جادۇگەر كەمپىردەك كىشىلەر ئوبرازىدا ئىپادىلەپ، ئەنە شۇنداق مەنىۋى كېسەللىكلەر يامراپ كەتكەن زاماندا ھەقىقىي سوفىلىق يولىدىن، چىن مۇھەببەتتىن ئۈمىد كۈتكىلى بولمايدۇ، شۇڭا مۇھەببەت ۋەسلىگە يېتىش ئۈچۈن يەنە ئاتالمىش «ۋەسلى ئىلاھىيە»گە يېتىش ئۈچۈن پەرھادقا ئوخشاش ساداقەتمەن بولۇپ، پىداكارلىق كۆرسىتىش كېرەك، دېگەن قاراش ئالغا سۈرۈلگەن. شۇنىڭ بىلەن نەۋايى قەلىمى ئاستىدا چىن مۇھەببەتنىڭ يەنى تەسەۋۋۇپ پەردىسىگە ئورالغان، ھەقىقىي ئىنسانىدىلا بولىدىغان

چـــن مۇھەببەتـــنىڭ ئالەمشـــۇمۇل كارتىنىســـى ســـمزىپ كۆرسىتىلگەن. ھەللاجى مۇھەببەتنى ئۆلمەكلىك بىلەن كامالەت تاپتۇرغىنىغا ئوخشاش، نەۋايىمۇ پەرھاد ـ شېرىن تراگېدىيىسى بىلەن ئۇنى ۋايىغا يەتكۈزىدۇ. شۇ ئارقىلىق مۇھەببەت ئۇقۇمى بىلەن مېھنەت ئۇقۇمى تەڭلەشتۈرۈلىدۇ. دېمەك، نەۋايىچە مۇھەببەت دېمەك مېھنەت دېمەكتۇر. نەۋايى «پەرھاد ـ شېرىن» داستانىنى «مېھنەتنامە» دەپمۇ ئاتايدۇ.

نەۋايىنىڭ سوفىستىك شەكىلدە يېكى سوفىستىك دۇنياقاراش ئاساسىدا شەرھلەپ ئۆتكەن مۇھەببەت قارىشى بىلەن خەلقىمىزنىڭ فولكلور مىراسلىرىدا خىيالىي، رومانتىك، سىمۋوللۇق ۋاستىلەر بىلەن ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان مۇھەببەت قارىشى ئوتتۇرىسىدا زىچ باغلىنىش بار. بۇ نەۋايىنىڭ خەلق ئەدەبىياتىدىكى ماتېرىياللاردىن، ئوبرازلاردىن ۋە باشقا ئېستېتىك شەكىللەردىن، جۈملىدىن تىل دۇردانىلىرىدىن كۆپلەپ پايدىلىنىپلا قالماي، مۇھىمى خەلقىمىزنىڭ مول، ئۆلمەس تەپەككۇر خەزىنىسىدىن، جۈملىدىن ئەمگەكچانلىق بىلەن ياخشى پەزىلەت ئۆزئارا بىرلەشتۈرۈلگەن ئىلغار، ساغلام مۇھەببەت قارىشىدىن ئوزۇقلانغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ.

نەۋايىنىڭ «پەرھاد ـ شېرىن» داستانىغا ئوخشاش، مۇھەببەت ۋەقەلىكىگە بېغىشلانغان ھەرقانداق بىر ئۇيغۇر خەلق داستانلىرىدا شۇنداق بىر ئورتاقلىق بارکى، ئىشققا مۇپتىلا بولغۇچى ئاشىق (تەسەۋۋۇپ تىلى بىلەن ئېيتقاندا سوفى) سىرلىق ۋە ئىلاھىي خىسلەتلىك نەرسىلەرنىڭ ياردىمىدە ۋەياكى قەدىمدە كىشىلەر ئىلاھىي قۇدرەتكە باغلاپ چۈشەنگەن چۈش ۋاستىسى بىلەن ئىشق دەردىگە مۇپتىلا بولىدۇ. بۇنداق ئىشق مۇپتىلالىقى كۆپ نەرسىلەرگە ئىشارە قىلىنغان بولۇپ، ئۇنى سوفىستلارچە «ئىلاھىي ئىشق»قا، دىنىمىستىك

قاراشلاردىن خالىي سەنئەت بويىچە باش قەھرىمانلىق ئۇستىگە يۈكلەنگەن ئومۇمىي خەلقلىك ئېستېتىك ئىدىئالىغا ۋە ئىجتىمائىي غايىسىگە ۋەكىللىك قىلىدۇ دەپ قاراشقا بولىدۇ. بۇنداق مۇھەببەتكە ياكى گۈزەل بىر ئارزۇ- ئىستەككە يېتىش جەريانىدىكى مۇرەككەپ سەرگۈزەشتىلەر ئوخشىمىغان ھايات دېتاللىرىدىن، خىيالىي توقۇلمىلاردىن تەركىب تاپقان بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئۇلاردىكى غايىبانە ئاشىق - بىقارار بولۇش («ئىشق ئىلاھى»نى قەلبىگە پۈكۈش)، ئۇزاق، مۇشكۈل سەپەرگە ئاتلىنىش (ئۆزىدىن چىقىپ تەرىقەت يولىغا ئاتلىنىش)، سەپەر سىناقلىرىدىن ئۆتۈش(روھىي چېنىقىش)، خىزىر ياكى باشقا ھېكىم - ئۆلىمالار ۋاستىسىدە قىيىن، چىگىش تىلسىماتلارنى بەربات قىلىش (تەقۋادارلىق ۋە ئىستىقامەت بىلەن مەرپىەت باسقۇچىنى تاماملاش)، ھەر خىل تەبىئىي ۋە ئىجتىمائىي توسالغۇلارنى يېڭىپ ۋىسالغا يېتىش (ھەقىقەت باسقۇچىغا كۆتۈرۈلۈپ مۇقەددەس روھ بىلەن قوشۇلۇش) قاتارلىقلار سوفىلارنىڭ تۇتقان يولى بىلەن مەنەن جەھەتتىن ئورتاقلىققا ئىگە.

قىسقىسى، كۆپىنچە ھېكايە - چۆچەكلەردە، خۇددى سوفىلارچە روھىي ۋە جىسمانىي چېنىقىشلاردا قەدەممۇقەددەم يوقىرى ئۆرلەپ، مۇئەييەن يۈكسەك پەللىگە كۆتۈرۈلگەندە ئىلاھىي كۈچلەرنىڭ(خىزىرغا ئوخشاش) ھىمايىسى ۋە ياردىمىنى قولغا كەلتۈرۈپ، ئاخىر يار ۋىسالى بىلەن مەجازلاشقان مەقسەتكە يېتىش بىلەن تۈگىللىنىدىغان جەريان بىردەك ئىزچىللاشقان. مانا بۇ ئىنسان تەپەككۇرىدا دۇنياۋى ئورتاقلىق ھاسىل قىلغان ھايات قانۇنىيىتى، يىمىرىلمەس بىر مەنتىقە. مانا بۇ مۇھەببەت. ئىنسانىنى ئارىغلىق دەرىجىسىگە كۆتۈرىدىغان مۇھەببەت. فولكلوردا ئەكس ئەتكەن بۇ خىل مۇھەببەت قارىشى

بىلەن دىنىي تەسەۋۋۇرلاردا، جۇملىدىن سوۋېتلار ئىتتىپاقىدىكى مۇھەببەت قاراشلىرى ئوتتۇرىسىدا يىلتىزداشلىق، مەنبەداشلىق مۇناسىۋىتى يوق دەپ كىم ئېيتالايدۇ؟

يۇقىرىقى مۇلاھىزىلەردىن شۇنداق بىر خۇلاسىگە كېلىش مۇمكىنكى، ئىنسانىيەتنىڭ ھايات-ئۆلۈم ئۇستىدىن غالىب كېلىش ھەققىدىكى نەچچە مىڭ يىللىق تەپەككۇر جەۋھەرلىرى: ئۇنىڭدىن ئوزۇقلانغان دۇنيادىكى ھەرقايسى دىنلارنىڭ ئالەم ۋە ھاياتلىق قاراشلىرىنى ئاساس قىلىپ، ئوخشىمىغان ناملار بىلەن مەيدانغا چىققان دىنىيمىستىك، سوفىستىك مۇھەببەت قاراشلىرى، بىزگە كىشىلەرنىڭ مۇھەببەت ھەققىدىكى تونۇشىنىڭ ئۇنداق ئاددىي بولمىغانلىقىنى، ھەتتا ئۇنى مەڭگۈلۈك ھاياتقا ئېرىشتۈرىدىغان بىردىنبىر يول دەپ تونۇپ كەلگەنلىكىنى، ئۇنىڭغا ئالاھىدە شەرت ۋە تەلەپلەر بىلەن مۇئامىلە قىلىپ كەلگەنلىكىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ.

يۇقىرىقىلاردىن يەنە شۇنداق خۇلاسىگە كېلىش مۇمكىنكى، ئىنسانىيەتنىڭ مەنىۋىيەت ئالىمىنى، تەپەككۇر خەزىنىسىنى، جۇملىدىن خەلقىمىزنىڭ ئەنئەنىۋى ئاڭ سىستېمىسىنى، مول ئەدەبىيات- سەنئەت گۈلزارلىقىنى ئۆلمەس روھ ۋە ئىلھام مەنبەسى بىلەن، تۈگىمەس - پۈتمەس ئىجادىيەت ماتېرىيالى ۋە پارلاق غايىۋى يۈزلىنىش بىلەن، شۇنداقلا ئەبەدىي سېھرىي جەلپكارلىق ۋە ھاياتىي كۈچ بىلەن تەمىن ئەتكەن نەرسە يەنىلا مۇھەببەت دېمەي بولمايدۇ.

2002- يىل، قەشقەر

ئالىي مەكتەپتە ئوقۇتقۇچى بىلەن ئوقۇغۇچى مۇناسىۋىتى

يۇسۇپ خاس ھاجىپنىڭ تەبىرى بويىچە، بىلىم ـــ بەخت دېمەكتۇر. ئۇ ئىنسانىنى ئەزىز ۋە ئۇلۇغ قىلىدۇ. ئىنساننىڭ ھەممە تىلىكى بىلىم بىلەن ھەل بولىدۇ. مانا بۇنىڭدا بىلىم ئېلىش، ئەقلىنى ئىشقا سېلىش ئىنسان بالىلىرى ئۈچۈن بىردىنبىر چىقىش يولى ئىكەنلىكى مۇئەييەنلەشتۇرۇلگەن. ئەلمىساقتىن تارتىپ ئىنسانلارنىڭ ھاياتلىق ئۈچۈن ئېلىپ بارغان كۈرەشلىرى ئەقىل- پاراسەت ۋە ئەۋلادمۇئەۋلاد جۇغلىغان بىلىم بايلىقلىرىنى قورال قىلىپ ئېلىپ بېرىلغان. ئىنسانىيەتنىڭ بۈگۈنگىچە قولغا كەلتۈرگەن بارلىق مۇۋەپپەقىيەتلىرى ئەقلىنى، بىلىمنى ۋاسىتە قىلىپ قولغا كەلگەن. ئەقىل ۋە بىلىمدىن كىم ياخشى پايدىلىنىشنى بىلسە، شۇ كىشى بايلىققا، بۈيۈكلۈككە، ھوقۇققا ۋە بەخت - سائادەتكە مۇيەسسەر بولالىغان. بۇ تارىخىي ھەقىقەتنى ھەممە كىشى ئوبدان بىلىدۇ. ھالبۇكى، ئەقىل - پاراسەت ۋە بىلىمگە ئىگە بولۇشنىڭ ئەكسىچە ئۇنۇملۇك، ئەكسىچە ئومۇمىي ۋە مەڭگۈلۈك يولى ئوقۇشتىن ئىبارەت. بىلىم ئوقۇشسىز، ئۆگىنىشسىز قولغا كەلمەيدۇ. ئەقىل ئوقۇشسىز، ئۆگىنىشسىز ئۆزىنىڭ پارلاق نۇرىنى چاچالمايدۇ.

ئوقۇش ياكى بىلىم ئېلىش پائالىيىتى قەدىمدىن تارتىپ

مۇنداق ئىككى خىل يول بىلەن ئېلىپ بېرىلغان: بىرى، ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىش ۋە بىۋاسىتە ئەمەلىيەت بىلەن ئۇچرىشىپ، تەجرىبىلەرنى يەكۈنلەش ئاساسىدا بىلىم ئېلىش. يەنە بىرى، مەخسۇس بىلىم بەرگۈچى ئۇستازلارنىڭ ياردىمىدە بىلىم ئېلىش. بۇنىڭ ئىچىدە ئەڭ ئۇنۇملۇك ۋە ئومۇمىي بولغان بىلىم ئېلىش شەكلى كېيىنكىسى بولۇپ، بۇنىڭمۇ تارىختىن بۇيان كۆپ خىل شەكىللىرى مەۋجۇت بولۇپ كەلگەن. قەدىمكى زامانلاردا ئۆگەنگۈچىلەر ئەل ئىچىدە ئۆز بىلىمى ۋە پەزىلىتى بىلەن ئالاھىدە شۆھرەت تاپقان ئالىم، ئۆلۈما، ھېكىم، پىر ۋە مۇرشىدلارنى ھەمدە باشقا ھۇنەرۋەن- كاسىپ ئۇستىكارلارنى ئۇستاز تۇتۇپ؛ ئۇلارنىڭ ھۇزۇرىدا ئىستىقامەت ۋە سۆھبەتتە بولۇپ؛ بىرگە ياشاپ؛ ئىلمىي مۇتالىئەلىرى، بەس- مۇنازىرىلىرى ۋە باشقا ئىلمىي پائالىيەتلىرىگە، جۇملىدىن تەشۋىقات - تەرغىباتلىرىغا بىۋاسىتە ئىشتىراك قىلىپ؛ شەرھلىرىنى، ۋەز- نەسىھەتلىرىنى ئاڭلاش ئارقىلىق بىلىم ۋە ھۇنەر ئۆگىنىش شەكلى ئاساسىي ئورۇندا تۇرۇپ كەلگەن. دۇنيا تارىخىدىكى، ئېلىمىز تارىخىدىكى، جۇملىدىن ئۇيغۇر تارىخىدىكى نۇرغۇنلىغان كاتتا ئەربابلار، پەيلاسوپلار، ئالىم، سەنئەتكارلار ۋە باشقا بىلىم- ھۇنەر ئەھلىلىرى ئەنە شۇنداق يول بىلەن تەربىيىلىنىپ يېتىشىپ چىققان. ئىسكەندەر زۇلقەرنەين ئارىستوتېلنى ئۇستاز تۇتقان. ئەپلاتون فىفاگورنى ئۇستاز تۇتقان. كومراجىۋا سۇلئىي سومانى ئۇستاز تۇتقان. كۇچىنىڭ شاگىرتى مىڭزى بولغان. ئابدۇراخمان جامىي سەئىدىن قەشقەرىنى ئۇستاز تۇتقان. نەۋائى پەرىدىدىن ئەتتار ۋە ئابدۇراخمان جامىينى ئۇستاز تۇتقان. ئامانىنساخانىنىڭ ئۇستازى قىدىرخان يەركەندى بولغان... دېمەك، بۇ خىل بىلىم ئېلىش ۋە تەربىيىلىنىش شەكلىدە، شاگىرت بولغۇچى ئۇستاز بولغۇچىغا كۆپىنچە قول بېرىپ ياكى بەيئەت

قەلەپ، ئۇنى ئۆزىنىڭ مەنىۋى رەھنىماسى دەرىجىسىدە تونۇپ، چەكسىز ئىخلاس بىلەن ئۆگەنگەن، ھەتتا ئۇنىڭ ئىلمىنىلا ئەمەس، يەنە خىسلەت - پەزىلىتىنىمۇ، ياشاش ئادىتىنىمۇ ئۆزى ئۈچۈن ئۆرنەك قەلەپ، ئۇنىڭ ئىلمىي تەلىماتلىرىنى، ئىجتىمائىي تەشەببۇسلىرىنى، ھايات يولىنى، پەزىلەتلىرىنى ۋە ئۇدۇم - ئادەتلىرىنى داۋاملاشتۇرغۇچى، راۋاجلاندۇرغۇچى يېڭى تولۇقلىغۇچى بولۇپ قالغان. بۇنداق بىلىم ئېلىش شەكلىدە شاگىرت بولغۇچىلارنىڭ ئەقىدە - ئىخلاسىغا نوقۇل ھالدا تەكرارلاش ۋە تەقلىد قىلىشلا ئەمەس، بەلكى ئۆز ئالدىغا مەكتەپ ئېچىش، مەسلەك بەرپا قىلىش، ھالقىش، ئاۋۋالقىنى ئىنكار قىلىش ئىجتىھاتى قوشۇلۇپ كەلگەن بولغاچقا، پەلسەپە، سەنئەت، تېبابەت قاتارلىق نۇرغۇن ئىلىم ساھەلىرى ئاشۇ كلاسسىك دەۋرلەردىلا ئۆز بالاغىتىنى يارىتىپ بولغان. شۇڭا، شۇنداق ئېيتىشقا بولىدۇكى، بۇگۈنكى ئىنسانلارنىڭ ئەقىل - پاراسىتى گەرچە سانائەت ۋە تېخنىكا ساھەسىدە ئۆز كارامىتىنى كۆرسەتكەن بولسىمۇ، پەلسەپە، سەنئەت، ئېتىكا، دىن ۋە باشقا گۇمانتار پەنلەر ساھەسىدە پەقەت كلاسسىكلارنىڭكىنى كۆشەش، ھەزىم قىلىش ھەلەكچىلىكىدە، خالاس.

ئومۇمەن قىلغاندا، قەدىمدە ئۇستاز بىلەن شاگىرت مۇناسىۋىتى ھازىرقى ئوقۇتقۇچى بىلەن ئوقۇغۇچى مۇناسىۋىتىگە قارىغاندا ئالاھىدىرەك ۋە يۈكسەك ئەھمىيەتكە ئىگە بولغان، ھەتتا دىنىي ئىلىملەر ۋە ئىلاھىيەت مەسىللىرى بويىچە ئىلىم تەھسىل قىلغۇچى شاگىرتلارغا نىسبەتەن ئۆز ئۇستازلىرى ئۇلارنىڭ مەنىۋى داھىيىسى، ئىلاھىي يولباشچىسى سۈپىتىدە قارالغان. بۇ، بولۇپمۇ ئىلاھىيەت ئىلىملىرى، جۈملىدىن دىنىي پەلسەپىۋى سىستېما تەسەۋۋۇپ(سوفىزم) تارىخىدا كۆپ كۆرۈلگەن ھادىسە. شۇ سەۋەبتىن، شاگىرتلار، مۇرىت -

مۇخلىسلار ئۆز پىر - ئۇستاز لىرىنىڭ تەلىماتلىرىنى، ئىلمىي دەۋە تلىرىنى، ئىدىيىۋى تەشەببۇسلىرىنى ئۆگىنىش بىلەن بىرگە ئۇلارنىڭ ھەربىر سۆز - ھەرىكىتى ۋە ئىستىقامەت يوللىرىنى تۇتۇشنى مۇھىم بىلىشكەن.

يۇقىرىقىغا ئوخشىغان بىلىم ئېلىش شەكلى ھۇنەرۋەن-كاسىپلار، جۇملىدىن ئەل ئىچى سەنئەتكارلىرى ـــ مەددا ھلىق، ئەلنەغمىچىلىك ۋە مۇقامچىلىق بىلەن شۇغۇللانغۇچىلار ئارىسىدا تاكى ھېلىھەم داۋاملىشىپ كەلمەكتە. ئەل ئىچىدە ئۆز پەرزەنتلىرىنى بىر يۇرۇش ئۇدۇم - ئادەت ۋە قائىدە - يوسۇنلار بىلەن ئۇستىلارنىڭ ئىختىيارىغا تۇتۇپ بېرىدىغان ئىشلارنى ئەنە شۇنىڭ ساقىنىدىلىرى دېيىشكە بولىدۇ.

ئوتتۇرا ئەسىرلەردە نىسبەتەن سىستېمىلاشقان ۋە قېلىپلاشقان مەدرىسە مائارىپى ياكى كونىچە مەكتەپ مائارىپى مەيدانغا كەلگەندىن كېيىن، ئەنئەنىۋى بىلىم- ھۇنەر ئىگىلەش شەكلىدىن باشقا، نىسبەتەن مۇنتىزم بولغان تەلىم - تەربىيە پائالىيىتى كېلىپ چىقتى. شۇنىڭ بىلەن پىر - ئۇستاز، شاگىرت، مۇرشىد، مۇرىت، ئىشان، مۇخلىس دېگەندەك ناملار بىلەن بىرگە، مۇددەرىس، تالىپ، مولا، خەلپەت، مۇئەللىم دېگەندەك ئاتالغۇلارمۇ كەڭ ئىستېمال قىلىنىشقا باشلىدى.

مەيلى قايسى خىل بىلىم ئېلىش شەكلى بولسۇن، ئۇ ئۆگەتكۈچى تەرەپ بىلەن ئۆگەنگۈچى تەرەپ، ئوقۇتقۇچى بىلەن ئوقۇغۇچىنىڭ بىرلىكىدە ئىشقا ئاشىدىغان ئۆزئارا ھەمكارلىق پائالىيىتى. شۇڭا، بۇ ئىككى تەرەپنىڭ ئۆزئارا مۇناسىۋىتى ۋە بىر- بىرىنىڭ ئالدىدىكى مەجبۇرىيىتىنى ئادا قىلىش، قىلالماسلىقى بىلىم ئېلىش ۋە تەربىيىلىنىشىنىڭ ئۇتۇقلۇق بولۇش - بولماسلىقىنى بەلگىلەيدۇ. نۆۋەتتە ئېلىمىزدە يولغا قويۇلۇۋاتقان مائارىپ سىستېمىسى ھازىرقى زامان پەن -

بىلىملىرىنى ۋە تېخنىكىلىرىنى ئوقۇتۇشنىڭ تەلىپى ھەمدە تەربىيىلەنگۈچىلەرنىڭ ياش ئالاھىدىلىكى بويىچە مەيدانغا كەلتۈرۈلگەن. مائارىپنىڭ ھەرقايسى تەربىيىلەش باسقۇچلىرى ئۆزىگە خاس مەزمۇن ۋە ئالاھىدىلىكلەرنى چىقىش قىلىپ ئېلىپ بېرىلىدۇ. باشلانغۇچ مائارىپ بىلەن ئوتتۇرا مەكتەپ مائارىپى، كەسپىي تېخنىكا مائارىپى بىلەن ئالىي مەكتەپ مائارىپى ئوخشىمىغان ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە بولىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە ئالىي مائارىپنىڭ ئۆزىگە خاس بىر قاتار قانۇنىيەتلىرى بولۇپ، بىز توختالماقچى بولغان ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچى مۇناسىۋىتىدىكى مەسىلىلەر ئەنە شۇ ئالىي مەكتەپلەرنىڭ ھازىرقى ئەھۋالىنى، جۈملىدىن مەكتىپىمىزنىڭ ھازىرقى شارائىتىتىكى ئەمەلىي ئەھۋالىنى ئاساس قىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىرگە ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچى مۇناسىۋىتىدە ساقلىنىۋاتقان بەزى مەسىلىلەر، بۇ جەھەتتىن دىققەت قىلىشقا، ھەل قىلىشقا تېگىشلىك دەپ قارالغان بىر قىسىم زىددىيەتلەر دەسلەپكى قەدەمدە مۇھاكىمە قىلىنىدۇ.

بىزنىڭ ئالىي مەكتەپلىرىمىزدىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ ياش ئالاھىدىلىكى ۋە پسىخىك ئالاھىدىلىكى شۇكى، ئۇلار فىزىئولوگىيە جەھەتتىن تولۇق يېتىلىپ بولغان، مۇئەييەن كىشىلىك قاراش، تۇرمۇش قارىشى ۋە ياشاش مەۋقەسى شەكىللىنىۋاتقان بىر دەۋرگە توغرا كېلىدۇ. شۇنداق بولغاچقا، بۇ دەۋر پەننىي، كەسپىي بىلىملەرنى ئىگىلەش بىلەن بىرگە، يەنە ئەخلاقىي ساپا، پسىخىك ساپا، ئېستېتىك ساپا ۋە جىسمانىي ساپا جەھەتتىن يېتەكلەشكە ئەڭ موھتاج بولغان، بۇ جەھەتتىن بۇرۇلۇش ھاسىل قىلىدىغان ھالقىلىق پەيت ھېسابلىنىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىرگە ئوقۇغۇچىلارنىڭ تەشەببۇسكارلىقى، ئىندىۋىدۇئاللىقى ۋە باشقا تۇرلۇك ئېنگى تۇلۇق ئاشكارىلىنىشقا

باشلايدۇ. شەخسي تاللىشى ۋە مۇستەقىللىق خاھىشى گەۋدىلىك بولىدۇ. دوستلۇققا، مۇھەببەتكە ئوتتەك قىزغىن مۇناسىۋەتتە بولىدۇ. رومانتىك ھېسسىياتقا باي، يېڭىلىققا ياكى ئۆزگىچە سېزىم بېرىدىغان نەرسىلەرگە ھەۋەسلىك كېلىدۇ. غۇرۇرى كۈچلۈك، ھەق - ناھەق قارىشى روشەن بولىدۇ. مانا بۇ خىل ئالاھىدىلىكلەر ئالىي مەكتەپلەردە ئوقۇتقۇچىلار بىلەن ئوقۇغۇچىلار مۇناسىۋىتىنىڭ مەزمۇن خاراكتېرىنى، تەلەپ-ئۆلچەملىرىنى بەلگىلەيدىغان ئاساسلىق ئامىللاردۇر.

بىراق، بىز مەكتەپلىرىمىزدىكى ئوقۇتقۇچىلار بىلەن ئوقۇغۇچىلار مۇناسىۋىتىنىڭ نۆۋەتتىكى ئەھۋالىنى ياخشىراق كۆزەتسەك، خېلى كۆپ ساندىكى ئوقۇتقۇچى ۋە بىۋاسىتە تەلىم - تەربىيە خىزمىتى ئىشلىگۈچىلەرنىڭ ئۆزلىرىنىڭ بىلىم بېرىش ۋە تەربىيەلەش ئوبېكتى بولغان ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالى، پسىخىك ئالاھىدىلىكلىرى، نۆۋەتتىكى قىزىقىشى، ئارزۇ- ئىنتىلىشلىرىنى ھېسابقا ئالماي، ئۆز تىرىشچانلىقىنىڭ ئۈنۈمىگە ئېرىشەلمەيۋاتقانلىقىنى، ھەتتا ئەكسىچە رول ئويناۋاتقانلىقىنى بايقايمىز. شۇڭا، مەن بۇ جەھەتتىكى قاراشلىرىمنى تۆۋەندىكىدەك بىرقانچە نۇقتىدىن بايان قىلىپ ئۆتىمەن:

بىرىنچى، ئوقۇتقۇچى بولغان كىشى، بولۇپمۇ ئالىي مەكتەپتە ئوقۇتقۇچى بولغان كىشى ئۆزىنىڭ بىلىم بېرىش ۋە تەربىيەلەش ئوبېكتى بولغان ياشلارنى ياخشىراق چۈشىنىشى لازىم. مېنىڭچە، ئوقۇغۇچىلارنىڭ، بولۇپمۇ ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ بۈگۈنكى دەۋردىكى روھىي ھالىتى، قىزىقىشى ۋە غەم - ئەندىشىسىنى ئوبدان تەتقىق قىلىپ، شۇ ئاساستا ئۇلارنى يېتەكلەش، ئوقۇتۇش تەلىم - تەربىيە خىزمىتىنىڭ ئۈنۈمدارلىقىنى ئاشۇرۇشنىڭ بىردىنبىر ئىلمىي ئۇسۇلى

هېسابلىنىدۇ.

ھازىرقى ياشلارنىڭ پىسخىك ئالاھىدىلىكىنى توغرا تەھلىل قىلىش ۋە تولۇق چۈشىنىش دەرۋەقە، ئانچە ئاسان ئەمەس. بۇ ناھايىتى ئىنچىكە خىزمەتلەرنىڭ بىرى. ھالبۇكى، بىرقىسىم ئوقۇتقۇچىلار، جۈملىدىن سىنىپ مەسئۇللىرى ئوقۇغۇچىلارغا خۇددى ماشىنا ئادەملەرگە ئوخشاشلا مۇئامىلە قىلىدۇ. ئۇلار دائىم ئۇلارنى باشقۇرۇشنى، كونترول قىلىشنى ياكى ئۆز گېپىگە كىرگۈزۈشنىلا ئويلايدۇ. ئۆز ھۆكمىنى يۈرگۈزۈشنىڭ، ئۆز ھەيۋىسىنى كۆرسىتىپ قويۇشنىڭ چارە - تەدبىرلىرى ئۈستىدىلا باش قاتۇرىدۇ. ئەگەر ئۆز گېپىنىڭ ئوقۇغۇچىلار تەرىپىدىن ئېتىبارغا ئېلىنمايۋاتقانلىقىنى، ئۆزىنىڭ ئوقۇغۇچىلار تەرىپىدىن يېتەرلىك ھۆرمەتكە نائىل بولالمايۋاتقانلىقىنى، قاقشاپ - تېرىكىپ تۇرۇپ قىلغان تەنقىد-تەنبىھلىرىنىڭ كارغا كەلمەيۋاتقانلىقىنى، قىسقىسى گەپ ئاڭلىتىش ئۈچۈن قىلغان ئورۇنۇشلىرىنىڭ بىكارغا كەتكەنلىكىنى كۆرسە، بۇنىڭ سەۋەبلىرىنى پۈتۈنلەي ئوقۇغۇچىلاردىن ياكى باشقا تاشقى ئامىللاردىنلا كۆرىدۇ. ئۆز ئۈستۈنلىنىڭ توغرا- توغرا ئەمەسلىكى، ئىلمىي- ئىلمىي ئەمەسلىكى بىلەن كارى بولمايدۇ. مانا بۇ تەربىيە ئوبيېكتى بىلەن تەربىيە سۈبيېكتى ئوتتۇرىسىدا كۆپ كۆرۈلىدىغان مېتافىزىكىلىق خاتالىقتۇر.

ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ياش ئالاھىدىلىكى ۋە پسىخىك ئالاھىدىلىكىگە نىسبەتەن ئېلىپ ئېيتقاندا، ئۇلارغا قارىتا چەكلەشنى ئەمەس، بەلكى يېتەكلەشنى ئاساس قىلىش؛ مەجبۇرلاشنى ئەمەس، بەلكى قايىل قىلىشنى ئاساس قىلىش؛ تەنقىدلەشنى ئەمەس، بەلكى ئىلھاملاندۇرۇشنى ئاساس قىلىش بىردىنبىر ئىجابىي ئۇسۇل ھېسابلىنىدۇ. كونىلاردا « ھۆرمەت

قىلساڭ ئىززەت تاپسەن، چاپناپ يېسەڭ لەززەت «تاپسەن» »
دەيدىغان گەپ بار. بۇ سۆزنى ئوقۇتقۇچى- ئوقۇغۇچى مۇناسىۋىتىگە
تەتبىقلىساق، ئوقۇتقۇچىنىڭ ئوقۇغۇچىنى ھۆرمەت قىلىشى ۋە
ئوقۇغۇچىنىڭ ئوقۇتقۇچىنى ھۆرمەت قىلىشى ئەمەلىيەتتە بىر-
بىرىنىڭ ئىززەت- ھۆرمىتىنى قولغا كەلتۈرۈش يولى بىلەن
ئىشقا ئاشىدۇ دېگەنلىك. ھالبۇكى، ئوقۇتقۇچى ئوقۇغۇچىنى توغرا
چۈشەنگەندىلا ئاندىن ئۇلارغا قايسى جەھەتتىن ھۆرمەت
قىلىشنىڭ ۋە قانچىلىك ھۆرمەت قىلىشنىڭ لازىملىقىنى
بىلگىلى بولىدۇ. بىلىش كېرەككى، ئالىي مەكتەپ
ئوقۇغۇچىلىرى كىچىك بالىلار ئەمەس، بەلكى ياشلار. كىچىك
بالىغىمۇ سەن مېھرىڭنى بەرسەڭ ئۇمۇ ساڭا ئېجىل - ئامراق
بولىدۇ، ھەتتا ھايۋاناتلار، ئۇچار قاناتلار جېنىدا ئۆزلىرىگە
كۆيۈنگەن، ئۆزلىرىنى ئاسرىغانلارغا ئەل بولۇپ دوستلۇقىنى
ئىپادىلەيدۇ. سەن ئۇلارغا ياخشى مۇئامىلە قىلمىساڭ سېنى
كۆزىگە ئېلىپمۇ قويمايدۇ. شۇنداق ئىكەن، ئادەم بولغۇچى يەنە
كېلىپ ئاللىقاچان قۇرامىغا يېتىپ ئاق - قارىنى پەرق
ئەتكۈدەك بولغان، ياشلىق غۇرۇرى قاينىاپ - تېشىپ تۇرىدىغان
ئىنسان ئۈچۈن باشقىلارنىڭ مۇھەببىتىگە ئېرىشىش ۋە
مۇھەببەتكە مۇھەببەت بىلەن جاۋاب قايتۇرۇش ئەڭ ئەقەللىي
بىر قائىدىدۇر، ئەلۋەتتە. بۇ نۇقتىنى چۈشەنمەي تۇرۇپ،
ئوقۇغۇچىنىمۇ ئەنە شۇ كاتېگورىيىگە مەنسۇپ دەپ، بىلمەي تۇرۇپ
قانداقمۇ ئوقۇتقۇچى بولغىلى يەنى ئوقۇغۇچىنى چۈشىنىدىغان ۋە
ئۇلارغا ئادىمىي مۇئامىلە قىلىدىغان ھەقىقىي ئوقۇتقۇچى
بولغىلى بولسۇن؟

مەن شۇنداق قارايمەنكى، ئوقۇغۇچىدا ئۆزى ئاڭلىق سادىر
قىلغان گۇناھ بولمايدۇ. گۇناھ بار دېيىلسە، ئۇنىڭغا ئاتا - ئانا
بولغۇچى، ئوقۇتقۇچى بولغۇچى ۋە ئۇلارنىڭ ساغلام ئۆسۈپ

يېتىلىشىگە تېگىشلىك مۇھىت يارىتىپ بېرەلمىگەن جەمئىيەت جاۋابكار. ئوقۇتقۇچىلار ياش - ئۆسمۈرلەرنى بىۋاسىتە، مەخسۇس تەربىيىلەش ۋە زىپىسىنى ئۈستىگە ئالغان كىشىلەر بولغاچقا، ئۇلارنىڭ جاۋابكارلىق مەسئۇلىيىتى تېخىمۇ ئېغىر بولىدۇ. ھېچبولمىغاندا، ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئۆز مەسئۇلىيىتىنى ئاتالمىش ئانىلارغا، جەمئىيەتكە، بولۇپمۇ ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئۆزلىرىگە ئىتتىرىپ قويۇشى ئۆز سالاھىيىتىگە زادىلا ماس كەلمەيدۇ. شۇڭا، ھەربىر ئوقۇتقۇچى بولغۇچى «مەن ئوقۇغۇچىلارنى قانچىلىك چۈشىنىمەن، ئۇلارغا قانچىلىك كۆڭۈل بۆلەلىدىم، ئۇلارغا قانچىلىك ئۇلگە بولالىدىم ...» دېگەن مەسىلىنى ئوبدانراق ئويلىشىپ بېقىشى كېرەك.

ئىككىنچى، ئوقۇتقۇچى ئوقۇغۇچىلارغا ئۆزىنىڭ يۈكسەك ئىناۋىتى، ئېسىل پەزىلىتى ۋە يارقىن ئوبرازى بىلەن تەسىر كۆرسىتىشكە تىرىشىشى لازىم. ئوقۇتقۇچى ئوقۇغۇچى ئۈچۈن مەڭگۈلۈك ئۇلگە. ئەگەر ئوقۇتقۇچى بولغان كىشى ئۆزىنىڭ ئابرۇيىنى قانداق ساقلاشنى بىلمەي، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئۆزىنى ھۆرمەت قىلمىغانلىقىدىن بىھۇدە ئاغرىنىپ يۈرسە، ئۇنى چىن ئوقۇتقۇچى دېگىلى بولمايدۇ. ئوقۇتقۇچىنىڭ تەلىم - تەربىيە خىزمىتىدىكى مەغلۇبىيىتى دەل ئۇنىڭ ئۇستازلىق سۈپىتىنى ئۇنتۇپ قالغانلىقىدا، شۇنداقلا ئۆزىنى ئوقۇغۇچىلارغا ئېتىراپ قىلدۇرالمىغانلىقىدا. مۇنداقچە قىلغاندا، ئۆزىنىڭ ئوبرازىنى ئۆزى خۇنۇكلەشتۈرۈپ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ قەلبىدىن ئورۇن ئالالمىغانلىقىدا ئىپادىلىنىدۇ.

ئوقۇتقۇچى بەربىر تەربىيىچى. ئوقۇغۇچى بولسا تەربىيىلەنگۈچى. تەربىيىلەنگۈچى مەيلى قانداق مىجەز - تەبىئەتلىك، قانداق خۇي - مىجەزلىك بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، تەربىيىنى قوبۇل قىلىۋاتقان شارائىتتا ئۇنى ئوقۇغۇچىدىكى بىر

خىل ئالاھىدىلىك دېيىشكىلا بولىدۇ. ئۇنى پرىنسىپال خاتالىق ياكى جىنايەتكىرانە ئىش - ھەرىكەت دەپ قاراپ ھېسىاب - كىتاب قىلىش، جازاغا تارتىش توغرا ئەمەس. ئەگەر مەسىلە كۆرۈلسە پەقەت ياردەم بېرىشكە، يېتەكلەشكە ھەقلىقمىزكى، ئەدىپىنى بېرىپ ئۆزىمىزنىڭ كۈچىمىزنى كۆرسىتىپ قويۇشقا ھەقلىق ئەمەسمىز. شۇڭا، مەكتەپلەردە جۇملىدىن ئالىي مەكتەپلەردە ئوقۇتقۇچى ئوقۇغۇچى تەرىپىدىن ئىنكار قىلىنسا يەنى ئوقۇتقۇچىنىڭ بەرگەن تەربىيىسى، كۆرگەن چارە- تەدبىرلىرى ئوقۇغۇچىلار تەرىپىدىن قوبۇل قىلىنماي، ئەكسىچە ئېتىبارسىز قالدۇرۇلسا، بۇنىڭ ھەقىقىي سەۋەبچىسى يەنىلا ئوقۇتقۇچىنىڭ ئۆزى بولىدۇ. بۇ نۇقتىنى تونۇپ يەتمىگەن ياكى ئۆزىگە ئاشۇنداق تەلەپ قويۇشنى بىلمىگەن ھەرقانداق ئوقۇتقۇچى ئىدىيىۋى ساپا جەھەتتە لاياقەتسىز ئوقۇتقۇچى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ئۇنداق ئوقۇتقۇچى ھەرقانچە جېنىنى ئۇپراتسىمۇ، داۋاملىق پاسسىپ ھالەتتە تۇرۇپ كەلگەچكە ئۆزىنىڭ تېگىشلىك رولىنى جارى قىلدۇرالمايدۇ. ئوقۇتقۇچى بۇنداق ئاقىۋەتكە قېلىشتىن ساقلىنىش ئۈچۈن، بېسىش ۋە زەربە بېرىشنىڭ ئورنىغا نەسىھەت قىلىش ۋە كۆيۈنۈشنى؛ چەكلەش ۋە ئەدەپلەشنىڭ ئورنىغا يېتەكلەش ۋە قايىل قىلىشنى دەسسىتىشى لازىم. شۇنىڭ بىلەن بىرگە ئۆزى ئۈلگە بولۇشى، ئوقۇغۇچىلارغا ئۆزىنىڭ سالاپىتى، ئىجتىھاتى، ئوڭلۇق مىجەزى ۋە ئورۇنلۇق گەپ - سۆزلىرى، قىسقىسى، پەرىشتە سۈپەت پاك ئەخلاق - پەزىلىتى ئارقىلىق تەسىر كۆرسىتىشكە تىرىشىشى زۆرۈر.

بىزنىڭ مەكتەپلىرىمىزدە شۇنداق بىر ئېچىنىشلىق ئەھۋال مەۋجۇتكى، بەزى ئوقۇتقۇچىلار ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئاجىزلىقىنى كۆرگەن ھامان ئۇنىڭدىن پايدىلىنىپ، ئۇلارنى پاسسىپ ئورۇنغا چۈشۈرۈپ قويۇپ ئاسانلا ئىدارە قىلىشنى

باشقۇرۇشنىڭ ئۇنۇملۇك ئۇسۇلى، دەپ قارايدۇ. ئۇلار بىر ئاممىلارنى قىلىپ ئوقۇغۇچىلارنىڭ بىسىنى ياندۇرۇپ، ئۆزى بىلەن زىتلىشىشقا ئامال قىلالمايدىغان، قارشىلىشىشقا پېتىنالمايدىغان(ئەمەلىيەتتە قارشىلاشقۇدەك پايدا - مەنپەئەت توقۇنۇشى بولمىسىمۇ) ھالەتكە چۈشۈرۈپ قويالىسا ئۆزلىرىنى ئىقتىدارلىق ھېسابلىشىدۇ. تەلىم- تەربىيىنى ئەمەس، باشقۇرۇشنى؛ يېتەكلەشنى ئەمەس، كونترول قىلىشنى؛ قوزغىتىشنى ئەمەس، قىسماقچا ئېلىشنى؛ ئىجادىيلىقنى ئەمەس، قاچىلاپ قويۇشنى؛ ئۆزىنىڭ يولىدا ئەمەس، ئۆزگىلەرنىڭلا يولىدا ماڭدۇرۇشنى؛ مەسئۇلىيەتنى بايقاشنى ئەمەس، مەسئۇلىيەتسىز خالىي بولۇشنى؛ گەپ قىلدۇرۇشنى ئەمەس، گەپ ئاڭلىتىشنى ئۆزىمىزنىڭ بىردىنبىر نىشانىمىزغا ئايلاندۇرۇپ قويۇش ماھارىتىمىز ئۈچۈن ھەقىقەتەن ئېچىنىشلىق پاجىئە ئەمەسمۇ؟

ئوقۇتقۇچىنىڭ ئۆچۈن ئۆزىنىڭ ئىلمىيلىكى، كەڭ قورساقلىقى، كۆيۈمچانلىقى، سەۋرچانلىقى، پاكىز، رەتلىك سىرتقى قىياپىتى بىلەن، قىسقىسى، پۈتكۈل ئىنسانىيەت ئالىمىدە ئاجايىپ بىر ساھىبنەزەر سىيما بولغانلىقى بىلەن ئۇلۇغلانغان ئوقۇتقۇچىلىق سۈپىتىنى ساقلاش ۋە شۇ ئارقىلىق ئوقۇغۇچىلارنىڭ يۈكسەك ھۆرمىتىگە نائىل بولۇش ئوقۇغۇچىنى ھەقىقىي تەلىم- تەربىيىگە ئىگە قىلىشنىڭ ئالدىنقى شەرتى. ئەنە شۇنداق ئوقۇتقۇچىنىڭ ئۆزى بىر ئىلىم. ئوقۇغۇچىلارنىڭ قەلبىگە ئەڭ تېز، ئەڭ مەھكەم ئورنىشىدىغان بىر ئىلىم. ئولارنى كىتابلار دۇنياسىغا ئەمەس، رېئال پارلاق دۇنياغا يۈزلەندۈرىدىغان، ئۇنىڭغا ئىشەندۈرىدىغان، ئۇنىڭغا مۇھەببەت ئويغىتىدىغان، قىسقىسى، ئۇلارنى ئالدىنمايدىغان ئەڭ چىن ئىلىم. شۇنداق دېيىشكە بولىدۇكى، ئەگەر ئالىلىقاچان 18

ياشـــتىن هـــالقىپ كەتكـــەن ياشـــلارغا نىســـبەتەن ئـــۇلاردا ئـــۆز ئۇقۇتقۇچىســـىنىڭ بىلىمىگـــە، ئىقـــتىدارىغا هـــەقىقي قـــايىل بولىدىغان؛ ئۇنىڭ پەزىلىتىدىن ئۆرنەك ئالىدىغان؛ ئۇنىڭ مېهىر-مۇهەببـــىتىدىن ســـۆيۈنىدىغان روهىيـــەت چاقنىشـــى مـــەيدانغا كەلمىســـە، ئۇقۇتقۇچـــى بـــىلەن ئوقۇغۇچـــى ئوتتۇرىســـىدىكى مۇناسـىۋەت هـەقىقي مەنىسـىنى تاپـالمايدۇ، شـۇنداقلا تـەلىم - تەربىيـــە خىزمىتـــىنىڭ نەتىجىســـى بـــز كۆزلىگـــەن جـــايدىن چىقمايدۇ.

يېقـــىنقى يـــىللاردىن بۇيـــان، بـــەزى مەكتەپلىرىمىزدە ئـــۆز ئۇقۇتقۇچىســـىدىن نـــارازى بولـــۇپ يۇرگـــەن، ئـــۆز ئۇقۇتقۇچىســـىنى هاقارەتـــلەپ يۇرگـــەن، هەتـــتا كـــۆز ئـــالدىدىلا قىلىقســـىز، هاياسـىز، چاكىنا هەرىكەتلەرنى بىمالال قىلىپ يۇرگـەن؛ ئۇقـۇش پـۇتكۇزۇپ چىققـاندىن كـېيىن ئـۆز ئۇقۇتقۇچىســىنىڭ ئەدىپـــىنى بېرىپ ئۆچ ئېلىشـنى پەملەپ يۇرگـەن؛ تېخىمۇ قەبـىھ بولغـىنى، ئـــۆز ئۇقۇتقۇچىســـىغا تىـــغ كۆتۈرگـــەن ئوقۇغۇچىلارنـــى كـــۆپ ئۇچرىتىدىغان بولـــۇپ قـــالدۇق. بۇنـداق ئـەهۋاللارنى بـــزنىڭ مائارىپـــىمىزنىڭ مەهسـۇلى ئەمـەس دەپ كـىم ئېيتالايدۇ؟ ئادەم بولۇشـــىنى ئۆگـــىتىدىغان جـــايدا ئـــادەم ســـىياقىدىن چىققـــان قىلمىشـــلارنىڭ سـادىر بولۇشـــدا ئۇقۇتقۇچىلارنـــىڭ هـــېچقانداق مەسئۇلىيىتى يوقمۇ؟

ئۇچـىنچى، ئـالىي مەكتەپ ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچىلىرى ئۆز نۆۋىتىدە يەنە ياخشى دوستلاردىن بولۇشى كېرەك. ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ يـاش ئالاهىدىلىكىدىن ئېلىپ ئېيـتقاندا، ئوقۇتقۇچـــى بـــلەن ئوقۇغۇچـــى ئوتتۇرىســـىدا رەســـمىي ئۇســـتاز شاگىرتلىق مۇناسىۋىتى بولغاندىن باشقا، خۇددى ئاتا - ئانا بىلەن پـــەرزەنتلەر ئوتتۇرىســـىدىكى مۇناســـىۋەتكە، بولۇپـــمۇ دوســـتلار ئوتتۇرىســىدىكى مۇناسـىۋەتكە ئوخشـاش مۇناسـىۋەتلەرنىڭ بولۇشـى

نورمال هەم تەبىئىي ئەھۋال. مېنىڭچىمۇ شۇنداق بولۇشى كېرەك. ئوقۇتقۇچى، بولۇپمۇ سىنىپ مەسئۇلى بولغان ئوقۇتقۇچى سىنىپ ئىچىدە ۋە مەكتەپتىكى تۈرلۈك مەشغۇلات سورۇنلىرىدا ئوقۇغۇچىلارغا ئىلھام - پەن بىلىملىرىنى ئۆگىتىدۇ، تۈرلۈك يوللار بىلەن تەربىيىلەيدۇ. مەسىلەن، دەرس ئۆتۈش، لېكسىيە سۆزلەش، يىغىن ئېچىش، سۆھبەتلىشىش، مۇزاكىرىگە ئۇيۇشتۇرۇش، كىتاب ئوقۇشقا تەشكىللەش، نۇتۇق سۆزلەش ۋە دېكلاماتسىيە مۇسابىقىلىرىنى ئۇيۇشتۇرۇش دېگەندەك. بۇلار ھەم بىلىم بېرىشنى، ھەم تەربىيىلەپ ساپا يېتىلدۈرۈشنى مەقسەت قىلىدۇ. بىراق، بۇ ئىشلار كۆپىنچە مەكتەپنىڭ قائىدە- تۈزۈم ۋە تەلىم - تەربىيە پىلانى بويىچە قەرەللىك بولۇپ تۇرىدىغان، مائارىپ خىزمىتىنىڭ زۆرۈر شەكىللىرى بولغاچقا، بۇ جەريانىدىكى ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچى مۇناسىۋىتى ئۆز يولىدا تەبىئىي شەكىللىنىدۇ. بۇ خىل مۇناسىۋەتنىڭ مۇھىملىقىنى، مەزمۇن خاراكتېرىنى ھەممە ئادەم ئوبدان چۈشىنىدۇ. بىراق، خىزمەت ۋاقتىدىن تاشقىرى بولىدىغان، ئىجتىمائىي مۇناسىۋەت ۋە تۇرمۇش جەھەتتە ئىپادىلىنىدىغان ئالاھىدىرەك بىر خىل مۇناسىۋەت بولۇپ، ئۇ ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچى مۇناسىۋىتىنىڭ يەنە بىر مۇھىم ۋە نازۇك تەرىپىنى ھاسىل قىلىدۇ. چۈنكى، ئۇنىڭدا ئوقۇتقۇچىنىڭ ئوقۇغۇچىلارغا قانداق مۇئامىلە - مۇناسىۋەتتە بولۇشى بىر خىل قېلىپتا، بىر خىل تەرتىپتە بولۇشى ناتايىن. بۇ جەھەتتە ھەربىر ئوقۇتقۇچىنىڭ ئۆز ئالدىغا تۇتقان يولى ۋە پرىنسىپى بولىدۇ. ئوقۇتقۇچىنىڭ شەخسىي تۇرمۇش قارىشى، قىممەت نۇقتىئىنەزىرى، ياشاش ئادىتى قاتارلىقلار بۇ خىل مۇناسىۋەتنىڭ شەكلى ۋە مەزمۇنىنى بەلگىلەيدۇ. ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچى مۇناسىۋىتىدىكى بەزى چىگىش مەسىلىلەرمۇ دەل مۇشۇنداق كەسىپىي خىزمەت ۋە بەلگىلەنگەن ۋەزىپە تۈسىنى

ئالمىغان ئەھۋال ئاستىدا كۆپ سادىر بولىدۇ. چۈنكى، بۇنداق مۇناسىۋەتتە ئوقۇتقۇچى بولغان كىشى ئۆزىنىڭ ئالاھىدە ئىمتىيازىنى، سۈرلۈك، جىددىي قىياپىتىنى بىرچەتكە قايرىپ قويۇپ، ئوقۇغۇچىلار بىلەن دوستلاردەك ۋە بىر تۇغقاندەك ئالاقە - مۇئامىلىدە بولۇشقا توغرا كېلىدۇ.

ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچى ئوتتۇرىسىدىكى دوستلارچە تۇس ئالغان مۇناسىۋەتنى نورمال، ساغلام ئېلىپ بېرىش تەلىم - تەربىيە خىزمىتىگە تۈرتكە بولىدىغان مۇھىم بىر تەرەپ. چۈنكى، ئوقۇتقۇچى ئۆزىنىڭ ئوقۇتقۇچىلىق سۈر - ھەيۋىسىنى كۆرسىتىش يولى بىلەن ئوقۇغۇچىلارنى قورقۇتۇش ياكى ئەيمەندۈرۈشكە بېرىلگەنسېرى ئوقۇغۇچىلار ئوقۇتقۇچىلاردىن يىراقلىشىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئەھۋال يوشۇرۇش ۋە سەممىيەتسىزلىك قىلىشتەك ھادىسىلەر كۆپ كۆرۈلىدۇ. ئۇقۇشماسلىق كۆپ يۈز بېرىدۇ. بۇلار ئەلۋەتتە خىزمەت ئىشلەشكە قۇلايسىزلىق ئېلىپ كېلىدۇ. بەزى كىشىلەر «ئوقۇغۇچى دېگەن داۋنخور كېلىدۇ، ئۇلارغا سىلىق مۇئامىلە قىلساڭ، ئۇلارغا چىشىڭنىڭ ئېقىنى كۆرسىتىپلا قويساڭ گېپىڭنى ئاڭلىماس، سېنى كۆزگە ئىلماس بولۇپ قالىدۇ» دەپ قارايدۇ. مەن بۇ پىكىرگە قوشۇلمايمەن. ئوقۇتقۇچىغا ھۆرمەت ئاتا قىلىدىغان نەرسە قاتتىق قول بۇلۇش ياكى «تومۇر تۇتتۇرماسلىق» ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ ئەخلاق - پەزىلىتى، مىجەزى. سېنىڭ بىلىم قابىلىيىتىڭ ئۇستۇن بولسا، پەزىلىتىڭ يۇكسەك، كۆكسى - قارنىڭ كەڭ، مۇئامىلەڭ ياخشى بولسا يەنى ھۆرمەتكە لايىق بولساڭ، شەخسىيىتىڭ قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر سېنى ھەركىم ھۆرمەت قىلىدۇ. ھۆرمەت دېگەن تەلەپ قىلىش، بېسىم ئىشلىتىش ياكى ھىيلە ئىشلىتىش بىلەن ۋە ياكى ھوقۇق - ئىمتىيازنىڭ كۈچى بىلەن قولغا كېلىدىغان نەرسە ئەمەس. بۇ جەمئىيەتتە ھۆرمەتكە

سازاۋەر دىۋانە بولىدۇ، ئەلىنىڭ نەزىرىدىن چۈشكەن پادىشاھ بولىدۇ. گەندىنى ئالتۇن تاۋاقنا ئۈسۈپ بەرسەڭمۇ ھېچكىم يېمەيدۇ، ئوخشىغان پولۇ پۈچۈق ھېجىردا بولسىمۇ يەيدىغان ئادەم چىقىدۇ.

ئالىي مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرى بىلەن ئوقۇغۇچىلىرى ئوتتۇرىسىدا كەسپىي سالاھىيەت، بىلىم - تەجرىبە، ئىجتىمائىي ئورۇن ۋە ياش جەھەتلەردىكى پەرقلەرنى ھېسابقا ئالمىغاندا باشقا تەرەپلەردىن، جۈملىدىن ئىنسان تەبىئىتى جەھەتتىن كەسكىن پەرقلىنىدىغان تەرەپلەر بولمايدۇ. ئۇلار كۆپ جەھەتتىن ئوخشىشىپ كېتىدۇ ياكى يېقىن تۇرىدۇ. ئوقۇغۇچىلاردىمۇ گەرچە تولۇق يېتىلىپ بولالمىغان بولسىمۇ ئوخشاشلا مەلۇم دەرىجىدە مۇستەقىل دۇنياقاراش ۋە كىشىلىك ھايات قارىشى بولىدۇ. ئۆز غۇرۇرىنى، ئىززەت - ئابرۇيىنى قوغداش ھەممىدە مۇھىم. بىۋاسىتە چوقۇنۇش ئېڭى ئوخشاشلا كۈچلۈك بولىدۇ. ئوخشىمىغان دەرىجىدە جىنسىيەت ۋە گىگىنا تەرىبىسىنى قوبۇل قىلغان، ھېچبولمىسا ئۇنى ئىلمىي ئاساستا چۈشىنىشكە باشلىغان بولىدۇ. مۇھەببەت ۋە قىز - ئوغۇللار ئوتتۇرىسىدا كۆرۈلىدىغان مۇرەككەپ پسىخىك ھادىسىلەرگە ئوخشاشلا دۇچ كېلىدۇ. دېمەك، ئىنسان تەبىئىتىدىكى ئورتاقلىق ۋە بۇ ئورتاقلىقنىڭ بالاغەتكە يەتكەندىن كېيىن مۇقەررەر كۆرۈلىدىغان ئالامەتلىرى (ئوقۇتقۇچىلارنىڭ قانداق مۇئامىلە قىلىشى ۋە بىر تەرەپ قىلىشىدىن، بۇ ھەقتە مەكتەپنىڭ قانداق بەلگىلىمىسى بولۇشىدىن قەتئىينەزەر) ئوخشاشلا بەزى ئەخلاقىي مەسىلىلەرنى پەيدا قىلماي قالمايدۇ. بۇلار ئوقۇتقۇچى بىلەن ئوقۇغۇچى ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتكە بىۋاستە تەسىر كۆرسىتىدۇ. شۇ سەۋەبلىك، ئوقۇغۇچىلاردا توغرا مۇھەببەت ۋە كىشىلىك تۇرمۇش قارىشىنى تۇرغۇزۇش ئۈچۈن ئوقۇتقۇچىلار تەبىئىي ھالدا

ئوقۇغۇچىلارنىڭ شەخسىي ئىشلىرىغا ئارىلىشىدۇ. ناۋادا ئۇ بىر چەكلەنگەن رايونغا ئايلىنىپ قالسا، ئېنىقكى، ئوقۇتقۇچى بىلەن ئوقۇغۇچى ئوتتۇرىسىدا زورمۇزور بىر بوشلۇق شەكىللىنىدۇ ـ دە، ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى ئارىلىق تەدرىجىي كېڭىيىپ، تېخىمۇ چوڭ مەسىلىلەرنىڭ كېلىپ چىقىشىغا زېمىن ھازىرلىنىدۇ. شۇڭا، بىز ئوقۇتقۇچى بىلەن ئوقۇغۇچى ئارىسىدا يوشۇرۇن ساقلىنىدىغان پەۋقۇلئاددە ئىشلارنىڭ بولماسلىقىنى پايدىلىق دەپ قارايمىز.

يۇقىرىدا ئېيتىپ ئۆتكىنىمىزدەك، ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى ئۆزلىرىنىڭ ياش ئالاھىدىلىكى ۋە پسىخىك ئالاھىدىلىكلىرىدىن كۆرە، ئۆز غۇرۇرىنى، ئەقىدە- ئىخلاسىنى قوغداشقا، بۇنىڭ ئۈچۈن پىداكارلىق كۆرسىتىشكە بەكمۇ ئەھمىيەت بېرىدۇ. دوستلۇقنى ھەرقانداق مۇناسىۋەتتىن ئۈستۈن قويىدۇ. بۇ جەھەتتىن قوللاشقا ئېرىشىشنى بەكمۇ ئۇمىد قىلىدۇ. ئەگەر ئاتا- ئانىسىنىڭ، بولۇپمۇ ئوقۇتقۇچىسىنىڭ توغرا چۈشىنىشىنى قولغا كەلتۈرەلمىسە؛ ئۇلارنىڭ قوللىشىغا، ياردىمىگە ئېرىشەلمىسە بەكمۇ ئۇمىدسىزلىدۇ، ئازابلىنىدۇ. ئۇلار كۆپ ھاللاردا مۇشۇنداق ئەھۋالدا چۈشكۈنلىشىپ كېتىدۇ. قىسقىسى، ھەرقانداق بىر ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى شېرىن ھېس- تۇيغۇلارنىڭ ئەسىرى بولۇپ يۈرگەندە ۋەھىمە ۋە ئۆزىنى ئەيىبلەشتىن خالىي بولالمايدۇ. مۇنداق روھىي يۈكنى يەڭگىللىتىش ئۈچۈن ئۆزكۆڭلىنى چۈشىنىدىغان، ھېسسىياتىغا، ئەقىدىسىگە، ئارزۇسىغا ھۆرمەت قىلىدىغان كىشىلەرنىڭ كۆپەيىشى ئارزۇ قىلىدۇ. بۇ جەھەتتىن تېڭىرقاپ قالغاندا، قايمۇقۇپ يۈرگەندە ياكى زەربە يېگەندە ھامىيلىق قىلىدىغان بىرسىگە موھتاج بولىدۇ. بۇنىڭغا ئەنئەنىۋى قاراشلار ۋە ئادەت كۈچى سەۋەبلىك بىزنىڭ ئاتا-

ئانىلىرىمىزمۇ بۇ ئىشنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىپ بولالمايدۇ. شۇڭا، ئوقۇغۇچىلار بۇ ئىشتا ئۇمىدىنى ئەڭ يېقىن دوستلىرىغا باغلايدۇ. ئەگەر ئوقۇتقۇچى ئاشۇ يېقىن دوستنىڭ رولىنى ئوينىيالمسا، مۇھەببەت سەۋدالىقىدا ئۆز يولىنى توغرا تاللاشقا مۇۋەپپەق بولالمىغان نۇرغۇن ياشلارنىڭ كۆڭۈل ئىزتىراپلىرى ۋە پاراكەندىچىلىكى ئازايغان بولار ئىدى.

ئوقۇتقۇچىنىڭ بىلىم بېرىش ۋە كۆپ تەرەپلىمە يېتەكلەش خىزمىتى ئېنىقكى، ئوقۇغۇچىنىڭ قەلب ئالىمىگە تەسىر كۆرسەتمەي قالمايدۇ. مۇنداق تەسىر بىر بولسا ئوقۇغۇچىنى توغرا، ساغلام مۇھەببەت قارىشىغا ئىگە قىلىپ، ئۇلارنىڭ تۇرمۇش يولىنى توغرا تاللىشىغا يارەم بېرىدۇ. بىر بولسا ئۇلارنىڭ نورمال پسىخىكىسىنى قالايمىقانلاشتۇرۇۋېتىدۇ. شۇنداق ئىكەن ئوقۇغۇچىنىڭ روھىي ھالىتىدىكى مۇرەككەپ، چىگىش مەسىلىلەرنى بايقاش، توغرا دىئاگنوز قويۇش ۋە ئىلمىي ئۇسۇلدا مۇۋاپىق بىر تەرەپ قىلىش ئوقۇتقۇچى بولغان كىشىنىڭ باش تارتىپ بولمايدىغان ئاساسلىق ۋەزىپىسى. بۇنىڭ ئۈچۈن، ئوقۇتقۇچى ئامال بار چەك - چېگرىنى بۇزۇپ تاشلىشى زۆرۈر. كونكرېتراق قىلىپ ئېيتقاندا، ئوقۇغۇچىلار بىلەن تۇرمۇشتا يېقىن دوستلارغا ئايلىنىشى، بىر - بىرىگە ئىشىنىشى، بىر-بىرىنىڭ شەخسىيىتىگە، ھوقۇقىغا ھۆرمەت قىلىشى؛ ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە ئۆزلىرىنىڭ ئىچكى ئەھۋاللىرى ۋە دۇچ كەلگەن مەسىلىلىرى ئۈستىدە ئوچۇق - ئاشكارا، سەممىي پاراڭلىشىالايدىغان، ئۆزئارا پىكىر ئالماشتۇرالايدىغان ۋە مەسلىھەتلىشەلەيدىغان ھالەتنى يارىتىشى كېرەك.

دەرۋەقە، ئوقۇغۇچى ئوقۇتقۇچىسىنى ئۆزىنىڭ ئەڭ يېقىن ئادىمى، ھەقىقىي يارەمچىسى ئورنىدا كۆرسە، ئۆز روھىي ھالىتىدە مەۋجۇت بولغان مەسىلىلەرنى، تۇرمۇشتىكى

خاپىلىقى ۋە خوشاللىقلىرىنى تارتىنماي ئېيتالايدىغان بولسا، ئۇ ھالدا ئوقۇتقۇچى ئوقۇغۇچى نەزىرىدىكى ئەڭ ئىشەنچلىك ۋە ھۆرمەتكە سازاۋەر ئادەم بولىدۇ. ئەكسىچە، ئوقۇغۇچى ئۆزىنىڭ ئوقۇتقۇچىسىدىن ئەھۋال يوشۇرسا، ئۇنى ئۆزىنىڭ نازارەتچىسى، قۇسۇرچىسى ھەتتا پايلاقچىسى ئورنىدا كۆرسە، ئوقۇتقۇچىسىغا كۆرۈنۈشتىنمۇ ھەزەر ئەيلەپ يۈرسە، ئۇنداق ئوقۇغۇچىنىڭ تەلىم - تەربىيىنى ھەقىقىي قوبۇل قىلىپ كېتەلمىشى ناتايىن.

بىلىمسىزلىكتىن قالسىلا ئوقۇتقۇچىنى ئەڭ پاسسىپ ئورۇنغا چۈشۈرۈپ قويىدىغان نەرسە شۇكى، ھە دېگەندە ئوقۇغۇچىنىڭ ھەممە ئىشىنى خاتاغا چىقىرىش، ئۇلاردىن قۇسۇر ئىزدەش، كوكۇلسىدىن تۇتۇۋېلىپ ئەدىپىنى بېرىشتىن ئىبارەت. شۇڭا، ياخشى ئوقۇتقۇچى ھەرگىزمۇ ئۆزىنىڭ ئوقۇتقۇچىلىق ئىمتىيازى ۋە ھەيۋىسىنى ئىشقا سېلىپ، ئوقۇغۇچىلارنى قورقۇتۇش، قىستاش، تەنقىدلەش يولى بىلەن ئۇلارنى كونترول قىلىشقا ئۇرۇنمايدۇ.

قىسقىسى، ئالىي مەكتەپلەردىكى ئوقۇتقۇچى- ئوقۇغۇچى مۇناسىۋىتىنى ئىككى تەرەپ ئوتتۇرىسىدىكى ئۆزئارا ئىشىنىش، تاينىش، ياردەملىشىش ۋە ئورتاق ئالغا بېسىش مۇناسىۋىتى دېيىشكە بولىدۇ.

تۆتىنچى، ئوقۇتقۇچى ئوقۇغۇچىلارغا بىردەك ئادىل مۇئامىلە قىلىشى لازىم. ياش ئوقۇغۇچىلارنىڭ ھەق - ناھەق تۇيغۇسى كۈچلۈك بولىدۇ. جەمئىيەتتە، كىشىلىك ھاياتتا بولۇپ تۇرىدىغان ئېگىز - پەس ئىشلارغا كۆنۈكمىگەن ياكى بىپەرۋا مۇئامىلە قىلىشقا ئادەتلەنمىگەن بولىدۇ. ھەممىنى كىتاب بويىچە ئۆلچەپ، مۇتلەق لىللا ۋە ئادىللىق نەزىرى بىلەن باھالايدىغان ۋە ئۇنىڭغا ئالاھىدە دىققەت قىلىدىغان بولىدۇ.

ئوقۇتقۇچى بولغان كىشى ئۆزىنىڭ ئوقۇتۇش ۋە باشقۇرۇش خىزمىتى جەريانىدا ئوقۇغۇچىلارغا پەرقلىق مۇئامىلە قىلسا؛ ھەتتا كىچىك ئىشلارنىمۇ ئوخشاش كۆزدە قاراپ ئادىل بىر تەرەپ قىلمىسا ئوقۇغۇچىلاردا نارازىلىق كەيپىياتى كۈچىيىپ، قېيىدايدىغان، بويۇنتاۋلىق قىلىدىغان، ھەتتا ئوقۇتقۇچىنى كۆزگە ئىلمايدىغان ئەھۋاللارنىڭ كېلىپ چىقىشىغا سەۋەبچى بولۇپ قالىدۇ.

ئوقۇتقۇچىنىڭ ئادىللىقى ئالدى بىلەن ئۆزى مەسئۇل بولۇۋاتقان سىنىپتىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ ھەممىسىگە ئوخشاش ئۆلچەم، ئوخشاش تەلەپ بىلەن مۇئامىلە قىلىشتا كۆرۈلىدۇ. بەزى ئوقۇتقۇچىلارنىڭ بىر قىسىم ئوقۇغۇچىلارغا ئالاھىدە كەڭچىلىك بېرىپ، يول قويۇپ، بىر قىسىم ئوقۇغۇچىلارغا بولسا بەكرەك چېچىلىپ يۈرۈشى؛ بىرىنى ئەزىزلەپ، بىرىنى چەتكە قېقىشى ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدا ھەقسىزلىك ناچار تەسىرات ۋە تونۇش پەيدا قىلىپ قويىدۇ. مەسىلەن، ئىمتىھان ئېلىش، ئۆچتە ياخشى سايلاش، تۈرمۈش يارەم پۇلى باھالاش دېگەندەك ئىشلاردا ئەمەلىي ئەھۋالنى ئاساس قىلماي شەخسىي ھېسسىياتنى ئارىلاشتۇرۇپ قويىدىغان ئەھۋاللار ئەنە شۇنىڭ جۈملىسىگە كىرىدۇ. شۇڭلاشقا، ھەرقانداق بىر ئوقۇتقۇچى ئوقۇغۇچىلارغا جەزمەن باراۋەر مۇئامىلە قىلىشقا، ھەرقاچان ئەمەلىيەتنى ئاساس قىلىشقا تىرىشىشى، ئورۇنسىز تەنقىدلەشتىن، قەستەن ماختاشتىن ساقلىنىشى لازىم، ھەتتا گەپ- سۆزلەرگىمۇ ئالاھىدە دىققەت قىلمىسا، قىلغان پەند- نەسىھەتلىرىنىڭ، تەنقىد - تەربىيىلىرىنىڭ ھېچقانداق ئۈنۈمى بولمايدۇ. ئورۇنلاشتۇرغان ئىشلىرىنىڭمۇ ئىجرا سى بولمايدۇ ۋە ياكى باشقىلارنىڭ نامۇۋاپىق سۆز - ھەرىكەتلىرىگە، ئىنتىزامسىز قىلمىشلىرىغا دەستەك تەييارلاپ بەرگەن بولىدۇ.

مەن يۇقىرىدا توختالغان بىرنەچچە تۈرلۈك مەسىلىلەر ئەزەلدىن ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچى مۇناسىۋىتىدە مەۋجۇت بولۇپ كەلگەن، بولۇپمۇ ئالىي مەكتەپلەردە كۆزگە كۆپ چېلىقىپ تۇرىدىغان مەسىلىلەردىن بولۇپ، بۈگۈنكى كۈندە تېخىمۇ گەۋدىلىنىپ چىقماقتا. ئۇنىڭ ئىجتىمائىي مەنبەسى جەمئىيەتنىڭ ئومۇمىي كەيپىياتى، دەۋرنىڭ كىشىلىرىنىڭ مەدەنىي، ئەخلاقىي ساپاسى، قىممەت نۇقتىئىنەزەرلىرى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولسىمۇ، مەكتەپ شارائىتىدىكى ھەل قىلغۇچ ئامىل يەنىلا ئوقۇتقۇچى ھېسابلىنىدۇ. بۇنىڭدىكى مەركىزىي مەسىلە ئوقۇغۇچىلارغا ئىلمىي مۇئامىلە قىلىش، ئۇلارنىڭ مۇشۇ دەۋرگە، ياش ئالاھىدىلىكلىرىگە تەئەللۇق پسىخىك ئالاھىدىلىكلىرىنى چۈشىنىش ۋە ئۇنىڭغا ھۆرمەت قىلىشتىن ئىبارەت.

2001- يىل، قەشقەر

بىز كىمگە قېيىدايمىز

كونىلاردا «قېيىدىغان ئابدالنىڭ خۇرجۇنى يېرىم»، «كۆپتىن يامانلاپ كۆمۈلمەي قاپتۇ» دېگەن ھېكمەتلىك سۆزلەر بار. بۇلار ئۆزىنىڭ كونا گەپ بولۇشىغا قارىماي، دەۋرىمىز كىشىلىرىدە، بولۇپمۇ ياشلىرىمىزدا نىسبەتەن گەۋدىلىك ساقلىنىۋاتقان بىر خىل پاسسىپ روھىي ھالەت ۋە ئۇنىڭ بىزگە ئېلىپ كېلىۋاتقان زىيانلىق ئاقىۋەتلىرىنى ئىخچام كۆرسىتىپ بېرەلەيدۇ. ئۇ بولسىمۇ دەل بىزدىكى قېيىداش پسىخىكىسىدىن ئىبارەت. بۇ خىل پسىخىك ھادىسىنى بۇگۈنكى كۈندە مىللەت روھىيىتىگە ئومۇمىيۈزلۈك سىڭىپ بېرىۋاتقان، بىزنىڭ ئىجتىمائىي، ئىقتىسادىي ۋە مەدەنىيەت تەرەققىياتىمىزغا ئېغىر توسالغۇ پەيدا قىلىۋاتقان مەنىۋى ئىللەتلىرىمىزنىڭ بىرى دېيىشكە بولىدۇ.

قېيىداش پسىخىكىسى ئەسلىدىنلا ئىنسان تەبىئىتىدىكى بىر خىل ئاجىزلىق. ئۇ ھەرقانداق كىشىدە ئوخشاشمىغان دەرىجىدە مەۋجۇت بولىدۇ. ئائىلىلەردە بالىلارنىڭ بىرەر تەلىپىنىڭ قانداقلىقى بىلەن ئاتا - ئانىسىغا قېيىدىشى؛ مەكتەپتە ئۇقۇغۇچىلارنىڭ ئۆگىنىش ۋە باشقا پائالىيەتلەردە توغرا باھاغا ئېرىشەلمەسلىكى بىلەن ئوقۇتقۇچى - ئۇستازلىرىغا قېيىدىشى؛ مۇھەببەتداشلار ۋە يېقىن دوست - ئاغىنىلەرنىڭ پىكىر- قىزىقىشى بىر يەردىن چىقمىسىلا بىر - بىرىگە قېيىداپ

ماي تارتىشىپ يۇرۇشى: ھۆكۈمەت خىزمەتچىلىرىنىڭ نەمۇنىچى سايلاش، مۇكاپات پۇلى تارقىتىش، ئۇنۇڭان باھالاش دېگەندەك ئىشلاردا تەڭسىز مۇئامىلىگە ئۇچراپ قالسىلا ناقايىل بولۇپ تەشكىلگە ياكى ئۇ- بۇ رەھبەرگە قېيىداپ يۇرۇشى قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى ئەنە شۇنىڭ جۇملىسىدىندۇر.

قېيىداش پىسخىكىسى مەيلى كىمدە، قاچان ۋە قەيەردە سادىر بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئۇنىڭ كىشىلەرگە ئېلىپ كېلىدىغىنى باشقىلارنى تەڭقىسلىقتا قالدۇرۇش، ئۆزىنى تاپا- تەنە ئوقىغا تۇتۇپ بېرىش، تەشەببۇسكارلىقتىن مەھرۇم قىلىش، قۇشقۇنغا ئولتۇرۇۋېلىش، كۆڭۈل غەشلىكى، ناچار خىزمەت پوزىتسىيىسى، ئىجادچانلىقنى يوقىتىش، ئۇنۇمسىز خىزمەت ۋە خارلىقتا قېلىشتىن باشقا نەرسە ئەمەس. شۇڭا، ئىنسانىنىڭ ئۆزىدە مەۋجۇت بولغان ۋە ئۆزىگە دۇشمەن بولغان نەرسىلەر (دىنىي، ئەنئەنىۋى چۈشەنچىلەر بويىچە «شەيتان» ياكى «جىن- ئالۋاستى»لار) ئىچىدە، تاقابىل تۇرۇش نىسبەتەن تەس بولغىنى ئەنە شۇ قېيىداش پىسخىكىسى بولسا كېرەك.

ئىنسان گەرچە تەبىئەت بىلەن بولغان كۈرەشتە ھازىرچە غالىب ھېسابلانسىمۇ، ئۆزى بىلەن بولغان كۈرەشتە، مۇنداقچە قىلىپ ئېيتقاندا، «شەيتان» بىلەن بولغان كۈرەشتە يەنىلا يېڭىلگۈچى ئورۇندا تۇرۇپ كەلدى. ئىنسان ۋۇجۇدىدىكى ئاچ كۆزلۈك، تەكەببۇرلۇق، شەھۋە تېپەرەسلىك، شۆھرەتپەرەسلىك، گۇمراھلىق، ئازغۇنلۇقنىڭ مۇجەسسىمى بولغان «شەيتان» شۇنىڭ ئۈچۈن شۇنچىلىك كۆرەڭلەپ كەتكەنكى، ئۇنىڭغا قېيىداشتىن ئىبارەت بۇ ئىرادىسىز، ئۇمىدسىز نەرسە دائىم ھەمدەمدۇر. «ئۇمىدسىز ـــ شەيتان» دېگەن گەپ بىكارغا ئېيتىلمىغان. شۇڭا، ئىنسان قېيىداشتىن ئىبارەت ئۆز ۋۇجۇدىدا بېقىپ ئۆستۈرگەن دۇشمىنىنى يەڭمەكچە ئۆزىنىڭ

تارىخىي تراگېدىيىسىگە مەڭگۈ خاتىمە بېرەلمەيدۇ.

قېيىداش پىسخىكىسى كۆپ ھاللاردا ساغلام بولغان ئېتىقاد ۋە غايە تەربىيىسىدىن مەھرۇم قالغان، ئۆگىنىش ۋە كۆرەش نىشانى ئېنىق بولمىغان، يەنى ھاياتتا تېڭىرقاپ يۈرگەن ياشلاردا تېخىمۇ گەۋدىلىك بولىدۇ. مەسىلەن، مەكتەپنى ئوقۇشقا كەلگەن بىر قىسىم لاياقەتسىز ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنى ئالساق، بىز دائىم ئۇلارنىڭ ھەدىسىلا ئۇنىڭدىن- بۇنىڭدىن ئاغرىنىپ، ئۆزلىرىنىڭ ئوقۇشتىن كۆڭلى سوۋۇپ كېتىۋاتقانلىقىنى ھەر خىل تاشقى ئامىللارغا دۆڭگەپ يۈرگەنلىكىنى؛ ھېچ نەرسىدىن رازى بولماي، قېيىداش تەلەپپۇزىدا سۆزلىشىۋاتقانلىقىنى؛ شۇڭا ھۇرۇن، لايغە زەل كۈن ئۆتكۈزۈۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ تۇرۇۋاتىمىز. ئويلاپ باقسام، بۇنداقلارنىڭ ئىچىدە مەنمۇيۇق ئەمەسكەنمەن. بىز بىرەر ئىشىمىز ئەپلەشمىسىلا، ئۇنىڭدىن - بۇنىڭدىن كۆرۈپ، سەۋەبنى ئاللىكىملەرگە دۆڭگەپ ئۆز يۈكىمىزنى يەڭگىللىتىشكە ئۇرۇنمىدىكەنمىز. مېنىڭچە، ھەرقانداق ئەھۋال ئاستىدا مەسئۇلىيەتتىن ئۆزىنى قاچۇرۇشقا ئۇرۇنۇش، روھىي تەسەللى ئىزدەش ئىنسانىنىڭ تەبىئىي خۇسۇسىيەتلىرىدىن بولسا كېرەك.

ئادەتتە قېيىداش پسىخىكىسى مۇناسىۋەتتى يېقىن كىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتلەردە كۆپ ئىپادىلىنىدۇ. چۈنكى، كۆپ ھاللاردا كىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى دائىمىي مۇناسىۋەتلەر بۇ خىل ئېھتىياجنىڭ يۈز بېرىشىگە تەبىئىي شارائىت ۋە بوشلۇق ھازىرلاپ بېرىدۇ. قېيىداش ئادەتتىكى ئەھۋال ئاستىدا كىشىلەرنىڭ ئىش - ھەرىكىتىگە، روھىي تەڭپۇڭلۇقىغا ۋە نورمال مۇناسىۋىتىگە دەمالىلىققا ھەل قىلغۇچ تەسىر پەيدا قىلمايدۇ. شۇڭا، كىشىلەر ئۇنى بىر خىل نورمال ئەھۋال، دەپ قاراپ ئانچە پەرۋاسىنى قىلىپ كەتمەيدۇ. بىراق، كىشىلەر ئالدىن

بىلىپ يەتمەيدىغان كەلگۈسى ئۈچۈن ئىيتقاندا، ئۇنى كىچىك ئىش دېگىلى بولمايدۇ. مەن ئۆزۈمنى ئىلىپ ئىيتسام، تەلىيىمنىڭ كاجلىقىدىنمۇ ياكى ئىش ئەپلەشتۈرۈشكە ماھىر بولمىغانلىقىمدىنمۇ، ئىشقىلىپ، بەش يىلدا ئالىدىغان ئۇنۇۋان يىلدا ئاران قولغا كەلدى. مەن بۇنىڭ ئۈچۈن قىيىداپ يۈرۈپ، ئىجادىي كۈچۈم ئۇرغۇپ تۇرىدىغان ئالتۇندەك ياشلىقىمنى ۋە روھىي قۇۋۋىتىمنى كۆپ زايە قىلىۋەتتىم. نى - نى چەت تىلى ئۆگىنىش پەيتلىرى، ئاسپىرانتلىقتا ئوقۇش پۈرسەتلىرى قولدىن كەتتى. ئىجادىيەت ۋە تەتقىقات ئۈچۈن تۇزگەن ھەر - ھەر پىلانلار قەغەز يۈزىدە قالدى. مېنىڭ پۈتكۈل ئىستىقبالىم، بىر ئۈيغۇر زىيالىيسى، يەنە كېلىپ بىر ئالىي مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى بولۇش سۈپىتىم بىلەن زىممەمگە ئالغان مەجبۇرىيىتىم ئەنە شۇ قىيىداش تۇپەيلى كۆزلىگەن جايىنى تاپالمىدى.

بولۇپمۇ ئالاھىدە ئەھۋال ئاستىدا يەنى كىشىلەرنىڭ پايدا- زىيىنىغا، ئىستىقبالىغا ۋە بەخت- سائادىتىگە مۇناسىۋەتلىك چوڭ- چوڭ ئىشلاردا قىيىداش پىسخىكىسىنىڭ زىيىنىنى سەل چاغلىغىلى بولمايدۇ. تەقدىرى تارىخىي سىناقتا دۇچ كەلگەن، ئازراق سۈسلۇق قىلىشنىڭ ئۆزى چوڭ خارلىق ۋە زارلىق ئېلىپ كېلىدىغان بىر مىللەتكە نىسبەتەن تېخىمۇ شۇنداق. شۇڭا، خەلقىمىز بۇ ھەقتە بىزگە «پىتنىڭ ئاچچىقىدا چاپانىنى ئوتقا سالما» دەپ دانا ئاگاھلاندۇرۇش بەرگەن. قىيىدىغاق كىشىلەرنى «كۆڭلى - كۆكسى تار»، «پىت ئۈچەي» دەپ سەلبىي سۈپەتلەپ، قىيىدىغاق قىلمىشلارنى ناچار ئەخلاق قاتارىدا ئەيىبلەپ كەلگەن.

قىيىداش پسىخىكىسى شەخسنىڭ ئىلگىرىلىشىگە، ئوبرازىغا ۋە ئىستىقبالىغا زىيانلىق بولۇپلا قالماستىن، بەلكى

شۇ ئارقىلىق ۋەتەننىڭ ئۇلۇغۋار ئىشلىرىغا، مىللەتنىڭ ئورتاق مەنپەئىتىگە پايدىسىز. مۇشۇ مەنىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، ئائىلىدە ياكى خىزمەت ئورنىدا مەلۇم مەسئۇلىيەتنى ئۈستىگە ئالغان ھەرقانداق بىر كىشىنىڭ ۋاقتىلىق ياكى ئايرىم ھادىسىلەر سەۋەبلىك پەيدا بولغان ئۆزىدىكى قېيىداش روھىي ھالىتىنى كونترول قىلماسلىقى ياكى ئۇنىڭغا چەك قويماسلىقى، ئۇنىڭ ئۆز خاراكتېرىدىكى بوشاڭلىقنىڭ ئىپادىسى بولۇپلا قالماستىن، مۇھىمى ۋەتەن، مىللەت، ئەۋلاد، كېلەچەك ئالدىدىكى مەسئۇلىيەتسىزلىكى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

ئىنسانىنىڭ ھايۋاندىن پەرقى شۇكى، ئۇ ئۆزىنى بىلىش ۋە ئۆزگەرتىش ئىقتىدارىغا ئىگە. ئۆز تەبىئىتىنى، ھېسسىياتىنى ئەقىل - ئىدراك بىلەن كونترول قىلىش، ئۇنى ئېتىقاد ۋە ئەخلاق پرىنسىپلىرىغا بويسۇندۇرۇشنى بىلىش ئىنسانىنى يۇكسەك ۋە ئالىيجانابقىلغان نەرسە. كىشىلەرنىڭ قېيىداش پسىخىكىسىغا جەڭ ئېلان قىلىشى ئۆزىدىكى چۈشكۈنلۈك ۋە ئۈمىدسىزلىك ئۈستىدىن غەلىبە قىلىش ئىرادىسىنى نامايان قىلىدۇ. ھاياتلىق سەھنىسى بىر جەڭ مەيدانى. كىشىلەر ئۇرۇش - جېدەلسىز تىنچ ئۆتكەن شارائىتتىمۇ، كۈرەشتىن، بەلكى تېخىمۇ كەسكىن، مۇشكۈل ۋە مۇرەككەپ كۈرەشتىن مۇستەسنا ئەمەس. ئۇلار ھەرقاچان ئۆزى بىلەن كۈرەشتە. ئۇلاردىكى ئەقىل- ئىدراك، شان - شەرەپ، غۇرۇر، ئېتىقاد، يەنى ئادىمىي سۈپەت بىلەن «شەيتان» سۆزىگە مۇجەسسەملەنگەن ھايۋانىي سۈپەت ئوتتۇرىسىدىكى توقۇنۇش زادىلا توختىمايدۇ. بۇ كۈرەشتە ئىنسانىيلىقنىڭ ئۈستۈنلۈك قازىنىشى ئىنسانىنى ھەقىقىي ئىنسان سۈپىتىدە قەدىرلىك قىلىدۇ. بىزنىڭ كىشىلەرنى ئۆزىدىكى قېيىداش پسىخىكىسى بىلەن كۈرەش قىلىشقا ئۇندىشىمىز، ماھىيەتتە ئەنە شۇ ئىنسانلىق مەرتىۋىسىگە

دەۋەت قىلىشىمىز بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

ھاياتىتا ھەممىلا ئىش كۆڭۈلدىكىدەك بولۇۋەرمەيدۇ. تەبىئەتنىڭمۇ باھار - يازى، قىش - ئايازى بار. ئۇنىڭسىزمۇ دۇنيادا سېنىڭ دىتىڭغا ياقمايدىغان ناباب ئىشلار، ئەقلىڭگە سىغمايدىغان غەلىتە ھادىسىلەر، ئىرادەڭگە بويسۇنمايدىغان تەقدىر - قىسمەتلەر، تەبىئىتىڭگە ماس كەلمەيدىغان تەتۇرلۇكلەر قەدەمدە بىر ئۇچراپ تۇرىدۇ. بۇلارنىڭ ھەممىسىدىن يامانلاپ، قېيىداپ، باتناپ، ئاغرىنىپ جان توشمايدۇ. ناۋادا سەن ئانچىكىم ئىشلار ئۈچۈن قېيىداپ قوشقۇنغا ئولتۇرۇۋالساڭ، ئۆزۈڭنى بەھۇدە ئۇپراتقان بولۇپلا قالماي، بەلكى ھەممە زىيان ئۆزۈڭگە بولىدۇ. ۋاقىتنىڭ ئۆتكىنى ئۆتكەن، پۇرسەتنىڭ كەتكىنى كەتكەن. كۈچۈڭ زايە بولىدۇ، زېھنىڭ خورايدۇ. بارغانسېرى ھۇرۇن، لەقۋا بولسەن. دىلىڭ غەش ، تېنىڭ لەش بولىدۇ، ئەقلىڭنى دات باسىدۇ، ئاۋازىڭنى پەريات. دۇشمىنىڭ شادىمان بولىدۇ، دوستلىرىڭ پەرىشان.

ئۇنداقتا، قانداق قىلغاندا كىشىلەر ئۆزىنىڭ بۇ جەھەتتىكى يېتەرسىزلىكلىرىنى توغرا تونۇپ، ئىمكانىبار ئۆز ۋۇجۇدىدىكى قېيىداش روھىي ھالىتىدىن نېرى بولالايدۇ ياكى ئۇنى يېڭىشكە مۇۋەپپەق بولالايدۇ؟ مېنىڭچە، بۇنىڭ ئەڭ ئۇنۇملۇك ئۇسۇلى ئۇمىدۋار بولۇشتۇر. ئۇنىڭدىن باشقا تۆۋەندىكى رېتسېپلارنى سىناپ بېقىشقا بولىدۇ: كۆڭۈل - كۆكسىنى كەڭ تۇتۇش، باشقىلار بىلەن ئوچۇق - يورۇق مۇئامىلىدە بولۇش، ئۆزىنى ئالاھىدە ئورۇنغا قويۇۋالماسلىق، ئۆز ئەھۋالىنى ئۆزىدىن تۆۋەنلەرنىڭ ئەھۋالىغا سېلىشتۇرۇپ تۇرۇش، ھەممىدە ئۆزىنىلا چىقىش قىلىپ پىكىر يۈرگۈزمەسلىك، ھەرقاچان ئۆزىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان مۇئەييەن بىر ئومۇمىيلىقنى نەزەرگە ئېلىش (قانچىكى يۈكسەك ئومۇمىيلىقنى نەزەرگە ئالالمسا شۇنچە

ياخشى)، سەۋەبنى ئاۋۋال ئۆزگىلەردىن ئەمەس، ئۆزىدىن ئىزدەشكە ئادەتلىنىش، تەمەخورلۇقتىن خالىي بولۇش، تەقۋادارلىقنى قۇرۇق ئىبادەت بىلەن ئەمەس، ئەمەلىي ھەرىكەت بىلەن بەجا كەلتۈرۈش، ئۆزىگە ئۈيغۇنلىشىش يولىنى تۇتۇش، دائىم تەپەككۇر ئىچىدە ئۆز روھىنى تاۋلاش...

ئويلاپ باقايلى، بىز ئۆز ھاياتىمىزدا قانچىلىغان نۆۋەر چاغلىرىمىزنى، بىز ئۈچۈن غايىبانە قۇچاق ئاچقان ئامەتلىك پەيتلىرىمىزنى، ئۇرغۇپ تۇرىدىغان زېھنىي - قۇۋۋەتلىرىمىزنى، شۇ قەدەر دىلبەر غايە - ئىستەكلىرىمىزنى، قايتىلانماس پۇرسەتلىرىمىزنى، غوربدىن ھالۋا پىشۇرىدىغان تەمكىن، قىزغىن ۋە ئوتلۇق مىجەز - تەبىئەتلىرىمىزنى ئاشۇ ئەرزىمەس، لەنىتى قېيىداشلارغا قۇربان قىلىۋەتكەندىمىز - ھە!

«ئۆيدىكى بوداق بازارغا توغرا كەلمەپتۇ» دېگەندەك، ئادەم ھەممە نەرسىنى ئۆز ئۆلچىمى بويىچىلا ئۆلچىسە بولمايدۇ. ئىنسانىنىڭ قىممەت قارىشى ئېنىق مەنپەئەتدارلىققا ئىگە. بۇنىڭ ئىچىدە شەخسىي مەنپەئەتدارلىق يېتەكچى ئورۇندا تۇرىدۇ. شۇڭا، رېئاللىق كىشىلەرنىڭ قىممەت نوقتىئىنەزىرى بىلەن توقۇنۇشۇپ قالغاندا ياكى شەخسنىڭ كۆتكىنىدەك نەتىجە بەرمىگەندە، كىشىلەر ئاسانلا قېيىداش ھۇنىرىنى ئىشقا سالىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ، تەتۈر يۆنىلىشلىك ساداقا ئوخشاش قويۇپ بەرگۈچىنىڭ كۆكسىگە كېلىپ سانچىلىدۇ. كىشىلەر ساداقنىڭ ئۆز قولىدىن چىققانلىقىنى سەزگەندە بولسا، ئاللىقاچان كېچىككەن بولىدۇ.

مەن ئەنە شۇنداق زامانغا، تەقدىرگە قېيىداپ قىممەتلىك پۇرسەتلەرنى قولدىن بېرىپ قۇيۇۋاتقان ياش دوستلارنىڭ سەمىگە شۇنى سالماقچىمەنكى، بىز قېيىداش ئىچىدە ئۆتكۈزگەن ھەربىر مىنۇت ئوخشاشلا ھاياتىمىزنىڭ بىر بۆلىكىنى تەشكىل قىلىدۇ.

بىراق، قېيىداپ ئۆتكۈزگەن شۇ مىنۇتتا مەھرۇم بولغانلىرىمىز، ھامان ئېرىشكەنلىرىمىزدىن كۆپ بولىدۇ. بەلكىم شۇ مىنۇتتا قولدىن بېرىپ قويغان مەلۇم نەرسىمىز ئۈچۈن ئۆمۈرۋايەت ھەسرەت چېكىشىمىز مۇمكىن. دېمەك، بىز قېيىدىساق باشقىلارغا ئەمەس، دەل ئۆزىمىزگە قېيىدايمىز. ۋەتەنگە، مىللەتنىڭ كېلەچىكىگە، خەلقنىڭ ئۈمىد - ئىشەنچىگە قېيىدايمىز. «ئابدال يامانلىسا خۇرجۇنغا زىيان.» مەن ئۆزىنىڭ كىم ئۈچۈن قېيىداپ يۈرگىنىنى بىلمەيۋاتقان، بىلسىمۇ پەرۋا قىلمايۋاتقان ياشلىرىمىزنىڭ بۇ ھەقتە ئويدانىراق ئويلىنىپ بېقىشىنى تەۋسىيە قىلىمەن.

دەۋر بىزدىن ئۈمىدلىك، چىداملىق، ئىجادچان، پىداكار ۋە رىقابەتچان بولۇشنى؛ خەلق بىلەن تەقدىرداش بولۇپ، يىراقنى نەزەر سېلىشنى؛ مىللەتنىڭ، ئەۋلادنىڭ كەلگۈسىگە مەسئۇل بولۇشنى؛ ياشلارغا قارىغاندا ھەسسىلەپ تىرىشىشنى تەلەپ قىلىۋاتىدۇ. بۈگۈنكىدەك تەرەققىي قىلالمىغانلار ھالاك بولىدىغان رەھىمسىز رېئاللىق ئالدىدا، شەخسىي مەنپەئىتىمىزنى بىردىنبىر نىشان ۋە چىقىش نۇقتا قىلىۋېلىپ، ئىشىمىز ئوڭغا تارتمىسىلا قېيىداپ مايتارتىپ، ئۆز ئىشىمىزنى ئۆزىمىز ئاقستىپ يۈرسەك؛ ھەتتا ئۈنى ئۆز مەسئۇلىيىتىمىزنى ئادا قىلماسلىقنىڭ باھانىسى قىلىۋېلىپ، جاۋابكارلىقتىن ئۆزىمىزنى قاچۇرۇپ يۈرسەك، قىسقىغىنە ھاياتىمىزدا قانچىلىك ئىشلارنى قىلالايمىز؟ كېيىنكىلەر بىزنى نېمىدەپ ياد ئېتىدۇ؟

دوستلار، قېيىداش بىلەن ئىش تاكى ئاتمايدۇ. بىزدىن بۇرۇنقىلارمۇ قېيىداپ نېمىگە ئېرىشكەن؟ مەردانىرەك بولايلى، چىقىش يولىمىز قېيىداپ يېتىۋېلىشتا ئەمەس، بەل قويۇۋەتمەي داۋاملىق ئالغا بېسىشتا.

1999- يىل يانۋار، قەشقەر

ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى
ۋە مۇھەببەت

ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ بىرنەچچە يىللىق جۇشقۇن، رومانتىك، شۇنداقلا قىيىنچىلىق ئىچىدە ئۆتكۈزگەن ھايات مۇساپىسىدە، ئۇلارنىڭ مۇھەببەت سەرگۈزەشتىلىرى ئالاھىدە ئىز قالدۇرۇپ ئۆتىدۇ. روھىي باي، ئەمما يانچۇقى قۇرۇق، ئارمان كۆپ دەرمان ئاز ئاشۇنداق بىر چاغدا، مۇھەببەتتىن ئىبارەت بۇ ئادەم ئەقلىنى لال قىلغۇچى ھەم تاتلىق، ھەم ئاچچىق، ھەم كۆڭۈللۈك، ھەم ئازابلىق تۇيغۇلار بىلەن كىشىنىڭ روھىي دۇنياسىغا ئارامسىزلىق بەخش ئەتكۈچى كۈتۈلمىگەن مېھمان ئۇلارنىڭ قەلب ئۆيىگە ناھايىتى تۇيۇقسىز، ئالدىراپ ـ سالدىراپ كىرىپ كېلىدۇ. ھەرقانداق بىر ئوقۇغۇچى بۇ قىسمەتتىن قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ. ۋەھالەنكى، بۇنداق مۇھەببەت يالقۇنى ۋۇجۇدىنى ئۆرتەپ، ئوقۇغۇچىلارنى تەگسىز، چۈشىنىكسىز ئوي ـ خىياللارغا بەند قىلىپ، شېرىن ئارزۇ ـ تىلەكلەرگە ئەسرار قىلىدىغان چاغ دەل ئۇلارنىڭ پۈتۈن زېھنىنى يېغىپ، ۋاقتىنى قولدىن بەرمەي، بارلىق قىيىنچىلىق ۋە مۇساپىرلىق، غېرىبلىق كەيپىياتى ئۈستىدىن غالىب كېلىپ، بەس ـ بەستە ئىلىم ـ پەن ئۆگىنىشى، ئىزدىنىشى، كىتاب ئوقۇشى ۋە ئىجات قاينامىلىرىدا دولقۇن يېرىپ ئالغا ئىلگىرلىشى زۆرۈر بولغان؛ دەۋر ئۇلارنى مۇشۇنداق

بىر هايات - ماماتلىق بەيگىدە سىناۋاتقان پەيتكە توغرا كېلىدۇ. بۇياققا قارىسىاڭ سېپىنىڭ بارلىق ئۇيۇ - پىكرىڭنى سېھىرلەپ ئۆزىگە مەھلىيا قىلىۋالغان مۇھەببەت پەرىشتىسى ساڭا قاش ئېتىپ، ناز - كەرەشمە قىلىۋاتقان؛ ئۇ ياققا قارىسىاڭ سەللا بىخۇدلۇق قىلساڭلا ياكى بەل قويۇۋەتسەڭلا شاللىنىپ قېلىش ئېھتىمالى بولغان كەسكىن رىقابەت، كەينى - كەينىدىن كېلىۋاتقان قاتمۇقات ئىمتىھان - ئۆتكەللەر... قانداق قىلىش كېرەك؟ ھەرقانداق بىر ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى ئەنە شۇنداق ھېسسىيات بىلەن ئەقىل - پاراسەت ئۆزئارا گىرەلىشىپ كەتكەن دوقمۇشتا ئۆز يولىنى تاللاشقا دۇچ كېلىدۇ. بەزىسى ماڭماي بولمايدىغان يولىنى تاللايدۇ. بەزىسى مېڭىشى زۆرۈر بولغان يولىنى تاللايدۇ. بەزىسى شۇ ئاچالدا تېڭىرقاپ، پۇرسەتنى قولدىن بېرىپ قويىدۇ. بەزىسى بولسا كۆڭۈلىنىڭ كەينىگە كىرىپ، مۇھەببەت گۈللىرىنى ۋاقتىسىز ئېچىلدۇرىدۇ-دە، ھايالسىز سولدۇرۇپ پۇشايماندا قالىدۇ. يەنە بەزىسى بولسا، بىلىم دىلبىرىنىڭ ئىشىق - پىراقىدا كېچە - كۈندۈز كۆيۈپ، مېھنەت سەرپ قىلىپ، ئۆزىنىڭ مەڭگۈلۈك بەخت - سائادىتى ئۈچۈن مۇستەھكەم ئاساس سالىدۇ.

دېمەك، ئەنە شۇنداق ئۆز ئىستىقبالىغا ھەل قىلغۇچ تەسىر كۆرسىتىدىغان ھالقىلىق پەيتتە ھەربىر ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىسىنىڭ ئۆز يولىنى قانداق تاللاپ مېڭىشىغا يېقىندىن ياردەم بېرىش ئوقۇتقۇچى بولغان كىشىنىڭ باش تارتىپ بولمايدىغان مۇھىم ۋە زىپپىسى، بولۇپمۇ مۇھەببەتلىشىشتىن ئىبارەت بۇنداق مۇرەككەپ ۋە نازۇك بىر مەسىلىدە ئوقۇغۇچىلارنى توغرا يېتەكلەش تېخىمۇ مۇھىم. ئۇنداقتا، ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ مۇھەببەتلىشىشىگە قانداق قاراش ۋە بۇ ھەقتىكى خىزمەتلەرنى قانداق ئىشلەش كېرەك؟

بىز ئىلىم - پەنگە ھۆرمەت قىلىمىز، ئىنسان تەبىئىتىگە ۋە ئىنسان ھوقۇقىغا ھۆرمەت قىلىمىز. ئىنسانىنىڭ روھىي تەلەپلىرىنىڭ قاندۇرۇلۇشىنى، كىشىلىك ھوقۇقىنىڭ بوغۇلماسلىقىنى ئىلمىيلىق ھېسابلايمىز. ئالىي مەكتەپ تۇرمۇشىنى ئۆتكۈزۈۋاتقان ياشلارغا نىسبەتەن ئۇلاردا مۇھەببەت سېزىمىنىڭ مەۋجۇت بولۇشى ۋە بۇ خىل روھىي تەلەپ، روھىي ئىستەك يولىدا پىكىر قىلىشى؛ ئەخلاق ۋە قانۇن يول قويغان دائىرىدە بۇ جەھەتتىكى ھېس - تۇيغۇلىرىنى ئىپادىلىشى ۋە ئالماشتۇرۇشى نورمال ئەھۋال. شۇڭا، ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى ئۆزئارا مۇھەببەتلىشىپ، ھال - مۇڭ بولۇشۇپ، ھەمدەملىشىپ يۈرسە بولىدۇ. بۇگۈنكى كۈندە بۇنىڭدىن ھەيران بولغۇچىلارمۇ بولمىسا كېرەك.

بىراق، بۇنداق ئالاھىدە مۇھىت ۋە ئالاھىدە پەيتتىكى قىز-ئوغۇللار مۇناسىۋىتىگە سەل قارىغىلى بولمايدۇ. زۆرۈر تېپىلغاندا مەلۇم چەك قويۇش بىلەن بىرگە، ئۇلارغا مۇھەببەت تەربىيىسى ئېلىپ بېرىش، شۇنداقلا ئۇلارنىڭ توغرا، ساغلام مۇھەببەت قارىشىنى تىكلىشىگە ياردەم بېرىش تولىمۇ مۇھىم. چۈنكى، بۇ ئىش ئوقۇغۇچىلارنىڭ بىلىم ئىگىلىشىگە، ئىدىيىۋى، ئەخلاقىي ساپا يېتىلدۇرۇشىگە، قىسقىسى، ئۇلارنىڭ گۈزەل كەلگۈسى ئىستىقبالىغا بىۋاستە تەسىر كۆرسىتىدۇ.

ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ مۇھەببەتلىشىشىنى ئىلمىي جەھەتتىن تونۇپ، ئۇنىڭ نورمال ئەھۋال ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلغان ئىكەنمىز، ئۇنى ھەرقانداق باھانە - سەۋەبلەر بىلەن چەكلەش پەنگە، ئىنسان تەبىئىتىگە خىلاپ، بەلكى تەبىئەت قانۇنىيىتىگىمۇ ئۇيغۇن ئەمەس. ئۇنداق قىلىش ھەم ئۆز- ئۆزىمىزنى ئىنكار قىلغانلىق بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، بىز ئالىلىقاچان مۇھەببەتلىشىش يېشىدىن ھالقىپ كەتكەن ئالىي

مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ مۇھەببەتلىشىشىنى مەنئى قىلمايمىز ھەم قىلىپ بولالمايمىز. دۆلەتنىڭ مۇناسىۋەتلىك قانۇن - بەلگىلىمىلىرىدىمۇ ئۇنى چەكلەش توغرىسىدا بەلگىلىمىلەر يوق. شۇنداقتىمۇ ئالىي مەكتەپلەردە مۇھەببەتلىشىش تەشەببۇس قىلىنمايدۇ، ھەتتا بەزى مەكتەپلەردە مۇھەببەتلىشىشكە بولمايدۇ، دەپ ھۆججەت - ئۇقتۇرۇشلار چىقىرىلغان. جۇملىدىن مەكتىپىمىزدە شۇنداق.

يۇقىرىقىلاردىن كۆرۈشكە بولىدۇكى، ئالىي مەكتەپلەردە ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئومۇمىيۈزلۈك مۇھەببەتلىشىش دەۋرىدە تۇرۇشى بىلەن ئوبيېكتىپ شارائىت پىشىپ يېتىلمەسلىكتەك بىر زىددىيەت مەۋجۇت بولىدۇ. دەرۋەقە، ئاتا - ئانا ۋە ئوقۇتقۇچى بولغۇچىلارمۇ بىردەك ھالدا ئوقۇغۇچىلارنىڭ مەكتەپ تەربىيىسىنى قوبۇل قىلىۋاتقان شارائىتتا مۇھەببەت يولىغا قەدەم قويۇشىنى توغرا ئەمەس، دەپ قارايدۇ. ئەمما، بۇ تەلەپنى ئوقۇغۇچىلارنىڭ كۆپىنچىسى قوبۇل قىلىپ كېتەلمەيدۇ. بۇ زىددىيەتنى ئىلمىي ئۇسۇلدا ھەل قىلىش ئۈچۈن پەقەت تەربىيە بېرىش(خىزمەت ئىشلەش) ۋە يېتەكلەش ئۇسۇلىنىلا قوللىنىشقا بولىدۇكى، بىراقلا چەكلەشكە، بېسىم ئىشلىتىشكە بولمايدۇ. ئۇنىڭ ئوقۇغۇچىنىڭ گۇناھى دەپ قاراپ، ئوقۇغۇچىنى ئەيىبلەشنىڭ، ھاقارەتلەشنىڭ ياكى جازالاشنىڭ دەستىكىگە ئايلاندۇرۇۋېلىشقا تېخىمۇ بولمايدۇ. بۇ ھەم ئىلمىي ئەمەس، ھەم ئادەم تەربىيىلەش خىزمىتىنىڭ تەلىپىگە ئويغۇن كەلمەيدۇ. پەقەت نەسىھەت قىلىش، چۈشەندۈرۈش يولى بىلەن ئوقۇش مەزگىلىدە مۇھەببەتلىشىشنىڭ توغرا ئەمەسلىكىنى، ئۇنىڭ زىيىنىنى ئوقۇغۇچىلارغا تونۇتۇپ، ئۇلارنى قايىل قىلىشلا بىردىنبىر ئىلمىي ئۇسۇل بولىدۇ.

بىز نېمە ئۈچۈن ئالىي مەكتەپلەردە مۇھەببەتلىشىشكە

بولىدۇ، دەپ تۇرۇپ يەنە ئۇنى توغرا ئەمەس دەيمىز ۋە ئامال بار يەنە چەكلەپ تۇرىمىز؟ مەن بۇ ھەقتىكى پىكرىمنى تۆۋەندىكى تۆت نوقتىدىن شەرھىلەپ ئۆتىمەن:

بىرىنچى، ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى قەلبىدە ئاللىقاچان مۇھەببەت ئورۇقلىرى بىخ سۈرۈپ چېچەكلەشكە باشلىغان پەيتتە تۇرسىمۇ، ئۇلاردا تېخى توغرا مۇھەببەت قارىشى، تۇرمۇش قارىشى، ئائىلە ۋە نىكاھ قارىشى تۇرغۇزۇلمىغان ياكى پىشىپ يېتىلمىگەن بولىدۇ. بەلكىم سىز ئالىي مەكتەپتە ئوقۇۋاتقاچقا، ئاشۇ پىشىڭىزدا ۋە قوبۇل قىلغان تەلىم- يەربىيىڭىزدە ئۇنى نورمال بىر تەرەپ قىلىش ئىقتىدارىغا ئىگە بولغان بولۇشىڭىزمۇ مۇمكىن. يەنە كېلىپ بۇ سىزنىڭ مۇقەددەس ھوقۇقىڭىز. لېكىن، مۇھەببەت سىز چۈشەنگەندەك ئۇنداق ئاددىي بولمايدۇ. مۇھەببەت شۇنداق نەرسىكى، ئۇ ئۆزىنىڭ سېھرىي كۈچى ۋە جەلبكارلىقى بىلەن شۇنچىلىك ھوشيار ۋە ئەقىل - پاراسەت ئىگىسىنىمۇ يولدىن ئازدۇرۇۋېتەلەيدۇ. شۇنىڭدەك قۇياشقا ئوخشاش قاراڭغۇ دىللارنى پارلاق نۇرغا ھەم چۈمدۈرەلەيدۇ. كىشىنى يا شەيتانغا ئەل قىلىدۇ ياكى بولمىسا خىزىرغا ئۇچراشتۇرىدۇ. شۇڭا، ئۇنىڭغا چاقچاق قىلىدىغان، تەنتەكلىك بىلەن ئالدىراپ يېقىنلىشىدىغان نەرسە ئەمەس. ئۇ ئالدى بىلەن نازۇك، مۇقەددەس، گۈزەل، پاك، ئالىيجاناب تۇيغۇ، ئاندىن قالسا يۈكسەك مەسئۇلىيەت، ئۇلۇغۋار بېغىشلاش. شۇڭا، ئۇ ئاجايىپ چىدام - بەرداش ۋە نۇرغۇن بەدەل تۆلەش ئارقىلىقلا تولۇق مەنىگە ئىگە بولىدىغان نەرسە. سىز ئۇنى ئويۇنچۇق، كۆڭۈل خۇشى، ئىچ پۇشۇقى ئورنىدا كۆرسىڭىز، ئۇ سىزنى تۈگىمەس ھەسرەت - نادامەتلەر بىلەن جازالايدۇ. ئەگەر ئۇنىڭ ئېغىر سىناقلىرىدىن ئۆتسىڭىز ئالەمچە شادلىق ۋە لەززەت بىلەن تارتۇقلايدۇ. مۇھەببەتتىكى بىر قېتىملىق يەڭگىلتەكلىكىڭىز،

تەنتەكلىكىڭىز بەدىلىگە ئۆمۈرلۈك ئاھ - پەريات چېكىسىز. شۇنداق ئىكەن، سىز قەلب ئۆيىڭىزگە بۆسۈپ كىرگەن مۇھەببەت پەرىشتىسىنىڭ ناز - كەرەشمىسىگە سەگەكرەك مۇئامىلە قىلغىنىڭىز ياخشى. بۇ ئىشتا قانچىكى كۆپ ئويلىنىش، ئەقىل سەرپ قىلىش سىزگە ئوشۇقلۇق قىلمايدۇ. ئەقىلنى ھېسسىيات ئۈستىگە قويالمىسىڭىزلا يولنى خاتا تاللاپ قويۇش ئېھتىماللىقى شۇنچە ئازيىدۇ. شۇڭا، ئالىي مەكتەپ ھاياتىنى ئەڭ تىنچ، خاتىرجەم، روھىي دىشۋارچىلىقتىن خالىي، ئەھمىيەتلىك ئۆتكۈزەي دېسىڭىز ياكى ئۆگىنىش پىلانىڭىزنىڭ ئەملگە ئېشىشىغا كاپالەتلىك قىلماقچى بولسىڭىز، ئەڭ ياخشىسى مۇھەببەت يولىغا ئالدىراپ قەدەم قويمىغىنىڭىز تۈزۈك. شۇڭا، ئوقۇتقۇچىلار نەسىھەت قىلىش، چۈشەندۈرۈش ئارقىلىق بۇ مەسىلىنى ئوقۇغۇچىلارنىڭ كاللىسىدا ئايدىڭلاشتۇرۇشى، بۇ مەسىلىدە ئۇلارنى قايىل قىلىشى زۆرۈر.

ئىككىنچى، ئالىي مەكتەپ ھاياتى ھەربىر ياش ئۇچۇن ئاسان قولغا كەلمەيدىغان، تەكرارلانمايدىغان بەكمۇ قىممەتلىك غەنىيمەت پۇرسەت. بۇ پۇرسەتنى قولدىن بېرىپ قويۇش تېگىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا ھاماقەتلىكلا ئەمەس، بەلكى بىر مۇناپىقلىق ھېسابلىنىدۇ. چۈنكى، سىز ئۇچۇن بارلىقىنى سەرپ قىلىپ، مىڭ ئۆلۈپ، مىڭ تىرىلىپ يۇرگەن ئاتا - ئانىڭىز، سىز ئۇچۇن ئىللىق باغرىنى كەڭ ئېچىپ ياخشى پۇرسەت يارىتىپ بەرگەن ئانا ۋەتىنىڭىز، خەلقىڭىز سىزگە سەرپ قىلغان ئەجرىنى سىزنىڭ ياخشى ئوقۇپ، يارامىلىق ئادەم بولۇپ، ئۇمىدىنى ئاقلاش ئارقىلىق قايتۇرۇشىڭىزنى ئۇمىد قىلىدۇ. ئاتا - ئانىسىنىڭ، مۇقەددەس ۋەتىنىڭ ئەجرىگە جاۋاب قايتۇرۇشنى بىلمىگەن، ئۇمىدىنى يەرده قويغان ئىنسان تۇزكور، مۇناپىق بولماي نېمە؟ مەسىلىنى مۇشۇنداق چۈشەنسىڭىزلا، ئۆزىڭىزنىڭ

هەممىنى قويۇپ تۇرۇپ، هەممىگە چىداپ، مۇشۇ قىسقىغىنە ۋاقىتنى، كۆپ كىشىلەرگە نىسىپ بولمايدىغان پۇرسەتنى قولدىن بەرمەي كۆپلەپ ئىلىم ـ بىلىم ئېلىشقىلا هەقلىق ئىكەنلىكىنى، بۇنىڭدىن باشقا ئىشلار، هاۋايى ـ هەۋەسلەر بىلەن هاياتىنى، ئاتا ـ ئانىنىڭ قان ـ تەرىنى زايە قىلىشقا هېچقانداق هەققىنىڭ يوقلۇقىنى بىلىپ يېتەلەيسىز. ئىنسان ئۇچۇن مۇناپىق بولۇپ قېلىش ياكى شۇ خىل ئاتاققا قېلىپ لەنەتلىنىش نەچچە ئون قېتىم ئۆلگەنگە باراۋەر ئىش. ئۇنداق كىشىنى هەتتا هايۋانمۇ ئوخشاتقىلى بولمايدۇ. چۇنكى، هايۋان جېنىدا باققانىنى بىلىدۇ، مېهىر ـ مۇهەببەتنى هېس قىلىدۇ. شۇڭا، مۇناپىق ئادەمنى هايۋانغا ئوخشاتساق هايۋانغا ئۇۋال قىلغان بولىمىز.

ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ئۆز ئىلكىدىكى پۇرسەتنى تۇتۇش ۋە ئۇنىڭدىن پايدىلىنىشنى ئادەتتىكى نۇقتىدىن ئەمەس، يۇقىرىقىدەك ۋىجدان ۋە بۇرچ نۇقتىسىدىن كۆزەتكەندە، هەرقانداق ئوقۇغۇچى ئالىي ماكتەپ هاياتىدا مۇهەببەت مەستانىسىغا ئايلىنىپ، ئازغۇنلۇق كوچىسىدا ۋاقتىنى زايە قىلىۋېتىشنى ئۆزىگە هەرگىزمۇ راۋا كۆرمەسلىكى كېرەك.

مېنىڭچە، مۇهەببەتنى ئوقۇشنىڭ توسالغۇسى قىلماي، ئەكسىچە ئۇنى ئۆگىنىشكە تۇرتكە قىلىشىمۇ مۇمكىن. بىراق، بۇ ئاسان ئىش ئەمەس. هەقىقىي مۇهەببەتتىن ئېغىز ئېچىش تەس بولۇۋاتقان بۇگۈنكى كۇندە، قانچىلىك ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى بۇ ئىشنىڭ هۆددىسىدىن چىقالايدۇ؟ بۇنىڭغا بىرنېمە دېمەك هەقىقەتەن تەس. مۇهەببەت تۇيغۇسىنى(مۇهەببەت بىلەن ئوقۇشنىڭ مۇناسىۋىتىنى توغرا بىر تەرەپ قىلالمىغانلىقى ئۇچۇن)، نۇرغۇن ئوقۇغۇچىلارنىڭ ياخشى ئوقۇيالمايۋاتقانلىقى ۋە تولا چاتاق چىقىرىپ يۇرگەنلىكىدەك مىساللار سان ـ ساناقسىز.

مانا مۇشۇنداق ئەھۋاللارمۇ ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ مۇھەببەتلىشىشگە قارىتا قاتتىق تەلەپ قويۇپ ئىنچىكە خىزمەت ئىشلىشىمىزنىڭ زۆرۈرلۈكىنى، ھېچبولمىغاندا ئۇنى تەشەببۇس قىلماسلىقنىڭ ئورۇنسىز ئەمەسلىكىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ.

ئۇچىنچى، بىز يەنە شۇنداق قارايمىزكى، مۇھەببەت ئەسلىدىن ئىنسانىنى غەپلەتكە باشلايدىغان نەرسە ئەمەس، ئەكسىچە ئىنساندىكى غەپلەت دەل مۇھەببەتنىڭ دەپسەندە قىلىنغانلىقىنىڭ مەھسۇلى. چىن مۇھەببەت ياكى ئالىيجانابمۇھەببەت ئىنسانىنى ھەقىقىي ئىنسانلىق مەرتىۋىسىگە نائىل قىلىپ، ئۇنىڭ ئۆز بۇرچىنى ئۆزىگە تونۇتىدۇ. ئۇنىڭ ئەقلىي قابىلىيىتىنى، ئىجادىي ئىقتىدارىنى ئۇرغۇتىدۇ. مۇھەببەتنى روھىي ئېنېرگىيە قىلغان ئادەمنىڭ ھەرقانداق بىر پائالىيىتى ئادەتتىن تاشقىرى پارلاقلىققا، خاسىيەت ۋە خىسلەتلەرگە، ئۇنۇمدارلىققا ئىگە بولىدۇ. بۇنداق چىن، ئالىيجانابمۇھەببەت ئەسلىدىن ھەربىر ئىنسان ۋۇجۇدىدا مەۋجۇت بولسىمۇ، ئۇنىڭ شەنىگە داغ كەلتۈرۈش، ئۇنى ئاياغ ئاستى قىلىش، خورلاش ۋە قەلبىلەرنى ئۇنىڭ سېھرىي لەززىتىدىن بىبەھر قالدۇرۇش مۇتلەق كۆپ ساندىكى نادان، گۇمراھ ئىنسانلارنىڭ ئورتاق قىلمىشىدۇر. مۇھەببەتنى ھەقىقىي مۇھەببەتدەرىجىسىگە كۆتۈرەلمىگەن ياكى ئۇنىڭغا قادىر بولالمىغان ئوقۇغۇچىلىرىمىز ياخشىسى بۇ كوچىغا كىرمەسلىكى، ئادەم ئاتا بىلەن ھاۋا ئانىدىن ئۇدۇم قالغان، ئۆزىنىڭ پاك، ھالال نەپسى، غۇرۇرى ۋە شەرىم - ھاياسى بىلەن باھاسىز بولغان مۇھەببىتىنى بەكمۇ مۇقەددەس بىلىپ قەدىرلىشى كېرەك. ھەربىر ئوقۇغۇچى مۇھەببەتنى بىرەمىلىك قىزغىنلىق بىلەن ئەمەس، بەلكى ئەقىل بىلەن دەڭسىشى لازىم. ئۆز مۇھەببىتىنى ئويۇنچۇق

ئورنىغا چۈشۈرۈپ قويۇش، ئۇنى ناپاك قىلىش، ئۆزگىلەرنىڭ ۋاقىتلىق كۆڭۈل خۇشى ۈچە ئەمىكىگە ئايلاندۇرۇپ قويۇش تولىمۇ نادانلىقتۇر.

ئىنسانىنىڭ قەدىر - قىممىتى ئۇنىڭ مۇھەببىتى بىلەن ئۆلچىنىدۇ. شۇڭا، ئەقىللىق ئىنسان ئۆز مۇھەببىتىنى كۆزنىڭ گۆھىرىنى ئاسرىغاندەك ئاسرايدۇ. ئۇنىڭغا چاڭ - توزان قوندۇرمايدۇ، ئۇنى خارلاپ ئەرزان باھادا ساتمايدۇ، بەلكى مۇھەببىتىنى ئەرزان ۋە ئېتىبارسىز ئورۇنغا چۈشۈرۈپ قويسا ئۆزىنىڭمۇ ئەرزان، ئېتىبارسىز ئورۇنغا چۈشۈپ قالىدىغانلىقىنى ئوبدان بىلىدۇ.

يۇقىرىقى پىكىر - مۇلاھىزىلىرىمىزدىن يەكۈن شۇكى، مۇھەببەتنىڭ نېمىلىكىنى چۈشەنمەي تۇرۇپ، بەلكى ئۆز ۋۇجۇدىدىكى مۇھەببەتنىڭ مۇقەددەسلىكىنى، بىباھا نەرسە ئىكەنلىكىنى بىلمەي تۇرۇپ، لاپ ئۇرۇش، بۇ كوچىغا قەدەم بېسىش تولىمۇ تەنتەكلىك ۋە ھاماقەتلىكتۇر. مۇھەببەتنى چىن مەنىسى بىلەن چۈشەنگۈچىلەر ئۇنىڭ ھۆددىسىدىن چىقماقنىڭ نەقەدەر تەسلىكىنى ئوبدان بىلىدۇ، ھەتتا ئۇنىڭغا ئىسسىق جانىنى بەدەل قىلىپ ئېرىشكىلى بولىدىغانلىقىنىمۇ ئوبدان بىلىدۇ. ھالبۇكى، ھازىرقى كۈندە مۇھەببەت قايىنىمىدا ئۇزۇۋاتقان چىن ئاشىق - مەشۇقلارغا ئوخشاش ھېسسىياتتا يۈرۈۋاتقان ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ قانچىلىكىنىڭ مۇھەببەتنى پىداكارلىق نۇقتىسىدىن ھەقىقىي چۈشىنىپ يېتەلەيدىغانلىقىغا بىرنېمە دېيەلەيمەن. شۇڭا، بىز ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ مۇھەببەتلىشىشىنى زىنھار قوللىمايمىز ھەم بۇنداق قىلىشنىڭ يېتەرلىك ئاساسى بار دەپ قارايمىز.

تۆتىنچى، ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ئوقۇۋېتىپ

ئۆزئارا مۇھەببەتلىشىش ئۇلارنىڭ دىققىتىنى بۇراپ ياكى چېچىپ، ئۆگىنىشكە بۆڭاستە تەسىر كۆرسىتىش بىلەن بىرگە، ئۇلارنىڭ ئىقتىسادىي بېسىمىنى تېخىمۇ ئاشۇرۇۋېتىدۇ. مۇھەببەت ھەققىدە يۇرگۈزگەن يۇقىرىقى تەھلىلىمىز بويىچە، ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدىكى مۇھەببەتلىشىشكە بىز باشقىچە قاراشتا بولمىساقمۇ، ئۇنى ئوقۇغۇچىلىق دەۋرىنىڭ كونكرېت ئەھۋاللىرىغا، جۈملىدىن ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىقتىسادىي مەنبەسىنىڭ باشقا ياقتىن كېلىدىغانلىقىغا قاراپ، مۇھەببەتلىشىشكە چەك قويۇشنىڭ ھەرگىزمۇ ئورۇنسىز ئەمەسلىكىنى كۆرسىتىپ بېرەلەيمىز.

بەزىلەر، ئوقۇغۇچىلار مۇھەببەتنى ئۆز يولىدا ئېلىپ بارسا بولىدۇ، مۇھەببەت بىلەن ئوقۇشنىڭ مۇناسىۋىتىنى توغرا بىر تەرەپ قىلالىسا، باشقىلارغا يامان تەسىر بەرمەسلا مەيلى ئەمەسمۇ، دەپ قارىشى مۇمكىن. لېكىن، نامراتلىقنىڭ دەردىنى يەتكۈچە تارتىۋاتقان ئەھۋال ئاستىدا، «قوڭۇمدا ئىشتان يوق، ئېتىم مارجان بۇۋى» دەپ يەنە ھال تارتىپ يۇرۇشنىڭ ئۆزى ئانچە ياخشى ئىش ئەمەس. چۈنكى، ئاتالمىش مۇھەببەتكە ئەستايىدىل مۇئامىلە قىلىش، ئۇنىڭ ئادەتتىن تاشقىرى تەلەپلىرىنى قاندۇرۇش ئېھتىياجى بىلەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىقتىسادىي يۈكى ئارتىپ كېتىشى، زېھنىي كۈچ - قۇۋۋىتىنىڭ كۆپلەپ خورىشى، كۆڭلىنىڭ ئارامىدا بولماي قېلىشى، زېھنىنىڭ بۆلۈنۈپ كېتىشى تۇرغانلا گەپ. بۇ ھال ئوقۇغۇچىلارنىڭ نۆۋەتتىكى ئوقۇش ۋەزىپىسىنى ياخشى ئورۇندىشىغا، ئۆگىنىش پىلانىنى تىرىشىپ ئىشقا ئاشۇرۇشىغا تەسىر يەتكۈزۈپلا قالماي، بەلكى يەنە ئاران - ئاران بەرداشلىق بېرىپ كېتىۋاتقان ئاتا - ئانىلارنىڭ ئىقتىسادىي يۈكىنى تېخىمۇ ئاشۇرۇۋېتىشى ئېنىق. «كۆتۈرەلمىسەڭ ساڭگىلىتىۋال»

دېگـــەندەك، ھالىغـــا قـــاراپ ھـــال تارتىشـــنى بىلمىگـــەن ئوقۇغۇچىلارغا بىز يەنە مۇھەببەت توغرىسىدا نېمىمۇ دېيەلەيمىز؟ كىتاب ئېلىپ ئوقۇغۇدەك قۇدرىتى يوق تۇرۇپ، تاماكىنى قىڭغىر چىشلەپ يۈرسە، مودا كىيىملەرنى كىيىپ، دائىم دېسكوخانىلاردا، رېستورانلاردا ئويناپ يۈرسە، بىز يەنە مۇھەببەتلىشىش توغرىسىدا نېمىمۇ دېيەلەيمىز؟

پەرزەنت دېگەن تاكى مۇستەقىل تۇرمۇش يولىغا قەدەم قويۇپ، ئۆز جېنىنى جان ئەتكۈچە مەلۇم جەھەتتىن يەنىلا ئاتا - ئانا ئۈچۈن بىر يۈك (گەرچە ئاتا - ئانا بولغۇچى ئۇنداق قارىمىسىمۇ). مۇھەببەتلەشكەن ئوقۇغۇچىلار تەبىئىيكى كىيىنىش - ياسىنىش، ئويۇن - تاماشا ۋە ئۆز - ئۆزىنى نامايان قىلىشقا بەكرەك ئەھمىيەت بېرىدۇ. بۇلارنىڭ ھەممىسى پۇل بىلەن ئوخشايدۇ. مانا بۇمۇ بىزنىڭ ئوقۇغۇچىلارنى مۇھەببەت يولىدىن توسۇشىمىزنىڭ رېئال سەۋەبلىرىدىن بىرسى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

كونىلار: «ھەممە ئىشنىڭ يولى بار، ئەسكى تامنىڭمۇ ئۇلى بار» دەپ توغرا ئېيتقان. ئوقۇغۇچى ئىكەنسىز ھەرقانداق بىر ئىشنى قىلىشتا ئوقۇشىڭىزغا پايدىلىق بولۇشىنى نەزەردە تۇتقىنىڭىز ياخشى. ئەگەر مۇھەببىتىڭىز سىزنىڭ «ئۇچتە ياخشى» ئوقۇغۇچى بولۇشىڭىزغا، ئاسپىرانتلىق ئىمتىھانىدىن ئۆتۈشىڭىزگە ۋە كەلگۈسىدە بىرەر كەسىپنىڭ مۇتەخەسسىسى، بىرەر كارخانىنىڭ خوجايىنى بولۇشىڭىزغا يارەم بېرەلمىسە، مەن ئالدى بىلەن «ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى مۇھەببەتلىشىدۇ - مۇھەببەتلەشمەيدۇ بۇ ئۆزىنىڭ ئىشى» دېگەن بولاتتىم.

2002- يىل، قەشقەر

ئۆزىنى يەڭگەن باتۇر

بۈگۈنكى ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىدا تارىخ ئېڭى بىرقەدەر كۈچلۈك. بۇ يېقىنقى يىللاردىن بۇيان پەيدا بولغان يىلتىز ئىزدەش قىزغىنلىقى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولسا كېرەك. كىرىزىس ئېڭىمۇ شەكىللىنىۋاتىدۇ. بۇنى كۈنسېرى كۈچىيىۋاتقان رىقابەت مۇھىتىدىن ۋە مىللەت ۋۇجۇدىدىكى ئىجتىمائىي ئىللەتلەرنى ئوپېراتسىيە قىلىپ تەنقىدلەش دولقۇنىدىن ئايرىپ قارىغىلى بولمايدۇ. مېنىڭچە، بۈلارنى بىر خىل ئۆز تەقدىرى ئۈستىدە قايتا ئويلىنىش دېيىشكە بولىدۇ. مەن ئالدىنقى يىلى ئۇرۇمچىدە بولغان ۋاقتىمدا، ئۇرۇمچىدىكى ئالىي مەكتەپلەردە ئوقۇۋاتقان خېلى كۆپ ساندىكى ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلارنىڭ كۆز ئالدىدىكى ئىلىم - پەن ۋە ئىقتىسادىي رىقابەتلەرگە ماسلىشىش ۋە ئۇنىڭغا جەڭ ئېلان قىلىشقا تەييارلىنىۋاتقان روھىي ھالىتىنى كۆرگەن ئىدىم. ئۇلاردا بىرلا دىپلوم بىلەن بولدى قىلماستىن، يۇقىرىلاپ ئوقۇش قىزغىنلىقى شەكىللەنگەن. چەت ئەل تىلى ۋە كومپيۇتېر ساھەسىگە يۈرۈش قىلغان. بىراق، يەنە نۇرغۇنلىغان ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىدا تېخى ھېچقانچە ئويغىنىش يوق. بەزى مەكتەپلەردە ئوقۇشقا سۇس مۇئامىلە قىلىدىغان، تېخىچە تاشقى دۇنيادىن بىخەۋەر يۈرىدىغان بىپەرۋا، بىغەم ئوقۇغۇچىلار ناھايىتى كۆپ سانلى ئىگىلەيدۇ. مېنىڭ كۆزىتىشىم ۋە ھېس قىلىشىمچە، ئوقۇغۇچىلىرىمىزنىڭ

ئۆگىنىشكە تۇتقان پوزىتسىيىسى ھەقىقەتەن كىشىنى ئەپسۇسلاندۇرىدۇ. بىر خىل جۇشقۇن، كۆتۈرەڭگۈ كەيپىياتنى، قىزغىن، جانلىق، بەس - مۇنازىرىگە تولغان ئىلمىي ھاۋانى كۆرگىلى بولمايدۇ. مەسىلە نەدە؟ بۇنىڭ سەۋەبى كۆپ. مېنىڭچە سۇبيېكتىپ جەھەتتىن ئېلىپ ئېيتقاندا، مەسىلە دەل بىر قاتار پىسخىك ئىللەتلەرنى يۇدۇپ يۈرگەنلىكىمىزدە، جۇملىدىن ئۇمىدسىزلىكتىن ئىبارەت بۇ شەيتاننى ئۆزىمىزگە دوست تۇتۇۋالغانلىقىمىزدا.

ماتېرىيالىستىك دۇنيا قاراش بويىچە ئىجتىمائىي ماۋجۇدىيەت ئىجتىمائىي ئاڭنى بەلگىلەيدۇ. بىزدىكى ساغلام بولمىغان پىسخىك ھادىسىلەرمۇ ئەلۋەتتە ئىجتىمائىي رېئاللىقنىڭ مەھسۇلى. بۇنىڭ بەزىلىرى ئانىنىڭ قورسىقىدىن باشلانغان. بەزىلىرىنى ئائىلە تەربىيىسىنىڭ يېتەرلىك ۋە مۇۋاپىق بولماسلىقى، مائارىپ، تەلىم - تەربىيە سۇپىتىنىڭ تۆۋەنلىكى، جەمئىيەتتىكى تۈرلۈك چىرىك ھادىسىلەر، بىز ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئۆز مەسئۇلىيىتىمىزنى ياخشى ئادا قىلالماسلىقىمىز قاتارلىقلارغا ئوخشاش سەۋەبلەر كەلتۈرۈپ چىقارغان. قانداقلا بولمىسۇن، بىز مەنئۇيىتىمىزدىكى بوھرانلارنى ئېتىراپ قىلماي تۇرالمايمىز. چۈنكى، ئۇلار بىزنىڭ ئالغا بېسىشىمىزغا، ئۆزىمىزنى ئۆزگەرتىپ دەۋر تەلىپىگە ماسلىشىشىمىزغا، جۇملىدىن ئۆگىنىشتىن ئىبارەت بىز ئەڭ ئېھتىياجلىق بولغان بۇ مۇقەددەس ۋەزىپىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىشىمىزغا مۇناسىۋەتلىك چوڭ ئىش.

ئىنسان ئەسلىدىن ئېيتقاندا تاشقى دۇنياغا نىسبەتەن پائالىيەتچان ئورۇندا تۇرۇپ كەلگەن بولسىمۇ، ئاقىۋەتتە بىقۇۋۇل نەرسە. ئۇنىڭ پائالىيەتچانلىقىنى بەلگىلىگەن، شۇنداقلا ئۇنى چەكسىز كۈچ - قۇدرەتكە، ھاياتىي كۈچكە ئىگە قىلغان نەرسە

دەل مۇھەببەت ۋە ئۇمىدتىن ئىبارەت. مۇھەببەت ئېتىقادنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ ھەم ئۇمىدنى پەيدا قىلىدۇ. ئەنە شۇ مۇھەببەت ۋە ئېتىقادتىن تۇغۇلغان ئۇمىدلا ئىنسانىنىڭ ئۆزىگە مەنسۇپ بولغان بىردىنبىر شەخسىي مۇلكى بولۇشى مۇمكىن. شۇڭا، «ئىنسان ئۇمىد بىلەن ياشار» دېگەن سۆزكېلىپ چىققان. ئۇمىد بولمىسا ياشاشنىڭ نېمە ئەھمىيىتى بولسۇن؟ يۇنان ئەپسانىلىرى ئىچىدە مۇنداق بىر ھېكايە بار:

پرومېتوس ئادەملەرنى ياراتقاندىن كېيىن ئۇلارغا زۆرۇر ۋە پايدىلىق بولغان ھەممە ھۇنەرلەرنى ئۆگىتىپتۇ. ئەمما، زېۋس پرومېتوسنىڭ پېم - پاراسىتىگە ھەسەت قىلىپ ئۇنى جازالاش مەقسىتىدە، ئادەمزاتقا ئۆز مەرپىتىنى ئەملگە ئاشۇرۇشتا زۆرۇر بولغان ئوتنى بېرىشتىن باش تارتىپتۇ. ئەمما، پرومېتوس بىر ئامال تېپىپ ئىنسالار ئۈچۈن ئوتنى ئوغرىلاپ بېرىپتۇ. زېۋس ئۇنىڭ ئادەمزاتقا كەلتۈرگەن پايدىسىنى يوققا چىقىرىش ئۈچۈن، چېۋەرلىكتە داڭق چىققان تۆمۈرچىلىك ئىلاھى ھېپېستوسقا بىر گۈزەل قىزنىڭ شەكلىنى ياساشنى بۇيرۇپتۇ. ئولۇمپوس تېغىدا تۇرىدىغان زېۋسنىڭ قول ئاستىدىكى ئىلاھلار ئۆز ھۇنۇرىنى ئىشقا سېلىپ بۇ ساھىپجامال قىزغا ھەر خىل كارامەتلەرنى ئاتا قىپتۇ. زېۋسقا ھەسەت قىلىدىغان ئەقىل - ئىدراك تەكۈرسى ئافىنا ئۆز قولى بىلەن نۇر چاقناپ تۇرىدىغان قارەك ئاپئاق تاشقى كىيىم تىكىپ كىيدۈرۈپ، بېشىغا ئۇزۇن نۇرلۇق چۈمبەل يېپىپتۇ ۋە چۈمبەل ئۈستىگە يېڭى ئېچىلغان چىرايلىق گۈللەردىن ياسالغان گۈلتاجنى تاقاپ ئالتۇن چاچ بوغقۇچ بىلەن بېكىتىپتۇ. تەكۈرى ۋە مالائىكىلەرنىڭ ئەلچىسى ھېرمىس ئۇ قىزغا سۆزلەش ماھارىتىنى سوۋغا قىپتۇ. مۇھەببەت تەكۈرسى ئافرودىت ئۇنىڭغا بارلىق نازلىق قىلىقلارنى بەخشەندە قىپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن، ئۇنىڭ ئەنە شۇنداق كىشىنى مەپتۇن

قىلىدىغان گۈزەل تاشقى قىياپىتى ئىچىگە زېۋىسى ئىنسانلارنى يولدىن ئازدۇرىدىغان بالايىئاپەتلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇپتۇ ۋە بۇ ساھىپجامال قىزغا «پاندۇرا» يەنى «كارامەتلىك ئايال» دەپ ئىسىم قويۇپ، ئۇنى ئىنسانلار ۋە مالائىكىلەر سەيلە - تاماشا قىلىپ يۈرىدىغان يەرگە چۈشۈرۈپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بۇ ئايال پرومىتوسنىڭ ئىنىسى ئېپىمىتوس(كېيىن سەزگۈچى)نى ئىزدەپ بېرىپتۇ. پرومىتوس ئىنىسىنى «مۇقەددەس ئولۇمپىيا تېغىنىڭ ھۆكۈمرانى ئەۋەتكەن سۈيغىنى قۇبۇل قىلما، ئۇنى دەرھال قايتۇرۇۋەت، ئادەمزات ئۇنىڭ كاساپىتىدىن بالا - قازاغا گىرىپتار بولىدۇ» دەپ ئاگاھلاندۇرغان بولسىمۇ، ئېپىمىتوس ئۇنىڭ ئاگاھلاندۇرۇشىنى ئۇنتۇپ قېلىپ، ئۇ ساھىپجامال خېنىمنى ناھايىتى خۇشاللىق بىلەن كۈتۈۋاپتۇ. بۇ ساھىپجامال خېنىم ئادەمزاتقا بىر سوۋغا، يەنى ئاغزى ھەم ئېتىلگەن يوغان بىر قۇتا ئېلىپ كەلگەنىكەن. ئۇ ئېپىمىتوسنىڭ قېشىغا كېلىش بىلەنلا ھېلىقى قۇتىنىڭ ئاغزىنى ئېچىۋېتىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن زور بىر تۈركۈم بالايىئاپەت ئۇچۇپ چىقىپ تېزلىك بىلەن يەر يۈزىگە تاراپ كېتىپتۇ. قۇتۇنىڭ تۈۋىدە بىردىنبىر چىرايلىق نەرسە ـــ ئۈمىدلا يۇشۇرۇنغان ئىكەن. پاندۇرا تەڭرىلەر ئاتىسىنىڭ جېكىلىشىگە ئەمەل قىلىپ، «ئۈمىد» ئۇچۇپ چىقىپ كېتىشتىن ئىلگىرىلا قۇتۇنىڭ ئاغزىنى مەڭگۈلۈك ئېتىۋېتىپتۇ. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن ھەر خىل - ھەر رەڭدىكى پاجىئەلەر يەر يۈزىنى، ھاۋا بوشلۇقىنى ۋە دېڭىزلارنى قاپلاپ كېتىپتۇ. بۇرۇن پۈتىنى ئاران سۆرەپ خوشياقماي يېتىپ كېلىدىغان ئەجەل تەڭرىسىمۇ ئەمدى ئۇچقاندەك قەدەم تاشلاپ ناھايىتى تېز يېتىپ كېلىدىغان بولۇپتۇ.

بۇ ھېكايە بىزگە شۇنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇكى، غەرب مىفولوگىيىسىدىكى «پاندۇرا» بىلەن شەرق مىفولوگىيىسىدىكى

«شەيتان» ئوخشاش نەرسە بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئىنسانلار بىلەن دۇشمەنلىشىشى گۈزەللىك بىلەن خۇنۇكلۇك ئوتتۇرىسىدىكى مەڭگۈلۈك كۈرەشنى هاسىل قىلغان. بۇ كۈرەشتە ئىنسانلارنىڭ ئاجىزلىقى دەل «ئۇمىد»كە نىسبەتەن تەشەببۇسكارلىق هوقۇقىدىن مەهرۇم قالدۇرۇلغانلىقىدا ئىپادىلىنىدۇ. شۇڭا، ئۇمىدلا «پاندۇرا» بىلەن شەيتاننى ئىنسان ئەۋلادىدىن ئەيمەندۇرەلەيدىغان بىردىنبىر نەرسە بولۇپ قالغان. ئىپىمىتوس ئۇنىمۇ قولدىن بېرىپ قويغان بولسا ياكى ئۇمۇ قۇتىدىن ئۇچۇپ چىقىپ كەتكەن بولسا، بەلكىم ئۇ پۈتۈنلەي «پاندۇرا»نىڭ ئىختىيارىغا ئۆتۈپ كەتكەن، مۇنداقچە قىلغاندا شەيتانغا تەلتۆكۈس ئەل بولۇپ كەتكەن بولار ئىدى.

شۇ سەۋەبتىن بولسا كېرەك، ئۇمىدۋارلىق ئىنسان ئەۋلادىنىڭ هەممىسىدە بولىدۇ. بىراق، يۈكسەك ئىشلارغا بولغان ئۇمىدۋارلىق ئىنسانلاردا كەم تېپىلىدۇ. بىراق، ئۇ ئىنسان ئۈچۈن تولىمۇ زۆرۈر. بىز هاياتىمىزنىڭ بىردىنبىر دەسمايىسى هېسابلانغان ئادەتتىكى ئۇمىدۋارلىقنى هېسابقا ئالمىغاندا، يۈكسەك ئارزۇ - ئارمانلار بىلەن بىرلەشكەن ئۇمىدۋارلىقتىن ئېغىز ئېچىشىمىز تەس. ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىدا بولۇشقا تېگىشلىك بۇنداق يۈكسەك ئۇمىدۋارلىقنىڭ بۈگۈنكى كۈندە بارغانسېرى سۇسلاپ كېتىشى هەقىقەتەن چوڭ پاجىئە.

مەن بۇ يەردە ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىدا مەۋجۇت بولغان، هەر خىل ئىجتىمائىي سەۋەبلەر ۋە تارىخىي سەۋەبلەر پەيدا قىلغان بىرقاتار پسىخىك ئاجىزلىقلارنىڭ كېلىش مەنبەسى ۋە ئىجتىمائىي، تارىخىي ئارقا كۆرۈنۈشى هەققىدە توختالمايمەن. بۇ ناهايىتى چوڭ ۋە مۇرەككەپ بىر تېما. مەن پەقەت ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئۆگىنىش قىزغىنلىقى ۋە ئىرادىسىگە بىۋاسىتە تەسىر كۆرسىتىۋاتقان، بىرقەدەر گەۋدىلىك دەپ قارىغان

تۆۋەندىكىدەك پىسخىك ئاجىزلىقلار ئۈستىدە ئاز - تولا مۇلاھىزە يۈرگۈزىمەن:

1) ئۆگىنىش مۇددىئاسىنىڭ توغرا بولماسلىقى. ئوقۇشنىڭ ھەقىقىي مەقسىتى بىلىم ئىگىلەش ئارقىلىق ئۆزىنى ۋە ئۆزگىنى تونۇش، ئۆزىنى كۈچەيتىش ئارقىلىق ئۆز بۇرچىنى ئادا قىلىش ۋە ئۆز قىممىتىنى يارىتىشتىن ئىبارەت. بۇنىڭدىن كۆرۈشكە بولىدۇكى، ئىمتىھان، دىپلوم دېگەنلەر مەقسەت ئەمەس، ۋاسىتە. ھالبۇكى، ئوقۇغۇچىلىرىمىزنىڭ خېلى كۆپ قىسمىنىڭ ئۆگىنىش مەقسىتى پەقەت ئىمتىھاندىن ئۆتۈش ۋە دىپلوم ئېلىشتىنلا ئىبارەت بولۇپ، ئۇلار دىپلومغا تايىنىپ خىزمەت تاپقىلى ۋە تېگىشلىك مائاشنى قولغا كەلتۈرگىلى بولىدۇ، دەپ قارايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئىمتىھان بىلەن دىپلومنى بىردىنبىر مەقسەت قىلىۋالغان ئوقۇغۇچىلارغا نىسبەتەن ئاشۇ مەقسەتكە يېتىش ئۈچۈن يارىمىم بېرىدىغان ھەرقانداق يول، ئۇسۇل ۋە ۋاسىتىنىڭ ھەممىسى زۆرۈر، دەپ تونۇلغان ۋە قارا-قويۇق قۇبۇل قىلىنغان. بۇ ئۇسۇل ۋە ۋاسىتىلەر ئىچىدە كۆچۈرمىكەشلىك ۋە ئۆز غۇرۇرىنى دەپسەندە قىلىش، ئارقا ئىشىكتىن مېڭىش ھەمدە خۇشامەتچىلىك قىلىشتەك ئىشلارمۇ قىلچە نومۇسلۇق ھېس قىلىنمايدىغان، خۇددى ئۆرپ - ئادەتكە ئوخشاشلا ئادەتتىكى ئىشلار قاتاردا قارىلىدىغان بولۇپ كەتكەن. بۇنداق ئەھۋاللار خېلى بۇرۇنلا مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلارنىڭ دىققىتىنى تارتقان. شۇڭا، ئۇلار ئىمتىھان مائارىپىنى بىر قاتار يېتەرسىزلىككە ئىگە دەپ قاراپ، ئۇنى ئىسلاھ قىلىش تەسەببۇسىنى ئوتتۇرىغا قويغان. «ساپا مائارىپى» دەپ ئاتالغان، مائارىپىنىڭ تۈپ مەقسىتىنى ئۆزگەرتىپ ئېنىقلىغۇچى قىلغان مائارىپ دەل ئاشۇ خىل كەمچىلىكنىڭ ئورنىنى تولدۇرۇش زۆرۈرىيىتى بىلەن ئوتتۇرىغا چىقتى. مېنىڭچە، «ساپا

مائارپى»نى يولغا قويۇش مائارپىنى ئەسلي ئىزىغا سېلىش بولۇپ، ئۇ ھەقىقي يولغا قويۇلسا ئۆگىنىش مۇددىئاسىنىڭ توغرىلىنىشىغا زور ياردىمى بولىدۇ.

2) قىيىداش. ئومۇمەن، بۇ خىل پسىخىك ئىللەت ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئۆگىنىش قىزغىنلىقىنى سۇسلاشتۇرۇۋەتكەن مۇھىم ئامىللارنىڭ بىرى. ئۇ ئادەمنى ئۆزىنىڭ ئەڭ يامان دۈشمىنى بولغان ئۈمىدسىزلىككە، ئۆزىگە ئىشەنمەسلىككە ئەسىر قىلىپ بېرىدۇ. گەرچە بۇ خىل روھىي ئىللەتنىڭ كېلىپ چىقىشى جەمئىيەتتىكى تۈرلۈك تەڭسىز، ناھەق، چىرىك ھادىسىلەر بىلەن بىۋاسىتە مۇناسىۋەتلىك بولسىمۇ، ئۇنى سۇبېيېكتىپ تىرىشچانلىق كۆرسىتىش ئارقىلىق يېڭىپ كەتكىلى تامامەن بولىدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن، ئۆزىگە بولغان ئىشەنچنى يوقىتىپ قويماسلىق، كۆكسى ـ قارنىنى كەڭ تۇتۇش، مەسىلىنىڭ ئىچكى ئامىلىنى، جۈملىدىن ئۆزىنى كۆپرەك تەكشۈرۈپ، ئۆزىنى تونۇشقا تىرىشىش، تارىخنى ئەينەك قىلىشقا ئەھمىيەت بېرىش، غۇرۇر ـ ۋىجدانىنى بۇلغاشتىن ساقلىنىش لازىم.

3) مۇستەقىل ئىشلەش ۋە ياشاشقا جۈرئەت قىلماسلىق. ئوقۇغۇچىلاردا بېقىندىلىقنى بىردىنبىر چىقىش يولى دەپ قارايدىغان، دۆلەت شىتاتىغا چوقۇنىدىغان، ئاتا ـ ئانىسىغا يۆلىنىۋالىدىغان، مەسئۇلىيەتنى ئۈستىگە ئېلىشتىن ئېھتىيات قىلىدىغان روھىي ھالەتلەر بىرقەدەر ئېغىر. بۇ خىل پسىخىكا خەلقىمىزنىڭ ئەنئەنىۋى ئائىلىۋى مۇناسىۋىتى، مىراسخورلۇق ئادەتلىرى، جۈملىدىن پەرزەنت تەربىيىلەش جەھەتتىكى پېتەرسىزلىكلىرى بىلەن مۇناسىۋەتلىك. بۇنىڭ گەۋدىلىك بىر ئىپادىسى شۇكى، ئاتا ـ ئانا بولغۇچى ئۆز پەرزەنتلىرىنى مەڭگۈلۈك ھىمايە قىلىش مەجبۇرىيىتىنى ئۈستىگە ئالغان

بولۇپ، پەرزەنتلەرنىڭ چوڭ ئائىلىدىن ئايرىلىپ چىقىپ، مۇستەقىل تىرىكچىلىك قىلىش يولىنى تاللاش پۇرسىتى ناھايىتى ئاز بولغان. بۇ فېئودالىق ئائىلە مۇناسىۋىتى ئەنئەنىسىنىڭ چوڭقۇر يىلتىز تارتىپ كەتكەنلىكىنىڭ ۋە ئۇنىڭ تەسىرىنىڭ ھېلىھەم مەۋجۇت ئىكەنلىكىنىڭ ئىپادىسى. شۇڭا، ھازىرمۇ ئاتا ـ ئانا بولغۇچىلار ئۇچۇن پەرزەنتلىرىنى بېقىپ چوڭ قىلىش، ئوقۇتۇش، ھۇنەرلىك قىلىش ياكى خىزمەتكە ئورۇنلاشتۇرۇش، ئۆيلۇك ـ ئوچاقلىق قىلىش، ھەتتا نەۋرىلىرىنى بېقىپ ئەي قىلىش قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى بىر خىل بۇرچ ھېسابلىنىدۇ. قىسقىسى، ئاتا ـ ئانىلار بىلەن پەرزەنتلەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتتە ئاتا ـ ئانىنىڭ پەرزەنتلەر ئالدىدىكى بۇرچى ئالاھىدە تەكتلىنىپ، پەرزەنتلەرنىڭ ئاتا ـ ئانا ئالدىدىكى بۇرچى ئانچە تەكتىلەنمىگەن. بۇ ھال «سۇ كەپىنىگە ئاقماس»، «مەن كۆيەرمەن بالامغا، بالام كۆيەر بالىسىغا» دېگەن ماقالىلاردىمۇ ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان. ئائىلىۋى مۇناسىۋەتتىكى بۇ خىل ئەنئەنىۋى قاراشلار پەرزەنتلەردە ئۆزگۇچىگە تايىنىپ ئىش كۆرۈش، مۇستەقىل ياشاش، ئۆز ئالدىغا ئىگىلىك تىكلەش ئېڭىنىڭ يېتىلىشىگە توسالغۇ بولۇپ قالغان. ئوقۇغۇچىلارنىڭ تىرىشماسلىقى، ھۇرۇنلۇقى، بىپەرۋالىقى ئەنە شۇنداق بار ئۇمىدنى ئاتا ـ ئانىسىغا باغلاپ، ئۆز ئىشىنى ئۆزى بىر تەرەپ قىلىشقا ئىنتىلمەسلىكىدىن بولغان. بۇنداق ئەھۋال بولۇپمۇ ئاتا ـ ئانىسىنىڭ جەمئىيەتتىكى ئورنى، ھوقۇق ـ ئىمتىيازى ۋە ئىقتىسادىي كىرىمى يۇقىرىراق بولغان ياشلاردا، جۇملىدىن ئوقۇغۇچىلاردا ئېغىررراق. چۇنكى، ئۇلار ئۆز ھىماتىغا ئىشىنىدۇ. ئۆزىنىڭ يولىنى ماڭىدىغان ئادەم بار، دەپ قارايدۇ. جانىنى ئۇپرىتىپ يۇرۇشنى خالىمايدۇ. مۇشۇنداق ئىجتىمائىيلاشقان يۆلىنىۋېلىش خاھىشىنىڭ ئېغىرلىقىدىن «كەمبەغەللىنىڭ

پالىلىرى ياخشى ئوقۇيدۇ، كادىرنىڭ بالىلىرى ياخشى ئوقۇمايدۇ» دەيدىغان قاراشلارمۇ مەيدانغا چىققان، ھەتتا «ئۇرۇمچىنىڭ بالىلىرى قۇرۇق سۆڭەت، يارامسىزراق بولىدۇ، تىرىشچان، مۇڭۈپپەقىيەت قازىنىدىغانلار كۆپرەك جەنۇبتىن چىقىدۇ» دېگەندەك قاراشلارنى پۈتۈنلەي ئاساسسىز دېگىلى بولمايدۇ. چۈنكى، جاپالىقراق شارائىتتا ئۆسۈپ يېتىلگەن بالىلارنىڭ مۇستەقىللىقى ۋە ئىجتىھاتى نىسبەتەن كۈچلۈكرەك بولىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا بۇ خىل قاراشنىڭ كېلىپ چىقىشىدىكى يەنە بىر سەۋەب شۇكى، دېھقانلىنىڭ بالىلىرى دەرۋەقە، ياخشى ئوقۇمىسا، ئۆزىگە تايانمىسا كىيىنكى ئىشلىرىنىڭ ھەل بولۇشىمۇ تەسكە توختايدۇ. ئەكسىچە، كادىرنىڭ، بولۇپمۇ ھوقۇقدارلارنىڭ بالىلىرى ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ھوقۇقىغا، پۇلىغا ۋە يولىغا ئىشىنىپ ئويۇن ـ تاماشىنى كۆپرەك ئىختىيار قىلىدۇ. بۇ تەھلىلنى شەرت ـ شارائىتى ئالاھىدە پەرقلىق بولغان رايونلاردىكى ياشلارغا، جۈملىدىن ئۇرۇمچى بىلەن جەنۇب بالىلىرىغىمۇ قىسمەن تەتبىقلاش مۇمكىن.

يۇقىرىقىلاردىن كۆرۈشكە بولىدۇكى، ياش ئوقۇغۇچىلاردا مەۋجۇت بولغان تاينىش، ھىماتقا ئىشىنىش روھىي ھالىتى ئۇلارنىڭ تىرىشىپ جاپالىق ئۆگىنىشىگە، ئىزدىنىپ يېڭىلىق يارىتىشىغا توسالغۇ بولۇپ تۇرۇۋاتقان ناھايىتى زىيانلىق پسىخىك ئىللەتتۇر. بۇ، ھەربىر ئاتا ـ ئانا بولغۇچى، شۇنداقلا بىزدەك ئوقۇتقۇچىلار كۆڭۈل بۆلۈشكە تېگىشلىك مۇھىم ئىجتىمائىي مەسىلىدۇر. مېنىڭچە، بۇنداق ئەھۋاللار مائارىپنىڭ بازارغا يۈزلىنىشى، ئىختىساسلىقلار بازىرىنىڭ كېڭىيىپ بېرىشى، رىقابەت بىلەن ۋەزىپىگە تەيىنلىنىش، رىقابەت ئىچىدە ھاياتىي كۈچىنى ئاشۇرۇش تەدبىرلىرىنىڭ ئومۇميۈزلۈك يولغا قويۇلۇشى ئارقىسىدا تەدرىجىي ئۆزگىرىشى مۇمكىن.

مەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ سەمىگە شۇنى سېلىپ قويايكى، سىز بېقىنىپ ياشاشنى ئەمەس، بەلكى مۇستەقىل ياشاشنى شەرەپ ھېس قىلىدىغان، ئاتا - ئانىڭىزدىن قالغان ئۆي - جاي، مال - مۇلۈكنى ئەمەس، بەلكى ئۆز ئالدىڭىزغا ئىگىلىك تىكلەشنى كۆزلەپ ئۆگىنىدىغان، تىرىشىدىغان بولىسىڭىز ئاندىن چىقىش يولى تاپالايسىز. «ئاتا - ئانام يول ماڭىدۇ»، «كادىرلار ئىدارىسى ياكى مائارىپ ئىدارىسى تەقسىمات قىلىدۇ» دەپ تەلمۈرۈپ ئولتۇرىدىغان چاغلار ئاللىقاچان ئۆتۈپ كەتتى ياكى ئۆتۈپ كېتىدۇ.

4) چۈشكۈنلۈك، ھۆرۈنلۈق، بىپەرۋالىق، ئىرادىسىزلىك، بوشاڭلىق، روھسىزلىق قاتارلىق ئەگەشمە ياكى ئىككىلەمچى پىسخىك ھالەتلەر. بۇنداق روھىي ھالەتلەر بىز يۇقىرىدا كۆرسىتىپ ئۆتكەن پىسخىك ئىللەتلەرنىڭ مۇقەررەر نەتىجىسىدۇر. ئۆگىنىش بىر خىل ئىشتىياق، يەنى ئۇ ئەسلىدە ئادەمنىڭ روھىنى ئۇرغۇتۇپ، ۋۇجۇدنى راھەتبەخش قىلىدىغان، دىلىنى زوقمەنلىككە، مەمنۇنلۇققا چۈمدۈرىدىغان مەنىۋى پائالىيەت. ئۇنىڭغا ھەقىقىي بېرىلسەڭ خۇددى مۇھەببەت يولىدىكى ئىشق سەۋداسىغا ئوخشاپ قالسەن. قىسقىسى، كۈچلۈك مۇھەببەت - ئىشتىياق بىلەن ئۆگىنىشكە بېرىلىش ئادەمگە بىلىم، قابىلىيەت ئاتا قىلىپلا قالماستىن، بەلكى يەنە چەكسىز ھۇزۇر - ھالاۋەت سېزىمى، تاتلىق تۇيغۇ ۋە گۈزەل تەسىرات ئاتا قىلىپ، ئىنسانىڭ قەلب ئالىمىنى نۇرلاندۇرىدۇ، بېزەيدۇ. ئىنسان تەبىئىتىنى ساپلاشتۇرۇپ، روھىي كامالەتكە يېتەكلەيدۇ. چۈنكى، ئۇ بىر خىل ئۇلۇغۋار، ئالىيجانىاب مۇھەببەت. ھەقىقەت ئىزدەش، گۈزەللىك ئىزدەش يولىدىكى مۇھەببەت.

زورمۇزور ئۆگىنىش، ئۆگىنىشنى ئۆزىگە زورلاپ تېڭىش،

تاشقى بېسسم يۈكلىگەن مەجبۇرىيەت دەپ قاراش ھەقىقەتەن بىر ئازابلىق ئىش، ئېغىر زۇلۇم. ئۇنىڭ ئۈنۈمى بولمايلا قالماستىن، ئوقۇغۇچىلاردا كىتابتىن بىزار بولۇش، ئوقۇشتىن زېرىكىش، ئوقۇتۇشتا ئەستايىدىل، تەلەپچان بولغان ئوقۇتقۇچىلاردىن نەپرەتلىنىش كەيپىياتىنى پەيدا قىلىپ، ئىنسانىنى ياۋايى تەبىئەتلىك، مەرپەتسىزلىككە باشلايدۇ. بۇ خىل تراگېدىيە مەكتەپلىرىمىزدە خېلى ئېغىر ساقلانماقتا.

5) مۇستەقىل پىكىر قىلماسلىق. بۇمۇ يۆلىنىۋېلىش پسىخىكىسى ھەمدە خاسلىقنى چەتكە قېقىش، ھەممىنى بىر خىللاشتۇرۇش ئىدىيىسى، شۇنداقلا قاتمال تەلىم - تەربىيە ئۇسۇلى قاتارلىقلار كەلتۈرۈپ چىقارغان روھىي ھالەت. ئۆزىنى بايقاش يولىدا ئۇزلۇكسىز تەپەككۇر قىلىپ تۇرۇش، ئىزدىنىش بىلەن مەشغۇل بولۇش تەرەققىيپەرۋەر ئىنسانىنىڭ ئەڭ مۇھىم بەلگىسى. ئۇنىڭسىز بىلىم ئېلىش، ئەقلىنى ئىتتىكلەتىش، تەجرىبە توپلاش ۋە ئىجادىيەت ئېلىپ بېرىش مۇمكىن ئەمەس. تەپەككۇرسىز ھەرقانداق ھاياتلىق پائالىيىتىنى تەسەۋۋۇر قىلغىلى بولمايدۇ. بىزنىڭ ئوقۇغۇچىلىرىمىزنىڭ كۆپىنچىسى تەپەككۇرغا قېرىق. ئويلىنىشقا، ئەقلىي ئىزدىنىشكە ئەھمىيەت بەرمەيدۇ. تەپەككۇر قىلىدۇ، ئويلىنىش بار دېيىلگەندىمۇ، تېخىچە قاتمال ۋە قاشاڭ تەپەككۇر ئەندىزىسىدىن قۇتۇلالمىغان. ئوقۇتۇش ئۇسۇلىمىز، ئىمتىھان شەكىللىرىمىزمۇ ئوقۇغۇچىلارنى كۆنۈككەن قاتمال تەپەككۇر ئۇسۇلىدىن ئازاد قىلىپ، مۇستەقىل، ئىجادىي پىكىر قىلىدىغان، ئەقىل بۇلىقىنى ئېچىپ، ئادەمدە بولىدىغان خاس يۇشۇرۇن ئىقتىدارلارنى قېزىپ چىقالايدىغان يولغا باشلاشقا قادىر ئەمەس ياكى ماس كەلمەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، بىزنىڭ «ساپا مائارىپى»نى يولغا قۇيۇشىمىز ئوقۇغۇچىلارنىڭ مۇستەقىل، ئىجادىي پىكىر قىلىشىغا كەڭرى

يول ئېچىش، ئۇنىڭغا تۇرتكە بولۇشنى چىقىش قىلغان. بۇنىڭ ئۈچۈن، ئىدىيىنى ھەقىقىي ئازاد قىلىپ، ئوقۇتۇشنى زور دەرىجىدە ئىسلاھ قىلىشقا توغرا كېلىدۇ.

6) مەسئۇلىيەت تۇيغۇسى كەم بولۇش. مەسئۇلىيەت تۇيغۇسى كەمچىل ياكى يوق ئادەم ۋىجدانسىز ئادەم ھېسابلىنىدۇ. ۋىجدانسىزلىق كىشىلەر دائىم دەيدىغان مۇھەببەت مەسىلىسىدىكى مەسئۇلىيەتسىزلىكىنىلا كۆرسەتمەيدۇ. بىز دەۋاتقان مەسئۇلىيەت ئىنسانىنىڭ ئۆزىگە يۈكلەنگەن بارلىق مەجبۇرىيەتلىرىنى ئادا قىلىشقا بولغان مەسئۇلىيەتتۇر، يەنى ئۇنىڭ ئۆزى ئالدىدىكى ـــ ئۆز ۋىجدانىغا(ئادەملىكىگە) بولغان مەسئۇلىيەتتۇر. ئاتا ـ ئانا ۋە قېرىنداشلىرى ئالدىدىكى، جەمئىيەت ئالدىدىكى، ۋەتەن ئالدىدىكى، ئېتىقاد ـ ئەقىدىسى ئالدىدىكى مەسئۇلىيەتتۇر. قىسقىسى، ئۆزى سۆيگەن ۋە كۆيگەن نەرسىلەر ئالدىدىكى مەسئۇلىيەتتۇر. دېمەك، ۋىجدان دېگىنىمىز، ئىنسانىنىڭ ئۆز ـ ئۆزىنى بىلىشى ۋە تېگىشلىك مەسئۇلىيىتىنى ئادا قىلىشىدىن باشقا نەرسە ئەمەس. بۇ خىل مەسئۇلىيەتكە ساداقەت، سەممىيەت قوشۇلسا ئاندىن ئۇ ئەملي ھەرىكەتكە ئايلىنىدۇ. بۇ مەنىدە ساداقەت ۋە سەممىيەت ئادا قىلىنغان مەسئۇلىيەتتۇر.

ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى ھايات مۇساپىسىنىڭ ھەل قىلغۇچ باسقۇچىدا تۇرغان بولىدۇ. ئۇلارنىڭ كېيىنكى ھايات يولىنىڭ پارلاق بولۇشى ياكى غۇۋا ـ تۇتۇق بولۇشى مۇشۇ بەش يىللىق ۋاقتىنىڭ قانداق ئىگىلىنىشىگە باغلىق. مۇشۇ باسقۇچ ياخشى ئىگىلەنسە، كەلگۈسىگە پۇختا ئاساس سالغىلى بولىدۇ. مۇشۇ باسقۇچ، مۇنداقچە قىلغاندا، ئاتا ـ ئانىلارنىڭ يۈرەك قېنى بەدىلىگە، ئۇلارنىڭ ئېلىپتەك قەدىنى پۈكۈش ھېسابىغا قولغا كەلگەن، بەكمۇ قىممەتكە چۈشكەن پۇرسەت بىھۇدە ئۆتۈپ كەتسە

بەكمۇ ئېچىنىشلىق بولغان بولىدۇ. شۇڭا، ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى ئۆز ۋۇجۇدىدا ساقلانغان يۇقىرىقىدەك پىسخىك ئىللەتلەرگە جەڭ ئېلان قىلىشى كېرەك. شۇنداق قىلالىسىلا، يەنى ئۆزىنى تەربىيەلەشنى ئۆگىنىش پىسخىكىسىدىكى پاسسىپلىقنى تۈگىتەلەيدۇ.

ئۆگىنىش ئىنتايىن جاپالىق، شۇنداقلا كۆڭۈللۈك ئىش. ئەگەر سىز ئۇنىڭغا ھەقىقىي كىرىشسىڭىز ئۇنىڭ سىزگە بېرىدىغان سائادىتى، راھىتى چەكسىز. ئۇنى ئۆزىڭىز ئۈچۈن ئوشۇقچە يۈك قىلىۋالسىڭىز ھەسرەتتىن، ئۆكۈنۈشتىن باشقا نەرسىنى ئۇمىد قىلماڭ.

2001- يىل قەشقەر

ھەممە ئىشنىڭ يولى بار

ھەممە ئادەم ئۆزىنىڭ چىرايلىق بولۇشىنى ئارزۇ قىلىدۇ. ياخشىراق يەپ ـ ئىچىپ، چىرايلىقراق كىيىنىپ، خۇشال ـ خۇرام ئويناپ ـ كۈلۈپ دۇنيادىن غەمسىز ئۆتۈشنى خالىمايدىغان ھېچكىم يوق. ئىنسانىنىڭ گۈزەللىككە بولغان تەلپۈنۈشى چەكسىز بولىدۇ. خۇشاللىقنا ئىنتىلىشى ھەم چەكسىز بولىدۇ. ئەمما، خەلق ئارىسىدا «يوتقانغا قاراپ پۇت سۇن»، «ھالىڭغا بېقىپ ھال تارت...» دەيدىغان ئەقلىيە سۆزلەر بار. بۇلارنى بىز ھەربىر كىشىنىڭ تۇرمۇش مەئىشىتىگە، ياشاش يولىغا تەتبىقلاپ تەھلىل قىلساق، ئۇنىڭدىن ھەركىم ئۆزىنىڭ ئىقتىسادىي شەرت ـ شارائىتىغا، كۆتۈرۈش ئىقتىدارىغا بېقىپ يەپ ـ ئىچىشى، كىيىنىشى ۋە ھالاۋەت سۈرۈشى لازىملىقى: ئۆزىگە ماس كەلگەن تۇرمۇش بولىنى ۋە ياشاش ئۇسۇلىنى تاللىۋېلىشى كېرەك، دېگەن مەنە چىقىپ تۇرىدۇ.

مەن كۆز ئالدىمدا تەربىيىلىنىۋاتقان بىر قىسىم ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ئاتا ـ بوۋىلىرىدىن قالغان ئاشۇ پايدىلىق نەسىھەتلەرگە پىسەنت قىلماي ۋە ئۆز ئەھۋالى بىلەن ھېسابلاشماي، ئوشۇقچە ياسىنىپ يۈرۈشىگە ھەمدە نورمال بولمىغان مەنىۋى تۇرمۇش يولىغا كىرىپ قېلىشىغا ئانچە قوشۇلمايمەن.

ئېھتىمال بەزىلەر، بىر ئادەمنىڭ قانداق كىيىنىشى،

قانداق ياسىنىپ يۈرۈشى ئۆزىنىڭ ئىشى، كىيەلمىسە كىيسۇن، ياسىنىپ چىرايلىق يۈرۈشنىڭ ئۆزى ياخشى ئىشقۇ، دەپ قارىشى مۇمكىن. يەنە بەزىلەر، ھەربىر كىشىنىڭ ئۆزى ياقتۇرىدىغان، ئۆزى ھۇزۇرلىنالايدىغان كۆڭۈل ئېچىش شەكلى ۋە ئويۇن- تاماشا تۈرلىرى بولىدۇ؛ قانداق ئۇسۇلدا ۋە قانداق شەكىلدە ئۆزىنىڭ مەنىۋى تۈرمۇشىنى ئۆتكۈزۈشمۇ ھەربىر كىشىنىڭ خۇسۇسىي ئىشى؛ ئەگەر شۇ كىشى ئۇنى ئۆزىگە مۇۋاپىق دەپ قارىغان ۋە ئۇنى ئۆز ئىختىيارى بىلەن قوبۇل قىلغان بولسا، نورمال ئىش بولۇۋېرىدۇ ئەمەسمۇ، دەپ قارىشى مۇمكىن، ھەتتا يەنە بەزىلەر، ھازىرقى ياشلار بۇرۇنقى ياشلارغا ئوخشىمايدۇ، دەۋرمۇ ئوخشىمايدۇ، زامان تەرەققي قىلدى، ھازىرقى زامانىنىڭ ھازىرقى زامانغا خاس كىيىنىش - ياسىنىش مەدەنىيىتى بار، كۆڭۈل ئېچىش شەكىللىرى بار، ھازىرقى ياشلارنىمۇ مۇشۇ مۇھىتتىن ئايرىپ قارىغىلى بولمايدۇ، شۇڭا ياشلارنىڭ ھازىرقى زامانداۋ ئېقىۋاتقان، مودا بولۇۋاتقان كىيىملەرنى كىيىپ، ھازىرقى زامانداۋ مودا بولۇۋاتقان چاچ پاسونلىرى بىلەن ياسىنىپ يۈرۈشى، ھازىرقى زامانغا خاس بولغان كۆڭۈل ئېچىش شەكىللىرىدىن بەھرىمەن بولۇشى تامامەن توغرا؛ ياشلارنى بۇ نەرسىلەردىن توسۇش جاھىللىقنىڭ، مۇتەئەسسىپلىكنىڭ ھەتتا خۇراپىيلىقنىڭ ئىپادىسى، تەرەققىياتقا زىت، دەپ قارىشىمۇ مۇمكىن. راستىنى دېسەم، مەن كىشىلىك ھوقۇقتا، شەخسنىڭ تاللىشىغا ھۆرمەت قىلىشنىڭ، زامانىمىز تەلەپ قىلغان نەرسىلەرنى قۇۋۋەتلەشنىڭ بايراقدارىمەن. توغرا، ھەركىم ئۆزىنىڭ ياشاش ئۇسۇلىنى ئۆزى تاللاشقا، ئۆزى خالىغان شەكىلدە، ئۆزى ياقتۇرغان تەرزدە مەنىۋى تۈرمۇشىنى قامداپ، ئۆمرىنى خۇشال - خۇرام، مەنىلىك ئۆتكۈزۈشكە ھەقلىق. ھەركىم دەۋرنىڭ، زامانىنىڭ تەلىپىگە ماسلىشىپ، دەۋر بىلەن

تەك قەدەمدە مېڭىش، ئۆز ئىدىيىسىنى توختاۋسىز يېڭىلاش، ئىسلاھ قىلىش ھوقۇقىغا ئىگە ۋە تامامەن شۇنداق قىلىش زۆرۈر. ھاياتىي كۈچىنى تولۇقلاپ تۇرمىغاندا ياشاش ئىقتىدارىنى ۋە رىقابەت ئىقتىدارىنى يېتىلدۈرگىلى بولمايدۇ. دەۋرگە ماسلاشمىغاندا ۋە باشقىلار بىلەن ماسلىشىپ ئالغا باسمىغاندا كەلگۈسىگە تەك قەدەم تاشلىغىلى بولمايدۇ. بىراق، بۇ مەسىلىنىڭ پەقەت بىر تەرىپى. قارىماققا ناھايىتى ئوبيېكتىپ، ئەقىلگە مۇۋاپىق ۋە مۇقەررەرلىككە ئىگىدەك تۇيۇلىدىغان بىر تەرىپى. ئەگەر بىز ئۆزىمىزنى بەلگىلىك بىر ئىجتىمائىي بىرلىك ئىچىدە قويۇپ، ئىنسانغا خاس بولغان ئەقلىمىزنى ئىشقا سېلىپ پىكىر يۈرگۈزىدىغان بولساق، مەسىلىنىڭ تېخىمۇ مۇھىم بولغان يەنە بىر تەرىپىنى بايقايمىز. ئۇ بولسىمۇ ئادەمنىڭ ئادەملىك سۈپىتى، پەزىلىتى، ئېتىقادى، مەسئۇلىيىتى تەرىپىدىن بەلگىلەنگەن ياكى ئاشۇلار تەرىپىدىن تەقەززا قىلىنغان ئاڭلىقلىقتىن ئىبارەت. بىز ئۇنى مۇنداق چۈشەندۈرسەك بولىدۇ:

1) سىز پۇل خەجلەپ بىرەرنەرسە سېتىۋالغاندا، يەنە كېلىپ خېلى قىممەت باھالىق ئېسىل نەرسە سېتىۋالغاندا، شۇ نەرسىنى سېتىۋېلىشقا ئىشلەتكەن پۇلدا ئۆزىڭىزنىڭ قانچىلىك ھەققىڭىزنىڭ بارلىقىنى ئويلاپ باقتىڭىزمۇ ياكى سىز ئۆزىڭىز خەجلەۋاتقان پۇلنى ئىككىلەنمەيلا مېنىڭكى دېيەلەمسىز؟ گەرچە ئاتا- ئانا بولغۇچى ئۆز بالىسىغا نىسبەتەن ئۇنداق تونۇشتا بولمىسىمۇ، ئەگەر سىز ئىنسانىيلىق بىر بالا بولسىڭىز شۇنداق ئويلىشىڭىز كېرەك. شۇ چاغدىلا سىز كىيىم كىيىشتە چېكىدىن ئېشىپ كەتكەن تەرەپلەرنى ياكى بەس - بەستە مودا قوغلىشىپ ھەرەڭ - سەرەڭ يۈرۈشكە خۇشتار بولۇپ كەتكەن ھاۋايى - ھەۋىسىڭىزنى ئۆزىڭىزنىڭ ۋىجدانى ۋە ئەقلى بىلەن كونترول قىلالىشىڭىز مۇمكىن.

2) ئادەمنىڭ كىيگەن كىيىمى، يۈرۈش - تۇرۇشى ئۇنىڭ مەدەنىيەت سەۋىيىسى، ئېستېتىتىك ساپاسى ۋە ئۇنىڭ مىللىي غۇرۇرىنى مەلۇم دەرىجىدە ئىنكاس قىلىپ بېرىدۇ، ھەتتا ئۇنىڭ پىسخىك ھالىتى ياكى ساغلاملىقىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدۇ، ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى، بولۇپمۇ كىيىم - كېچەككە، ياسىنىشقا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىدىغان قىز ئوقۇغۇچىلار بۇ نۇقتىغا جەزمەن دىققەت قىلىشى كېرەك. ئاتا - ئانىڭز، ئوقۇتقۇچى - ئۇستازلىرىڭز ۋە ساۋاقداشلىرىڭز سىزنىڭ مەدەنىيەتلىك، سۈيۈملۈك، ئەدەپ - يوسۇنلۇق، يېقىملىق بىر قىز بولۇشىڭزنى ئۈمىد قىلىدۇ، بولۇپمۇ سىزنىڭ سىرتقى قىياپىتىڭزدىنلا ئۆزگىچە مىللىي ئەنئەنىڭزنى، مىللىي مەدەنىيىتىڭزنى قەدىرلەيدىغان روھىي ھالىتىڭزنى: غۇرۇرلۇق، روھلۇق، ئوچۇق - يورۇق ۋە قىزغىن كەيپىياتىڭزنى كۆرۈشنى ئارزۇ قىلىدۇ. بەلكىم سىزمۇ شۇنداق بولۇشنى ئارزۇ قىلمىسىڭزغۇ دەيمەن. چۈنكى، ھېچكىممۇ باشقىلارنىڭ ئۆزىنى چاكىنا، ياسانچۇق، قۇرۇق سۆلەت، غىلجىڭ، شاللاق، تەنتەك، بەتقىلىق، تۇتامسىز، ھاياسىز دېيىشىنى ئىستىمەيدۇ. چوڭلارنىڭ، ئاتا - ئانا، ئۇستازلارنىڭ نەپرىتى ۋە تاپا - تەنىسىگە قېلىشنى تېخىمۇ خالىمايدۇ. دېمەك، سىزنىڭ كىيىنىشىڭز ۋە ياسىنىشىڭزنىڭ بەدەننى يېپىش، ئىسكەت تۇزەش بىلەن بىرگە، باشقىلار ئالدىدا ئۆز - ئۆزىڭزنى يارىتىدىغان، كىملىكىڭزنى نامايان قىلىدىغان، ئىززەت - ھۆرمىتىڭزنى تىكلەشكە يارىدەم بېرىدىغان مۇھىم بىر تەرەپ ئىكەنلىكىنى چۈشەنسىڭز، ھەرگىزمۇ بۇ جەھەتتە ئۆزۈمنىڭ ئىشى دەپ قارىغۇلارچە ئىش كۆرمىگەن؛ ئۆزىڭزگە، ئۆز سالاھىيىتىڭزگە ۋە ئېستېتىك غايىڭزگە مۇناسىپ كەلمەيدىغان كىيىنىش ۋە ياسىنىشتىن ھەزەر ئەيلىگەن بولاتتىڭز.

3) ئەگەر سىزنىڭ ئائىلە ئىقتىسادىڭىز ياخشىراق بولۇپ، ھەرقانداق تەلەپ ۋە ئارزۇلىرىڭىز قاندۇرۇلۇپ كەلگەن بولسا، سىز بۇنىڭدىن مەغرۇرلىنىپ، ئۆزىڭىزنى ناھايىتى كۆرەڭ، ھاكاۋۇر قىياپەتتە يۈرۈشكە ھەقلىقمەن، دەپ قارامسىز؟ ئۆزىڭىزنىڭ باشقىلاردىن بايلىقىڭىز، ئارزۇلۇق ياكى تەلەيلىك ئىكەنلىكىڭىزنى كۆز- كۆز قىلىشنى، شۇنىڭدىن ھۇزۇرلىنىشنى ياخشى كۆرەمسىز؟ شۇنداق قىلىشنى تەبىئىتىڭىز كۆتۈرەمدۇ؟ ئېھتىمال سىز تېخى تۇرمۇشنىڭ يۈكىنى مۇستەقىل ئۈستىڭىزگە ئالمىغانلىقىڭىز، تۇرمۇشنىڭ تۇرلۇك ئاچچىق- چۈچۈكلىرىنى، زەھەر- زوقۇملىرىنى تېتىمىغانلىقىڭىز، قوبۇل قىلغان تەربىيىڭىزنىڭ دۇرۇس ياكى يېتەرلىك بولمىغانلىقى سەۋەبلىك يۇقىرىقىدەك مەنمەنلىك ۋە غاپىللىقنى ئۆزىڭىزگە راۋا كۆرۈپ يۈرۈۋەرگەن بولۇشىڭىز مۇمكىن. بىراق، ئويلاپ كۆردىڭىزمۇ؟ ياتاقداشلىرىڭىز ئىچىدە، ساۋاقداشلىرىڭىز ئارىسىدا سىزدەك پۈزۈر يۈرەلەيدىغان، يۈرىكىنىڭ قات- قېتىمدىن چىقىرىپ كۈلەلەيدىغانلاردىن قانچىلىكى بار؟! سىز ئۇلارنىڭ كۆز ئالدىدا، ئۇلارنىڭ يېنىدا تۇرۇپ، ئۇلاردىن ئالاھىدە پەرقلىق ھالدا ياخشى كىيىنىپ، پۈزۈر ياسىنىپ، ياخشى ئويناپ- كۈلۈپ يۈرگەن ۋاقتىلىرىڭىزدا، شۇ قولى قىسقا، ئارمانى بار، دەرمانى يوق ياتاقداشلىرىڭىزنىڭ، «كانايغا يوق، سۇنايغا نەدە» دەپ يۈرۈۋاتقان ساۋاقداشلىرىڭىزنىڭ قانداق ھېسسىياتتا بولىدىغانلىقىنى ئويلاپ باقتىڭىزمۇ؟ ئۇلار سىزدەك توققۇزى تەل، ئارزۇسى ھەل بىر ساۋاقدىشىنىڭ بولغانلىقىدىن خۇشال بۇلۇشى، سۆيۈنۈشى، مەسلىكى كېلىپ سىزدىن پەخىرلىنىشى مۇمكىنمۇ؟ ئازغىنە پۇلىڭىز(ئۇمۇ ئەسلىي سىزگە تەئەللۇق ئەمەس)، تۇزۈكرەك ئۇستى- بېشىڭىز سىزگە ئاتا قىلغان ئاشۇ ۋاقىتلىق مەغرۇر، كۆرەڭ ھالىتىڭىزدىن ئۇلارمۇ سىزگە

ئوخشاش هۇزۇرلىنالارمۇ؟ ئۇنداق بولۇشى ناتايىن. پسىخولوگىيە نۇقتىسىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، سەزگۈ بايلىقىنىڭ سۈيۈنىدىغان، كۆرەڭ، مەغرۇرلۇقىنىڭ مەسلىكى كېلىپ هۇزۇرلىنىدىغان ئادەم ئىنتايىن كەم بولىدۇ. ئەكسىچە، ئۆزىنى سېلىشتۇرۇپ ئۇنىڭدىن كۆڭلى يېرىم بولىدىغانلار، دىلى ئازار يەيدىغانلار كۆپ بولىدۇ. ئوقۇغۇچىلارغا نىسبەتەن ئېيتقاندا، ئۆز ئۆزىدىن خجىل بولۇش، ئۆز ئاتا ـ ئانىسىدىن نومۇس قىلىش، دوستلىرى قاتاردا سۆنۈپ قېلىشتىن غەم ـ ئەندىشە قىلىشتەك ناچار پسىخىكا ئۇلارنىڭ قەلبىنى ئىگىلەپ، ئۇلارنىڭ ئۆگىنىشىگە، ئالغا بېسىشىغا ۋە ئىرادە تىكلىشىگە توسقۇن بولۇشى، هەتتا ئۇلارنىڭ ناتوغرا يولغا كىرىپ قېلىشىغا سەۋەب بولۇپ قېلىشى مۇمكىن. بۇ خىل هادىسىنى ئەخلاق نۇقتىسىدىن تەهلىل قىلساق، بۇ ئەمەلىيەتتە سەزگۈنىڭ ئەخلاقسىزلىقىنىڭ ۋە پەزىلەتسىزلىكىنىڭ ئاشكارىلايدۇ، خالاس.

ئاتا ـ ئانا، ئۇرۇق ـ تۇغقان، قولۇم ـ قوشنا، قوۋۇم-قېرىنداش، دوست ـ بۇرادەرلەرنى ياخشى كۆرۈش، قەدىرلەش، ئۇلارنى رازى قىلىش سەزگۈنىڭ بۇرچىنىڭ. بۇ ئۇلارنىڭ هەققى ـ هۆرمىتىنى بەجا كەلتۈرگەنلىكىنىڭ بولۇپ هېسابلىنىدۇ. بىز ئۇنى كىشىلىك ئەخلاقنىڭ ئەڭ تۆۋەن دەرىجىسىگە ئەمەل قىلغانلىق دەپ قارايمىز. يۇكسەك دەرىجىدىكى ئەخلاق ـ پەزىلەت بولسا، باشقىلارنىڭ ئىززەت ـ هۆرمىتىنى، غۇرۇرىنى قەدىرلەش؛ تۇرمۇش لەززەتلىرىدىن تەڭ بەهرىمەن بولۇش، هەتتا باشقىلارنى ئوشۇقراق بەهرىمەن قىلىش؛ ياخشىلىقنى ئۆزىگە دوست تۇتۇش؛ باشقىلارنىڭ دىلىغا ئازار يەتكۈزمەسلىك، ئەگەر قولىدىن كەلسە كۆڭلىنى خۇش قىلىپ، دىلىنى سۆيۈندۈرۈش قاتارلىق جەهەتلەردە كامالەت تاپىدۇ ياكى

هەقىقىي ئالىيجانابلىق، ئادەمگەرچىلىك دەرىجىسىگە كۆتۈرۈلەلەيدۇ. ئۇنىڭ ئالىيجانىاب ئەخلاق - پەزىلەتلىك بولالىشى دەل ئۇنىڭ تەمەسىز، غەرەزسىز ھالدا باشقىلارغا ئۇلگە بولالىغانلىقى، باشقىلارنىڭ مۇھەببىتىگە نائىل بولالىغانلىقى، باشقىلارنىڭ قەلبىنى مۇھەببەتكە، مېھرىبانلىققا، گۈزەل تۇيغۇلارغا تولدۇرالىغانلىقى ۋە شۇ ئارقىلىق ئىنسانىنى ھەقىقىي ئىنسانلىق مەرتىۋىسىگە يەتكۈزەلىگەنلىكى بىلەن ئۆلچىنىدۇ. سىز مۇشۇنداق چۈشەنسىڭىز، ئۆزىڭىزنىڭ ئۆز ھوقۇقىڭىز ۋە ئىختىيارىڭىزدىكى ئىشلارنىڭ ھەممىسىنىڭ (ھېچقانداق قانۇنىي بەلگىلىمە، ئۆرپ - ئادەت تەرىپىدىن خاتا دەپ قارالمىغان، چەكلىمىگە ئۇچرىمىغان ئادەتتىكى ئىشلارنىڭمۇ) ھەرقاچان دۇرۇس بولۇۋەرمەيدىغانلىقىنى، ئۇنىڭ ئىچىدىمۇ ئىنسانلىق سۈپىتىڭىزگە مۇخالىپ، ۋىجدان تەرىپىدىن رەت قىلىنىدىغان، ئىنسانىنىڭ ساغلام تەبىئىتى قۇبۇل قىلالمايدىغان، ئىنسانىنىڭ بېتى كۆتۈرمەيدىغان ئىشلارنىڭ بولىدىغانلىقىنى ھېس قىلالايسىز. قېنى سىز ۋىجدانلىق، ئەخلاقلىق، ھۆرمەتكە سازاۋەر ئىنسان بولۇشنى خالامسىز ياكى ئەخلاق - پەزىلەت ئېڭى كەم، ئۆزىنى ياساشتىن باشقىنى بىلمەيدىغان، قانۇنسىز بولمىسىلا قىلغان ئىشىم خاتا ئەمەس، دەپ يۈرۈۋېرىدىغان بىر ئادەمسىياق مەخلۇق بولۇشنى خالامسىز؟...

ئەگەر سىز كىيىم كىيىش ۋە ياسىنىشتىن ئىبارەت ئادەتتىكى ئىشلاردىمۇ ئادەملىك سۈپىتىڭىزگە، پەزىلىتىڭىزگە باغلىق ئۆلچەملەرنىڭ بولىدىغانلىقىنى چۈشىنىپ يېتەلمىسىڭىز، ئۇ ھالدا سىز دىققەت قىلىدىغان ئىشلار ناھايىتى كۆپ. ھېچبولمىسا سىز قولى قىسقا، سىزدەك بولۇشنى تولىمۇ ئارزۇ قىلىدىغان، ئەمما بولالمايدىغان بىر قېرىندىشىڭىزنىڭ ئالدىدا كىيىگەنلىرىڭىزنى، ئىشلەتكەن گىرىم بۇيۇملىرىڭىزنى ئەتەي كۆز-

كۆز قىلىدىغان ياكى ئۇنىڭدىن ماختىنىپ يۈرىدىغان بەتخۇي ئادەم بولۇشتىن ئەيمىنىدىغان بولىسىز. باشقىلارنىڭ كۆڭلىنى ئاياش پەزىلەتنىڭ يۈكسەك چوققىسى. بەلكىم سىز مۇشۇ خىسلىتىڭىز تۈپەيلى ئۆزىڭىزمۇ سەزمىگەن ھالدا ئائىلە ئىقتىسادى تۆۋەن بىرقانچە ساددا ساۋاقدىشىڭىزنىڭ كىيىم - كېچەك، پەرداز بۇيۇمى سەۋدالىقىدا ئاتا - ئانىسىغا ئۇۋال قىلىدىغان ياكى كەم ئەقىللىق قىلىپ كوچىلاردا قاتراپ قالىدىغان ئاخمىقانە قىلمىشىنىڭ ئالدىنى ئالغان بولۇپ، بىرەر ساۋابقا ئىگە بولۇپ قېلىشىڭىز مۇمكىن. ئۇ چاغدا سىز نەۋايى ھەزرەتلىرى ئېيتقان «باشقىلارغا ياخشىلىق قىلمىساڭمۇ يامانلىق قىلما، يامانلىق قىلمىغانلىقىڭ ئۆزى ياخشىلىق قىلغانغا باراۋەر» دېگەن سۆزىدىكى ھېكمەتنى ئىسپاتلاپ چىققان بولىسىز.

4) سىز ھەقىقىي گۈزەللىكىڭ نېمىلىكىنى بىلەمسىز؟ مېنىڭچە ھەقىقىي گۈزەللىك ئەسلىي گۈزەللىكنى كۆرسىتىدۇ. ئەسلىي گۈزەللىك تەبىئىي گۈزەللىك بولۇپ، ئۇ ئىجتىمائىي گۈزەللىك بىلەن سەنئەت گۈزەللىكىنىڭ ئاساسى. شۇڭا، ھەقىقىي گۈزەللىك تەبىئىيلىك ۋە ئاددىي - ساددىلىقتا كۆپرەك ئىپادىلىنىدۇ. گۈزەللىكنى يارىتىش يولىدىكى ھەرقانداق ئىجادىيەت ۋە ئەمگەك ماھىيەتتە ئەسلىي گۈزەللىكنى نامايان قىلىشنى ھەمدە ئۇنى تېخىمۇ نۇرلاندۇرۇشنى ۋە مۇكەممەل قىلىشنى كۆزلەيدۇ. ئەمما، كۆپ ھاللاردا مۇكەممەللىكنى قوغلىشىش مۇكەممەلسىزلىكنى پەيدا قىلىپ قويىدۇ - دە، ئەكسىچە نەتىجە كېلىپ چىقىدۇ. كىشىلەر ھەدېگەندە ئىش قوشۇش بىلەن بولۇپ كېتىپ تەبىئىيلىكتىن يىراقلاپ كېتىدۇ. شۇنداق قىلىپ، ئەمەلىيەتتە ھەقىقىي گۈزەللىكتىن مەھرۇم قالىدۇ. شۇنداق دېيىشكە بولىدۇكى، تەبىئەت دۇنياسىدىكى

هەرقانداق شەيئى، جۇملىدىن ئىنسان ئۆزىنىڭ تەبىئىيلىكى ۋە چىنلىقى بىلەن مۇكەممەللىكى بىلەن گۈزەللىدۇر. ئۇلار يارلىشىدىنلا مۇكەممەل يارىتىلغان. مۇكەممەل بولغاچقىلا گۈزەللىكنى سېزىش ۋە يارىتىش ئىقتىدارىغا ئىگە بولالىغان. ئەگەر ئۇنداق بولمىغان بولسا، خاسلىقىدىن مەھرۇم قالغان، ئۆزلۈككە ئېرىشەلمىگەن، ئۆز مەۋجۇتلۇقىنىمۇ ساقلاپ قالالمىغان بولاتتى.

ئىنسانلار پائالىيىتىنىڭ ماھىيەتلىك نەتىجىسى شۇنىڭدىن ئىبارەتكى، ئۇلار ئەسلىدىنلا مۇكەممەل بولغان نەرسىلەرنى ئۆز تەبىئىتىدىن يىراقلاشتۇرۇپ، ياتلاشتۇرۇش يۆنىلىشىگە باشلاپ ماڭىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۆزىمۇ ئەسلي تەبىئىتىدىن، يەنى ھەقىقي ماھىيەتلىك مۇكەممەللىكتىن تەدرىجي يىراقلىشىپ كېتىدۇ. شۇڭا، تارىخ ئىنسانلارنىڭ تەدرىجي ھالدا ئۆز ماھىيىتىدىن چەتنەپ، گۈزەللىك ۋە چىنلىقتىن يىراقلاپ، روھىيىتىنى يوقىتىپ بېرىۋاتقان چوڭ بىر تراگېدىيىلىك جەريان دىن باشقا نەرسە ئەمەس. پەقەت تەبىئىيلىك ۋە ئاددىي- ساددىلىقلا ئۇنىڭدىكى ھەقىقي گۈزەللىكنىڭ بېشى ۋە ئاخىرى.

ھەقىقي گۈزەللىك ئاددىي - ساددىلىقتا ئىپادىلىنىدۇ دېيىشىمىزنىڭ سەۋەبى شۇكى، ئاددىي - ساددىلىق ھاياتلىقنىڭ ياكى ھاياتي كۈچكە ئىگە شەيئى - ھادىسىلەرنىڭ، جۇملىدىن كىيىنىش، ياسىنىش مەدەنىيىتىنىڭ ئىچكى چاقنىشى. بۇ چاقناشتىن مۇكەممەللىكنىڭ(ئۆزلۈكنىڭ) شولىسىنى كۆرگىلى بولىدۇ. قارىماققا ھەشەمەتلىك كۆرۈنگەن نەرسىلەر ياكى تاشقى قوشۇلمىلارنىڭ يارىمىدە بېزەلگەن نەرسىلەر ئۆزىنىڭ تاشقى چاقنىشى بىلەن گۈزەلدەك كۆرۈنسىمۇ، ئۇلار كۆپ ھاللاردا ئىنسان سەزگۈسىنى ئالداش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە بولىدۇ. دەل

شۇنداق بولغىنى ئۈچۈن، ئۇنىڭدىن پەيدا بولىدىغان سىرتقي بېسىمنىڭ كۈچلۈك بولىدۇ. بۇنداق سىرتقى بېسىملار ئىنسان تەبىئىتى ۋە ئىنسانىنىڭ ئازادىلىكىگە، ئەركىنلىككە مايىل بولۇشتەك تەبىئىتى بىلەن ھەرگىز سىغىشالمايدۇ. دېمەك، بۇ مۇلاھىزىدىن ئىنسان قەلبى تەلەپ قىلىپ كەلگەن ئەسلي گۈزەللىكنىڭ تەبىئىيلىكتە ۋە ئاددي - سادىلىقتا ئىكەنلىكىنى، بىراق ئۇلارنىڭ قانداقتۇر يىراق بىر جايلاردا تاشلىنىپ قالغانلىقىنى يەكۈنلەپ چىققىلى بولىدۇ.

ئالىي مەكتەپ، ئوتتۇرا تېخنىكوملاردىكى ئاشۇ بىر قىسىم ئوقۇغۇچىلىرىمىزنىڭ ھەشەمەتلىك كىيىنىشكە بېرىلىشى، مودا قوغلىشىشى، ھەشەمەتلىك، داغدۇغىلىق، ۋال- ۋۇل، غاژغۇن، غۇۋالاشقان(خىيالي تۇيغۇ بېرىدىغان) سورۇنلاردىكى ئويۇن - تاماشىلارغا ئىنتىلىشى؛ ھەتتا چاچلىرىنى، قاش - كىرپىكلىرىنى، لەۋ - مەڭزلىرىنى خىلمۇخىل بويىاپ يۇرۇشى ئۆزلىرىنىڭ ئۆزىگە خاس(تەبىئي شەكىللەنگەن) ئېستېتىك پرىنسىپلىرىنى قۇربان قىلىش بەدىلىگە ھەقمقي گۈزەللىكتىن بارغانسېرى يىراقلىشىپ كېتىۋاتقانلىقىنىڭ ئىپادىسىدىن ئىبارەت، خالاس. ئۇنىڭدىكى تەبىئىيلىكتىن ۋە ئاددي - سادىدىلىقتىن ئېغىز ئېچىش تەس. گېپىمىزنىڭ خاتاتا ئەمەسلىكىنى ئۇ نەرسىلەرنىڭ ئەسلىدىنلا بىزگە يات بولغانلىقى ئىسپاتلاپلا قالماي، بەلكى ئۇلارنىڭ ئۆتكۈنچى خاراكتېرى ئىسپاتلايدۇ. قىسقىسى، تەبىئىيلىك ۋە ئاددي - سادىدىلىقتىكى، چىنلىق ۋە سەمىمىيلىكتىكى گۈزەللىك ئۆلمەس، مەڭگۈلۈك بولىدۇ. بارلىق سەنئەت ئەنە شۇ تەبىئىيلىكنى ۋە ئاددي - سادىدىلىقنى ئوبرازلاشتۇرۇش ھەمدە ئۇنىڭدىكى كىشىلەر ئۆزلىرىنىڭ ئاددي كۆزلىرى بىلەن ئاسانلىقچە كۆرەلمەيدىغان ئىچكى چاقناشنى ئىنسانلارنىڭ قەلپ كۆزىگە تەجەللى قىلىش

ئىستىكىده ئىزدىنىدۇ.

مانا مۇشۇنداق گۈزەللىك قارىشىنى ئۆز تەپەككۇرىدا ئىلغا قىلالىغان كىشى ئۆز ۋۇجۇدىدا ئەسلىي بولمىغان يات نەرسىلەرگە، شۇنداقلا ھەرقانداق سىرتقى بېزەكلەر بىلەن ئۆزىنى پەردازلاشقا ئانچە خۇشتار بولۇپ كەتمەيدۇ. ئەكسىچە، تەبىئىي، ئاددىي - سادىدا بولۇشنى ئەڭ ياخشى تاللاش ھېسابلايدۇ. خەلقىمىزنىڭ مىللىي ئىستېتىك ئېڭىدا بۇ نەرسە قەدىمدىن ئەنئەنە بولۇپ كەلگەن. خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىدىكى ئاق كۆڭۈللۈك، سەمىمىيلىك، مەردلىك، سېخىيلىق، ئاددىي-سادىدىلىق خىسلەتلىرىنى ئۆزىگە يىغقان، ھېچبىر پەردازسىز، دەبدەبىسىز يارىتىلغان قەھرىمان ئوبرازلارنىڭ ئۆزلىرىنىڭ ھوقۇق - ئىمتىيازى، بايلىقى، ھەشەم - دەرىملىرىگە تەمەننا قويغۇچى بارلىق قەبىھ، زوراۋان كۈچلەر تاقابىلىدا مەڭگۈ غالىب ئورۇندا تۇرالىشى ئۇلارنىڭ خەلقىمىزنىڭ يۇقىرىقىدەك گۈزەللىك ئېڭى بويىچە غايىۋىلەشتۈرۈلۈپ يارىتىلغانلىقىدىن بولغان. شۇڭا، خەلقنىڭ بارلىق سەنئەت ئىجادىيىتىنى گۈزەللىكنىڭ خۇنۇكلۇك ئۈستىدىن قىلغان غەلىبىسى دېگەن بىر جۈملە سۆزگە يىغىنچاقلىيالايمىز.

5) سىز فولكلور دېگەننىڭ نېمىلىكىنى بىلەمسىز؟ ئاددىي قىلىپ ئېيتقاندا، فولكلور بىر مىللەتنىڭ ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتىنى يەنى ئۆرپ - ئادەتنىنى ياكى ئادەت تۈسىگە كىرگەن، ئەنئەنىگە ئايلانغان بارلىق قاراش ۋە ھەرىكەت پائالىيەتلىرىنى كۆرسىتىدۇ. كىيىنىش ۋە ياسىنىش ھەرقايسى مىللەت فولكلور مەدەنىيىتىنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى ھېسابلىنىدۇ. ئادەتتە ھەرقانداق بىر مىللەت ئۆزىنىڭ كىيىم - كېچەك فولكلورىنى يەنى كىيىنىش - ياسىنىش ئادەتلىرىنى ئۆزىگە خاس مىللىي خاراكتېرى، پسىخىكىسى، ئېتىقادى، ئارزۇ-

هەۋىسى، ئېستېتىك پرىنسىپى ۋە تەبىئىي مۇھىتى بويىچە بارلىققا كەلتۈرىدۇ ۋە مۇقىملاشتۇرغان بولىدۇ. شۇڭا، ئۇنىڭدىن بىر مىللەتنىڭ يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنىپ ئۆتكەن بەلگە - ئالامەتلىرى ئەكس ئېتىپ تۇرىدۇ. شۇنداق ئىكەن، ئۆز مىللىتىنىڭ ئەنئەنىۋى كىيىنىش ۋە ياسىنىش ئادەتلىرىگە ھۆرمەت قىلىش، ئۇنى ئۆز پەيتى، سورۇنى ۋە ئۆز ئورنىدا ئىستېمال قىلىش ھەرگىزمۇ كىيىنىش ۋە ياسىنىش ئۇچۇنلا بولمايدۇ. مۇھىمى ئۇ بىر ئادەمنىڭ ئۆزىنى نامايان قىلىشى، ئۆز - ئۆزىنى قەدىرلىشى، غۇرۇرىنى قوغدىشى، قىسقىسى، مىللىي ئېڭىنى نامايان قىلىشى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە ھەرقانداق بىر ئەنئەنىۋى كىيىم - كېچەكتىن ۋە ياسىنىش ئادىتىدىن مەلۇم سەۋۋەبلىۇق مەنە(ئارزۇ - ئىستەك، ئىدىيىۋى ئىشەنچ ۋە تۇرلۇك بېشارەتلىك مەزمۇنلار) چىقىپ تۇرىدۇ. شۇڭا، ئۇنى كىيىش - كىيىمەسلىك نوقۇل كىيىم كىيىش مەسىلىسىلا ئەمەس، بەلكى يەنە ئاڭ - ساپا مەسىلىسى.

ئۇنىڭدىن باشقا، ھەربىر مىللەت كىشىلىرى ئىچىدە ئوخشىمىغان تەبىقە، قاتلام، ياش قۇرام، كەسىپ، گۇرۇھ ۋە سالاھىيەتنى كۆرسىتىپ بېرىدىغان: ئۇلارنىڭ ئۆز تەۋەلىكى، ئالاھىدىلىكى، ئورنى قاتارلىقلارنى ئىپادىلەپ تۇرىدىغان كىيىنىش - ياسىنىش ئادىتى بولىدۇ. بۇنداق بىرلىككە كەلگەن، ئومۇمغا بۇرۇندىن تونۇشلۇق بولغان كىيىم - كېچەك ۋە ئالامەتلەر ھەرقاچان باشقىلارغا كىيىنگۈچى ياكى ياسانغۇچىنىڭ تۇرلۇك ئەھۋالىنى بىۋاسىتە كۆرۈپ بىلىۋېلىش ئىمكانىيىتىنى يارىتىپ بېرىدۇ. بۇ ھەر خىل ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلەرنى تەڭشەشتە، توغرا بىر تەرەپ قىلىشتا مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە بولىدۇ. مەسىلەن، ئۇيغۇرلارنىڭ كىيىم - كېچەك ۋە ياسىنىش ئادىتىدە ئەر - ئاياللىق پەرق ناھايىتى روشەن بولۇش بىلەن

بىرگە، كىشىلەرنىڭ ئوخشىمىغان ياش باسقۇچىدىن بېشارەت بېرىدىغان، بولۇپمۇ توي قىلغان - قىلمىغانلىقىدىن، چوكان ياكى جۈۋانلىقىدىن بېشارەت بېرىدىغان بەلگە - ئالامەتلەر بولىدۇ. بۇ تەرەپلەرگە دىققەت قىلمىغاندا بەزىبىر ئۇقۇشماسلىقلاردىن ساقلانغىلى بولمايدۇ. نورمال ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتكىمۇ تەسىر يېتىدۇ. ھازىرقى ياشلاردا ، بولۇپمۇ ئالىي مەكتەپلەردە ئوقۇۋاتقان قىزلىرىمىزدا مۇشۇ جەھەتتىكى تونۇش كەمچىل بولغاچقا، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ياش قۇرامىغا، ئوقۇغۇچىلىق سالاھىيىتىگە، بولۇپمۇ قىزلىق سۈپىتىگە مۇناسىپ كىيىنىش ۋە ياسىنىشنى بىلمەيدۇ، ئۇلار دوراشنىلا بىلىدۇ.

ئۇيغۇر مىللىتىدە بۇرۇندىن توي قىلمىغان قىزلاردا سۈرمە تارتىش، لەۋ سۈرۈخ ئىشلىتىش، ئوشۇقچە ئالتۇن زىبۇزىننەت، بولۇپمۇ زەنجىر ئېسىش دېگەندەك ياسىنىش ئادىتى بولمىغان. پەقەت چاچ ئاسراش ۋە ئۇنى ئەتلەندۇرۇش، كۆز ئاسراش ۋە ئۇنى روشەنلەشتۇرۇش، قاش - كىرپىكنى قويۇقلاشتۇرۇش ۋە ئۇنى قارايتىش، يۈز تېرىسىنى ئاسراش يۇزىسىدىن يېلىم چېپىش، تاش سۈرمە تارتىش، ئوسما قويۇش، خېنە يېقىش، ئۇپا سۈركەش دېگەندەك ئادەتلەرنى ھېسابقا ئالمىغاندا، قالغان گىرىم قىلىش ۋە ياسىنىشلار ئاللىقاچان توي قىلغان ئاياللارغا خاس ئىشلاردۇر. مېنىكۈچە، بىزنىڭ قىز ئوقۇغۇچىلىرىمىز مۇشۇ جەھەتتىكى ئەقەللىي ساۋاتقا ئىگە قىلىنغان بولسا(ئاتا - ئانىلار ۋە ئوقۇتقۇچىلار بۇ جەھەتتىكى تەربىيىگە سەل قاراپ كەلگەن)، ياسىنىشنىڭ چىرايلىق بولۇشتىن باشقا ئىجتىمائىي مەدەنىيەت خاراكتېرى، فولكلورىستىك قىممىتىنىمۇ بولىدىغانلىقىنى ھەقىقىي چۈشەنگەن بولسا، ھەرقانداق بىر ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى ئۆز يېشىغا، جىنسىغا، سۈپىتىگە ۋە مىللىتىگە مۇناسىپ كەلمەيدىغان كىيىملەرنى كىيىشكە ۋە

ئوشۇقچه گىرىم قىلىپ يۈرۈشكه ئۇنچىۋالا ئامراق بولۇپ كەتمەيدىغۇ دەپ ئويلايمەن.

ل. مۇتەللىپنىڭ «بويىاق بىلەن بويىغىچە تېشىڭنى، ئىلىم بىلەن زىننەتلىگىن ئىچىڭنى» دېگەن نەسىھەتلىك سۆزىنى ھەممىز ئوبدان بىلىمىز. بۇ سۆز ئېسىمدىن كەچسىلا، مەكتىپىمىزدىكى بىر قىسىم قىز ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدا كۆپىيىپ قېلىۋاتقان ئۆزىگە مۇناسىپ كەلمىگەن غەلىتە كىيىملەرنى كىيىش ۋە چېكىدىن ئاشۇرۇپ گىرىم قىلىش ھادىسىسى پىكرىمنى قوزغايدۇ. يېڭى كەلگەن ئوقۇغۇچىلاردا بىرخىل تەبىئىي، سادداً، مەسۇم قىياپەتنى؛ ئۇزۇن - ئۇزۇن ئۆرۈمە چاچلارنى كۆرۈپ سۆيۈنۈپ كېتىمەن. ئۇلار كونا ئوقۇغۇچىلارغا ئايلانغانسېرى چاچلار بىلەن يوپكىلار قىسقىراشقا باشلايدۇ. يۈزـكۆزلەرگە ئاللىقانداق نەرسىلەر سۈركىلىپ، سۇۋىلىپ ھېلىقى سادداً، مەسۇم قىياپەتتىن ئەسەرمۇ قالمايدۇ، ھەتتا «زامانىڭ ئالدىدا كەتكەن» بەزىبىر قىزلىرىمىز ئوقۇش پۈتكۈزۈشكە ئاز قالغاندا خۇددى ھېلىلا پارىژدىكى مودا كىيىم كۆرگە زىمىسگە قاتنىشىپ قايتىپ كەلگەندەك قىياپەتكە كىرىپ قالىدۇ. ئويلاپ قالىمەن، بىزنىڭ خەلقىمىز شۇنچىلىك بايىاشاتلىشىپ كەتكەنمىدۇ؟ ئۇنداق ئەمەس. مۇشۇ كۈنلەردە دېھقانلىرىمىزلا ئەمەس، ھەتتا قول ـ ئىلكىدە بار دەپ قارالغان خېلى ـ خېلى باشلىق، كادىر، سودىگەر دېگەنلەرنىڭمۇ بىر بالىنى ئالىي مەكتەپتە ئوقۇتقۇچە نېمە كۈنىنى كۆرىدىغانلىقىنى ھەممىز بىلىمىز. ئۇلارنى ئايرىم ساندىكى بايىنىڭ پەرزەنتلىرى دېگەن تەقدىردىمۇ ئاتا ـ ئانىسىنىڭ بايلىقىدا ئاشۇ ئوقۇغۇچىلارنىڭ قانچىلىك ھەسسىسى بار؟ يەنە ئويلاپ قالىمەن، ئۇلار ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى بولغاندىكىن، ئۆزلىرىنى زامانىۋى مەدەنىيەتكە ئۇلگە بولۇپ جەمئىيەتنىڭ ئالدىدا مېڭىۋاتىمىز

دەپ قارامدىغاندۇيا؟ بۇمۇ مېنىڭ كاللامدىن ئۆتمەيدۇ. ئۇلار ئالدىدا مېڭىشنى، ئۇلگە بولۇشنى خىيال قىلغان بولسا، ھەرگىزمۇ باشقىلارنى دورىمىغان، ئۇلارنىڭ كەينىدىن ماڭمىغان بولاتتى. ئۆگىنىشى ناچارلارمۇ، چاتىقى تولا چىقىدىغانلارمۇ، ئىمتىھاندىن ئۆتەلمەيدىغانلارمۇ ساپلا شۇنداقلار ئىچىدىن چىقمىغان بولاتتى. مەن يەنە ئويلاپ قالىمەن، ئاشۇ تەبىئىي يارىتىلغان قارا سۇمبۇل چاچلار، قارا كۆز، قوشۇما قاشلار، غۇنچىدەك ئوماق لەۋلەر، ئويماقتەك ئېغىزلار، ئالمىدەك مەڭزلەر، بادامدەك قاپاقلار... ئۇلارنىڭ گۈزەللىكىگە نۇقسان يەتكۈزگەنمىدۇ؟ بۇمۇ مېنىڭ ئەقلىمگە سىغمايدۇ. دۇنيانىڭ باشقا جايلىرىدىن كەم تېپىلمىدىغان ئۆزگىچە گۈزەللىك ۋە ھۆسن- جامال بىزنىڭ قىزلىرىمىزدىن تېپىلمىدۇ. مېنى شائىرلىق سەۋداسىغا سالغان ئاشۇ كۆزلەر، ئاشۇ چاچلار، ئاشۇ يۈزلەر، ئاشۇ لەۋلەر ئەمەسمىدى؟ مېنى ھىجران ئوتىدا ئۆرتىگەن ئاشۇ نادان يارلار ئەمەسمۇ؟

مەن شۇنداق قارايمەنكى، مەكتەپلىرىمىزدە ئەنە شۇنداق ئۆزىمىزگە يات بولغان غەلىتە كىيىنىش - ياسىنىش شامىلىنىڭ پەيدا بولۇپ قېلىشىدا ئالدى بىلەن بىز ئوقۇتقۇچىلارنىڭ مەسئۇلىيىتى ئېغىر. چۈنكى، بىزنىڭ بۇ جەھەتتىكى تەربىيىمىز جايىدا ياكى يېتەرلىك بولمىغان. بىز دائىم رېئاللىقتىن، ئۆزىمىزدىن چەتنىگەن قۇرۇق نەزەرىيىلەرگە بېرىلىپ كېتىپ، ئەمەلىي ۋە كونكرېت يېتەكلەشكە ئەھمىيەت بەرمەيمىز. ئۇلارنىڭ مەكتەپكە كىرگەندىن كېيىنكى ھاياتىدا، بولۇپمۇ ئوقۇش پۈتكۈزگىچە بولغان ئارىلىقتا ئۇلار ئۈچۈن ئەڭ زۆرۈر بولغان نەرسىلەرنى بىز بېرەلمەيمىز. ئۇلارغا نېمىنىڭ ھەقىقىي، نېمىنىڭ ساختىلىقىنى؛ نېمىنىڭ مەدەنىيەت، نېمىنىڭ جاھالەت ئىكەنلىكىنى تونۇتالمايمىز. ئەمەلىيەتتىن ئايرىلغان

نەزەرىيىلەرنى سۆزلەۋېرىمىز، سۆزلىگەنلىرىمىز ئۇلارنىڭ كۆندىلىك تۇرمۇشى، كېيىنكى هايات مۇساپىسى بىلەن هېچبىر ئىجابىي باغلىنىشى بولمىسىمۇ يەنە سۆزلەۋېرىمىز. ئوقۇغۇچىلار ئۇنىڭدىن زېرىكسە، سەۋەبىنى يەنە ئوقۇغۇچىلارغا دۆڭگەيمىز. شۇنىڭ بىلەن تۇزۇملەرنى تېخىمۇ كۆچەيتىپ، مەجبۇرلاش ئاساسىدا ئۇلارغا كىتابلارنى يادلاشنى، سوئاللارغا جاۋاب بېرىشنى، يەنى ئىمتىهان بېرىشنى ئۆگىتىمىز. قانداق ئادەم بولۇشنى، قانداق ياشاشنى، قانداق ئۆلۈشنى، قانداق مۇئامىلە قىلىشنى، قانداق يۇرۇش - تۇرۇشنى، قانداق پەرزەنت بولۇشنى، قانداق ئاتا ۋە ئانا بولۇشنى، قانداق بايلىق يارىتىشنى، قانداق ئىگىلىك تىكلەشنى ئۆگەتمەيمىز. بۇ مەسىلەرگۇمانىتارلىق مائارىپ ۋە ئۇنىڭغا يېقىنلاشقان «ساپا مائارىپى» دائىرىسىدە ئوبدان تەتقىق قىلىنىشى ۋە هەل قىلىنىشى زۆرۇر بولغان مەسىلەردۇر.

مەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىمكان بار ياخشىراق يەپ، يېتەرلىك ئوزۇقلىنىپ، چىرايلىقراق كىيىنىپ، روهلۇق، كۆڭۈللۈك، شوخ، تېتىك يۇرۇشگە قارشى ئەمەس، ئەلۋەتتە ياشلىرىمىزنىڭ زامانغا لايىق كىيىنىشى، يەنى زامانىمىز ياشلىرىنىڭ روهىي قىياپىتىنى، ئارزۇ - ئىستەكلىرىنى ئىپادىلەيدىغان كىيىم - كېچەكلەرنى كىيىپ، لاتا پەتلىك، يارىشىملىق چاچ پاسونلىرى بىلەن ياسىنىپ يۇرۇشى خاتا ئەمەس. بىراق، «هەممە ئىشنىڭ يولى بار، ئەسكى تامنىڭمۇ ئۇلى بار» دېگەندەك، كىيىم كىيىش، ياسىنىشتىمۇ مەلۇم قائىدە - پرىنسىپقا ئەمەل قىلىش زۆرۇر. ئۇ پرىنسىپ بولسىمۇ، دەۋر ئالاهىدىلىكى بىلەن مىللىي ئالاهىدىلىكىنى ئۆزئارا بىرلەشتۇرۇش، قارىسىغا دوراپ ئۆزىنى ئەرزان ۋە خار قىلماسلىق، ئۆزىنىڭ مۇستەقىللىقى ۋە خاسلىقىغا هۆرمەت

قىلىش، ئىقتىسادىي شەرت - شارائىت بىلەن ھېسابلىشىپ ئىش كۆرۈش «يوتقانغا قاراپ پۇت سۇنۇش»، ياش قۇرامىغا، سالاھىيىتىگە مۇۋاپىقلاشقان بولۇش، قىسقىسى، ئۆز گۈزەللىكىنى تەبىئىيلىك ۋە ئاددىي - ساددىلىقتا نامايان قىلىشقا يەنى ئەسلى گۈزەللىكىنى ئىپادىلەشكە ماھىر بولۇش قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. بۇلارنى سىز مەيلى توغرا تېپىڭ ياكى توغرا تاپماڭ، ئۇنى تەكىتلەش ياكى تېشىڭىزنى ئەمەس، ئىچىڭىزنى بېزەشكە دەۋەت قىلىش مېنىڭ بۇرچۇم.

2002- يىل، قەشقەر

本书选录青年作者安瓦尔·麦提赛迪所著具有一定的学术价值的论文16篇。

مەسئۇل مۇھەررىرى: چىمەنگۈل ئاۋۇت
مەسئۇل كوررېكتورى: ئارزۇگۈل سىدىق

ئەجداد ھېكمىتى ۋە ئەۋلاد خىسلىتى

(ماقالىلەر)

ئاپتورى: **ئەنۋەر مەتسەيدى**

قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى نەشر قىلىپ تارقاتتى
(قەشقەر شەھىرى تارىبوغۇز يولى 14-قورۇ، پوچتا نومۇرى: 844000)
جايلاردىكى شىنخۇا كىتابخانىلىرىدا سېتىلىدۇ
قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
فورماتى: 1168×850 مم 1/32
باسما تاۋىقى: 8.125 قىستۇرما ۋاراقى:3
2003- يىل 8- ئاي 1- نەشرى
تىراژى: 3070 — 1

ISBN 7—5373—1172 — 2 / C.4
باھاسى: 13.00 يۈەن

سۈپەتتە مەسىلە كۆرۈلسە ئالماشتۇرۇپ بېرىلىدۇ.
تېلېفون: 0998-2653927

مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى : ئىلشات تۇرسۇن

ISBN 7-5373-1172-2
C·4(民文)定价:13.00元

ISBN 7-5373-1172-2
9 787537 311724 >
0